

NOU

Norges offentlige utredninger **2002: 16**

Etter inntektsoppgjørene 2002

Rapport nr. 2, 2002 fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene
Avgitt til Arbeids- og administrasjonsdepartementet 25. juni 2002

Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsforvaltning

Statens forvaltningstjeneste
Informasjonsforvaltning

Oslo 2000

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene la fram sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør 25. januar i år og en rapport med oppdatering av lønnstall 20. mars.

Beregningsutvalget legger nå fram sin rapport nr. 2 for 2002 - «Etter inntektsoppgjørene 2002». I rapporten er ny statistikk og annet materiale innarbeidet. Det gis her oversikter over lønns- og inntektsutviklingen, prisutviklingen og utviklingen i konkurranseevnen. Det er også korte oversikter over utviklingen i internasjonal økonomi og norsk økonomi. Utvalgets prisanslag for 2002 er også gjennomgått på nytt.

Beregningsutvalget er siden januarrapporten utvidet med Utdanningsgruppens Hovedorganisasjon (UHO).

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Ellen Horneland, Landsorganisasjonen i Norge, Stein Gjerding, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Anders Kleppe, Akademikerne, Erik Orskaug, Utdanningsgruppens Hovedorganisasjon, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Eirik Solberg, Kommunenes Sentralforbund, Ivar Jørgensen, Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, Jørn-Arne Jørgensen og Gisle Frøiland, Statistisk sentralbyrå.

Oslo, 25. juni 2002

Svein Longva Leder

Gjertrud Eggen

Lars Haukjem

Lars Haartveit

Arnulf Leirpoll

Olav Magnussen

Øystein Olsen

Stein Reegård

Tove Storrødvann

Bjørn Tore Stølen

Tormod Belgum, Arbeids- og administrasjonsdepartementet,

Ragnhild Nersten, Arbeids- og administrasjonsdepartementet

Torbjørn Eika, Statistisk sentralbyrå

Øystein Sjølie, Finansdepartementet

Alexander Vik, Finansdepartementet

Trond Hjørungdal, Finansdepartementet

Kapittel 1

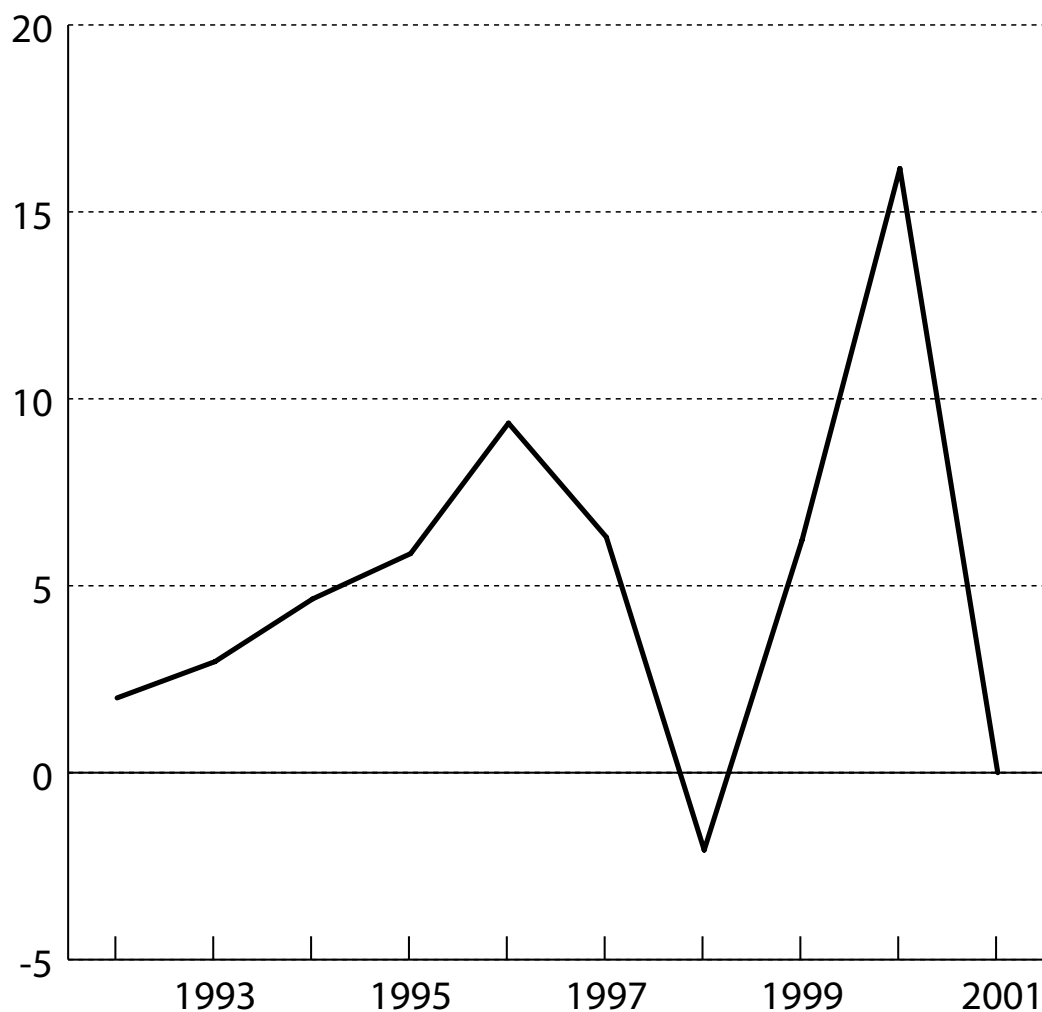
Den samlede inntektsutviklingen ¹

- 2001 var det fjerde året på rad hvor utviklingen i bytteforholdet ga sterkere impulser til endringen i disponibel realinntekt for Norge enn produksjonsutviklingen. Fall i oljeprisen balanserte en moderat produksjonsvekst og et positivt bidrag fra endringen i rente- og stønadsbalansen med utlandet slik at disponibel realinntekt for Norge ble uforandret fra 2000 til 2001. Utflatingen kommer etter to år med sterk vekst - i 2000 på hele 16,2 prosent. Produksjonsutviklingen ga positive vekstbidrag i 2001, men en må tilbake til slutten av 1980-tallet for å finne lavere bidrag. Lønnskostnadene som andel av faktorinntekten i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge økte gjennom siste halvdel av 1990-tallet. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte andelen fra 2000 til 2001 med 0,8 prosentpoeng og var da på 70,4 prosent.

1.1 Disponibel inntekt for Norge

Et markert fall i oljeprisen etter terrorhandlingene i USA 11. september i fjor bidro til en meget beskjeden vekst i *disponibel inntekt for Norge* i 2001. Ifølge reviderte nasjonalregnskapstall var økningen fra 2000 til 2001 på bare 37 milliarder kroner mot hele 213 milliarder kroner fra 1999 til 2000. Disponibel inntekt for Norge var i 2001 1268 milliarder kroner eller om lag 281 000 kroner per person.

1. Arbeidet med denne rapporten ble avsluttet 25. juni 2002. Etter dette har Statistisk sentralbyrå publisert nye tall for en rekke inntektsstørrelser. I den foreløpige rapporten av 25. juni ble disse størrelsene estimert av Beregningsutvalget. I denne trykte versjonen er disse anslagene erstattet med (foreløpige) nasjonalregnskapstall.

Figur 1.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.1: Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser) ¹⁾

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*
Bruttonasjonalprodukt	790,3	830,4	873,4	937,4	1026,9	1111,3	1132,1	1233,0	1465,1	1510,9
- Kapitalslit	134,6	139,8	143,2	149,0	154,8	164,1	175,6	188,5	207,3	219,4
= Nettonasjonalprodukt	655,7	690,6	730,2	788,4	872,1	947,2	956,6	1044,6	1257,8	1291,4
+ Formuesinntekt og lønn fra utlandet, netto	-17,5	-19,8	-15,4	-12,2	-12,2	-11,8	-9,4	-14,8	-14,6	-8,5
= Nasjonalinntekt	638,2	670,8	714,8	776,2	860,0	935,4	947,2	1029,7	1243,3	1282,9

Tabell 1.1: Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser) ¹⁾

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*
+Stønader og løpende overføringer fra utlandet, netto	-9,0	-9,5	-12,2	-13,0	-9,7	-9,9	-11,6	-11,3	-12,3	-15,1
=Disponibel inntekt for Norge	629,2	661,3	702,6	763,2	850,3	925,5	935,6	1018,5	1231,0	1267,8

*Foreløpige tall

¹⁾Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.2: Vekst i disponibel realinntekt for Norge ¹⁾. Prosent

	Gjennomsnitt				Endring fra året før						
	1992-2001	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*
Vekst i disponibel realinntekt	5,1	2,0	3,0	4,6	5,9	9,4	6,3	-2,1	6,2	16,2	0,0
Bidrag til vekst, prosentpoeng: ²⁾											
Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass ³⁾	0,8	1,8	0,2	2,1	1,4	1,9	1,2	-1,1	-0,6	0,8	0,5
Produksjonsvekst i øvrige næringer ³⁾	2,9	2,2	2,9	4,1	3,6	4,0	4,3	3,5	2,0	1,3	0,7
Endring i bytteforholdet	1,2	-3,2	0,2	-1,9	0,4	2,9	0,7	-4,6	5,3	14,0	-1,5
Herav prisutviklingen på råolje og gass	0,8	-2,1	-0,1	-1,7	-0,8	3,2	-0,1	-4,5	4,0	12,2	-1,8
Endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet	0,2	1,2	-0,4	0,3	0,4	0,5	0,1	0,2	-0,5	0,0	0,3

*Foreløpige tall

¹⁾Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.²⁾Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.³⁾Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

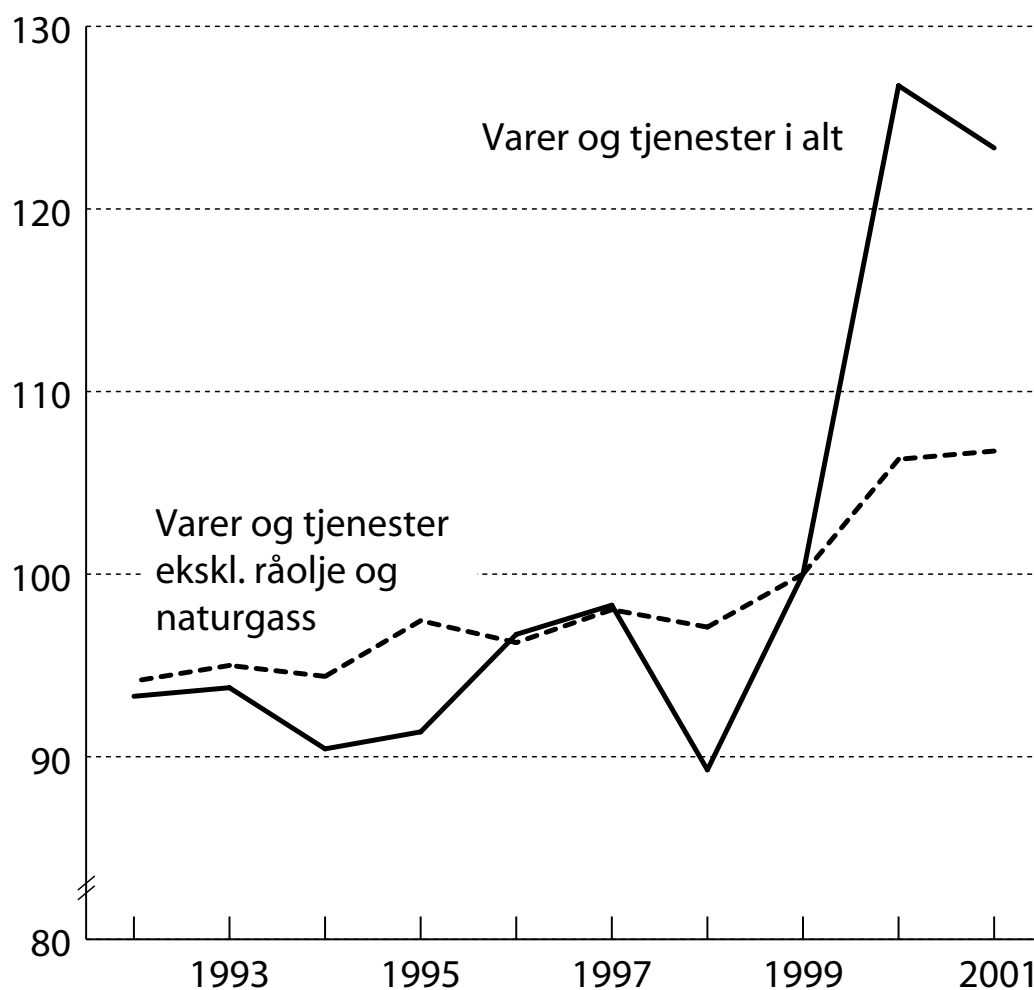
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall holdt *disponibel realinntekt for Norge* seg uendret fra 2000 til 2001, mot en vekst på 16,2 prosent året før. I gjennomsnitt har veksten i de siste 10 årene vært 5,1 prosent. Veksten i disponibel realinntekt kan splittes i *bidrag* fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet ("terms

of trade"). Vekstbidragene er vist i tabell 1.2, der bidraget fra produksjonsvekst er splittet opp i petroleumsvirksomhet og øvrige næringer.

Bidraget fra *produksjonsveksten i petroleumsvirksomhet* til veksten i disponibel realinntekt for Norge var 0,5 prosentpoeng i 2001, litt mindre enn i 2000. Vekstbidraget fra *produksjonsveksten i øvrige næringer* var i fjor 0,7 prosentpoeng, som er om lag halvparten av bidraget i 2000. En må tilbake til konjunkturedgangen på slutten av 1980-tallet for å finne et lavere vekstbidrag fra de øvrige næringene enn i 2001.

Oljeprisutviklingen er særlig viktig for *utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet*. I fjor førte fall i oljeprisen til en klar svekkelse av bytteforholdet, etter at økte oljepriser i de to foregående årene resulterte i en kraftig bedring. Bidraget til veksten i disponibel realinntekt for Norge fra bytteforholdsutviklingen var -1,5 prosentpoeng i 2001, mot 14,0 og 5,3 prosentpoeng i henholdsvis 2000 og 1999. Prisutviklingen på andre varer enn råolje og naturgass har bidratt til å bedre bytteforholdet i de tre siste årene, men klart minst i fjor.

Figur 1.2 Bytteforholdet overfor utlandet. 1999=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Oljeinntektene har bidratt til at Norge i 1996 kom over i en netto fordringsposisjon, og fordringene vokser. Vekstbidraget fra *endringen i rente- og stønadsbalansen* var 0,3 prosentpoeng i 2001, etter å ha vært 0 året før og negativ i 1999. De forholdsvis svake vekstbidragene fra endringene i rente- og stønadsbalansen kan blant annet forklares av at utlendingers investeringer i Norge har vært konsentrert om rentebærende objekter, mens norske plasseringer i utlandet i større grad er preget av aksjekjøp, blant annet plasseringen av midlene til Statens petroleumsfond. Aksjeutbytte og kursgevinster blir dermed viktig for de samlede formuesinntekter for Norge. Løpende renteutbetalinger registreres i likhet med utbytte som en del av rente- og stønadsbalansen, mens kursendringer inngår i posten omvurderinger i kapitalregnskapet. Det at norske renter ligger høyere enn rentene i utlandet bidrar også til en relativt svak utvikling i rente- og stønadsbalansen.

1.2 Faktorinntekt, lønn og driftsresultat

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekt beregnes som nettonasjonalprodukt (eller nettoproduktet for en næring) fratrukket netto produksjonsskatter, eller som summen av lønnskostnader og driftsresultat. Ifølge foreløpige tall økte faktorinntekten for økonomien som helhet med 2,3 prosent i 2001, etter en vekst på hele 22,8 prosent i 2000. Forløpet domineres av utviklingen i petroleumssektoren. I økonomien utenom petroleumsvirksomheten økte faktorinntekten med om lag 6,5 prosent i begge de to siste årene.

Veksten i de samlede *lønnskostnadene* i Norge gikk ned fra 9,9 prosent i 1998 og 6,7 prosent i 1999 til 5,2 prosent i 2000 og 6,3 prosent i 2001. Nedgangen er en følge av at både lønns- og sysselsettingsveksten er blitt redusert. *Driftsresultatet* for økonomien som helhet falt ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 3,8 prosent i 2001, etter en markert økning i 1999 og en meget kraftig økning i 2000. Denne utviklingen er igjen sterkt påvirket av utviklingen i petroleumssektoren. Driftsresultatet i petroleumsutvinning og rørtransport er anslått å ha falt med 6,9 prosent i 2001 etter å ha økt med 67,9 prosent i 1999 og med 155,7 prosent i 2000. Driftsresultatet i de øvrige sektorene samlet er anslått å ha økt med 1,7 prosent i fjor og 6,1 prosent i 2000 etter å ha falt med 1,4 prosent i 1999.

Tabell 1.3: Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner¹⁾

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*
									2)	2)
Nettonasjonalprodukt	655,7	690,6	730,2	788,4	872,1	947,2	956,6	1044,6	1257,8	1291,4
- Netto produksjonsskatter	89,0	96,7	106,4	120,6	133,8	146,9	153,1	164,0	176,2	184,4
= Faktorinntekt	566,7	593,9	623,8	667,8	738,4	800,4	803,4	880,6	1081,6	1107,0
- Lønnskostnader	388,5	398,3	418,5	444,0	476,2	516,5	567,8	606,1	637,6	677,8
= Driftsresultat	178,2	195,6	205,3	223,8	262,2	283,8	235,6	274,5	444,1	429,2

Tabell 1.3: Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner¹⁾

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*
									2)	2)
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	51,9	52,8	56,3	61,7	103,4	115,0	60,8	102,2	261,2	243,2
= Driftsresultat i øvrige sektorer	126,3	142,8	149,0	162,1	158,8	168,8	174,8	172,3	182,9	186,0

*Foreløpige tall

¹⁾Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.²⁾De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, blir for privat sektor og for staten ikke registrert før feriepengene utbetales i 2001 og 2002 i nasjonalregnskapet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.4: Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*
									1)	2)
Nettonasjonalprodukt	2,9	5,3	5,7	8,0	10,6	8,6	1,0	9,2	20,4	2,7
Faktorinntekt	2,7	4,8	5,0	7,1	10,6	8,4	0,4	9,6	22,8	2,3
Lønnskostnader	3,9	2,5	5,1	6,1	7,2	8,5	9,9	6,7	5,2	6,3
Driftsresultat	0,2	9,8	5,0	9,0	17,1	8,3	-17,0	16,5	61,8	-3,4
Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	-3,9	1,8	6,5	9,7	67,5	11,2	-47,1	67,9	155,7	-6,9
Driftsresultat i øvrige sektorer	2,0	13,0	4,4	8,8	-2,0	6,3	3,5	-1,4	6,1	1,7

*Foreløpige tall

¹⁾De påløpte lønnskostnadene i 2000 knyttet til ferieutvidelsen i 2001, blir for privat sektor og for staten ikke registrert før feriepengene utbetales i 2001 i nasjonalregnskapet.²⁾I tråd med registreringen i nasjonalregnskapet er de påløpte lønnskostnadene i 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2002, for privat sektor og for staten ikke tatt med i 2001.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

1.3 Endringer i funksjonell inntektsfordeling

I tabell 1.5 og 1.6 og figur 1.3-1.5 vises tall for lønnskostnader og driftsresultat for hovedgrupper av sektorer for å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen.

Tabell 1.5: Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner og prosentvis fordeling

I milliarder kroner	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*
									1)	1)
Alle næringer	388,5	398,3	418,5	444,0	476,2	516,5	567,8	606,1	637,6	677,8

Tabell 1.5: Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner og prosentvis fordeling

I milliarder kroner	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000* 1)	2001* 1)
Offentlig forvaltning ²⁾	116,0	120,2	125,0	131,1	140,4	148,6	162,2	173,3	183,0	199,1
Ideelle organisasjoner, boligjenester og eget bruk	11,2	11,5	11,7	12,0	12,6	12,9	13,5	14,6	15,4	16,5
Markedsrettet virksomhet ³⁾	261,3	266,6	281,8	300,9	323,2	355,0	392,0	418,3	439,1	462,2
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rør-transport	10,2	11,3	11,9	11,9	12,5	14,2	15,6	17,1	16,7	18,1
Markedsrettet virksomhet ellers	251,0	255,3	269,8	289,0	310,6	340,8	376,5	401,2	422,4	444,1
Markedsrettet virksomhet ³⁾ Fastlands-Norge	244,0	248,0	262,5	281,6	303,1	332,7	367,2	391,0	411,7	433,2
Industri	64,7	67,1	71,1	75,8	79,8	86,9	93,5	95,4	96,6	99,4
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	24,9	25,8	27,2	29,4	31,0	34,8	37,9	40,0	39,4	41,3
Råvarebasert industri	15,1	15,6	16,3	17,5	18,2	19,0	20,1	20,1	20,7	21,1
Øvrige industrisektorer	24,7	25,7	27,6	28,9	30,6	33,1	35,5	35,2	36,5	37,1
Øvrig markedsrettet virksomhet ³⁾ i Fastlands-Norge	179,3	180,9	191,4	205,8	223,4	245,8	273,7	295,6	315,1	333,9
I prosent av samlede lønnskostnader										
Offentlig forvaltning ²⁾	29,9	30,2	29,9	29,5	29,5	28,8	28,6	28,6	28,7	29,4
Ideelle organisasjoner, boligjenester og eget bruk	2,9	2,9	2,8	2,7	2,7	2,5	2,4	2,4	2,4	2,4
Markedsrettet virksomhet ³⁾	67,2	66,9	67,3	67,8	67,9	68,7	69,0	69,0	68,9	68,2
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rør-transport	2,6	2,8	2,9	2,7	2,6	2,7	2,7	2,8	2,6	2,7
Markedsrettet virksomhet ellers	64,6	64,1	64,5	65,1	65,2	66,0	66,3	66,2	66,2	65,5
Markedsrettet virksomhet ³⁾ Fastlands-Norge	62,8	62,3	62,7	63,4	63,7	64,4	64,7	64,5	64,6	63,9
Industri	16,7	16,9	17,0	17,1	16,8	16,8	16,5	15,7	15,2	14,7
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	6,4	6,5	6,5	6,6	6,5	6,7	6,7	6,6	6,2	6,1
Råvarebasert industri	3,9	3,9	3,9	4,0	3,8	3,7	3,5	3,3	3,2	3,1
Øvrige industrisektorer	6,4	6,5	6,6	6,5	6,4	6,4	6,2	5,8	5,7	5,5
Øvrig markedsrettet virksomhet ³⁾ i Fastlands-Norge	46,1	45,4	45,7	46,4	46,9	47,6	48,2	48,8	49,4	49,3

*Foreløpige tall

¹⁾De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, blir for privat sektor og for staten i nasjonalregnskapet ikke registrert før feriepengene utbetales.

²⁾Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor tatt ut av offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

³⁾Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.6: Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner og prosentvis fordeling

I milliarder kroner	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000* 1)	2001* 1)
Alle næringer ²⁾	210,7	228,3	236,5	253,3	292,6	314,5	267,3	310,0	484,4	481,0
Offentlig forvaltning ³⁾		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ideelle organisasjoner, boligjenester og eget bruk	44,6	46,6	46,6	46,2	44,7	42,2	43,2	44,5	43,1	44,9
Markedsrettet virksomhet ⁴⁾	166,1	181,7	189,9	207,1	247,9	272,3	224,1	265,6	441,3	436,1
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	51,9	52,8	56,3	61,7	103,4	115,0	60,8	102,2	261,2	243,2
Markedsrettet virksomhet ellers	114,2	128,9	133,6	145,3	144,5	157,3	163,3	163,4	180,1	192,9
Markedsrettet virksomhet ⁴⁾ Fastlands-Norge	114,2	127,1	133,6	145,0	144,3	154,9	161,9	163,2	180,3	182,5
Industri	14,0	17,7	19,4	25,5	22,4	22,9	23,0	25,1	22,1	15,5
Verktedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	3,9	4,6	4,2	5,0	5,5	7,0	8,6	8,7	6,4	4,7
Råvarebasert industri	0,8	3,5	5,9	11,3	9,2	8,5	8,6	9,0	11,9	7,0
Øvrige industrisektorer	9,3	9,6	9,3	9,2	7,6	7,5	5,8	7,4	3,9	3,8
Øvrig markedsrettet virksomhet ⁴⁾ i Fastlands-Norge	100,3	109,4	114,2	119,5	122,0	132,0	138,8	138,2	158,2	167,1
I prosent av driftsresultatet i alle næringer										
Ideelle organisasjoner, boligjenester og eget bruk	21,2	20,4	19,7	18,2	15,3	13,4	16,2	14,3	8,9	9,3
Markedsrettet virksomhet ⁴⁾	78,8	79,6	80,3	81,8	84,7	86,6	83,8	85,7	91,1	90,7
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	24,6	23,1	23,8	24,4	35,4	36,6	22,8	33,0	53,9	50,6
Markedsrettet virksomhet ⁴⁾ ellers	54,2	56,5	56,5	57,4	49,4	50,0	61,1	52,7	37,2	40,1
I prosent av driftsresultatet i markedsrettet virksomhet ⁴⁾ Fastlands-Norge										
Industri	12,2	13,9	14,5	17,6	15,5	14,8	14,2	15,4	12,3	8,5

Tabell 1.6: Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner og prosentvis fordeling

I milliarder kroner	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*
									1)	1)
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	3,4	3,7	3,1	3,4	3,8	4,5	5,3	5,3	3,5	2,6
Råvarebasert industri	0,7	2,8	4,4	7,8	6,4	5,5	5,3	5,5	6,6	3,8
Øvrige industrisektorer	8,1	7,5	6,9	6,3	5,3	4,8	3,6	4,5	2,1	2,1
Øvrig markedsrettet virksomhet ⁴⁾ i Fastlands-Norge	87,8	86,1	85,5	82,4	84,5	85,2	85,8	84,6	87,7	91,5

*Foreløpige tall

¹⁾De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, blir for privat sektor og for staten i nasjonalregnskapet ikke registrert før feriepengene utbetales i 2001 og 2002. Disse påløpte kostnadsøkningene er således inkludert i driftsresultatet i henholdsvis 2000 og 2001.

²⁾Forskjellen mellom totalt driftsresultat og driftsresultatet for næringsvirksomhet skyldes en korreksjonspost i nasjonalregnskapet for frie banktjenester, som er beregnet fra rentemarginene i bankene. Dette regnes ikke som verdiskapning for økonomien under ett. Totalt driftsresultat i tabell 1.3 inkluderer også «statistiske avvik» i 2000 og 2001, som ikke er næringsfordelt og derfor ikke er tatt med i denne tabellen.

³⁾Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor tatt ut av offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

⁴⁾Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonseenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.5 viser at mens de samlede lønnskostnadene i 2001 ifølge forløpige nasjonalregnskapstall var 677,8 milliarder kroner, var lønnskostnadene innenfor markedsrettet produksjon 462,2 milliarder kroner. Forskjellen utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning, i ideelle organisasjoner og i produksjonen av boligjenester.

Ved konjunkturtoppen i 1998/1999 utgjorde lønnskostnadene i offentlig forvaltning ² 28,6 prosent av de totale lønnskostnadene. Gjennom de to påfølgende årene har lønnskostnadene i offentlig forvaltning utgjort en stadig større del av de totale lønnskostnadene. Dette reflekterer at sysselsettingen i markedsrettet virksomhet har utviklet seg svakere enn i offentlig sektor. Føringen av de påløpte lønnskostnadene i knyttet til ferieutvidelsen, har imidlertid også bidratt til den registrerte økningen. Dette fordi disse kostnadene i kommunene - som eneste sektor - blir registrert i det de påløper og ikke når de feriepengene blir utbetalt. Med Nasjonalregnskapets definisjoner er det anslått at offentlig sektor stod for 29,4 prosent av de samlede lønnskostnadene i 2001.

Industriens lønnskostnader som andel av de totale lønnskostnadene holdt seg fra 1990 til 1997 stabilt rundt 17 prosent. I de fire siste årene har industriens andel sunket, og var i 2001 kommet ned i 14,7 prosent.

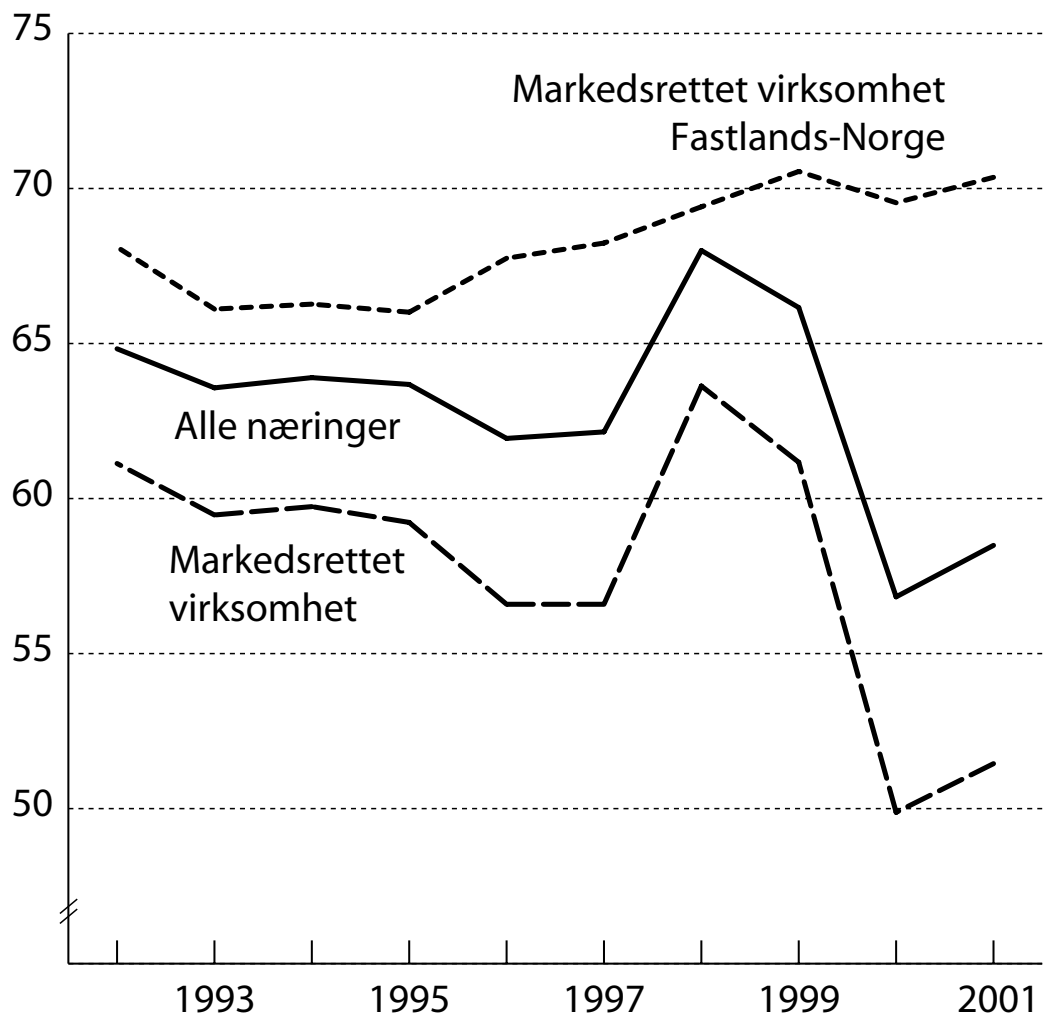
Driftsresultat(jf. tabell 1.6) påvirkes sterkt av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og viser derfor betydelig sving-

ninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktuasjoner i driftsresultatet for en del næringsgrupper. Bevegelsene i oljeprisen er av særlig betydning ettersom overskuddene i oljevirksomheten i perioder har utgjort en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge.

I første halvdel av 1990-tallet utgjorde driftsresultatet i *petroleumssektoren* rundt 24 prosent av næringenes samlede driftsresultat. Markerte bevegelser i oljepris har bidratt til kraftige svingninger i denne andelen i de seks siste årene. Etter å ha vært oppe i 36,6 prosent i 1997, falt petroleumssektorens andel av samlet driftsresultat til 22,8 prosent i 1998, for deretter å øke. Andelen kan anslås til 53,9 prosent i 2000 og til 50,6 prosent i 2001.

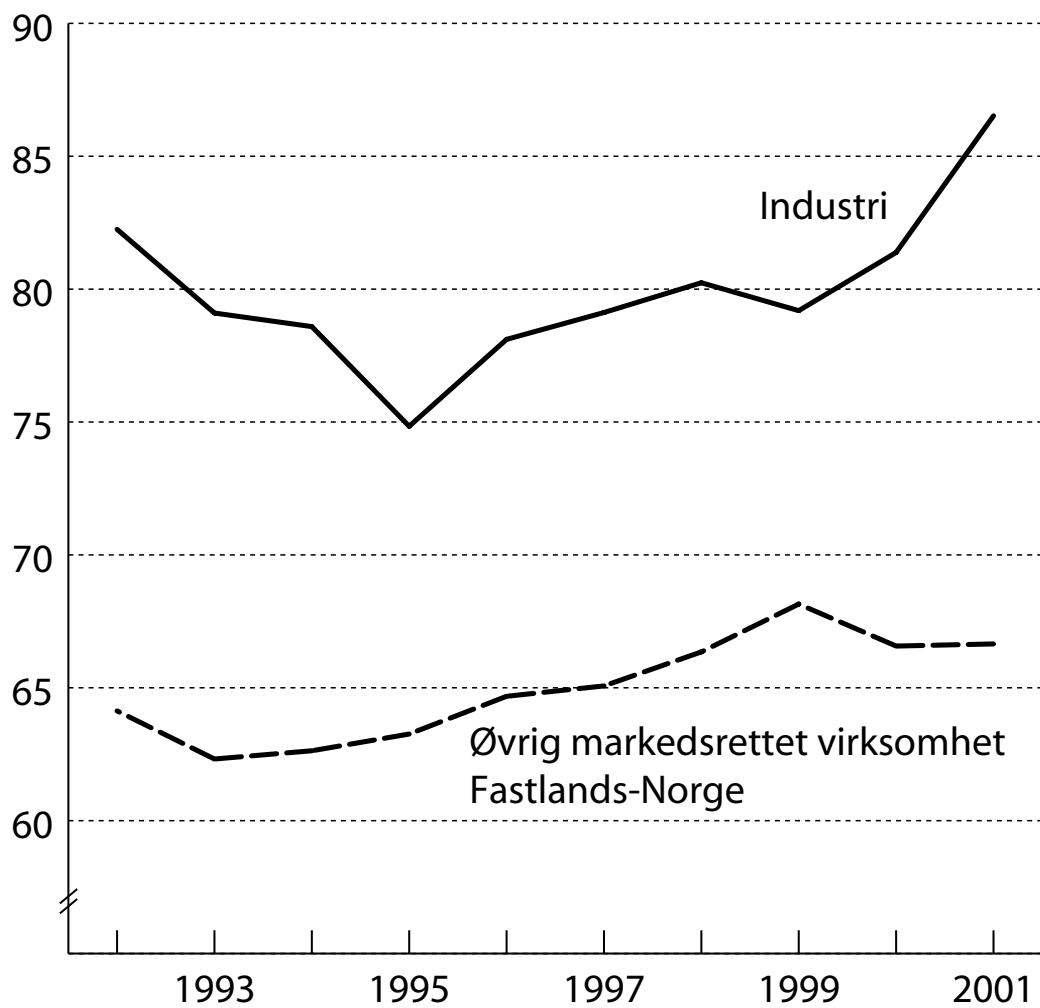
Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet på fastlandet* økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 2,2 milliarder kroner i 2001 etter en økning på 17,1 milliarder kroner året før. I *industrien* har driftsresultatet falt i de to siste årene og var kommet ned i 15,5 milliarder kroner i 2001 som er 10 milliarder lavere enn toppnivået i 1995.

Etter at industriens andel av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge var oppe i nær 18 prosent i 1995, har andelen gjennomgående blitt redusert. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var andelen 8,5 prosent i 2001. Utviklingen i driftsresultatet i industrien har tradisjonelt vært dominert av svingningene i de råvarebaserte sektorene. Etter 1995 har det imidlertid vært en markert nedadgående trend i driftsresultatet for industrisektorer som i stor grad leverer konsumvarer til hjemmemarkedet, og dette har dominert utviklingen for industrien samlet sett. Det må understrekes at det er knyttet spesielt stor usikkerhet til nasjonalregnskapets tall for driftsresultat etter sektor, og at revisjonene her kan bli forholdsvis store.

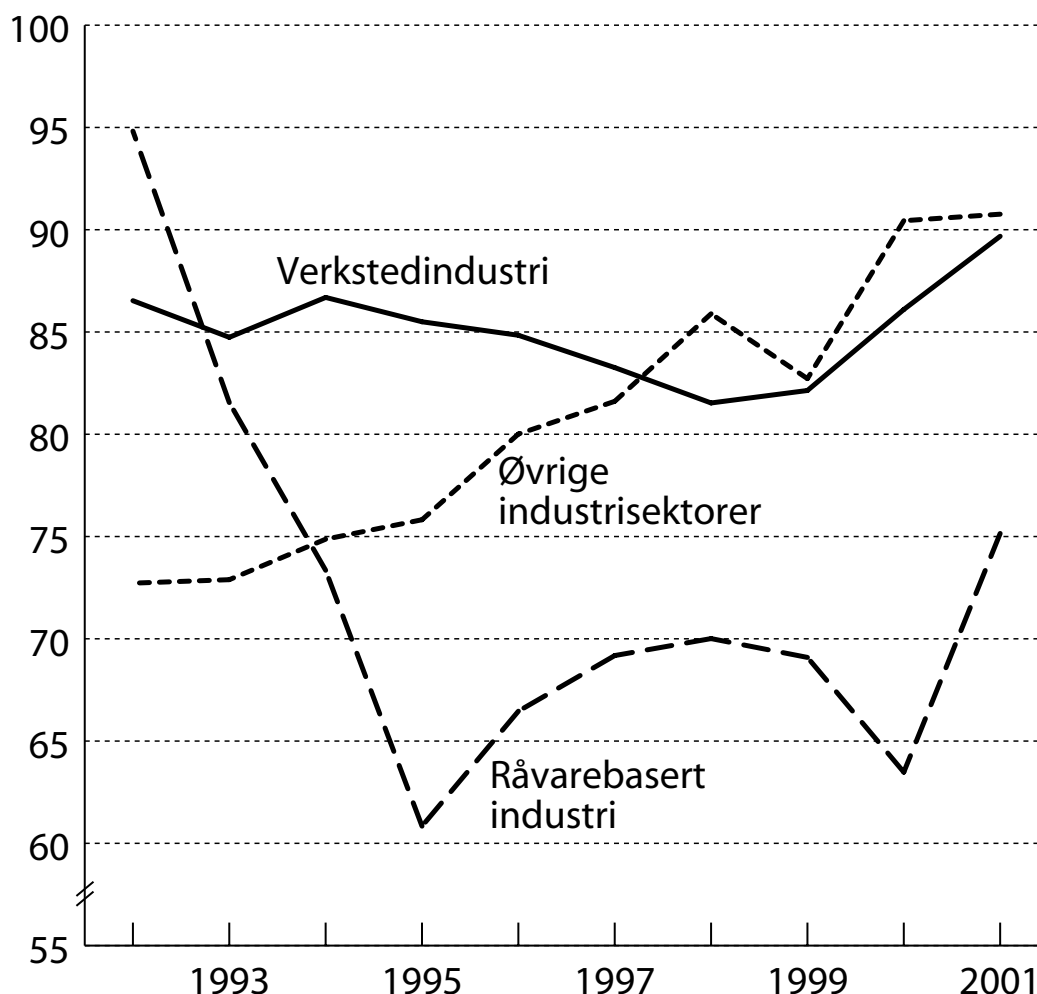

Figur 1.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 1.4 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 1.5 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figurene 1.3 til 1.5 viser hvordan lønnskostnadene som andel av faktorinntekten har utviklet seg over tid for en del næringsgrupper. I *markedsrettet virksomhet* lå *lønnskostnadsandelen* i første halvdel av 1990-tallet forholdsvis stabilt på rundt 60 prosent (jf. figur 1.3). Andelen kom i 1998 opp i 63,6 prosent, men har deretter falt og var i 2000 nede i under 50,0 prosent. For 2001 er andelen 51,5 prosent. Utviklingen i driftsresultatet i petroleumsvirksomheten forklarer mye av endringene i denne andelen.

I *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* var lønnskostnadsandelen i 1995 nede i 66,0 prosent og økte deretter i fire år. Andelen falt litt fra 1999 til 2000, men økte igjen i 2001 og kom da opp i 70,4 prosent.

Figur 1.4 viser utviklingen i lønnskostnadsandelen i *industrien* og i *den øvrige markedsrettede virksomheten i Fastlands-Norge*. I industrien nådde lønnskostnadsandelen en bunn i 1995 med 74,8 prosent. Deretter har lønnskostnadsandelen stort sett økt og var 86,5 prosent i 2001. I øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge var lønnskostnadsandelen i 1993 nede i 62,3

prosent. Deretter økte lønnskostnadsandelen helt til 1999, med en andel på 68,2 prosent. I de siste to årene har denne andelen vært 66,6 prosent.

Figur 1.5 viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av faktorinntekten for ulike deler av *industrien*. Etter 1994 har det vært en forholdsvis jevn nedadgående tendens i lønnskostnadsandelen i *verkstedindustrien*, men ifølge reviderte nasjonalregnskapstall har andelen økt i de tre siste årene. I *råvarebasert industri* er det store fluktuasjoner i lønnskostnadsandelen, noe som reflekterer konjunkturfølsomheten i denne virksomheten. Store prisendringer gir seg utslag i kraftige svingninger i faktorinntekten og driftsresultatet. Fra et toppnivå i 1992 på 94,8 prosent, bidro høy prisvekst i 1994 og 1995 til at lønnskostnadsandelen ble kraftig redusert, og den kom ned i 60,8 prosent i 1995. Deretter har det vært en tendens til økning og lønnskostnadsandelen var i 1998 kommet opp i 70,0 prosent. I 2000 ser det ut til at høy prisvekst har bidratt til at lønnskostnadene som andel av faktorinntekten gikk ned med 5,6 prosentpoeng, men i 2001 kan andelen igjen ha kommet opp i over 75 prosent. Lønnskostnadsandelen i *øvrige industri* nådde et bunnpunkt i 1992 med på 72,7 prosent og har deretter stort sett steget. For 2001 er det anslått at lønnskostnadsandelen for denne gruppa har kommet opp i 90,8 prosent.

1.4 Den institusjonelle inntektsfordelingen

I dette avsnittet presenteres hovedtrekk i inntektsutviklingen i Norge etter *institusjonell sektor*. Det vises kun tall for total disponibel inntekt for de ulike gruppene av inntektsmottakere. I neste kapittel gis imidlertid en nærmere presentasjon og analyse av inntektsutviklingen for husholdningssektoren.

Tabell 1.7: Disponibel inntekt for Norge etter inntektsmottaker. Milliarder kroner og prosentvis fordeling

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*
Offentlig forvaltning	182,7	188,9	211,5	249,9	295,8	333,1	309,0	360,6	525,1	546,6
Stat	72,1	73,1	91,0	124,5	164,6	188,6	166,2	200,7	352,9	360,6
Kommune	110,6	115,8	120,5	125,3	131,2	144,5	142,8	159,9	172,2	186,2
Finansinstitusjonene	15,7	13,8	12,7	6,8	15,4	14,2	16,8	19,1	19,5	28,2
Ikke-finansielle foretak	15,2	16,9	23,8	27,1	34,4	40,9	26,9	27,3	37,9	18,0
Husholdninger	415,6	441,7	454,7	479,4	504,7	537,3	582,9	611,5	648,5	675,0
Disponibel inntekt for Norge	629,2	661,3	702,6	763,2	850,3	925,5	935,6	1018,5	1231,3	1268,8
Memo: Disponibel inntekt for Norge ekskl. driftsresultatet i petroleumssektoren	577,3	608,4	646,3	701,5	746,8	810,5	874,8	916,3	969,8	1024,6
Prosentvis fordeling										
Offentlig forvaltning	29,0	28,6	30,1	32,7	34,8	36,0	33,0	35,4	42,6	43,1
Stat	11,5	11,1	12,9	16,3	19,4	20,4	17,8	19,7	28,7	28,4
Kommune	17,6	17,5	17,1	16,4	15,4	15,6	15,3	15,7	14,0	14,7
Finansinstitusjonene	2,5	2,1	1,8	0,9	1,8	1,5	1,8	1,9	1,6	2,2
Ikke-finansielle foretak	2,4	2,5	3,4	3,5	4,0	4,4	2,9	2,7	3,1	1,4

Tabell 1.7: Disponibel inntekt for Norge etter inntektsmottaker. Milliarder kroner og prosentvis fordeling

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*
Husholdninger	66,1	66,8	64,7	62,8	59,4	58,0	62,3	60,0	52,7	53,2
Disponibel inntekt for Norge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Memo: Husholdningenes disponible inntekt som andel av disponibel inntekt for Norge ekskl. driftsresultatet i petroleumssektoren	72,0	72,6	70,4	68,3	67,6	66,3	66,6	66,7	66,9	65,9

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Disponibel inntekt i *offentlig forvaltning* var ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall 546,6 milliarder kroner i 2001. Dette er i prinsippet det beløpet som i 2001 var disponibelt for offentlig konsum og sparing. Sparingen kan enten være i form av netto realinvesteringer eller ved at det offentlige øker sine fordringer på andre sektorer (netto finansinvestering).

I de første årene på 1990-tallet vokste disponibel inntekt for offentlig forvaltning mindre enn inntektene for landet som helhet. Økte stønadsutbetalinger til husholdninger og en generelt sett svak utvikling i aktivitetsnivået som bremsset skatteinngangen, bidrar til å forklare utviklingen. Svekkelsen av statens budsjettbalanse i disse årene førte også til en reduksjon i offentlig forvaltnings netto renteinntekter. Denne utviklingen snudde imidlertid i 1994 og i 1997 var offentlig forvaltnings andel av disponibel inntekt for Norge økt med over 7 prosentpoeng fra bunnåret 1993. Økningen hadde blant annet sammenheng med det generelle konjunkturoppsvinget samt økte inntekter fra petroleumsvirksomheten.

Offentlig forvaltning får normalt en stor del av sine inntekter fra oljevirkosomheten. Reduserte oljepriser bidro til å redusere offentlig forvaltnings andel av disponibel inntekt for Norge i 1998. Økte oljepriser har deretter ført til en kraftig økning i andelen. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall kom offentlig forvaltnings andel av disponibel inntekt for Norge i 2001 opp i hele 43,1 prosent.

Finansinstitusjonenes andel av disponibel inntekt for Norge har gjennomgående vært meget stabil de 10 siste årene. I 1995 falt andelen imidlertid klart og delvis også i 2000, noe som kan føres tilbake til store overføringer fra Norges Bank til statsforvaltningen.

Ikke-finansielle foretaks andel av disponibel inntekt for Norge nådde en topp i 1997 med 4,4 prosent. Deretter falt andelen til 2,7 prosent i 1999. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte andelen i 2000 til 3,1 prosent før den falt til 1,4 prosent i fjor. Redusert oljepris og økte rentekostnader var en viktig faktor bak den markerte nedgangen i 1998. Den svake utviklingen fra 1998 til 1999, til tross for kraftig vekst i oljeprisen, har blant annet sammenheng med redusert driftsresultat i øvrig virksomhet og en ytterligere økning i rentekostnadene. I 2000 har andelen økt igjen, blant annet på grunn av oljeprisutviklingen. Den lave andelen i 2001 henger blant annet sammen med redusert driftsresultat i petroleumssektoren, samtidig med økte oljeskatter.

Husholdningssektoren (inklusive ideelle organisasjoner) er den klart største av de institusjonelle sektorene målt ved disponibel inntekt. I andre halvdel av 1990-tallet har husholdningenes andel av disponibel inntekt for Norge svingt rundt 62 prosent, men falt i 2000 ned på 52,7 prosent og 53,2 prosent i 2001. Sett i forhold til disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumssektoren, har husholdningenes disponible inntekt utgjort rundt 66 prosent de siste fem årene - etter å ha vært noe høyere før det.

Boks 1.1 Noen inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* som netto verdiskaping eller netto inntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalproduktet også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre primære inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Nettonasjonalprodukt (nettoprodukt i en næring) fratrasket *netto produksjonsskatter* og *lønnskostnader* gir *driftsresultat*. Lønnskostnadene omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

I den *institusjonelle inntektsfordelingen* splittes disponibel inntekt for Norge opp etter hvilke institusjonelle sektorer inntektene tilfaller. Blant institusjonelle sektorer skiller en vanligvis mellom: Offentlig forvaltning, finansielle foretak, ikke-finansielle foretak, husholdninger og utlandet.

Offentlig forvaltning består av statsforvaltningen (inklusive trygdeforvaltningen) og kommuneforvaltningen. Inntektene består i hovedsak av skatt på inntekt og formue, trygde- og pensjonspremier og produksjonsskatter. De vik-

tigste postene på utgiftssiden ved beregning av disponibel inntekt er produksjonssubsidier og stønader til private konsumenter.

Finansforetak består av Norges Bank, private og offentlige banker, forsikringsselskaper, kredittforetak og andre finansieringsinstitusjoner.

Ikke-finansielle foretak (selskaper) består av statsforetak (inklusive statens forretningsdrift), kommuneforetak og private ikke-finansielle foretak.

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge og ideelle organisasjoner med virksomhet rettet mot husholdningene.

Kapittel 2

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

I avsnitt 2.1 gjengis tall for husholdningenes disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. I avsnitt 2.2 presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for utvalgte eksempler på lønnstakerhusholdninger der en spesielt fokuserer på betydningen av ulik lønnsutvikling og skattesystemet. I avsnitt 2.3 omtales utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden, mens det i avsnitt 2.4 redegjøres for en del trekk ved inntektsutviklingen for yrkestilknyttede og pensjonister.

2.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

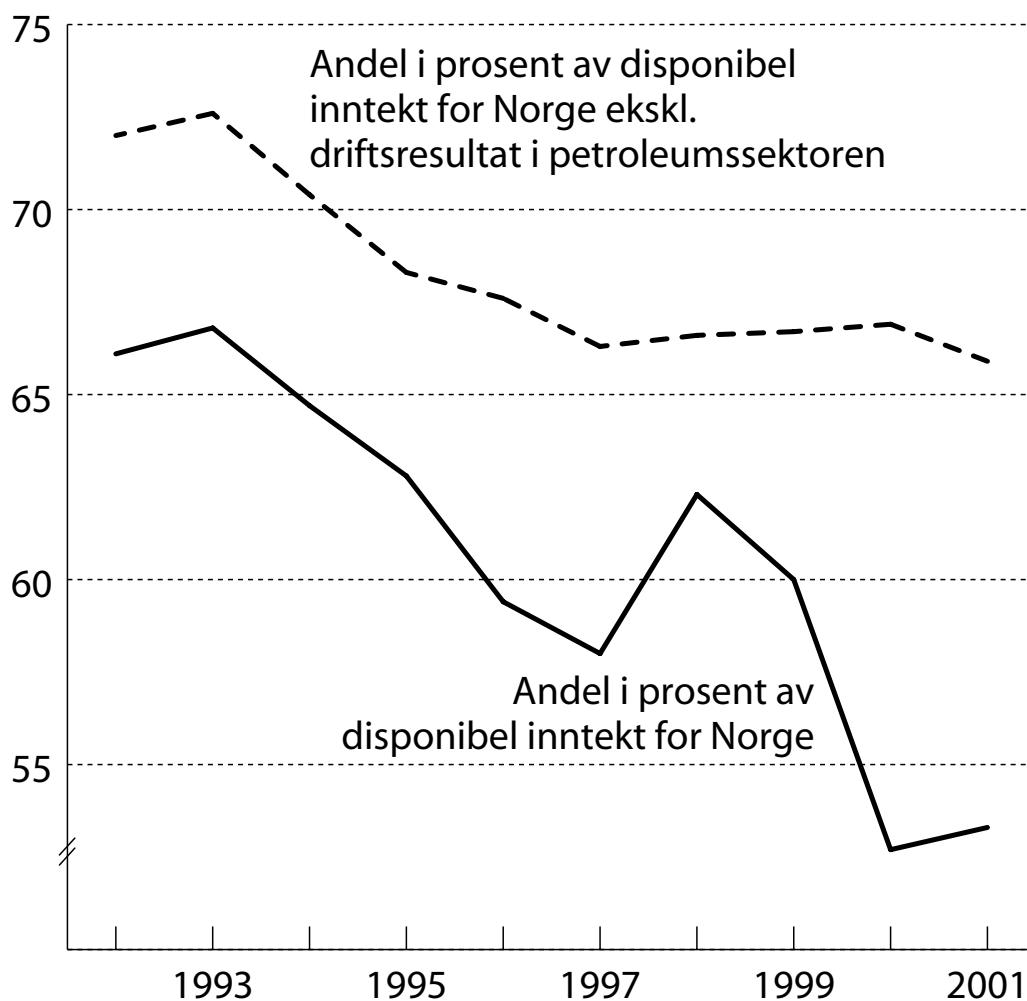
- *Husholdningenes disponible realinntekt* gikk ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet opp med 2,3 prosent fra 2000 til 2001. Dette er 0,4 prosentpoeng lavere enn veksten i 2000. Lønnsinntektene og stønadene fra det offentlige ga de største bidragene til inntektsveksten. Regnet per person gikk disponibel realinntekt opp med 1,8 prosent i 2001.

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap inneholder en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, dvs. etter at en har summert over alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse for hva som inngår i husholdningssektoren se boks 2.1)

Nasjonalregnskapet har nylig publisert et revidert regnskap for perioden 1991-1999, samt nye foreløpige tall for 2000 og 2001. Inntekt- og utgiftsregnskapet for husholdninger og ideelle organisasjoner har også blitt revidert. Revisjonen har gjennomgående for alle årene medført en nedjustering av nivået på husholdningenes disponible inntekt, mens utviklingen beskrevet ved vekstrater har i mindre grad blitt berørt³.

Figur 2.1 viser husholdningenes disponible inntekt som andel av disponibel inntekt for Norge, og som andel av disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumssektoren. I 1999 steg oljeinntektene kraftig og veksten i husholdningenes disponible inntekt flatet ut, noe som bidro til at husholdningenes andel av disponibel inntekt for Norge falt. Denne utviklingen fortsatte i 2000, med moderat vekst i husholdningenes disponible realinntekt og kraftigere vekst i oljeinntektene. I 2001 viser foreløpige tall fra nasjonalregnskapet at denne andelen har steget noe. Husholdningenes andel av disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumssektoren har vist et jevnere forløp, med en nedadgående tendens i konjunkturoppgangen etter 1993 og fram til 1997. For perioden 1998 - 2001 viser nasjonalregnskapstall at denne andelen har ligget stabilt rundt 67 prosent.

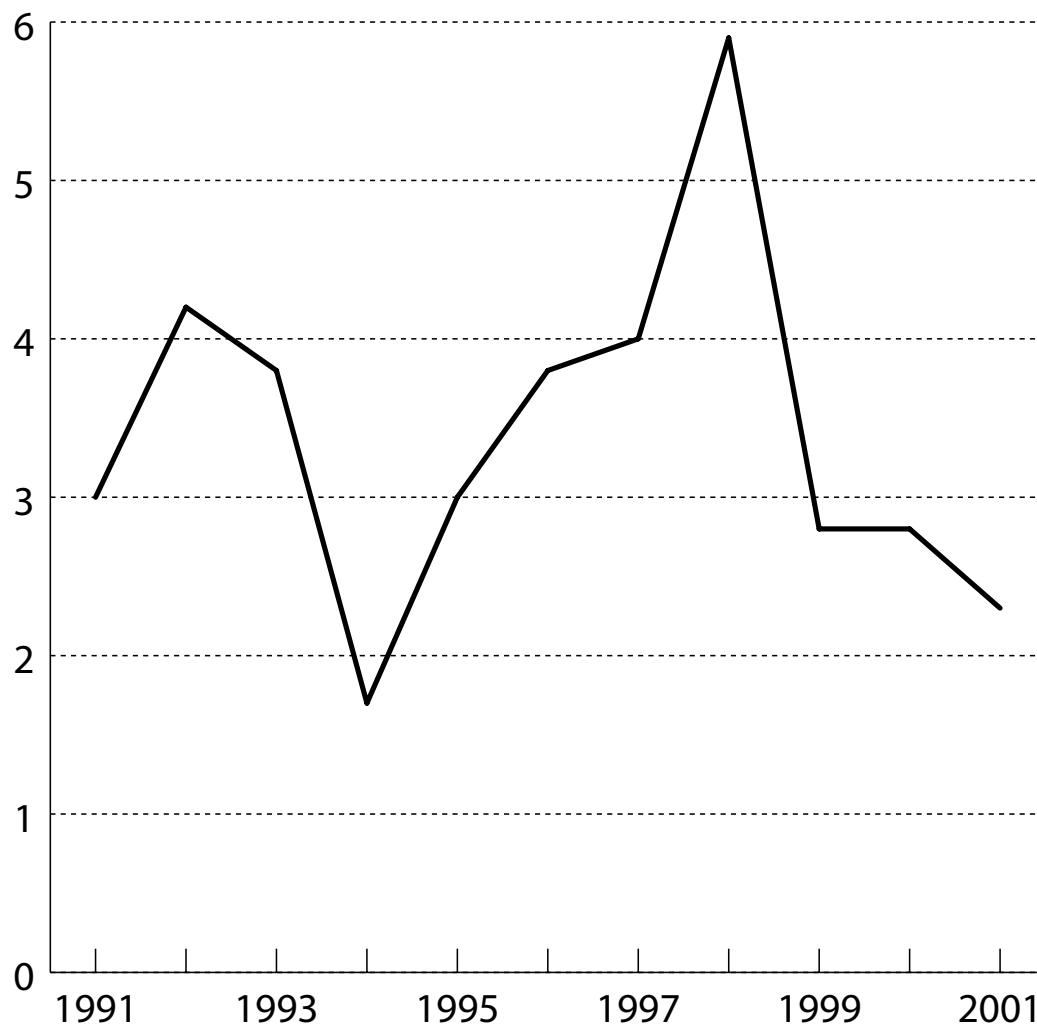
3. For en nærmere omtale av revisjonen, se Økonomiske analyser 3/2002.

Figur 2.1 Husholdningenes disponible inntekt.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 2.1 viser husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på ulike poster. Det har på 1990-tallet vært høy vekst i disponibel realinntekt for husholdningene. Veksten var spesielt høy i årene 1992-1993 og 1996-1998. I perioden 1992 - 2001 har den gjennomsnittlige veksten vært 3,4 prosent per år. I følge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet, økte husholdningenes disponible realinntekter med 2,3 prosent i 2001. Dette er 0,4 prosentpoeng lavere enn veksten i 2000.

Figur 2.2 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis endring fra året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 2.1: Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter ¹⁾. 1992-2001. Milliarder kroner.

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Gj.sn itt
Inntekter	611,9	635,3	646,7	680,3	715,4	757,7	827,4	878,0	933,9	987,0	
Lønnsinntekter	319,6	332,7	349,1	372,2	396,1	428,6	468,4	498,6	523,3	553,2	
Blandet inntekt ²	82,9	86,5	88,1	90,7	88,5	89,3	92,1	92,9	94,8	97,6	
Herav: Tjenester fra egen bolig	41,0	43,1	42,9	41,8	40,6	37,9	38,5	39,7	39,1	40,2	
Formuesinntekter	48,6	47,4	39,3	43,5	43,9	42,4	52,8	57,9	70,4	69,2	

Tabell 2.1: Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter¹⁾. 1992-2001. Milliarder kroner.

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Gj.sn * * itt
<i>Herav: Avkastning på forsikringskrav³⁾</i>	20,5	20,0	17,2	18,5	18,6	18,3	19,5	18,4	19,0	19,8	
Offentlige stønader	132,7	138,1	140,5	145,0	152,7	158,8	169,8	182,1	195,7	208,8	
Andre inntekter ⁴⁾	28,1	30,6	29,8	28,8	34,2	38,5	44,3	46,6	49,6	58,1	
Utgifter	196,3	193,5	192,0	200,8	210,7	220,5	244,4	266,6	285,4	312,0	
Skatt av inntekt og formue	121,1	128,2	137,1	147,0	159,2	174,4	189,7	201,2	216,2	230,2	
Formuesutgifter	69,1	58,5	47,8	46,5	44,9	38,5	46,5	56,5	59,4	71,7	
Andre utgifter ⁴⁾	6,2	6,9	7,1	7,3	6,7	7,5	8,2	8,8	9,7	10,1	
Disponibel inntekt	415,6	441,7	454,7	479,4	504,7	537,3	582,9	611,5	648,5	675,0	
Disponibel realinntekt ⁵⁾	503,2	522,1	530,9	546,6	567,6	590,5	625,2	642,7	660,1	675,0	
Vekst i disponibil realinntekt, prosent	4,2	3,8	1,7	3,0	3,8	4,0	5,9	2,8	2,7	2,3	3,4

*Foreløpige tall.

¹⁾På grunn av avrunding summerer ikke underkomponentene seg nøyaktig opp til totaltallet.

²⁾Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Denne inntekten inkluderer også avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie i egen næringsvirksomhet. Boligtjenester, eller driftsresultat fra egen bolig, er avkastningen av boligkapitalen. Som det fremgår av tabellen utgjør boligtjenester fra egen bolig omtrent halvparten av blandet inntekt.

³⁾Avkastning på forsikringskrav er avkastningen på husholdningenes fordringer på forsikringsselskap, og private pensjonskasser og fond. Disse fordringene er i all hovedsak verdien av private livs- og pensjonsforsikringer.

⁴⁾Andre inntekter består av stønader fra utlandet, netto overføringer til ideelle organisasjoner og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom det offentlige. Andre utgifter omfatter stønader til utlandet, og overføringer fra husholdninger til innenlandske sektorer utenom det offentlige.

⁵⁾2001-kroner. Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner er brukt som deflator.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 2.2 og 2.3 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1992-2001⁴⁾. Bidraget fra *lønnsinntektene* var store i perioden 1996-1998. I perioden etter 1998 har bidraget fra lønnsinntektene vært mer moderate. Foreløpige tall fra nasjonalregnskapet viser at vekstbidraget fra lønnsinntektene var på 20,6 milliarder i 2001, som tilsvarer 3,1 prosentpoeng. Dette er hele 1,8 prosentpoeng høyere enn lønnsbidraget i 2000, men noe lavere enn bidraget i 1999.

4. Bidragene fra de ulike inntekts- og utgiftskomponentene må ses i sammenheng. Et eksempel kan være at når det positive bidraget fra lønnsinntektene øker, medfører dette automatisk at det negative bidraget fra skatt av inntekt og formue også øker.

Tabell 2.2: Disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Endring i milliarder 2001-kroner.

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Gj.snitt
									*	*	
Endring i disponibel realinntekt	20,4	18,9	8,8	15,7	21,0	22,9	34,7	17,5	17,4	14,9	19,2
Bidrag fra											
- Lønnsinntekter	4,2	6,3	14,3	16,8	21,1	25,6	31,3	21,7	8,6	20,6	17,1
- Blandet inntekt	1,0	1,9	0,6	0,5	-3,8	-1,4	0,6	-1,2	-1,1	1,1	-0,2
- Offentlige stønader	7,0	2,6	0,8	1,3	6,5	2,8	7,5	9,3	7,8	9,6	5,5
- Skatt av inntekt og formue	2,7	-4,9	-8,6	-7,5	-11,4	-12,7	-11,7	-8,1	-8,6	-10,2	-8,1
- Netto formuesinntekter	4,5	11,7	3,2	6,5	2,3	5,3	2,5	-5,2	9,7	-13,7	2,7
- Andre inntekter netto	1,0	1,4	-1,5	-1,9	6,3	3,2	4,6	1,1	0,9	7,4	2,2

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 2.3: Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng.

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Gj.snitt
									*	*	
Vekst i disponibel realinntekt. Prosent	4,2	3,8	1,7	3,0	3,8	4,0	5,9	2,8	2,7	2,3	3,4
Bidrag fra											
- Lønnsinntekter	0,9	1,3	2,7	3,2	3,9	4,5	5,3	3,5	1,3	3,1	3,0
- Blandet inntekt	0,2	0,4	0,1	0,1	-0,7	-0,2	0,1	-0,2	-0,2	0,2	0,0
- Offentlige stønader	1,4	0,5	0,1	0,2	1,2	0,5	1,3	1,5	1,2	1,5	0,9
- Skatt av inntekt og formue	0,6	-1,0	-1,6	-1,4	-2,1	-2,2	-2,0	-1,3	-1,3	-1,5	-1,4
- Netto formuesinntekter	0,9	2,3	0,6	1,2	0,4	0,9	0,4	-0,8	1,5	-2,1	0,5
- Andre inntekter netto	0,2	0,3	-0,3	-0,4	1,2	0,6	0,8	0,2	0,1	1,1	0,4

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i perioden 1992-2001 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. I perioden 1992 til 1995 var det gjennomgående en avtakende tendens i bidraget fra stønadsveksten. Nedgangen i antall arbeidsledige forklarer mye av denne utviklingen. Nasjonalregnskapstall viser imidlertid at bidraget fra offentlige stønader tok seg markant opp i 1996, og var da nesten på høyde med bidragene i begynnelsen på 1990-tallet. I perioden 1998-2000 har bidraget fra offentlige stønader vært gjennomgående høyt. Dette må ses i sammenheng med en økning i pensjonssatsene, vekst i antall

pensjonister, samt innføring av kontantstøtteordningen i perioden. For 2001 viser foreløpige tall fra nasjonalregnskapet at vekstbidraget var på 9,6 milliarder kroner, som tilsvarer 1,5 prosentpoeng.

Bidraget fra *skatt av inntekt og formue* vil være negative selv med uendrede gjennomsnittlige skattesatser så lenge realinntektene øker. I forbindelse med skattelettelsen ved innføringen av det nye skattesystemet i 1992 bidro denne utgiftsposten med nær 1 prosentpoeng til den sterke veksten i husholdningenes disponible realinntekt fra 1991 til 1992. De negative vekstbidragene for årene 1993-2001 har sammenheng med realinntektsveksten som fant sted i denne perioden. For 2001 viser foreløpige tall fra nasjonalregnskapet at skatt av inntekt og formue bidro til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 10,2 milliarder 2001-kroner, tilsvarende 1,5 prosentpoeng.

Husholdningenes formuesinntekter består av renter på bankinnskudd, aksjeutbytte, beregnet avkasting på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Formuesutgiftene består i all hovedsak av gjeldsrenter. Posten *netto formuesinntekter* bidro positivt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1991-1998. Denne utviklingen henger blant annet sammen med den sterke finansielle konsolideringen i husholdningene, med betydelig gjeldsnedbetaling eller økning av fordringer. Vekstbidraget fra husholdningenes netto formuesinntekter var på 0,9 prosentpoeng i 1997. I perioden 1998-2000 endret dette bildet seg noe. En markant økning i rentene i 3. kvartal 1998 bidro til en økning i husholdningenes netto renteutgifter. Denne utgiftsøkningen ble til en viss grad motvirket av at husholdningenes aksjeutbytte også økte, slik at posten ga et svakere positivt bidrag til den sterke veksten i husholdningenes disponible realinntekt i 1998. Det var en betydelig økning i netto renteutgifter i 1999. Inntektene fra aksjeutbytte økte ikke like mye, slik at posten netto formuesinntekter ga et negativt vekstbidrag på 5,2 milliarder 2001-kroner til økningen i husholdningenes disponible realinntekt, noe som tilsvarer 0,8 prosentpoeng. Netto renteutgifter økte også i 2000, men aksjeutbytte økte også kraftig, noe som har bidratt til et positivt vekstbidrag fra netto formuesinntekter på 1,5 prosentpoeng. For 2001 viser foreløpige tall fra nasjonalregnskapet at posten har gitt et negativt bidrag til veksten i disponibel realinntekt på 2,1 prosentpoeng. Dette må ses i sammenheng med fortsatt høyere vekst i rentebærende gjeld enn i rentebærende fordringer, samt en nedgang i mottatt aksjeutbytte.

Disponibel realinntekt og antall personer

Inntektstall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke korreterer for endringer i husholdningenes antall og sammensetning. Disponibel realinntekt regnet per person kan for 2001 anslås til i underkant av 150 000 kroner. Med omtrent 2,2 personer per husholdning (jfr. Inntekts- og formuesundersøkelsen 1997) blir gjennomsnittlig disponibel inntekt per husholdning noe under 330 000 kroner. I tabell 2.4 vises årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet per person i perioden 1992-2001. I denne perioden har den gjennomsnittlige veksten i disponibel realinntekt per person vært på 2,8 prosent. For 2001 viser

foreløpige tall fra nasjonalregnskapet at veksten var på 1,8 prosent. Dette er 0,3 prosentpoeng lavere enn veksten i 2000.

Tabell 2.4: Vekst i disponibel realinntekt per person ¹⁾. Prosent

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Gj.s * *	nitt
Disponibel realinntekt per person	3,6	3,1	1,1	2,4	3,3	3,4	5,2	2,0	2,1	1,8	2,8	

*Foreløpige tall

¹⁾Basert på tall fra folkemengden ved utgangen av året.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 2.1 Nærmere om noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

Utviklingen i husholdningenes *disponible realinntekter* blir i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i netto formuesinntekter og prisutviklingen.

- En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt og blandet inntekt, som er driftsresultatet fra næringsvirksomhet, som inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. En lønnstakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens blandet inntekt og trygder er hovedinntekter for henholdsvis personlig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder (utenom bolig) som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for boligjenester i regnskapet, og mottar følgelig den beregnede avkastningen på boligkapitalen i denne sektoren som en del av sin inntekt.
- *Skatten* for ulike husholdninger kan variere selv om den samlede inntekten i utgangspunktet er lik. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengige av hvordan husholdningene innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekt dem i mellom. Videre kan fortsatt en husholdning til en viss grad påvirke skattens størrelse ved sin finansielle tilpasning.
- I nasjonalregnskapet kommer husholdningenes totale formuesutgifter til fratrekk ved beregning av disponibel inntekt. Kjøp av varige konsumgoder utenom bolig regnes i nasjonalregnskapet som konsum og ikke som investering. I tråd med dette tas det ikke hensyn til at beholdningen av de varige

konsumgodene (utenom bolig) gir en avkastning gjennom flere år. Hvis kjøp av disse varige godene lånefinansieres kommer renteutgiftene til fradrag ved beregning av disponibel inntekt i nasjonalregnskapet.

- Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks - enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i denne rapporten er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Det bør understrekes at disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for *levestandard*. Ett problem i denne forbindelse er knyttet til bruk av en felles prisindeks som nevnt ovenfor. En får ikke tatt hensyn til at husholdninger kan ha ulik forbrukssammensetning og at prisene på ulike varer og tjenester varierer for ulike husholdninger. Videre bør det påpekes at offentlig konsum ikke er med i beregningene selv om denne posten er et viktig bidrag til levestandardene. Skatt på inntekt og formue kommer til fradrag i disponibel inntekt, og endringer i produksjonsskatter tas hensyn til gjennom virkninger på prisene. Motytelsene, bortsett fra kontantytelser i form av stønader og pensjoner o.l., faller derimot utenfor.

Det bør også nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes forsikringskrav.

Omvurdering av aktiva, f.eks. ikke realiserte aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., inngår ikke i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

2.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

- *Lønnstakere hadde en gjennomsnittlig økning i reallønn etter skatt på om lag 1,8 prosent fra 2000 til 2001. For hovedgrupper av lønnstakere lå veksten mellom 0,9 og 3,9 prosent. Med unntak av skoleverket er dette om lag samme vekst som året før. Fra 2001 til 2002 anslås reallønn etter skatt å øke med mellom om lag 4 og 7 prosent for hovedgruppene.*

Avsnitt 2.1 gjengir tall for husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet, som i tillegg til lønnsinntekter bl.a. omfatter pensjonsinntekter, blandet inntekt (i hovedsak driftsresultatet fra næringsvirksomhet) og netto formuesinntekter, jf. boks 2.3. I dette avsnittet studeres inntektsutviklingen for ulike grupper lønnstakerhusholdninger, som har lønn som hovedinntektskilde. Den totale *lønnsveksten*, avhenger bl.a. av den tariffmessige lønnsøkningen det forhandles om under lønnsoppgjørene og av virkningen av lønnsglidningen. I tillegg vil skatter og økning i priser normalt

bidra til at realverdien av den totale lønnsøkningen blir mindre enn økningen i det nominelle lønnstillegget. Det er derfor alminnelig interesse for beregninger som belyser hvordan skatter og priser påvirker *reallønn etter skatt*.

Økningen i gjennomsnittlig reallønn⁵ etter skatt for lønnstakere med et fullt normalårsverk (uten overtid) var om lag 1,8 prosent fra 2000 til 2001. Veksten i husholdningenes reallønnsinntekter, som i tillegg til lønnsveksten er påvirket av utviklingen i antall utførte årsverk, var om lag 2,6 prosent i samme periode. Veksten i husholdningenes disponible realinntekt regnet pr. person var om lag 1,8 prosent fra 2000 til 2001.⁶

2.2.1 Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 1999 til 2001 for hovedgrupper av lønnstakere

Reglene for beskatning av lønnsinntekt har i stor grad vært uendret i perioden 1992 til 2002. Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 prosent i disse årene. Maksimal marginalsatt på lønn var 48,8 prosent i 1992, 49,5 prosent fra 1993 til 1998 og 49,3 prosent i 1999 og 55,3 prosent i 2000 til 2002. I de senere årene har det blitt vedtatt enkelte skattelettelse på lønnsinntekter gjennom økninger i bunnfradragene. For 2002 er det også bl.a. vedtatt en lettelse i toppskatten. Skattesatser og inntektsgrenser mv. for inntektsårene 1998 til 2002 fremgår i vedlegg 8, tabell 8.1.

I tabell 2.5 legger Beregningsutvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for hovedgrupper av lønnstakere fra 1999 til 2001. Det er i hovedsak tatt utgangspunkt i datamaterialet for årslønnsveksten som gjengis i tabell 3.1 og 3.2.

Tabell 2.5: Beregnet vekst i årslønn for heltidsansatte i utvalgte forhandlingsområder. Enslige med standardfradrag

Grupper	Årslønn i 2001, kr	1999/2000		2000/2001	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ¹⁾	266 000	4,5	1,4	4,9	2,1
Industrifunksjonærer ²⁾	368 600	4,7	1,3	5,3	2,2
HSH-bedrifter i varehandel	270 200	4,5	1,4	4,7	1,9
Forretnings- og sparebanker	342 200	5,4	1,8	4,2	1,4
Statsansatte ³⁾	296 500	4,5	1,2	4,2	1,4
Skoleverket ³⁾	306 600	6,0	2,3	7,8	3,9
Kommuneansatte ³⁾	259 100	4,0	1,0	3,5	0,9
Veid snitt av alle grupper ⁴⁾	299 500	4,5	1,2	4,8	1,8

5. Utgangspunktet for beregningene i dette avsnittet er gjennomsnittlig årslønn for lønnstakere som har utført et fullt normalårsverk uten overtid.

6. Negative vekstbidrag fra netto formuesinntekter og blandet inntekt for husholdningene som gruppe og ulik vekst i antall årsverk og antall personer var viktige kilder til den ulike inntektsveksten for de to inntektsbegrepene. Den ulike inntektsveksten skyldes bl.a. også at de to inntektsbegrepene er forskjellige og at det er benyttet ulike deflatorer.

¹⁾Gjelder for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke. Omfatter industriarbeidere som inngår i NHO-bedrifter

²⁾Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

³⁾Både lønnsnivået og lønnsveksten for statsansatte, kommuneansatte og skoleverket gjelder per årsverk.

⁴⁾Gjennomsnittet er veid med andel av total utbetalt lønn som vekter. Gjennomsnittet gjelder kun gruppene i tabellen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 2.5 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarende gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt ⁷ på om lag 1,8 prosent fra 2000 til 2001. Dette er en økning i veksten på om lag 0,6 prosentpoeng i forhold til 1999/2000. Økningen skyldes i hovedsak økt lønnsvekst og lavere skatt på lønnsinntekter.

For industriarbeidere økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med om lag 2,1 prosent fra 2000 til 2001, mens økningen for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter var om lag 2,2 prosent i samme periode. For kommuneansatte økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med 0,9 prosent fra 2000 til 2001, mens veksten for statsansatte var på om lag 1,4 prosent. For ansatte i skoleverket økte reallønnen etter skatt med om lag 3,9 prosent i denne perioden.

Tabellen illustrerer at ansatte i HSH-bedrifter innen varehandelen har fått en vekst i reallønn etter skatt på om lag 1,9 prosent fra 2000 til 2001. I samme periode hadde ansatte innen bankvirksomhet en tilsvarende kjøpekraftsutvikling på om lag 1,4 prosent.

Utvalget har også gjort anslag for de ulike gruppene (unntatt industrifunksjonærer) reallønnsvekst i 2002 basert på anslag for nominell lønnsvekst i 2002, jf. kap 3. Veksten i reallønn etter skatt i 2002 anslås til å være jevnt over høyere enn i de foregående år, noe som skyldes høyere forventet lønnsvekst og et lavere anslag for prisveksten for 2002 enn veksten i de to foregående år. (Det er benyttet et anslag for prisveksten fra 2001 til 2002 på 1 prosent, jf. kap 6.3.) Veksten i reallønn etter skatt anslås å variere fra om lag 4 til om lag 7 prosent i 2002.

Beregningsutvalget har også sett på hva familietyper kan bety for kjøpekraftsutviklingen. I tabell 2.6 har en beregnet utviklingen i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2001 på henholdsvis 275 000 kroner og 500 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar der begge ektefeller arbeider og har to barn.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 2.2.

Utvalget har i beregningene i tabell 2.6 lagt til grunn en lønnsvekst på 4,5 prosent fra 1999 til 2000 og 4,8 prosent fra 2000 til 2001.

Boks 2.2 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

7. Det er sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt. Når en forutsetter at netto fradragene vokser i takt med lønnen, vil størrelsen på fradragene i liten grad påvirke veksten i reallønn etter skatt i denne perioden.

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag, minstefradrag og særskilt fradrag i arbeidsinntekt).
- Barnetrygd regnes som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1.8.1998.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 3,1 prosent fra 1999 til 2000 og med 3,0 prosent fra 2000 til 2001.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det forhandles bare om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnen være av særlig interesse.
- Beregningsmåten tilsier likevel at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tar en også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. En kommer deretter fram til endring i reallønn etter skatt ved å deflatere endringen i den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen.

Tabell 2.6: Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger.

Lønnsinntekt	1999-2000		2000-2001	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
<i>275 000 kroner i 2001</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	4,5	1,4	4,8	2,0
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ²⁾	4,5	-0,2	4,8	1,3
<i>500 000 kroner i 2001</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	4,5	1,2	4,8	1,8
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ²⁾	4,5	0,2	4,8	1,4

Tabell 2.6: Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger.

	1999-2000		2000-2001	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Lønnsinntekt				
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 325 000 kroner og den andre 150 000 kroner ³⁾	4,5	0,4	4,8	1,4

¹⁾Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

²⁾Ektepar med én inntekt vil bli liknet i klasse 2.

³⁾Ektefellene i dette typehusholdet vil bli liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

Tabell 2.6 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene fra 2000 til 2001. Med de forutsetningene som er valgt, varierer økningen i reallønnen etter skatt for de utvalgte typehusholdningene fra om lag 1,3 prosent til 2 prosent i denne perioden. Økningen i reallønnen etter skatt er relativt høyest for husholdninger uten barn. Dette skyldes at barnetrygdsatsene er underregulert ift. lønnsvekst i perioden.

2.2.2 Kort om endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2001 til 2002

Skattereglene for lønnstakere for 2002 gir en viss skattelette for lønnstakere i forhold til 2001, spesielt lønnstakere med gjennomsnittlig eller høyt lønnsnivå. Dette skyldes hovedsakelig justeringer i minstefradraget og toppskatten. Innslagspunktet i trinn 1 i toppskatten er oppjustert med om lag 10,7 prosent til 320 000 kroner for klasse 1 ⁸, mens øvre grense i minstefradraget er økt med om lag 6,7 prosent til 43 000 kroner. I tillegg ble satsen i minstefradraget økt fra 22 prosent til 23 prosent. Det vises til vedleggstabell 8.1 for en oversikt over skattesatser og grenser.

Tabell 2.7: Beregnede endringer ¹⁾ i skatt fra 2001 til 2002 og endringer sammenlignet med referansesystemet (lønnsjusterte 2001-regler). Lønnstakere ²⁾ uten barn i klasse 1. Kroner

Lønn	Gjennomsnittsskatt i 2002. Prosent	Endring i skatt fra 2001. ¹⁾ Kroner
75 000	12,7	357
100 000	18,5	357
150 000	23,7	-399
175 000	24,5	-511
200 000	25,6	-298
300 000	29,0	-298
325 000	29,7	-2 825
350 000	31,1	-2 825

8. Innslagspunktet i trinn 1 i toppskatten for klasse 2 er holdt nominelt uendret på 342 200 kroner.

Tabell 2.7: Beregnede endringer¹⁾ i skatt fra 2001 til 2002 og endringer sammenlignet med referansesystemet (lønnjusterte 2001-regler). Lønnstakere²⁾ uten barn i klasse 1. Kroner

Lønn	Gjennomsnittsskatt i 2002. Prosent	Endring i skatt fra 2001. ¹⁾ Kroner
500 000	36,6	-2 825
1 000 000	44,0	-3 010

¹⁾Beregningen er gjort ved å sammenligne skattenivået for de ulike lønnsinntektsnivåene i 2002 med 2001-regler justert for en gjennomsnittlig årslønnsvekst i 2002 på 5 pst.

²⁾Det er lagt til grunn at lønnstakerne ikke har andre inntekter enn lønn og at de ikke har fradrag utover standardfradrag (minstefradrag/særskilt fradrag i arbeidsinntekt og personfradrag).

Kilde: Beregningsutvalget.

Tabell 2.7 viser skatt i 2002 og endring i skatt fra 2001 for utvalgte lønnstakereksempler. Det er lagt til grunn at lønnstakerne er uten barn, ligger i klasse 1, at de ikke har fradrag utover minstefradrag, særskilt fradrag i arbeidsinntekt og personfradrag, og at de heller ikke har andre inntekter eller formue enn lønn. Beregningen er gjort ved å sammenligne skattenivået i 2002 med 2001-regler justert med en anslått årslønnsvekst i 2002 på 4¹/₄ prosent.⁹ En har dermed renset bort virkningen økt lønnsinntekt fra 2001 til 2002 vil ha på skattenivået for eksemplene i tabellen.

Tabellen viser at lønnstakere med en lønnsinntekt under 150 000 kroner får en skatteøkning. Dette skyldes hovedsakelig at det særskilte fradraget i arbeidsinntekt (også kalt lønnsfradraget) ble holdt nominelt uendret på 31 800 kroner fra 2001 til 2002. Lønnstakere med inntekter over 150 000 kroner vil derimot få en skattereduksjon. For de med lønnsinntekt mellom om lag 150 000 kroner og drøyt 300 000 kroner, vil skattereduksjonen variere mellom om lag 300 kroner og vel 500 kroner. Dette skyldes hovedsakelig økt sats og økt øvre grense i minstefradraget. For skattytere med lønnsinntekt over vel 300 000 kroner vil skattereduksjonen øke gradvis til om lag 2 800 kroner for de med lønn over 320 000 kroner. Dette skyldes oppjusteringen av innslagspunktet i trinn 1 i toppskatten. Lønnstakere med over 830 000 kroner i lønnsinntekt vil isolert sett få en noe høyere skattelette på om lag 3 000 kroner på grunn av avrunding av innslagspunktet i trinn 2 i toppskatten.

Skattereglene for opsjoner i arbeidsforhold er justert slik at opsjonsfordelen skal kunne fordeles likt på hvert av inntektsårene i den perioden den blir opparbeidet. Dette kan gi redusert arbeidsgiveravgift og/eller toppskatt. Børsnoterte opsjoner skal videre skattemessig likebehandles med ikke-børsnoterte, dvs. at også de skal beskattes ved innløsning eller salg av opsjonen.

Grensen for fradrag for utgifter til reise mellom hjem og arbeid er økt fra 8 800 kroner i 2001 til 9 200 kroner i 2002. Videre er det vedtatt innstramninger i reglene for beskatningen av fordelene med firmabiler. Barnetrygden er holdt nominelt uendret fra 2001 til 2002.

9. Tilsvarende Finansdepartementets anslag i Nasjonalbudsjettet 2002.

2.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 1999 til 2001

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnpensjon (som er et grunnbeløp (G) for enslige og 0,75 G for ektefeller), særtillegg og tilleggspensjon. Minstepensjonen består av grunnbeløp (1¹/₂ for ektepar) og særtillegg. Særtillegget kan oppfattes som en minimums tilleggspensjon.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden blir endret 1. mai hvert år gjennom en økning av grunnbeløpet i folketrygden, ev. også i kombinasjon med en oppjustering av særtilleggsatsene. Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre / unge uføre i perioden 1.5.1993 til 1.5.2003 fremgår av vedlegg 8, tabell 8.2.

Tabell 2.8 viser beregnet vekst i minstepensjon og vekst i disponibel realinntekt for minstepensjonister uten andre inntekter eller formue fra 1999 til 2001. Veksten i disponibel realinntekt øker fra om lag 1,1 prosent i 1999/2000 til 1,6 prosent i 2000/2001 for både enslige og ektepar. Dette skyldes i hovedsak at veksten i G økte fra 1999/2000 til 2000/2001.

Tabell 2.8: Utviklingen i minstepensjonene. ¹⁾ Prosentvis endring fra året før

		2000		2001	
	Minstepensjon i 2001, kr	Vekst i utbetalt pensjon	Vekst i disponibel realinntekt	Vekst i utbetalt pensjon	Vekst i disponibel realinntekt
Enslig	90 744	4,2	1,1	4,6	1,6
Ektepar	156 192	4,2	1,1	4,6	1,6

¹⁾Veksten i utbetalt minstepensjon fra 1999 til 2001 gjelder dem som var minstepensjonister gjennom hele denne perioden.

Kilde: Beregningsutvalget.

Pensjonister har rett på særfradrag for alder og uførhet mv. og betaler lav trygdeavgift på inntekter som ikke gir opptjening av pensjonspoeng. En særskilt skattereduksjonsregel sikrer videre at minstepensjonister uten særlig formue eller inntekter utenom pensjon ikke skal betale skatt. Denne fordelingen avtrappes gradvis ved økende inntekt.

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin pensjonsinntekt i takt med økningen i grunnbeløpet. Økningen i grunnbeløpet var om lag 4,2 prosent fra 1999 til 2000 og om lag 4,6 prosent fra 2000 til 2001.

Beregningene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

For utviklingen i disponibel realinntekt for den enkelte pensjonist kan resultatet variere noe, avhengig av bl.a. pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

2.3.1 Kort om endringene i de særskilte skattereglene for pensjonister fra 2001 til 2002

Resultatet av pensjonsoppgjøret innebærer at grunnbeløpet øker med 2 810 kroner eller 5,5 prosent til 54 170 kroner f.o.m. 1. mai. 2002. Dette innebærer en økning i det gjennomsnittlige grunnbeløpet fra 2001 til 2002 på 5,2 prosent. Gjennomsnittlig minstepensjon for 2002 blir dermed 95 460 kroner for enslige og 164 312 kroner for ektepar.

2.4 Fordeling av inntekt

- *Fra 1997 til 2001 har de 10 prosentene av lønntakerne med de høyeste lønningene (desil 10), økt sin andel av de totale lønnsinntektene med 0,4 prosentpoeng til 18,6 prosent og desil 9 har økt sin andel med 0,3 prosentpoeng til 12,8 prosent. Dette har skjedd på bekostning av stort sett alle de andre gruppene.*
- *I løpet av perioden 1993-2000 har de 10 prosentene av de yrkestilknyttede – lønntakere og selvstendige - med de høyeste inntektene, økt sin andel av de samlede inntekter etter skatt fra 20,9 til 24,3 prosent. Denne gruppen økte sin andel av kapitalinntektene fra 70,8 til 85,2 prosent. En oppsplitting av tallene viser at de 2 prosentene med de høyeste inntektene (om lag 35 000 personer) i 2000 hadde 72 prosent av kapitalinntektene mot 55 prosent i 1993.*

Beregningsutvalget legger i dette avsnittet fram en del statistikk som kaster lys over fordelingen av *inntekt for individer*. Det er spesielt lagt vekt på å redegjøre for enkelte trekk ved fordelingen av arbeids- og kapitalinntekter.

2.4.1 Nærmere om fordelingen av lønnsinntekt før skatt for heltidsansatte

Beregningsutvalget har fått gjennomført en sammenveining av lønnsstatistikken på de ulike områdene i privat og offentlig sektor fra 1997 til 2001, dvs. at vi har etablert et samlet lønnsnivå for alle lønnsstatistikken. Sammenveiningen gjør det mulig å analysere lønnsfordelingen og endringer i denne over tid på individnivå på tvers av næringer og tariffområder. Foreløpig omfatter sammenveiningen bare heltidsansatte lønntakere. Alle næringer er heller ikke dekket. Totalt omfatter analysen om lag 1 335 000 heltidsansatte lønntakere i 2001. Basert på denne sammenveiningen har utvalget også kunne presentere brutto lønnsforskjeller mellom kvinner og menn, jf. avsnitt 3.5. Lønnsbegrepet er det samme som benyttes i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

Tabell 2.9 viser fordelingen av lønnsinntekt for heltidsansatte for årene 1997-2001. Den viser hvor stor del av den totale lønnsinntekten de ulike lønnsgruppene (desilene) mottar. I 2001 mottok de 10 prosentene (desil 1) med lavest lønn 6,2 prosent av de samlede lønnsinntektene. Desil 2 mottok 1 prosentpoeng mer. Deretter øker andelen med 0,5 - 1,0 prosentpoeng mellom hver desil inntil 9. desil, som mottok 12,8 prosent av samlet lønnsinntekt eller 1,8 prosentpoeng mer enn desil 8. De 10 prosentene med høyest lønnsinntekt (10. desil) mottok i 2001 18,6 prosent av samlet lønnsinntekt.

Fordelingen av lønnsinntekt blant heltidsansatte lønnstakere fra 1997 til 2001 viser en viss forskyvning i lønnsfordelingen over denne perioden til fordel for gruppene (desilene) med de høyeste lønningene. De 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10), har økt sin andel av de totale lønnsinntektene med 0,4 prosentpoeng til 18,6 prosent og desil 9 har økt sin andel med 0,3 prosentpoeng til 12,8 prosent. Dette har skjedd på bekostning av stort sett alle de andre gruppene. Selv om lønnsfordelingen har blitt noe mer ujevn, kan det være en betydelig mobilitet blant individene mellom lønnsgruppene i perioden. Fordelingen sier ikke noe om lønnsutviklingen for den enkelte.

Siste kolonne i tabellen viser den prosentvise endringen i gjennomsnittlig lønnsinntekt fra 1997 til 2001. Samlet sett økte gjennomsnittlig lønnsinntekt med 24,1 prosent. Det var økende lønnsvekst fra desil 1 til 10. De 10 prosentene med de høyeste inntektene hadde den største økningen med 26,4 prosent. Desilene 1 til 6 hadde alle en lavere vekst i lønningene enn gjennomsnittet og den laveste økningen hadde desil 1 med 19,9 prosent.

Tabell 2.9: Fordelingen av total lønnsinntekt for heltidsansatte¹⁾. Per 1. september / 1. oktober 1997-2001

Desil	1997		1998		1999		2000	
	Gj.snitt.	Andel	Gj.snitt.	Andel	Gj.snitt.	Andel	Gj.snitt.	An
	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Prosent	Kroner	Pros
1	159 200	6,4	171 400	6,4	178 200	6,4	185 200	
2	182 900	7,4	197 900	7,4	205 400	7,4	214 400	
3	195 900	7,9	212 300	8,0	219 800	7,9	230 400	
4	207 400	8,4	224 700	8,4	232 300	8,4	244 000	
5	218 700	8,8	236 700	8,9	244 700	8,8	257 300	
6	232 400	9,4	250 200	9,4	259 100	9,3	272 900	
7	248 400	10,0	268 200	10,0	277 900	10,0	293 200	1
8	271 000	10,9	292 800	11,0	304 400	11,0	320 900	1
9	310 900	12,5	335 800	12,6	351 200	12,6	370 600	1
10	452 200	18,2	481 100	18,0	506 600	18,2	536 500	1
Alle	247 900	100	267 100	100	278 000	100	292 500	
Antall heltidsansatte ²⁾		1 251 190		1 287 987		1 342 625		1 328

¹⁾Eksklusiv lønnstakere i primærnæringene, hotell- og restaurantvirksomhet, lønnet husarbeid og Oslo kommune i årene 1997-1999.

²⁾Estimert ut fra antall sysselsatte lønnstakere etter foreløpig kvartalsvis nasjonalregnskap per 3. kvartal for det enkelte år.

Kvinner er i større grad enn menn i de laveste desilene. I 2001 er 14 prosent av kvinnene og 8 prosent av mennene i desil 1. I desil 10 er 13 prosent av mennene og 4 prosent av kvinnene. I desilene 1-5 er 62 prosent av kvinnene og 44 prosent av mennene, se tabell 2.10. Fra 1997 til 2001 er andelen av kvinnene i det laveste desilet gått ned, mens den har økt i det øverste desilet.

Tabell 2.10: Andelen kvinner og menn i de ulike desilene. 1997 og 2001. Prosent

Desil	Menn		Kvinner	
	1997	2001	1997	2001
1	7	8	15	14
2	9	9	13	13
3	9	9	11	12
4	9	9	12	12
5	10	9	11	11
6	10	10	11	11
7	10	10	10	10
8	11	11	8	8
9	12	12	6	6
10	13	13	3	4
Alle	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Vedleggstabell 8.3 illustrerer fordelingen av lønnsinntekt (inkludert sykepenger og arbeidsledighetstrygd) blant lønnstakere for 1986, 1993 og 2000. Lønnsdefinisjonen er hentet fra selvangivelsesregisteret. Dette innebærer at bl.a. overtid, arbeidsledighetstrygd og enkelte naturalytelser er inkludert, dvs. et mer omfattende lønnsbegrep enn i tabell 2.9.

Fokus er også her på fordelingen og utviklingen i lønnsinntekt for heltidssarbeidende. I tallmaterialet (selvangivelsesstatistikk) har det i motsetning til i lønnsstatistikken ikke vært mulig å identifisere arbeidstiden til den enkelte. Analysen i vedleggstabell 8.3 er derfor avgrenset til individer med en lønnsinntekt som overstiger 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Vi får da i stor grad med de lavest lønte heltidsansatte både i stat, kommune og i den organiserte delen av privat sektor. Analysen vil også omfatte en del deltidsansatte, men disse vil i stor grad ha lønnsarbeid som hovedbeskjeftigelse. Andelen deltidsansatte som kommer med i gruppen, har trolig vokst utover på 90-tallet.

2.4.2 Nærmere om fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede

I dette avsnittet ses det på sammensetningen og fordelingen av samlet inntekt for yrkestilknyttede. Gruppen vi studerer utvides i forhold til forrige avsnitt med selvstendig næringsdrivende. Analysen begrenses til individer med en yrkesinntekt (sum av lønnsinntekt og næringsinntekt) som minst utgjør 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

Tabell 2.11: Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for yrkestilknyttede ¹⁾. Andel i prosent av gruppens samlede inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 1993 og 2000

1993 Desil	Samlet gj.sn. inntekt før skatt				Andel	Niva Skatt mm.	Inntekt etter skatt
	Lønnsi nnpekt	Næringsi nnpekt	Kapitalin nnpekt ²⁾	Overfør inger			
1	92,5	10,4	-4,5	1,6	100,0	131 390	73,2
2	88,9	6,8	1,4	3,0	100,0	160 129	74,9
3	89,4	5,8	1,5	3,3	100,0	177 263	74,8
4	89,6	5,4	1,7	3,3	100,0	192 448	74,6
5	89,6	5,3	1,8	3,3	100,0	207 774	74,2
6	89,2	5,6	1,9	3,3	100,0	223 853	73,8
7	88,3	6,1	2,0	3,5	100,0	242 684	73,3
8	86,6	7,3	2,3	3,7	100,0	267 965	72,5
9	83,8	9,7	2,8	3,7	100,0	311 886	71,0
10	65,4	19,0	13,6	2,1	100,0	539 231	68,7
Alle	83,2	9,6	4,2	3,0	100,0	245 462	72,4

2000 Desil							
1	91,0	9,1	-2,1	1,9	100,0	182 200	72,4
2	90,5	5,4	1,1	3,0	100,0	218 300	73,7
3	91,1	4,4	1,2	3,2	100,0	241 000	73,4
4	91,0	4,3	1,3	3,4	100,0	260 600	73,3
5	90,9	4,3	1,4	3,4	100,0	280 700	72,8
6	90,3	4,6	1,6	3,5	100,0	302 000	72,2
7	89,3	5,1	1,8	3,7	100,0	327 600	71,6
8	87,5	6,4	2,2	3,9	100,0	364 300	70,5
9	84,7	8,5	3,2	3,5	100,0	433 100	68,5
10	58,5	13,0	26,8	1,5	100,0	882 800	68,2
Alle	81,4	7,7	7,9	2,9	100,0	349 300	70,8

¹⁾Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 pst. av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 558 140 personer i 1993 og 1 750 276 personer i 2000.

²⁾Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.11 viser sammensetningen av de ulike inntektskomponentene i 1993 og 2000 etter at individene er sortert etter stigende inntekt etter skatt (desiler). Tabellen viser at lønnsinntekt er den viktigste inntektskilden for alle desilene, spesielt for desil 1 til desil 8. Med unntak av desil 1 og 10 stiger

lønnsandelen fra 1993 til 2000. Andelen næringsinntekt er relativt høy for desil 1 og er fallende til desil 5 for begge årene. Fra og med desil 6 stiger andelen med samlet inntekt. Andelen næringsinntekt faller fra 1993 til 2000 for alle desilene.

For høyinnteksgruppene (spesielt desil 10) utgjorde kapital- og næringsinntekter en relativt stor andel av samlet inntekt både i 1993 og 2000. Kapitalinntektenes relative betydning har økt mens næringsinntektenes andel har sunket. Andelen som kapitalinntekt utgjør av samlet inntekt øker med økt inntekt i både 1993 og i 2000. Med unntak av desil 1, 9 og 10 utgjør kapitalinntektene en noe mindre andel av de samlede inntekter i 2000 enn i 1993. Nedgangen i andelen må ses i lys av at renteutgiftene ikke er trukket fra i inntektsbegrepet vi benytter samtidig som at rentenivået er noe lavere i 2000 enn i 1993. Desil 1 har en negativ andel, dvs. at de hadde et netto tap på sine kapitalplasseringer både i 1993 og 2000, selv om tapet ble redusert.

Tabell 2.11 viser også at samtlige desiler har økt andelen av samlet inntekt som betales i skatt fra 1993 til 2000. En del av denne økningen kan forklares med renteutviklingen og inntektsbegrepet vi nytter. Rentenivået var noe lavere i 2000 enn i 1993. Ettersom renteutgiftene er fradragsberettiget trekker dette i retning av høyere skatt. Rentenedgangen har også bidratt til å redusere renteutgiftene. Ettersom renteutgifter ikke er tatt med i inntektsbegrepet vi studerer, vil dette bidraget til høyere inntekt bli borte og dermed også trekke i retning av at skatteandelen øker. En annen medvirkende årsak er at progresiviteten i beskatningen av lønn fører til at skatteandelene øker noe siden samtlige desiler har hatt en reallønnsøkning fra 1993 til 2000.

Tabell 2.12: Fordelingen av ulike inntektskomponenter for yrkestilknyttede ¹⁾. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2000-priser. 1993 og 2000

1993 Desil	Lønnsinn- tekt	Nærings- inntekt	Kapitalin- ntekt ²⁾	Overfø- ringer	Skatt mm.	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 1993- 2000
1	6,0	5,8	-5,7	2,8	5,2	5,4	108 643	
2	7,0	4,6	2,1	6,3	5,9	6,8	135 483	
3	7,8	4,3	2,6	7,9	6,6	7,5	149 673	
4	8,4	4,4	3,1	8,6	7,2	8,1	162 100	
5	9,1	4,7	3,6	9,2	7,9	8,7	174 142	
6	9,8	5,3	4,1	10,0	8,6	9,3	186 595	
7	10,5	6,3	4,8	11,5	9,6	10,0	200 815	
8	11,4	8,3	6,0	13,3	10,9	10,9	219 382	
9	12,8	12,8	8,5	15,5	13,3	12,5	250 136	
10	17,3	43,4	70,8	14,9	24,9	20,9	418 344	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	200 531	
Gini- koeff- isient						0,210		

Tabell 2.12: Fordelingen av ulike inntektskomponenter for yrkestilknyttede ¹⁾. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2000-priser. 1993 og 2000

						Inntekt etter skatt		
1993 Desil	Lønnsinn- tekt	Næringsi- nntekt	Kapitalin- ntekt ²⁾	Overfø- ringer	Skatt mm.	Andel	Nivå	Vekst 1993- 2000
2000								
Desil								
1	5,8	6,2	-1,3	3,4	4,9	5,3	132 000	21,5
2	6,9	4,4	0,8	6,5	5,6	6,5	160 900	18,8
3	7,7	4,0	1,0	7,7	6,3	7,2	177 000	18,3
4	8,3	4,2	1,2	8,7	6,8	7,7	190 900	17,8
5	9,0	4,5	1,4	9,4	7,5	8,3	204 400	17,4
6	9,6	5,2	1,7	10,4	8,2	8,8	218 200	16,9
7	10,3	6,2	2,1	12,1	9,1	9,5	234 400	16,7
8	11,2	8,7	2,9	13,9	10,5	10,4	256 900	17,1
9	12,9	13,7	5,0	15,1	13,4	12,0	296 700	18,6
10	18,2	42,9	85,2	12,8	27,6	24,3	601 800	43,9
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	247 300	23,3
Gini- koeff- isient	0,241							

¹⁾Lønnstakere og selvstendige med yrkesinntekt på minst 60 pst. av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 558 140 personer i 1993 og 1 750 276 personer i 2000.

²⁾Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.12 viser desilenes andel av de ulike inntektskomponentene. Desilenes andeler av lønnsinntekt-, næringsinntekt og overføringer endrer seg relativt lite mellom desilene fra 1993 til 2000. Den største endringen skjer for kapitalinntekter hvor desil 10 øker sin andel fra 70,8 prosent i 1993 til hele 85,2 prosent i 2000. Med unntak av desil 1 reduserer alle de andre desilene sin andel. Desil 10s andel av lønnsinntekter øker også. Samlet sett fører dette til at desil 10 øker sin andel av samlede inntekter etter skatt fra 20,9 prosent i 1993 til 24,3 prosent i 2000. Andelene til de andre desilene er redusert.

2.4.3 Nærmere om fordelingen av kapitalinntekter for yrkestilknyttede

Tabell 2.13 gir en oversikt over fordelingen av de ulike kategorier kapitalinntekter for yrkestilknyttede. I tabellen er de 10 prosentene med høyest samlet inntekt oppdelt videre i 5 grupper. De gjennomsnittlige kapitalinntektene øker systematisk med økende samlet inntekt. Kapitalinntektene øker markert fra 1. til 2. desil og fra 8. til 9. desil, og fra 9. til 10. desil ser vi at økningen er betydelig.

Tabell 2.13: Gjennomsnittlig kapitalinntekt ¹⁾ for yrkestilknyttede ²⁾. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2000-priser. 1993 og 2000

1993 Desil	Renteinntekt	Utbytte	Realisasjons gevinst/-tap	Andre kapitalinntek- ter	Kapitalinntekter i alt	
					Nivå	Andel
1	2 300	200	-9 900	800	-6 700	-5,7
2	2 500	100	-500	400	2 400	2,1
3	2 900	100	-500	500	3 100	2,6
4	3 300	100	-400	600	3 600	3,1
5	3 600	100	-400	800	4 200	3,6
6	4 000	200	-300	900	4 800	4,1
7	4 500	300	-400	1 200	5 600	4,8
8	5 200	500	-300	1 700	7 000	6,0
9	6 400	1 200	-300	2 700	10 000	8,5
10	17 200	37 800	7 100	20 500	82 500	70,8
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	7 800	2 200	-200	4 300	14 200	2,4
93/94	8 900	3 200	-100	5 000	17 000	2,9
95/96	10 200	5 400	100	6 700	22 300	3,8
97/98	13 200	11 300	1 000	11 400	36 900	6,3
99/100	45 800	166 800	34 700	75 100	322 300	55,3
Alle	5 200	4 100	-600	3 000	11 700	100,0
2000 Desil						
1	2 100	500	-6 900	500	-3 700	-1,3
2	2 000	100	-200	400	2 300	0,8
3	2 300	100	-100	500	2 900	1,0
4	2 500	200	0	600	3 400	1,2
5	2 800	200	200	800	3 900	1,4
6	3 100	300	300	900	4 700	1,7
7	3 500	500	500	1 300	5 800	2,1
8	4 200	1 000	1 000	1 800	8 000	2,9
9	5 700	2 700	2 200	3 300	13 900	5,0
10	20 300	119 900	71 300	24 800	236 400	85,2
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	7 300	5 800	4 200	5 400	22 700	1,6
93/94	8 800	8 500	5 800	6 700	29 800	2,1
95/96	10 400	15 500	9 300	10 100	45 400	3,3
97/98	14 200	34 900	18 300	16 700	84 100	6,1
99/100	60 900	534 800	319 000	85 400	1 000 100	72,0

Tabell 2.13: Gjennomsnittlig kapitalinntekt¹⁾ for yrkestilknyttede²⁾. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2000-priser. 1993 og 2000

1993 Desil	Renteinntekt	Utbytte	Realisasjons gevinst/-tap	Andre kapitalinntekter	Kapitalinntekter i alt	
					Nivå	Andel
Alle	4 900	12 600	6 800	3 500	27 800	100,0

¹⁾Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

²⁾Lønnstakere og selvstendige med yrkesinntekt på minst 60 pst. av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 558 140 personer i 1993 og 1 750 276 personer i 2000.

Kilde: Inntekts- og Formuesundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå

Inntektene av de fleste typer kapitalinntekter øker med økende inntekt, men det er noen unntak. Renteinntektene var i 2000 relativt like i desilene 1 til 8. De gjennomsnittlige renteinntektene var over 3¹/₂ ganger så store i desil 10 som i desil 9. For de andre kategoriene av kapitalinntekter var forskjellene langt større. I 2000 var de gjennomsnittlige utbyttene under 500 kroner for desilene 1 til 8. Desil 9 og desil 10 hadde derimot henholdsvis om lag 2 400 kroner og om lag 119 900 kroner i utbytte. Realisasjoner av kapitalgevinst/-tap viser nesten den samme fordelingen, men med noe lavere nivå. Andre kapitalinntekter, som blant annet omfatter leieinntekter, avkastning av pensjonsforsikring og enkelte næringsinntekter (opptjent utenbygds), viste et liknende mønster, men økningen fra 9. til 10. desil var klart mindre. Renteinntektene utgjorde den største andelen av kapitalinntekter for desilene 1 til 9, men den minste andelen av desil 10s kapitalinntekter. På grunn av et noe lavere rentenivå var renteinntektene målt i 2000-kroner for desilene 1 til 9 lavere i 2000 enn i 1993. Realinntektene fra de andre kapitalartene har i denne perioden økt for nesten alle inntektsgruppene. Økningen er imidlertid langt sterkere for de 10 prosent rikeste enn for de andre gruppene. Det framgår videre at de fleste desilene i gjennomsnitt hadde et netto realisasjonstap i 1993. I 2000 var det imidlertid kun desilene 1 – 4 som hadde et netto tap. Oppsplittingen av 10. desil viser at det er de 2 prosentene (persentilene 99 og 100) med høyest inntekt som har de helt høye kapitalinntektene. I gjennomsnitt hadde personer i denne gruppen (som besto av om lag 35 000 personer) om lag 1 mill. kroner i kapitalinntekter i 2000, noe som svarer til at denne 2-prosentsgruppen la beslag på om lag 72 prosent av de samlede kapitalinntektene. Dette er en økning på om lag 17 prosentpoeng fra 1993. Dette kommer hovedsakelig av at denne gruppen har økt sine inntekter fra utbytte og realisasjonsgevinster betydelig siden 1993.

2.4.4 Nærmere om fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede

Tabell 2.14 viser desilenes andel av de ulike inntektskomponentene for pensjonister og trygdede. Samlet inntekt etter skatt har økt mer enn gjennomsnittet for desilene 1 til 5, mens desilene 6 til 10 har hatt en noe lavere vekst. Dette har ført til at inntektsforskjellene målt ved Gini-koeffisienten har blitt redusert fra 0,247 til 0,235. Dette er hovedsakelig på grunn av en utjevning i overføringene hvor desil 1 til 6 har fått økt andel overføringer, mens desil 7 til 10 har

fått reduserte andeler. Overføringer utgjør vel 85 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2000 (se vedleggstabell 8.4). Hovedårsaken til utjevningen kommer av at grunnbeløpet i pensjonsytelsene har økt relativt mye, jf. avsnitt 2.3. I tillegg har særtillegget blitt økt flere ganger i perioden. Ellers viser tabellen at de fleste desilene, med unntak av desilene 1 og 10, har fått redusert andelene av de samlede kapitalinntektene som pensjonistene mottar. Dette har blant annet sammenheng med at pensjonister stort sett mottar renteinntekter. På grunn av et noe lavere rentenivå i 2000 har renteinntektene blitt noe redusert. Desil 10 mottar på den andre siden hovedsakelig andre kapitalinntekter som bl.a. aksjegevinster og utbytte.

De ulike gruppenes andel av pensjonistenes og de trygdedes inntekter etter skatt har ikke endret seg vesentlig fra 1993 til 2000.

Tabell 2.14: Fordelingen av ulike inntektskomponenter for pensjonister ¹⁾. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2000-priser. 1993 og 2000

1993 Desil	Lønnsinn- tekt	Næringsi- nntekt	Kapitalin- ntekt ²⁾	Overfø- ringer	Skatt mm.	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 93-00
1	3,2	-2,9	-0,3	4,5	2,1	4,2	45 164	
2	3,1	0,7	3,3	5,9	2,5	6,0	64 143	
3	2,6	2,0	4,7	6,6	2,5	6,9	73 254	
4	3,5	4,1	6,0	7,4	4,0	7,7	81 870	
5	4,5	5,6	6,1	8,6	6,0	8,5	91 040	
6	6,3	7,2	6,8	9,7	8,3	9,5	101 128	
7	7,8	8,5	7,5	11,0	10,5	10,6	112 947	
8	10,9	11,1	9,2	12,4	12,9	11,9	127 382	
9	17,6	16,5	12,3	14,3	16,4	13,8	147 848	
10	40,5	47,1	44,3	19,6	34,9	21,0	224 187	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	106 896	
Gini- koef- fisien t					0,247			

2000

Desil								
1	2,7	-5,3	0,7	4,8	2,9	4,6	60 900	34,8
2	3,2	1,7	2,9	6,2	3,0	6,3	83 500	30,2
3	3,1	3,1	4,1	7,0	3,4	7,1	94 700	29,3
4	4,1	4,1	4,0	7,9	5,0	7,8	104 500	27,6
5	5,4	5,4	4,2	8,8	6,4	8,6	114 400	25,7
6	7,2	7,0	4,7	9,8	8,2	9,4	125 300	23,9
7	9,3	8,5	5,7	10,9	10,3	10,4	138 300	22,4
8	12,2	11,2	7,0	12,2	12,6	11,5	154 200	21,1

Tabell 2.14: Fordelingen av ulike inntektskomponenter for pensjonister ¹⁾. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2000-priser. 1993 og 2000

1993 Desil	Lønnsinn- tekt	Næringsi- nntekt	Kapitalin- ntekt ²⁾	Overføri- nger	Skatt mm.	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 93-00
9	18,4	16,4	9,7	14,0	15,9	13,3	178 000	20,4
10	34,4	47,8	57,0	18,3	32,4	21,1	281 500	25,6
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	133 500	24,9
Gini- koef- fisien t					0,235			

¹⁾Omfatter trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene overstiger eventuell yrkesinntekt og er minst lik minstepensjon. Dette var en gruppe på 936 082 personer i 1993 og 978 676 personer i 2000.

²⁾Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 2.3 Begreper i fordelingsanalyser

Desil- og persentiltabeller:

I fordelingsanalyser rangeres ofte individene etter inntekt etter skatt og grupperes deretter i like store grupper. En vanlig type gruppering er å dele antallet individer i 10 like store deler. Disse gruppene kalles ofte for desiler, hvor de 10 prosent med lavest inntekt kalles desil 1, de neste 10 prosent for desil 2 osv. til de 10 prosent med høyest inntekt, som kalles desil 10.

Individene kan også grupperes i mindre grupper. En inndeling i 100 like store grupper kalles ofte for persentiler. Den prosenten med lavest inntekt kalles persentil 1, og prosenten med høyest inntekt kalles persentil 100. I tabell 2.13 er desil 10 oppdelt i fem like store deler. Dvs. at hver gruppe inneholder to persentiler.

Gini-koeffisienten:

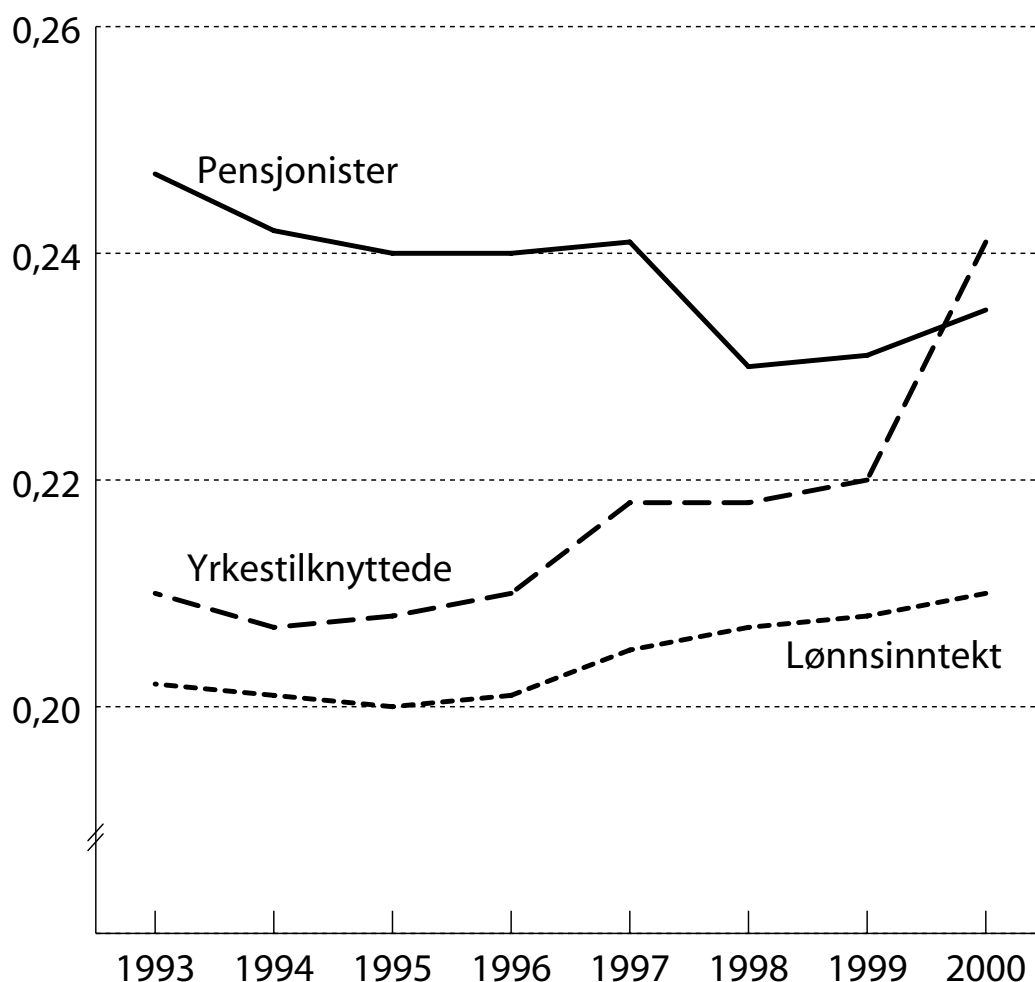
I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyttes ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisienten (G) varierer mellom 0 og 1, og ulikheten er større jo større G er. Dersom $G=0$ er inntekten likt fordelt mellom alle individer i gruppen som studeres, mens $G=1$ betyr at det er en person som mottar all inntekt. Gini-koeffisienten representerer bare en av flere mulige metoder for å kvantifisere ulikhet mellom

fordelinger. Det viser seg at Gini-koeffisienten vektlegger sterkest endringer som skjer i den sentrale delen av fordelingen og i mindre grad endringer som skjer i toppen og bunnen av fordelingen.

2.4.5 Utviklingen i inntektsfordelingen i perioden 1993 – 2000

Figur 2.3 viser utviklingen i Gini-koeffisienten i perioden 1993 – 2000 for de to gruppene som er omtalt over og for fordelingen av lønnsinntekt før skatt, jf. vedleggstabell 8.3. Figuren viser at samlet inntekt etter skatt har vært betydelig mer ujevnt fordelt blant pensjonister enn blant yrkestilknyttede i hele perioden. For alle årene er Gini-koeffisienten høyere for pensjonister enn for yrkestilknyttede. Fra tabell 2.12 og 2.14 framgår det at dette hovedsakelig skyldes at pensjonistenes yrkesinntekter (lønns- og næringsinntekter) er betydelig mer ujevnt fordelt enn blant yrkestilknyttede. Figuren viser videre at forskjellene i samlet inntekt etter skatt for pensjonister er blitt redusert fra 1993 til 2000, spesielt fra 1997 til 1998. Dette skyldes i hovedsak at grunnbeløpet økte relativt mye, og at særtilleggene økte, jf. omtalen i avsnitt 2.3. Gini-koeffisienten for pensjonister er redusert fra 0,247 i 1993 til 0,235 i 2000. Samlet sett økte forskjellene i samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede fra 1993 til 2000. Gini-koeffisienten for yrkestilknyttede steg fra 0,210 i 1993 til 0,241 i 2000. Økningen er betydelig fra 1999 til 2000 hvor Gini-koeffisienten steg fra 0,220 til 0,241. Dette har sammenheng med den relativt kraftige økningen av 10. desils andel av kapitalinntektene, jf. tabell 2.12.

En kan ellers legge merke til at Gini-koeffisienten er klart høyere for fordelingen av samlet inntekt etter skatt, enn for fordelingen av lønnsinntekter før skatt. Årsaken til dette er at både kapitalinntekter og næringsinntekter er skjevare fordelt enn lønnsinntekter, i tillegg til at folk med høye lønnsinntekter ofte også har høye kapital- og næringsinntekter. Fordelingen av lønnsinntekt før skatt ble litt jevnere i perioden 1993 – 1995. Gini-koeffisienten ble redusert fra 0,202 i 1993 til 0,200 i 1995. Etter 1995 økte imidlertid forskjellene noe. I 2000 var Gini-koeffisienten 0,210.

Figur 2.3 Utviklingen i fordelingen av inntekt for de ulike gruppene i perioden 1993 til 2000. Målt ved Gini-koeffisienten

Kilde: Registerbasert inntektsstatistikk (1993 – 2000). Statistisk sentralbyrå.

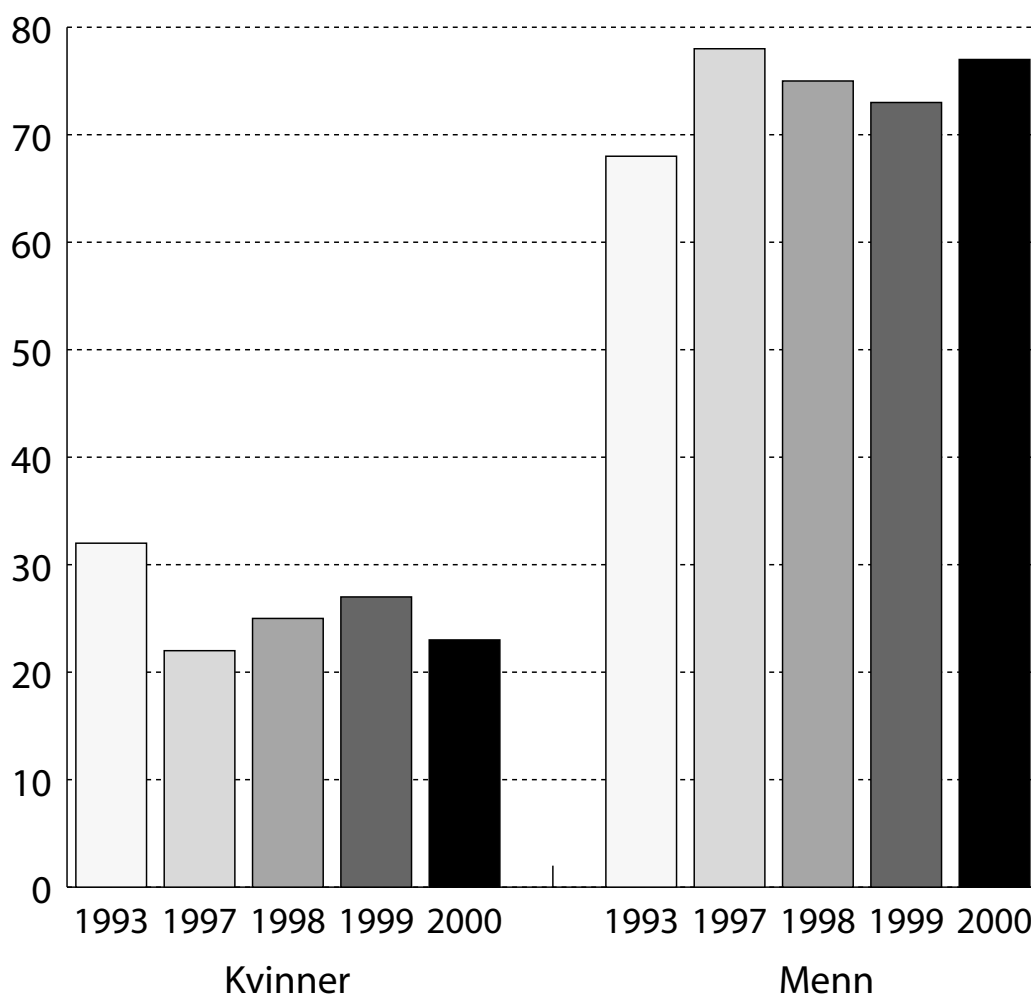
2.4.6 Nærmere om fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn

Fordelingen av kapitalinntekter mellom de ulike inntektsgruppene er relativt skjev mellom kvinner og menn. Figur 2.4 viser at denne forskjellen økte mellom 1993 og 1997¹⁰, men ble noe redusert igjen i både 1998 og 1999 før den økte igjen i 2000. Fra 1993 til 1997 mottok menn mesteparten av økningen i kapitalinntekter. I tillegg ble kvinners samlede kapitalinntekter redusert. Dette har sammenheng med at kvinner hovedsakelig mottok renteinntekter. Blant annet på grunn av redusert rentenivå ble renteinntektene nærmere halvert fra 1993 til 1997. Kvinners andel av renteinntekter, utbytte og aksjegev-

10. I Figur 2.4 er kun renteinntekter, utbytter og aksjegevinster/tap inkludert i samlede kapitalinntekter. Andre kapitalinntekter er utelatt.

inster, ble redusert fra om lag 32 prosent i 1993 til om lag 22 prosent i 1997. I perioden 1997 – 1999 har imidlertid renteinntektenes andel økt, samtidig som kvinner har økt sin andel av aksjeutbytte og aksjegevinster noe. I 1999 utgjorde kvinners andel av renteinntekter, utbytte og aksjegevinster om lag 27 prosent. Økningen i forskjellene i fordelingen av kapitalinntekter mellom menn og kvinner fra 1999 til 2000 skyldes først og fremst en markant økning i aksjegevinster for menn.

Skjevfordelingen mellom kvinner og menn kan være et resultat av at ulike inntektsorter er ulikt fordelt mellom ektefeller/samboere i husholdningene. Mens kvinner for eksempel mottar all barnetrygd/kontantstøtte i en husholdning, kan det være slik at menn hovedsakelig mottar kapitalinntektene. Samtidig kan menn stå for betaling av kapitalutgiftene. Siden kapitalutgifter ikke er med i denne statistikken vil dette kunne moderere bildet som er gitt i figur 2.4.

Figur 2.4 Prosentvis fordeling av kapitalinntekter mellom kvinner og menn. 1993 og 1997-2000 Populasjonen er definert som bosatte kvinner og menn 17 år og over.

Kilde: Sjølvmeldingsstatistikk, Statistisk Sentralbyrå.

Boks 2.4 Inntektsbegrep

Inntektsbegrepet som blir lagt til grunn i hoveddelen av avsnitt 2.4, er inntekt etter skatt. Dette begrepet kommer fram på følgende måte:

- Yrkesinntekt
 - Lønn (inkl. sykepenges)
 - Netto næringsinntekt
- + Kapitalinntekter
 - Renteinntekter
 - Aksjeutbytte
 - Netto realisasjonsgevinster
 - Andre kapitalgevinster
- + Skattepliktige overføringer
 - Pensjoner fra folketrygden
 - Tjenestepensjon mv.
 - Arbeidsledighetsstrygd
 - Mottatte bidrag mv.
- + Skattefrie overføringer
 - Barnetrygd
 - Bostønad
 - Stipend
 - Forsørgerfradrag
 - Sosialhjelp
- = Samlet inntekt
 - Utliknet skatt og negative overføringer
 - Utliknet skatt
 - Bidrag av overføringer (tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt underholdsbidrag)
- = Inntekt etter skatt

Svakheter med begrepet inntekt etter skatt

Inntekt etter skatt gir ikke et fullgodt inntrykk av den samlede inntekten som individer har til forbruk. Et fullstendig inntektsbegrep, som viser størrelsen på de faktiske inntektene og dermed forbruksmulighetene, inkluderer både kontanter og inntektskomponenter utenom kontanter (f.eks. naturalytelser og ikke-realiserte gevinster). Dette innebærer at alle arbeidsinntekter, netto kapitalinntekter, overføringer, næringsinntekter, verdiendring på realkapital og annen formue (realisert og urealisert), arv og gaver, verdien av botjenester og andre varige forbruksgoder, frynsegoder, verdien av hjemmeproduksjon mv. i prinsippet burde være inkludert i inntektsbegrepet. Flere av disse komponentene er beheftet med betydelige måleproblemer og er derfor ikke inkludert i statistikken. Heller ikke renteutgifter er inkludert i inntektsbegrepet som er lagt til grunn i denne analysen.

Kapittel 3

Lønnsutviklingen i senere år

- Den gjennomsnittlige lønnsveksten fra 2000 til 2001 for alle grupper under ett er anslått til 4,8 prosent mot 4,5 prosent året før.
- For enkeltgrupper er årslønnsveksten fra 2000 til 2001 beregnet til 4,9 prosent for industriarbeidere i NHO-bedrifter og til 5,3 prosent for heltidsansatte industrifunksjonærer. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen har veksten vært 4,7 prosent. Både i forretnings- og sparebanker og i forsikring er lønnsveksten beregnet til 4,2 prosent. For ansatte i staten, kommunene og i skoleverket er lønnsveksten beregnet til henholdsvis 4,2 prosent, 3,5 prosent og 7,8 prosent.
- Overhenget til 2002 anslås til 1,8 prosent for alle grupper under ett. Dette er 0,7 prosentpoeng lavere enn til 2001, men 0,5 prosentpoeng høyere enn til 2000. For industriarbeidere er overhenget anslått til 1,3 prosent og for heltidsansatte industrifunksjonærer til 2,5 prosent. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen er overhenget beregnet til 1,1 prosent og for ansatte i forretnings- og sparebanker til 1,6 prosent. For ansatte i staten, kommunene og i skoleverket er overhenget beregnet til henholdsvis 1,7 prosent, 1,4 prosent og 1,3 prosent.
- Lønnsoverhenget til 2002 og tariff tilleggene våren 2002 samt særskilte tillegg for enkeltområder, gir en lønnsvekst fra 2001 til 2002 som varierer fra om lag 3¹/₄ til om lag 7¹/₂ prosent for hovedgrupper av lønnstakere. I tillegg kommer bidraget fra lønnsglidningen som tradisjonelt varierer mellom null til i overkant av 2 prosentpoeng. Medregnet bidrag fra lønnsglidningen i 2002, vil samlet lønnsvekst fra 2001 til 2002 vise langt mindre spredning for hovedgruppene enn det lønnsoverhengene og tariff tilleggene (inkludert særskilte tillegg) isolert sett gir inntrykk av.
- Fra 2000 til 2001 har det vært en ytterligere tilnærming mellom kvinner og menns gjennomsnittlige lønnsnivå i fleste tariffområder/hovedgrupper utvalget har tall for. Den største tilnærmingen har det vært for ansatte i HSH-bedrifter i varehandelen og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. I staten er bildet uforandret fra 2000, mens det for kommunene er økt forskjell mellom kvinners og menns gjennomsnittlige lønn. For heltidsansatte kvinner under ett utgjorde gjennomsnittlig lønn 85,9 prosent av gjennomsnittlig lønn for menn i 2001 mot 85,4 prosent i 1997.
- Toppledere i foretak med over 25 ansatte/lønnsforhold hadde i gjennomsnitt en lønnsvekst på 7,2 prosent fra 2000 til 2001 mot 6,0 prosent fra 1999 til 2000. Lønnsveksten fra 2000 til 2001 varierte fra 4,3 prosent for toppledere i foretak med 50-99 ansatte/lønnsforhold til 14,1 prosent i foretak med over 250 ansatte/lønnsforhold. For den fjerdedelen som tjente best i de store foretakene med over 250 ansatte/lønnsforhold, var lønnsveksten 21,7 prosent.

3.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger som gir et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 2000 til 2001. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2002 for ulike grupper. I dette kapitlet gis det

også en oversikt over lønnstilleggene i 2002 for en del grupper. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjøret i 2002 gis i vedlegg 2.

Beregningene av årslønn og årslønnsvekst bygger i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i tidligere rapporter. Utvalget understreker at en med dette ikke har tatt standpunkt til eventuelle andre prinsipper som partene måtte ønske å legge til grunn under forhandlinger.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Beregningsutvalget presenterer tall for gjennomsnittlig årslønn både for heltidsansatte, dvs. arbeidstakere som har utført et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid og gjennomsnittlig lønn per årsverk. Det siste begrepet omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er ført fram til 2001 og gjengis i tabellene 3.1 og 3.2. Begge tabellene bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år.

Statistisk sentralbyrå har i de senere år foretatt en full omlegging av lønnsstatistikken i privat sektor. En har fått en individbasert statistikk som per i dag dekker alle lønnstakere med unntak av primærnæringene, og som er sammenliknbar mellom næringer, jf. boks 3.1. Det er tall etter den nye lønnsstatistikken for årene 1997-2001.

Boks 3.1 Ny lønnsstatistikk i privat sektor

Statistisk sentralbyrå etablerte i 1997 ny strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Statistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene. Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

Dekning

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder ¹⁾ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent (i gjennomsnitt om lag 67 prosent) av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav fra forhandlingsstatistikken. For NHO-bedrifter er størrelsen på utvalget om lag 65 prosent. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

Lønnsbegrep

Strukturstatistikken for lønn er basert på kontantlønnsbegrepet, gjennomsnittlig månedsfortjeneste. I månedsfortjenesten inngår fast avtalt utbetalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse

per måned som en tilleggsopplysning. Den faste avtalte utbetalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene er for perioden "hittil i år". Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Arbeidstid

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt. I den offisielle lønnsstatistikken blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. SSB kan sette andre grenser etter ønske fra oppdragsgivere. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedsfortjeneste for arbeidstakere som har timelønn. Avtalt arbeidstid er eksklusive spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Kjennemerker

SSB samler videre inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillingskodene og stillingsbetegnelsene SSB får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkoding til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer SSB har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskoding C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke. SSB kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdannelsesregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskoding som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsstatistikk

SSB har arbeidet med etablering av en ny kvartalsvis lønnsindeks. Hovedhensikten med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen.

Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget er trukket blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. SSB publiserer nå endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for industri, olje- og gassutvinning og bergverksdrift, bygg- og anleggsvirksomhet, samferdsel, varehandel og forretningsmessig tjenesteyting og eienomsdrift. Etter hvert vil de kvartalsvise lønnsindeksene bli utvidet til å omfatte de samme næringsområder som strukturstatistikken.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag tre måneder etter statistikkvartalets utløp.

¹⁾ I følge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182)

Boks 3.2 Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst

Lønnsstatistikken som innhentes har noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst i tabellene 3.1 og 3.2 er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dvs. at månedsfortjenesten består av fast avtalt utbetalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. I privat sektor er dette sikret gjennom SSBs nye lønnsstatistikk. I offentlig sektor produseres lønnsstatistikken ved hjelp av registre i henholdsvis Arbeids- og administrasjonsdepartementet og Kommunenes Sentralforbund. Lønnsbegrepene her er forenlig med de i SSBs lønnsstatistikk. I lønnskomponentene inngår lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg. Videre inngår bonus i lønnsbegrepet. Derimot inngår ikke opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs, jf. boks 3.1 for nærmere omtale av lønnsbegrepet.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er utført både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk og for et beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet "beregnet årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet (før utskilling av sykehusene) arbeider om lag 58 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen er vel 40 prosent i varehandelen (utfører om lag $\frac{1}{4}$ av årsverkene) og om lag $\frac{1}{3}$ i skoleverket (utfører om lag $\frac{1}{4}$ av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i tabellene 3.1 og 3.2 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere.

For gruppene/næringene i tabellene 3.1 og 3.2 med unntak av for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter, beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f. eks. i oktober. En kan dermed anslå økningen i den faste avtalte utbetalte lønnen siden oktober året før. I tillegg innhentes det for alle grupper opplysninger om uregelmessige tillegg "hittil i år", f. eks. skift- og smusstillegg, som inngår med $\frac{1}{4}$

9 i den totale månedsfortjenesten dersom statistikkens tellingstidspunkt er i oktober. Bonus o.l. innhentes for de 4 siste kvartaler og inngår med 1/12.

Økningen i den faste avtalte utbetalte lønnen deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker.

For arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter tas det ved beregning av årslønn utgangspunkt i lønnsstatistikken for de 9 første månedene for alle lønnskomponenter, dvs. avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus. I tillegg har en avtalt utbetalt lønn per 1. oktober.

Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået per september/oktober holder seg på samme nivå ut året. Dette gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i HSH-bedrifter i varehandel, bank, forsikring, staten, skoleverket og kommunene. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som hittil ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne lønnsvekst og overheng for tariffområder. Dette arbeidet kan medføre at tallene for lønnsvekst og overheng de siste to-tre årene kan bli revidert for enkelte tariffområder. En slik revisjon vil ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år, men gi en annen fordeling av lønnsveksten mellom år og dessuten gi en endret fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidningen i det enkelte år.

Det legges til grunn at bonus fordeler seg jevnt over året (fast påslag per tidsenhet, f.eks. per måned), mens veksten i uregelmessige tillegg fra året før som et utgangspunkt legges til avtalerevisjonen 1.4 eller 1.5 alt etter hvilken gruppe en ser på. Det gjelder både privat og offentlig sektor bortsett fra for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter. Her kan sammenhengen mellom avtalt utbetalt lønn "hittil i år" og på tellingstidspunktet og informasjon om tariff tilleggene si noe om når veksten i uregelmessige tillegg er kommet.

Bonus i f.eks. 4. kvartal 2001 får vi oversikt over i januar/februar 2003. Først da kan vi beregne endelig årslønn for 2001.

I beregningene av årslønn for *heltidsansatte* i privat sektor inngår de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med heltidsdefinisjonen i offisiell lønnsstatistikk. For HSH-bedrifter i varehandelen legges imidlertid til grunn 37,5 timer.

Av tabell 3.1 og tabell 3.2 framgår lønnsutviklingen i noen store forhandlingsområder. Størrelsen på lønnsveksten har variert og viste en fallende tendens fram til 1993/1994. Deretter økte veksttakten noe igjen, særlig fra 1997 til 1998. I 1999 og 2000 avtok veksttakten med unntak for ansatte i skoleverket og i forretnings- og sparebanker i 2000. ¹¹Samlet økte lønnsveksten fra 2000 til 2001. Ansatte i kommunene, staten og i forretnings- og sparebanker hadde

lavere lønnsvekst i 2001 enn året før, mens bl.a. ansatte i skoleverket og heltidsansatte industrifunksjonærer i NHO-bedrifter hadde høyere lønnsvekst. Den forholdsvis sterke lønnsveksten i skolesektoren de to siste årene skyldes spesielle tillegg, jf. omtale av lønnstilleggene i skolesektoren i 3.2.5 og boks 3.4.

Fra 2000 til 2001 er lønnsveksten i de store forhandlingsområdene beregnet til 4,9 prosent for arbeidere i industrien i NHO-bedrifter og til 4,7 prosent for heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen. For statsansatte er veksten beregnet til 4,2 prosent, for kommuneansatte til 3,5 prosent og for heltidsansatte industrifunksjonærer i NHO-bedrifter til 5,3 prosent. Den sterkeste gjennomsnittlige lønnsveksten fra 2000 til 2001 blant gruppene i tabellene 3.1 og 3.2 har det vært blant ansatte i skoleverket med 7,8 prosent og for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter med 5,3 prosent. For funksjonærgruppene samlet i NHO-bedrifter har lønnsveksten vært 7,1 prosent fra 2000 til 2001, jf. vedleggstabell 8.5. Denne forholdsvis sterke lønnsveksten skyldes høy vekst for funksjonærer innenfor oljevirksomhet og for grupper innenfor samferdselssektoren. Også for arbeidere i oljevirksomhet, offshore har det vært en forholdsvis sterk lønnsvekst fra 2000 til 2001 med 6,9 prosent, se avsnitt 3.2.

Det bør utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved vurdering av utviklingen i ett enkelt år. Videre kan variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper bl.a. ha sammenheng med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken, endringer i stillingsstruktur m.m, se boks 3.3.

Tabell 3.1: Beregnet årslønnsvekst for noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte¹⁾

	Industri- arbeidere 2)	Industri- funksjonære 3)	HSH- bedrifter 4)	Forretnings- og sparebanker 5)	Stats- ansatt e	Skole- verket	Kommun- e- ansatte
1991-92		3,8	3,6	3,0			
1992-93		3,5	3,5	3,6			
1993-94		3,5	3,3	3,8			
1994-95		3,8	4,0	3,7			
1995-96		4,3	5,4	4,7			
1996-97		4,7	4,1	4,9			
1997-98		6,8	6,1	6,8			
1998-99		4,7	4,9	5,2			
1999-2000		4,7	4,5	5,4	4,6	6,0 ⁶⁾	

11. Omfatter NSB BA og Posten Norge BA. Dette er såkalte særlovselskaper hvor organisasjonsmodellen er hentet fra aksjeselskapsloven. BA betyr «begrenset ansvar», og innebærer at staten som eier har begrenset ansvar for selskapet. BA-selskapene har hittil vært en del av det statlige tariffområdet. For de ansatte i NSB BA og Posten Norge BA har lov om offentlige tjenestetvister og deler av tjenestemannsloven vært gjeldende. Dette er nå i hovedsak opphevet. Samtidig har bedriftene meldt seg inn i NAVO. Stortinget vedtok i desember 2001 at Posten og NSB skal omdannes til aksjeselskaper.

Tabell 3.1: Beregnet årslønnsvekst for noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte¹⁾

	Industri- arbeidere 2)	Industri- funksjonære 3)	HSH- bedrifter 4)	Forretnings- og sparebanker 5)	Stats- ansatt e	Skole- verket 7)	Kommun- e- ansatte
2000-2001		5,3	4,7	4,2	4,2	7,8 ⁷⁾	
1991-1996		20,4	21,4	20,3			
Gj. sn. per år		3,8	4,0	3,8			
1996-2001		29,1	26,8	29,4			
Gj. sn. per år		5,2	4,9	5,3			
Årslønn 2001 , kr		371 300	270 200	342 200	299 100	310 500	

¹⁾I beregningene av årslønn fra og med 1997 for heltidsansatte i privat sektor inngår de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med heltidsdefinisjonen i offisiell lønnsstatistikk for privat sektor. For HSH-bedrifter i varehandelen er det lagt til grunn 37,5 timer.

²⁾Industriarbeidere i NHO-bedrifter

³⁾Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter

⁴⁾Omfatter varehandelsbedrifter som er medlemmer i HSH. Tallet i tabell 3.1 for 1998-99 gjelder for ansatte i identiske bedrifter, dvs. bedrifter som er med i statistikken både i 1998 og 1999. Til sammenlikning var lønnsveksten i varehandelen totalt 5,0 prosent, i engroshandel totalt 4,8 prosent og i detaljhandel totalt 3,7 prosent, se vedleggstabell 8.5. Lønnsveksten i HSH-området fra 1998 til 1999 var sterkt preget av at langt flere HSH-bedrifter kom med i statistikken for 1999 enn i tidligere år. På individnivå var økningen særlig stor for personer i stillingsgrupper med lønn under gjennomsnittet for HSH-bedrifter, noe som trakk lønnsveksten ned.

⁵⁾Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i årene etter. Lønnsveksten fra 1998 til 1999 er påvirket av utbetaling i Kredittkassen fra et "ansettelsesfond" som ble bygd opp gjennom avsetninger i 1997 og 1998. Årslønnsvirkningen i 1999 utgjorde om lag 1,2 prosent for hele tariffområdet.

⁶⁾Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med om lag 1,4 prosentpoeng.

⁷⁾Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,8 prosentpoeng. Under hovedtariffoppgjøret i 2000 ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1,2 prosentpoeng som bidrag til lønnsveksten i 2001.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.2: Beregnet lønnsvekst for noen store forhandlingsområder. Per beregnet årsverk¹⁾.

	Industri- arbeidere 2)	Industri- funksjonære 3)	HSH- bedrifter 4)	Forretnings- og sparebanker 5)	Stats- ansatt e	Skole- verket 7)	Kommun- e- ansatte ⁹⁾
1991-92	3,0				4,3	3,6	2,9
1992-93	2,4				2,6	2,1	2,5
1993-94	2,9				2,2	1,7	2,4
1994-95	3,4				3,1	2,7	2,8

Tabell 3.2: Beregnet lønnsvekst for noen store forhandlingsområder. Per beregnet årsverk ¹⁾.

	Industri- arbeidere 2)	Industri- funksjonære i 3)	HSH- bedrifter i varehandel 4)	Forretnings- og sparebanker 5)	Stats- ansatte e 6)	Skole- verket ⁷⁾	Kommun- e- ansatte ⁹⁾
1995-96	4,2				4,4	4,1	4,4
1996-97	3,7				4,3	4,0 (3,5) 8)	3,9
1997-98	5,6				6,4	5,8	5,9
1998-99	4,7			5,1	4,7 ⁶⁾	4,5	5,0
1999-2000	4,5			5,3	4,6	6,0 ¹⁰⁾	4,0
2000-2001	4,9			4,7	4,2	7,8 ¹¹⁾	3,5 ¹²⁾
1991-96	16,9				17,7	15,0	15,9
Gj. sn. per år	3,2				3,3	2,8	3,0
1996-2001	25,7				26,6	31,4	24,2
Gj. sn. per år	4,7				4,8	5,6	4,4
Lønn 2001, kr	266 000			334 300	296 500	306 600	259 100 13)

¹⁾Begrepet "per årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter

²⁾Omfatter industriarbeidere i NHO-bedrifter. Lønnsveksttallene er for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke

³⁾Omfatter industrifunksjonærer i NHO-bedrifter

⁴⁾Omfatter varehandelsbedrifter som er medlemmer i HSH

⁵⁾Se fotnote 5 i tabell 3.1

⁶⁾Eksklusiv BA-selskapene ¹⁾ fra og med 1998-99.

⁷⁾Omfatter alle stillinger knyttet til undervisningen lønnet i samsvar med avtaler inngått mellom staten og hovedsammenslutningene i staten/Norsk Lærerlag.

⁸⁾I 1997 kom det inn en ny stor gruppe inn i statistikken med lavere gjennomsnittslønn. Antall årsverk på grunnttrinnet økte med vel 5000 årsverk fra 1996 til 1997. Eksklusiv denne nye gruppen kan lønnsveksten fra 1996 til 1997 beregnes til 4 prosent. Inklusiv den nye gruppen var lønnsveksten 3,5 prosent fra 1996 til 1997.

⁹⁾Omfatter primærkommunene og fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS. Oslo og Bærum er ikke med i tallene i perioden 1990-94. Oslo er heller ikke med i perioden 1995-2001.

¹⁰⁾Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,4 prosentpoeng.

¹¹⁾Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,8 prosentpoeng. Under hovedtariffoppgjøret i 2000 ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnsstrinn eller vel 1 ¹/₂ prosentpoeng som bidrag til lønnsveksten i 2001.

¹²⁾Eksklusiv sykehusene var lønnsveksten 3,4 prosent

¹³⁾Eksklusiv sykehusene var gjennomsnittslønnen kr 247 900 i 2001

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Vedleggstabell 8.5 viser lønnsutviklingen for noen flere grupper.

Tallene i utvalgets rapporter har tradisjonelt hatt mest fokus på å beskrive utviklingen over tid i lønn og de komponenter som har bidratt til denne. Selve lønnsnivået er gitt bare for enkelte år. Vedleggstabellene 8.6 og 8.7 viser lønnsnivå og lønnsutvikling i årene 1997-2001 for visse *utdanningsgrupper*.

Tabell 8.6 viser også lønnsnivå og lønnsutvikling for utdanningsgrupper etter kjønn. I tabell 8.6 har i denne rapporten også med tall for ansatte med fagutdanning, noe som har manglet i tidligere rapporter.

Vedleggstabellene 8.6 og 8.7 er framkommet ved å koble lønnsstatistikken mot registeret over befolkningens høyeste utdanning. Tabellene viser lønnsnivå og lønnsutvikling for heltidsansatte fordelt på kjønn (8.6) og for et beregnet årsverk (8.7). Imidlertid har vi foreløpig bare tall per årsverk for næringene i privat sektor. Det er liten forskjell mellom lønnsnivået for heltidsansatte og lønn per årsverk i de ulike næringene bortsett fra i varehandelen der omfanget av deltidsarbeid er størst i de gruppene i privat sektor som er med i tabellene 8.6 og 8.7.

Den sterkeste lønnsveksten i perioden 1997-2001 har det vært for utdanningsgruppene med til og med 4 års utdanning og mer enn 4 års utdanning på høyskole eller universitet i industrien og i varehandelen, jf. tabell 8.6. Tilsvarende utdanningsgrupper i offentlig sektor, særlig i kommunene og i noen grad i staten har hatt en lavere vekst i denne perioden. Ansatte med fagutdanning har også hatt relativ sterk vekst i bygg- og anleggsvirksomhet og i varehandel. Tabellen viser videre at det er betydelige lønnsforskjeller for samme utdanningsgrupper mellom de ulike næringer/sektorer.

I vedleggstabell 8.8 vises lønnsutviklingen per årsverk for utdanningsgrupper i det kommunale tariffområdet. Utdanningsgrupperingen her er ikke sammenlignbar med grupperingen i vedleggstabellene 8.6 og 8.7.

I vedleggstabell 8.9 vises lønnsnivå og lønnsutvikling per heltidsekvivalent for *deltidsansatte* i enkelte næringer i privat sektor. Regnet per heltidsekvivalent har lønnsutviklingen for deltidsansatte vært den samme som for heltidsansatte i industrien i alt (arbeidere og funksjonærer under ett) i perioden 1997-2001, mens i næringene bygg- og anleggsvirksomhet og varehandel har lønnsutviklingen vært noe svakere. I finanstjenester har den vært sterkere. Per heltidsekvivalent utgjør gjennomsnittlig lønnsnivå for deltidsansatte 87 prosent av nivået for heltidsansatte i industri, 90 prosent i bygg- og anlegg, 74 prosent i varehandel og 82 prosent i finanstjenester.

I tabell 3.3 har en beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper og for to hovedsektorer:

- ansatte i industrien
- ansatte i offentlig forvaltning

Samlet årslønnsvekst fra 2000 til 2001 for alle grupper er anslått til 4,8 prosent mot 4,5 prosent året før. For ansatte i industrien i tabell 3.3 vises lønnsutviklingen både for ansatte i NHO-bedrifter og for industrien totalt. Om lag $\frac{3}{4}$ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter. Tabellen viser at samlet over perioden 1991-2001 har lønnsveksten vært noe svakere for offentlig forvaltning enn i industrien i NHO-bedrifter. Lønnsveksten i industribedrifter i alt var sterkere enn i NHO-bedrifter i industrien fra 1998 til 1999. De to siste årene har det vært omvendt.

Tabell 3.3: Årslønnsvekst i prosent for alle grupper og for to hovedsektorer i økonomien.

År	Alle grupper ¹⁾	Industrien		Offentlig forvaltning ²⁾
		Alle bedrifter	NHO-bedrifter	
1991-92	3,6		3,3	3,5
1992-93	2,9		2,9	2,4
1993-94	2,7		3,1	2,2
1994-95	3,0		3,6	2,8
1995-96	4,4		4,2	4,3
1996-97	4,3		4,1	3,9
1997-98	6,2		6,1	6,0
1998-99	5,1	5,5	4,7	4,8
1999-2000	4,5	4,2	4,6	4,6
2000-2001	4,8	4,5	5,1	4,5 ³⁾
1991-2001	50,1	-	50,4	46,5
Gj. sn. per år	4,1	-	4,2	3,9
Årslønn 2001, kr	299 000	289 400	309 000	278 500 ⁴⁾

¹⁾Beregning basert på statistikk for grupper som samlet mottar om lag 90 prosent av samlet utbetalt lønn i Norge. Før 1998 omfatter gjennomsnittet gruppene i tabellene 3.1 og 3.2 samt ansatte i forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift, forsikring og uorganiserte bedrifter i varehandel. Fra og med 1998 er også ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anleggsvirksomhet og industri med, noe som har ført til at i forhold til i tidligere rapporter er lønnsveksten for alle grupper fra 1998 til 1999 justert opp fra 4,9 prosent til 5,1 prosent og lønnsnivået justert ned. Ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anlegg og industri har i gjennomsnitt lavere lønnsnivå enn i organiserte bedrifter. Ansatte i oljevirksomhet er inkludert fra 2001.

²⁾Omfatter det kommunale- og det statlige tariffområdet. For de tre siste årene er NSB BA og Posten Norge BA ikke med i tallene.

³⁾Eksklusiv sykehusene er veksten 4,6 prosent

⁴⁾Eksklusiv sykehusene er gjennomsnittslønnen kr 276 000

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I tabell 3.4 er årslønnsveksten de siste årene for hovedgruppene i tabellene 3.1 og 3.2 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning gjennom året. I offentlig sektor har bidraget fra lønnsglidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0-0,9 prosent i året. For gruppene i privat sektor har det variert mellom 1 og 2,2 prosent unntatt for industrifunksjonærer. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales alle tillegg lokalt, blant annet som resultat av lokale forhandlinger. Dette medfører at all lønnsendring for disse betraktes som lønnsglidning i hht. Beregningsutvalgets definisjon av dette.

**Tabell 3.4: Samlet årslønnsvekst fra året før dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønns-
glidning. 1997-2001**

	1997	1998	1999	2000	2001	Gj. sn 1997-2001
<i>Industriarbeidere: Årslønns- vekst Herav: Overheng Tariff- illegg Lønnsglidning</i>	3,7 1,6 0,6 1,5	5,6 1,3 2,7 1,6	4,7 2,8 0,2 1,7	4,5 1,2 1,1 2,2	4,9 1,9 0,8 2,2	1,8
<i>Industrifunksjonærer: Årslønnsvekst Herav: Over- heng Lønnsglidning</i>	4,7 2,2 2,5	6,8 2,3 4,5	4,7 3,3 1,4	4,7 2,0 2,7	5,3 3,2 2,1	2,6
<i>HSH-bedrifter i varehandel: Årslønnsvekst Herav: Over- heng Tariff tillegg Garantit- illegg Lønnsglidning</i>	4,1 1,6 1,0 0,2 1,3	6,1 1,1 3,2 0,1	4,9 ²⁾ 1,7 0,8	4,5 1 ¹ ₋₄	4,7 1,8 1,3 0,1 1,5	1,6
<i>Forretnings- og sparebanker: Årslønnsvekst Herav: Over- heng Tariff tillegg Lønnsglid- ning</i>	4,9 1,5 1,4 2,0	6,8 1,5 3,1 2,2	5,2 2,3 1,0 1,9	5,4 1,1 0,9 3,4	4,2 1,4 0,8 2,0	2,3
<i>Statsansatte: Årslønnsvekst Herav: Overheng Tariff tillegg Lønnsglidning</i>	4,3 2,2 1,5 0,6	6,4 1,8 3,8 0,8	4,7 ³⁾ 3,7 ³⁾ 0,6 ³⁾ 0,4 ³⁾	4,6 1,4 2,3 0,9	4,2 2,7 1,0 0,5	0,6
<i>Skoleverket: Årslønnsvekst Herav: Overheng Tariff tillegg Endring arbeidstidsavtale ⁴⁾ Spesielt ferieuttak Lønnsglid- ning</i>	4,0 (3,5 ¹⁾ 2,0 1,6 0,4	5,8 1,3 4,0 0,5	4,5 3,7 0,7 0,1	6,0 1,1 3,1 1,4 0,4	7,8 5,1 1,0 1 ¹ ₋₂ 0,0	0,3
<i>Kommuneansatte: Årslønns- vekst Herav: Overheng Tariff- illegg Lønnsglidning</i>	3,9 2,6 0,9 0,4	5,9 1,3 4,3 0,3	5,0 4,4 0,2 0,4	4,0 0,8 2,8 0,4	3,5 ⁵⁾ 2,1 1,0 0,4	0,4

¹⁾Tallet er påvirket av at det kom inn en ny stor gruppe i statistikken i 1997, se fotnote 8, tabell 3.2.

²⁾Se fotnote 4, tabell 3.1

³⁾Fra og med 1999 er beregningene eksklusiv BA-selskapene.

⁴⁾De ble gitt 2 lønnstrinn fra 1. august 2000 som bidro med 1,4 prosentpoeng til veksten i 2000 og 1,8 prosentpoeng til overhenget til 2001.

⁵⁾Eksklusiv sykehusene er veksten 3,4 prosent og glidningen 0,4 prosentpoeng. Glidningen er ¹₋₄ prosentpoeng når fristilte stillinger også holdes utenfor.

Kilde: Beregningsutvalget, Kommunenes Sentralforbund og Arbeids- og administrasjonsdepartementet

Boks 3.3 Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. alder og endringer i andelen menn/kvinner). For mange grupper gir lønnsstatistikken begrenset informasjon om slike endringer. Utvalget mener en bør være forsiktig med å trekke bastante konk-

lusjoner om forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer fordi strukturendringer kan virke noe forskjellig. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabellene 3.1 og 3.2.

Utvalget har fått beregnet hva endringer i aldersstrukturen har betydd for lønnsveksten for noen grupper. På slutten av 1980-årene og begynnelsen av 1990-årene utgjorde den en forholdsvis stor andel av lønnsveksten for disse gruppene, men har avtatt utover på 90-tallet og var nær null i 1996 og negativ for noen grupper i 1997. For 1998 foreligger det tall for ansatte i bank og forsikring.

Endringer i lønnsveksten som følge av endringer i aldersstrukturen kan bl.a. komme av at andelen yngre arbeidstakere blir redusert ved oppsigelser/innskrenkninger. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet og slike endringer i sysselsettingen trekker lønnsveksten opp. Endringer i aldersstrukturen kan også skyldes liten nyrekruttering/stagnasjon i sysselsettingen i mange områder og/eller at rekrutteringen skjer på høyere lønnsnivå (alder) enn gjennomsnittet fra før. Slike endringer trekker vanligvis lønnsveksten opp. I 1997 med økning i sysselsettingen var det f. eks. i funksjonærgruppa i NHO-bedrifter en rekruttering av yngre aldersgrupper med lønnsnivå noe under gjennomsnittet, noe som trakk samlet lønnsvekst ned.

Lønnsøkning som følge av endringer i aldersstrukturen antas å fordele seg noenlunde jevnt over året, og denne formen for lønnsøking er derfor lagt til midt i året (1. juli).

3.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

3.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i NHO-området

- *For INDUSTRIARBEIDERE steg lønn per årsverk (både heltid og deltid) fra 2000 til 2001 med 4,9 prosent, noe sterkere enn i de to foregående årene.*

Lønnsveksten for kalenderåret i NHO-bedrifter bygger på lønnsstatistikk for de første 9 månedene av året og at lønnsnivået per 1. oktober 2001 gjelder fram til 31. desember 2001, på samme måte som for sammenligningsperioden i 2000. Få lønnstillegg kommer etter 1. oktober og disse betyr lite for årslønnen i kalenderåret.

Dette forholdet har større betydning for lønnsoverhenget. I den grad lønnsoverhenget inn i et år blir satt noe for lavt, vil bidraget fra lønnsglidningen i løpet av året bli desto høyere. Derfor er fordelingen mellom lønnsoverhenget og bidraget fra lønnsglidning det påløpende år mer usikkert enn tidligere.

Opptjening av 2 ekstra feriedager både i 2000 og 2001, som tas ut i året etter fører ikke til økt årslønn, etter den beregningsmetoden utvalget benytter, men vil isolert øke de påløpte kostnadene per arbeidet time med ca. 0,8 prosentpoeng i hvert av årene.

Gjennomsnittlig timefortjeneste for de 9 første månedene av 2001 lå 5,2 prosent høyere enn for tilsvarende periode året før, mens veksten fra 1. oktober 2000 (data for bedriftens siste lønnsperiode rundt 1. oktober) til 1. oktober 2001 var 4,3 prosent. Dette tyder på at lønnsveksten avtok noe gjennom året.

Hovedårsaken til dette skyldes at tarifftilleggene per 1. april var noe lavere enn året før og spesielle forhold innenfor deler av industrien med akkordoppgjør i første del av 2001.

Disse forhold bidro til et lavere lønnsoverheng for industriarbeidere på 1,3 prosent fra 2001 til 2002 i forhold til året før, hvor lønnsoverhenget var knapt 2 prosent.

Resultatene fra tariffoppgjørene våren 2002 tyder på at gjennomsnittlige tarifftillegg vil øke lønnsnivået per dato i gjennomsnitt med ca. 2³/₄ prosent. Dette tillegget bidrar til årslønnsveksten med ca. 2 prosentpoeng fra 2001 til 2002. Sammen med lønnsoverhenget anslås lønnsveksten fra 2001 til 2002 til 3¹/₄ prosent før lønnsglidning i 2002.

Lønnsglidningen i løpet av året har i gjennomsnitt for de siste 5 årene bidratt med 1,8 prosentpoeng til årslønnsveksten. I 2001 var bidraget 2,2 prosentpoeng.

Tabell 3.5 viser utviklingen i timefortjenesten, fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for voksne arbeidere i industrien (menn + kvinner) fra samme kvartal året før.

De gjennomsnittlige *tarifftilleggene*, inklusive den direkte effekten av skifttillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art er beregnet til (totale nivåtillegg):

Per 1. april 1991:	134 øre/time,	1,5 prosent
Per 1. april 1992:	38 øre/time,	0,4 prosent
Per 1. april 1993:	65 øre/time,	0,7 prosent
Våren 1994: ¹⁾	126 øre/time,	1,3 prosent
Per 1. april 1995:	108 øre/time,	1,1 prosent
Våren 1996: ²⁾	212 øre/time,	2,0 prosent
Per 1. april 1997:	91 øre/time,	0,9 prosent
Våren/sommeren 1998: ²⁾	432 øre/time,	3,7 prosent
Per 1. april 1999:	28 øre/time,	0,3 prosent
Per 9. mai 2000:	220 øre/time,	1,7 prosent
Per 1. april 2001:	148 øre/time,	1,1 prosent
Våren 2002: ³⁾	380 øre/time	2,8 prosent

¹⁾Ca. ³/₄ av tarifftilleggene etter lønnsoppgjøret i LO-NHO området i 1994 gjelder fra 2. kvartal 1994 og ca. ¹/₄ gjelder fra 3. kvartal.

²⁾Både i 1996 og 1998 var det en del arbeidskonflikter som resulterte i at tarifftilleggene ble gitt fra et noe senere tidspunkt enn det normale ved utløp av den enkelte tariffavtale eller bransjeavtale. Ca. 2/3 av tillegget fikk virkning i 2. kvartal og ca. 1/3 i 3. kvartal.

³⁾Foreløpig tall baserer seg på resultater fra nesten 95 prosent av statistikkgrunnlaget for voksne arbeidere og gis fra ulike tidspunkter. Gjennomsnittstallet er summen av alle tillegg gitt i de forbundsvisе områdene inklusive generelle tillegg, lavlønns tillegg, fagarbeidertillegg, ansiennitetstillegg, minstelønnssetter, skifttillegg etc.

På grunn av forbundsvisе lønnsreguleringer både i 1994, 1996, 1998 og 2002, ble sentrale lønnstillegg gitt fra det tidspunkt de enkelte bransjeavtalene hadde utløp. De fleste har utløp 31. mars.

Tabell 3.5: Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester²⁾ eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra samme kvartal året før

	Lønnsøkning per time	Herav: Tariff tillegg		Lønnsglidning som prosent- andel av total lønnsøkning
1995 1. kv.	2,9	1,3	1,6	55
1995 2. kv.	3,5	1,4	2,1	59
1995 3. kv.	3,6	1,1	2,5	69
1995 4. kv.	3,6	1,1	2,5	69
1996 1. kv.	4,2	1,1	3,1	74
1996 2. kv. ¹⁾	3,8	1,4	2,4	66
1996 3. kv. ¹⁾	3,9	2,1	1,8	47
1996 4. kv. ¹⁾	4,6	2,1	2,5	55
1997 1. kv.	3,6	2	1,6	44
1997 2. kv. ¹⁾	4,3	1,6	2,7	62
1997 3. kv. ¹⁾	3,9	0,9	3,1	79
1997 4. kv. ¹⁾	3,4	0,9	2,5	75
1998 1. kv.	3,5	0,9	2,6	74
1998 2. kv. ¹⁾	5,6	3	2,6	47
1998 3. kv. ¹⁾	6,1	3,9	2,2	36
1998 4. kv.	7,2	3,9	3,3	46
1999	4,7	1,3	3,4	72
2000	4,5	1,2	3,3	73
2001	4,9	1,5	3,4	69
1.-3.kv. 00 -				
1.-3.kv. 01	5,2	1,6	3,6	69
1. okt. 00 -				
1. okt. 01	4,3	1,1	3,2	74

¹⁾Korrigert for etterbetalinger.

²⁾Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden. Før 2001 er arbeidere innenfor biloverenskomsten med i industribegrepet. For å tilpasse industrien mest mulig til internasjonal standard er biloverenskomsten fra 2001 ikke med. Denne endringen betyr nesten ingenting, da gjennomsnittlig timefortjeneste for biloverenskomsten praktisk talt ligger på samme nivå som industriarbeidere.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk frem til 1998. Fra 1999 er grunnlagsmaterialet innsamling til SSBs strukturstatistikk per 1. oktober og data for "hittil i år" (3 første kvartaler av året).

3.2.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området.

- For arbeidere i BYGGEVIRKSOMHET innenfor NHO-området var det en årslønnsvekst fra 2000 til 2001 på 5,2 prosent, mot 5,5 prosent året før.

Byggevirksomhet består av arbeidere innenfor tømrerfaget, murere, grunnarbeid innenfor stein-, jord- og sementarbeid, bygge- og tømmermestere, elektrotekniske installasjonsfirmaer, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere o.l. Byggevirksomhet innenfor LO-NHO-området omfatter om lag 50 prosent av hele sektoren i Norge.

Etter flere år med lav gjennomsnittlig lønnsvekst for byggevirksomhet før 1994, var det en jevnt stigende lønnsvekst fram til 1998/99 (om lag 8 prosent fra 4. kvartal 1997 til 4. kvartal 1999). Lønnsveksten fra 1. oktober 2000 til 1. oktober 2001 var 5,5 prosent for arbeidere innenfor byggevirksomhet i LO-NHO-området.

Tarifftillegget for byggearbeidere i 2000 ble kr 1,70 per time og på vel kr 1,- per time i 2001, inklusive generelt tillegg og forbundsvise tillegg gjennom økning i minstelønnssatsene. Den gjennomsnittlige lønnsveksten i bransjen styres imidlertid i større grad av typen arbeidsoppdrag med akkordbestemt avlønning etc.

Anleggsbransjen består av kraftlinjefirmaer og anleggsbedrifter med oppdrag både innenfor kraftverkssektoren, oljerelaterte virksomheter og veiprosjekter (inkl. tunnelarbeider). Dette er en svært konjunkturavhengig bransje og lønnsveksten for arbeidere har vært 3,2 prosent fra 2000 til 2001.

For bygge- og anleggsvirksomhet under ett var lønnsveksten fra 2000 til 2001 4,9 prosent, mot 5,3 prosent året før.

For 2002 vil tarifftilleggene innenfor bygge- og anleggsvirksomhet, inklusive ulike revisjoner av lønnssystemene, endring av satser, akkordtariffer, skifttillegg etc. øke nivået med ca. 2,6 prosent nivåøkning per dato, noe som bidrar med 1,8 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2001 til 2002, eller om lag på linje med industriarbeidere. Markedsforholdene innenfor byggesektoren vil bestemme hvor stor gjennomsnittsveksten for arbeiderne innenfor bransjen vil bli. Strukturelle endringer i sammensetning av arbeidskraften og utviklingen og omfanget av akkorder vil kunne bety mye for lønnsglidningen og lønnsutviklingen.

Samferdselsektoren (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilsektoren, spedisjonsfirmaer, godstransport, og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper, ambulansefirmaer mv. For 2001 er også innenriks sjøfart med i veksttallene.

For arbeidere innenfor hele sektoren er det en lønnsvekst på 5,3 prosent fra 2000 til 2001. Rutebilsektoren, som omfatter vel halvparten av gruppen hadde en vekst på 4,6 prosent fra 2000 til 2001.

Usikkerheten i fordelingen av overheng og lønnsglidning er større i denne sektoren enn i andre, pga. strukturelle endringer i sammensetningen av arbeidskraften.

Beregninger for omlag 2/3 av sektoren viser at tarifftilleggene bidrar med ca. 3,9 prosent til årslønnsveksten fra 2001 til 2002. Sammen med lønnsoverhenget gir dette en gjennomsnittlig lønnsvekst på omlag 6 prosent fra 2001 til 2002 for sektoren. Bidraget fra lønnsglidningen var 0,1 prosentpoeng i 2001. Innenriks sjøfart er ikke med i tallene da dette lønnsoppgjøret fortsatt pågår.

For arbeidere innenfor *oljevirksomhet, offshore* var det en gjennomsnittlig lønnsvekst på 6,9 prosent fra 2000 til 2001. Det har vært store endringer i lønnsvekst mellom grupper av arbeidstakere og endring i omfanget av ulike avløn-

ningsformer som betyr tillegg utover avtalt grunnlønn. Dessuten vil det i tallene være usikkerhet om alle innrapporterte timer er knyttet til offshoretimer.

Utvalget publiserte ikke tall for oljevirksomhet, offshore fra 1999 til 2000 pga. dårlig sammenlignbarhet mellom årene og usikkerhet om lønnsbegreper. I opplegget for statistikken for 2001 er det lagt stor vekt på å sikre sammenlignbarhet mellom 2000 og 2001. En spesiell usikkerhet i denne bransjen har vært periodiseringen av tillegg, og om tilleggene var kjent ved innrapporteringstidspunktet per 1. oktober de respektive årene.

Lønnstilleggene innenfor oljesektoren, offshore gis fra 1. juni 2002. Som følge av tillegg avtalt sentralt vil lønnsnivået per 1. juni 2002 øke med om lag 6 prosent i oljesektoren. Dette bidrar til årslønnsveksten med om lag 3¹/₂ prosent.

3.2.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.

- *For industrifunksjonærer (heltid) i NHO-bedrifter økte årslønn fra 2000 til 2001 med 5,3 prosent mot 4,7 prosent fra 1999 til 2000.*

Lønnsveksten for industrifunksjonærene (som utgjør vel 60 prosent av alle funksjonærer innenfor NHO-området) viser at den gikk noe opp fra kalenderåret 2000 til 2001, men viser en noe avtakende tendens gjennom 2001.

Lønn "hittil i år" 2001(i praksis ca.3 første kvartaler av året) i forhold til tilsvarende periode av 2000 økte med 5,4 prosent, mens tilsvarende året før var 4,4 prosent. Lønnsveksten for "siste lønnsperiode" ved rapporteringstidspunkt, som i praksis betyr fra ca. 1. oktober 2000 til ca. 1. oktober 2001 var 4,8 prosent, mot 5,5 prosent året før. Dette tyder på en noe mer avdempet vekst for industrifunksjonærene frem mot 1. oktober 2001 enn tilsvarende i 2000.

Beregnet lønnsoverheng inn i 2002 med basis i lønnsnivået per 1. oktober er 2,5 prosent mot 3,2 prosent året før. Funksjonærene i NHO-området har jevnt over lønnsreguleringer (anslagsvis over 50 prosent per 1. juli) senere i året enn arbeiderne, hvor store deler av lønnsveksten skjer fra april måned. Dette forhold bidrar isolert til at funksjonærene i NHO-området har et høyere lønnsoverheng enn arbeidere, selv med om lag samme årlig lønnsvekst.

Det samles ikke lenger inn data om reguleringstidspunkter i løpet av året (siste gang 1997). Sammenstillingen mellom lønnsnivåene per 1. oktober og "hittil i år" (3 første kvartaler) gjør at man kan beregne kalenderårslønnsveksten. Som i andre områder har man forutsatt ingen endringer etter 1. oktober. Bonus er med i tallene, mens overtid ikke er med.

Gjennomsnittlig lønn for *alle funksjonærer* innenfor NHO-området viser en vekst på 7,1 prosent fra 2000 til 2001. Foruten industrifunksjonærer består gruppen av funksjonærer innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraft- og vannforsyning, oljevirksomhet, bygge- og anleggsvirksomhet, samferdsel, kunnskap- og undervisning og funksjonærer innenfor renholdsbedrifter og vakselskaper.

Det er særlig funksjonærer innenfor oljevirksomhet og grupper innenfor samferdselssektoren (særlig innenfor flysektoren) som har en gjennomsnittlig lønnsvekst 3-4 prosent over gjennomsnittet, mens funksjonærer innenfor industri, bygge- og anleggsvirksomhet, renholdsbedrifter og vakselskaper og innenfor kraft- og vannforsyning trekker ned.

Det er store endringer i gruppenes relative betydning fra 2000 til 2001, men også innenfor enkeltgrupper som for eksempel flybransjen, kraft- og vannforsyning har det vært store endringer i datamassen. Innenfor flybransjen skyldes dette i hovedsak store endringer i sammensetningen av funksjonærgruppene, mens for kraft- og vannforsyning skyldes dette en betydelig økning i antall medlemsbedrifter innenfor NHO-området.

Lønnsoverhenget til 2002 for alle funksjonærgrupper i NHO er beregnet til 2,7 prosent.

3.2.4 Lønnsutviklingen i andre områder i næringsvirksomhet

For arbeidere i LO/NHO-området i hotell og restaurantvirksomhet ble det i lønnsoppgjøret våren 2000 for alle unntatt prosentlønnen serveringspersonale avtalt kr 3,- per time fra 1. april 2001. Dette gir et bidrag til årslønnsveksten 2000-2001 på 2,2 prosentpoeng. Videre ble det gitt et garantitillegg fra 1. oktober 2001 på kr 1,20 per time til alle fastlønte.

Lønnsstatistikken for 2001 viser at lønnsveksten fra oktober 2000 til oktober 2001 var 4,0 prosent for fastlønte, 4,3 prosent for prosentlønte. Pga. strukturendringer ble veksten 3,4 prosent for disse to gruppene samlet.

Utvalget har beregnet at gjennomsnittlig lønn per årsverk steg med 4,3 prosent for fastlønte fra 2000 til 2001 og med 4,6 prosent for prosentlønte. Andelen prosentlønte som har høyere lønn enn fastlønte, har gått ned fra 2000 til 2001. Dette trekker ned samlet lønnsvekst i bransjen. For fastlønte og prosentlønte under ett har lønnsveksten vært 3,6 prosent fra 2000 til 2001.

Lønnsoppgjøret i hotell- og restaurantvirksomhet i 2002 endte i konflikt. Etter en streik som varte i 33 dager ble partene bl.a. enige om følgende tillegg for fastlønte:

- Det gis et generelt tillegg på kr 2,75 og et lavtlønnstillegg på kr 2,- per time til alle. Alle med minst fire års praksis får ytterligere kr 2,- i timen på minstelønnssatsene. Alle med fagbrev får kr 2,- i timen på minstelønnssatsene. Dessuten ble tilleggene for ubekvem tid økt og gitt for lengre tidsperioder. Tilleggene ble gitt senest fra 19. mai.

Overhenget til 2002 for fastlønte beregnet til 2,0 prosent og de sentrale tilleggene i 2002, gir en årslønnsvekst på om lag $5\frac{1}{4}$ prosent fra 2001 til 2002. Videre blir det gitt et garantitillegg fra 1. oktober 2002 på kr 1,30 per time. Lønnsglidningen er vanligvis lav eller tilnærmet null. Pga. strukturelle endringer har lønnsglidningen i enkelte år vært negativ.

I *forretnings- og sparebanker* ble det våren 2000 avtalt et generelt tillegg på 1,2 prosent fra 1. mai 2001 som bidrar til årslønnsveksten 2000-2001 med 0,8 prosentpoeng. Ifølge Finansnæringens Arbeidsgiverforening foreligger det ikke opplysninger om lokale tillegg per 1. januar eller per 1. juni 2001. De lokale tilleggene har vanligvis ligget på om lag $1\frac{1}{2}$ prosent 1. januar og om lag 1 prosent 1. juli. Dette er lagt til grunn ved beregning av årslønnsveksten fra 2000 til 2001.

I følge lønnsstatistikken for 2001 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,4 prosent for heltidsansatte fra 1. september 2000 til 1. september 2001. I denne perioden har lønnsglidningen bidratt til lønnsveksten med om lag $3\frac{1}{4}$ prosent.

Tidligere var det sentralt avtalebestemte lokale forhandlinger 1.1 og 1.7. Dette er nå endret slik at det er opp til de lokale partene å bestemme tidspunktene for de lokale forhandlingene, men mange banker holder fortsatt fast ved 1.1. og 1.7. En større del av glidningen har de siste årene kommet utenom disse to datoene, men det synes ikke å ha vært endringer i når på året den kommer. Utvalget har derfor holdt fast ved sine tidligere prinsipper for beregning av årslønn i forretnings- og sparebanker.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2001 og lønnstilleggene i 2001, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2000 til 2001 til 4,2 prosent for heltidsansatte. Lønn per beregnet årsverk har steget med 4,7 prosent i samme periode.

I lønnsoppgjøret våren 2002 ble det avtalt et generelt tillegg på 3,45 prosent fra 1. mai som bidrar til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 med 2,3 prosent.

Overhenget til 2002 beregnet til 1,6 prosent og de avtalte tilleggene i 2002, gir en årslønnsvekst på knapt 4 prosent fra 2001 til 2002. I tillegg kommer lokale tillegg og annen lønnsglidning (strukturendringer). I 2001 utgjorde bidraget til årslønnsveksten fra lønnsglidningen 2 prosentpoeng, mens bidraget fra lønnsglidningen i gjennomsnitt har vært 2,3 prosentpoeng i perioden 1997-2001.

I *forsikringsvirksomhet* ble det våren 2000 avtalt et generelt tillegg på 1,2 prosent fra 1. mai 2001 som bidrar til årslønnsveksten 2000-2001 med 0,8 prosentpoeng. Ifølge Finansnæringens Arbeidsgiverforening foreligger det ikke opplysninger om lokale tillegg per 1. januar 2001. De lokale tilleggene har vanligvis ligget på om lag 1 prosent 1. januar. Dette er lagt til grunn ved beregning av årslønnsveksten fra 2000 til 2001.

I følge lønnsstatistikken for 2001 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,1 prosent for heltidsansatte fra 1. september 2000 til 1. september 2001. I denne perioden har lønnsglidningen vært knapt 3 prosent.

Lønnsglidning utover den avtalebestemte 1.1, har utvalget som i tidligere år lagt til 1.7.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2001 og lønnstilleggene i 2001, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2000 til 2001 til 4,2 prosent for heltidsansatte.

I lønnsoppgjøret våren 2002 ble det avtalt et generelt tillegg på 3,45 prosent fra 1. mai som bidrar til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 med 2,3 prosent.

Overhenget til 2002 beregnet til 1,2 prosent og de avtalte tilleggene i 2002, gir en årslønnsvekst på om lag 3¹/₂ prosent fra 2001 til 2002. I tillegg kommer lokale tillegg og annen lønnsglidning (strukturendringer). I 2002 utgjorde bidraget til årslønnsveksten fra lønnsglidningen 2,2 prosentpoeng, mens bidraget fra lønnsglidningen i gjennomsnitt har vært 2,1 prosentpoeng i perioden 1997-2001.

I *varehandel* ble det i lønnsoppgjøret våren 2000 mellom LO og HSH enighet om et generelt lønnstillegg til alle på kr 1,- per time fra 1. april 2001. Videre ble det etter mønster av avtalen i LO/NHO-området gitt lavlønns/likelønnsstillegg på kr 1,50 per time for avtaleområder med lønnsnivå mellom 87,1 prosent og 92 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn, dvs totalt kr 2,50 per time. For avtaleområder med lønnsnivå lavere enn 87 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn var lavlønns/likelønnsstillegget på kr 2,-

per time, dvs totalt kr 3,- per time. Dette er beregnet å bidra til årslønnsveksten 2000-2001 med 1,3 prosentpoeng. Utover dette ble det gitt et garantitillegg fra 1. februar 2001.

Ved oppgjøret i 2002 på YS/HSH-området ble det enighet om den samme innretningen som i LO/HSH-området. Forhandlingene omfattet bl.a. Privatan-sattes Fellesorganisasjon og Norges Funksjonærforbund.

I følge lønnsstatistikken for 2001 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte for varehandelen under ett med 4,9 prosent fra 1. september 2000 til 1. september 2001. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen var lønnsveksten i samme periode 3,9 prosent.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2001 og lønnstilleggene i 2001, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2000 til 2001 til 4,7 prosent for heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen.

For varehandelen totalt kan årslønnsveksten 2000 -2001 beregnes til 5,5 prosent. For engroshandel har den vært 5,7 prosent og for detaljhandel 4,5 prosent. Dette er basert på utvalgets standardiserte beregningsopplegg for varehandel.

For varehandelen totalt er motorkjøretøytjenester med i lønnsveksttallet. Denne gruppen trakk opp total lønnsvekst for varehandel under ett i 2001. Gruppen er ikke med i lønnsveksttallet for HSH-bedrifter i varehandelen.

I varehandel ble det i lønnsoppgjøret våren 2002 mellom Handel og Kontor (HK) og HSH bl.a. enighet om et generelt tillegg på kr 3,- og et tillegg på kr 2,- per time fra 1. april på enkelte minstelønnssatser. Videre ble fagarbeidertillegget økt med på kr 1,- og ytterligere med kr 1,- per time 1. april 2003. Tilleggene i 2002 bidrar til årslønnsveksten med 2,3 prosentpoeng. Utover dette ble det gitt et garantitillegg fra 1. februar 2002. Det er inngått en avtale mellom Handel og Kontor og Samfo som gir tilsvarende tillegg.

I varehandel foreligger det også en vedtatt avtale for grossistbedriftene mellom Norsk Transportarbeiderforbund og HSH. HSH har også inngått avtaler med Privatan-sattes Fellesorganisasjon og EL og IT-forbundet.

For HSH-bedrifter i varehandel gir overhendet til 2002 beregnet til 1,1 prosent og de avtalte tilleggene i 2002 inklusiv garantitillegget 1. februar 2002 en årslønnsvekst på knapt $3\frac{1}{2}$ prosent fra 2001 til 2002. I tillegg kommer lønnsglidningen. For HSH-bedrifter i varehandelen under ett var bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten 1,5 prosentpoeng i 2001, mens bidraget fra lønnsglidningen i gjennomsnitt har vært 1,6 prosentpoeng i perioden 1997-2001.

Den kvartalsvise lønnsindeksen viser at det skjer lønnsvekst noe senere i året enn det som legges til grunn i utvalgets standardiserte beregningsopplegg for varehandelen. Utvalget har som nevnt satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne lønnsvekst og overheng for tariffområder. Dette arbeidet kan medføre at tallene for lønnsvekst og overheng de siste to-tre årene kan bli revidert for enkelte tariffområder. En slik revisjon vil ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år, men gi en annen fordeling av lønnsveksten mellom år og dessuten gi en endret fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidningen i det enkelte år.

3.2.5 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

Arbeids- og administrasjonsdepartementet, LO Stat, Yrkesorganisasjonene Sentralforbund - Stat, Akademikerne og Utdanningsgruppens Hovedorganisasjon ble den 1. mai enige om ny hovedtariffavtale for perioden 1. mai 2002 – 30. april 2004. Avtalen har følgende hovedpunkter:

- Med virkning fra 1. mai 2002 gis det et tillegg på hovedlønntabellen på kr 7 500 opp til og med lønnstrinn (ltr) 30, og et prosentvis tillegg på 3,1 prosent fra og med ltr 31 til og med ltr 70, og et fallende kronetillegg fra ltr 71 på kr 14 800 til 79 på kr 13 200.
- Det skal føres sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,5 prosent per dato med virkning fra 1. august 2002.
- Det skal føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på 1,9 prosent per dato med virkning fra 1. september 2002. På grunn av lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere, forhandles det innenfor 0,1 prosent per dato av lønnsmassen

Arbeids- og administrasjonsdepartementet har også ført forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening der partene ble enige om de samme tilleggene.

Skoleverket

De tilleggene som ble gitt i staten i 2002 er også gjeldende for skoleverket.

I boks 3.4 gis det en oversikt over lønnstilleggene i skoleverket siden 1. mai 2000.

Boks 3.4 Lønnsøkning i skolesektoren 2000-2002 som følge av lønnsoppgjør, endring av særavtaler og kompensasjon for spesielt ferieuttak per 1.1.01.

- Generelt tillegg til alle per 1. mai 2000 på kr 5 000.
- Sentrale justeringer per 15. juli 2000 ga 2 lønnstrinn eller om lag 3¹/₄ prosent til lærere og skoleledere med godkjent utdanning.
- I forbindelse med hovedtariffoppgjøret ble det inngått en intensjonserklæring mellom partene om å endre særavtaler for bedre å kunne tilpasse dem lokale forhold og skape større effektivitet. *Særavtalen om arbeidstid for undervisningspersonale ble etter forhandlinger endret i en retning som skal innebære mulighet for større fleksibilitet i undervisningsplanleggingen. Som kompensasjon fikk alle lærere og skoleledere med godkjent utdanning 2 lønnstrinn eller om lag 3¹/₄ prosent fra 1. august 2000 (skolepakke 1). Samarbeidet mellom lærerorganisasjonene og staten om en handlingssplan for skolen skal gå over tre år.*
- I tillegg ble det ført lokale forhandlinger per 1. oktober 2000 for statsansatte og skoleverket innenfor en ramme på 0,85 prosent per dato. For skoleverket ble det i tillegg tilført 0,15 prosent i forbindelse med de lokale forhandlingene.
- Under hovedtariffoppgjøret ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i

2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel $1\frac{1}{2}$ prosent med virkningsdato 1. januar 2001.

- Generelt tillegg til alle per 1. mai 2001 på kr 2 200.
- Sentrale justeringsforhandlinger per 1. september 2001 innenfor en økonomisk ramme på 1,0 prosent per dato. Staten og skoleverket fikk ganske lik uttelling.
- I tillegg ble det ført lokale forhandlinger per 1. oktober 2001 for statsansatte og skoleverket innenfor en ramme på 0,6 prosent per dato. For skoleverket ble det i tillegg tilført 0,14 prosent i forbindelse med de lokale forhandlingene.
- Den 13. oktober 2001 ble det på grunnlag av intensjonsavtalen forhandlet fram en særavtale mellom KUF og berørte lærerorganisasjoner (skolepakke 2). Avtalen innebærer at lærerne får ett lønnstrinn fra 1. januar 2002 og ytterligere to lønnstrinn fra 1. august 2002. Dette må bl.a. ses i sammenheng med at undervisningstiden økes med 1 prosent fra 1. januar 2002 og med ytterligere 3 prosent fra 1. august 2002. Avtalen inneholder også særskilte tiltak overfor eldre lærere ved at undervisningstiden reduseres for lærere som er eldre enn 58. For 2002 er den reduserte undervisningsplikten kostnadsberegnet til 85 mill kroner, med en helårsvirkning på omlag 185 mill kroner i 2003.
- Med virkning fra 1. mai 2002 gis det et tillegg på hovedlønnstabellen på kr 7 500 opp til og med lønnstrinn (ltr) 30, og et prosentvis tillegg på 3,1 prosent fra og med ltr 31 til og med ltr 70, og et fallende kronetillegg fra ltr 71 på kr 14 800 til ltr 79 på kr 13 200.
- Det skal føres sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,5 prosent per dato med virkning fra 1. august 2002.
- Det skal føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på 1,9 prosent per dato med virkning fra 1. september 2002. På grunn av lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere, forhandles det innenfor 0,1 prosent per dato av lønnsmassen.

Lønnsvekst for statsansatte

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2001 og de avtalte tilleggene i 2001, er lønnsveksten per årsverk beregnet til 4,2 prosent fra 2000 til 2001.

De avtalte tilleggene i 2002 gir et bidrag til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 på omlag $3\frac{1}{4}$ prosent.

Overhenget til 2002 i staten er beregnet til 1,7 prosent. Sammen med de avtalte tilleggene gir dette en lønnsvekst for statsansatte fra 2001 til 2002 på knapt 5 prosent. I tillegg kommer lønnsglidningen. I 2001 bidro lønnsglidningen til lønnsveksten fra 2000 til 2001 med 0,5 prosentpoeng. I perioden 1997-2001 var bidraget fra lønnsglidningen i gjennomsnitt 0,6 prosentpoeng.

Lønnsvekst for skoleverket.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2001 og de avtalte tilleggene i 2001, er lønnsveksten per årsverk beregnet til 7,8 prosent fra 2000 til 2001.

Overhenget til 2002 i skoleverket er beregnet til 1,3 prosent. Sammen med de avtalte tilleggene gir dette en lønnsvekst fra 2001 til 2002 på om lag 4¹/₂ prosent. På grunnlag av særavtale mellom KUF og berørte lærerorganisasjoner (skolepakke 2) fikk lærerne ett lønnstrinn fra 1. januar 2002 og de får ytterligere to lønnstrinn fra 1. august 2002. Disse tilleggene bidrar til årslønnsveksten 2001-2002 med om lag 3 prosentpoeng. I tillegg kommer lønnsglidningen. I 2001 var det ingen lønnsglidning i skoleverket. I perioden 1997-2001 var bidraget fra lønnsglidningen i gjennomsnitt 0,3 prosentpoeng.

Kommunene

I det kommunale tariffområdet endte hovedoppgjøret 2002 med brudd i forhandlingene mellom KS på den ene side og LO's forhandlingssammenslutning, Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund på den annen side. Det ble imidlertid oppnådd enighet mellom KS og Akademikerne.

For organisasjonene utenom Akademikerne gikk oppgjøret til mekling. Den 24. mai ble det satt fram et meklingsforslag med følgende hovedpunkter:

- et generelt tillegg på kr 6 000,- fra 1. mai
- økt minstelønn fra 1. mai for ufaglærte, fagarbeidere og høyskoleutdannede og ytterligere økning i minstelønnen etter 10 års ansiennitet fra 1. juli 2003, se vedlegg 2 for nærmere detaljer
- en pott på 0,5 prosent til lokale forhandlinger per 1. mai
- en pott på 1,5 prosent til lokale forhandlinger per 1. januar 2003

Akademikerne var som nevnt ikke i mekling, men har i ettertid sluttet seg til meklingsforslaget. Under meklingen ble en også enige om et forslag til nytt lønnssystem som Akademikerne godtok allerede under forhandlingene. Her fristilles rundt 15 prosent av stillingene. Disse fristilte stillingene er ikke omfattet av det generelle tillegget, de nye minstelønnsatsene eller de avsatte pottene til lokale forhandlinger. De skal få all lønn fastsatt lokalt, uten konflikt.

For kommuneansatte kan årslønnsveksten per årsverk beregnes til 3,5 prosent fra 2000 til 2001.

I 2002 gir de avtalte tilleggene et bidrag til lønnsveksten fra 2001 til 2002 på knapt 4¹/₂ prosentpoeng.

For kommuneansatte ekskl. de fristilte stillingene er overhenget til 2002 anslått til 1,3 prosent. Sammen med de avtalte tilleggene i 2002 gir dette en årslønnsvekst fra 2001 til 2002 på om lag 5³/₄ prosent. I tillegg kommer lønnsglidningen. I 2001 bidro lønnsglidningen til lønnsveksten fra 2000 til 2001 med 1¹/₄ prosentpoeng (eksklusiv fristilte stillinger og sykehusene). I perioden 1997-2001 har bidraget fra lønnsglidningen i gjennomsnitt vært 0,4 prosentpoeng. Endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken i kommunene ved at spesialisthelsetjenesten (sykehusene) er overført til staten og at en del stillinger er fristilt, kan påvirke størrelsen av lønnsglidningen i kommunene. Partene i kommuneoppgjøret har for 2002 lagt til grunn et bidrag på om lag 1¹/₄ prosentpoeng.

3.2.6 Lønnsutviklingen for ledere i privat næringsvirksomhet

- *Toppledere i foretak med over 25 ansatte/lønnsforhold hadde i gjennomsnitt en lønnsvekst på 7,2 prosent fra 2000 til 2001 mot 6,0 prosent fra 1999 til 2000. Til sammenligning var gjennomsnittlig lønnsvekst for lønnstakere under ett 4,8 prosent fra 2000 til 2001. Lønnsveksten fra 2000 til 2001 for toppledere varierte fra 4,3 prosent til 14,1 prosent avhengig av hvilke foretaksstørrelser en ser på. Lønnsveksten var høyest for ledere i de store foretakene (over 250 ansatte/lønnsforhold). Lønnsveksten fra 2000 til 2001 var 21,7 prosent blant den fjerdedelen som tjener mest av lederne i foretak med over 250 ansatte/lønnsforhold.*
- *Det er stor forskjell både i lønnsnivå og lønnsvekst mellom toppledere i små og mellomstore foretak og i de store foretakene. Særlig markert har forskjellen i lønnsvekst vært i perioden 1997-2001, se tabell 3.6.*
- *Innen de store foretakene er det en forholdsvis liten gruppe toppledere som trekker opp gjennomsnittlig lønnsvekst, se tabell 3.8*
- *Det er få kvinnelige toppledere i privat næringsvirksomhet. Det er om lag 11 prosent kvinnelige toppledere i foretak med over 25 ansatte/lønnsforhold og de tjener i gjennomsnitt om lag 70 prosent av det mannlige toppledere gjør.*

Utvalget presenterer i dette avsnittet opplysninger om lederlønn fra følgende kilder:

- Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgaverregister (LTO) for årene 1995-2001.
- aksjeselskapers årsregnskaper (noter i regnskapet) til Brønnøysundregisteret om lønn og annen godtgjørelse til administrerende direktør/daglig leder for årene 1995-2000

Det vises til boks 3.5 for nærmere omtale av datagrunnlag, lønnsbegrep m.m.

1. Lønnsutviklingen for identiske ledere i aksjeselskaper og i allmenne børsnoterte selskaper etter LTO-registeret

Utvalget har i dette avsnittet sett på lønnsnivå og lønnsutvikling etter to lønnsbegreper:

- Det første omfatter *all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse*, dvs. lønn og honorarer m.m. for arbeid som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet (kode 111) og *skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser* som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet (kode 112), jf. boks 3.5.
- Det andre er et utvidet lønnsbegrep som i tillegg til postene i første strekpunkt også omfatter kode 132, fordel ved kjøp av aksjer til underpris.

Fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er med i det første lønnsbegrepet, men hittil har fordelen ikke latt seg skille ut som egen post. En arbeider med å få fordelen registrert på egen kode i LTO. Fordel ved kjøp av aksjer til underpris er imidlertid registrert på egen kode og kan således behandles særskilt. Det første lønnsbegrepet er i store trekk det samme som vi bruker ellers i kapittel 3. Det inneholder imidlertid en del naturalytelser som ikke er med i lønnsbegrepet, slik det anvendes i lønnsstatis-

tikken og f.eks. i tabellene 3.1 og 3.2. Naturalytelsene utgjør en liten andel, om lag 0,3 prosent av lønn og honorarer i gjennomsnitt, og er dermed av liten betydning for lønnsnivå og lønnsutvikling.

Tabell 3.6: Lønnsutviklingen¹⁾ for administrerende direktør/daglig leder²⁾ i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 1995-2001. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske ledere.

	Antall lønnsforhold ³⁾				Gjennomsnitt
	25-49	50-99	100-249	250 og over	
1995-96	5,7	6,9	7,5	6,5	-
1996-97	7,3	6,2	9,2	8,0	-
1997-98	6,2	6,4	10,1	18,1	-
1998-99	5,7	8,2	11,2	16,5	8,8
1999-2000	4,1	4,8	6,4	16,8	6,0
2000-2001 ⁴⁾	5,7	4,3	11,3	14,1	7,2
1995-2001	40,1	42,9	70,2	110,9	-
Gj.sn. per år	5,8	6,1	9,3	13,2	-
Gj.sn. lønn ¹⁾⁴⁾ 2001	475 700	569 900	769 100	1 156 500	576 100
Antall ledere	4 832	2 145	1 108	490	8 575

¹⁾Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer og naturalytelser

²⁾Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³⁾Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴⁾Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I LTO-registeret er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. "Leder" er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn både i 1995 og 1996, i 1996 og 1997 osv., jf. boks 3.5. Det kan ikke utelukkes at en på denne måten i noen tilfeller har fått med personer som har høy lønn pga. sin spisskompetanse uten å være toppleder. Utvalget tror ikke dette er noe stort problem.

Lønnsnivået for identiske ledere i foretak med 25 ansatte og over er lavere i LTO-materialet enn i Brønnøysundregisteret. Det skyldes i hovedsak at det er flere lønnsforhold enn ansatte, dvs. at det er med noen flere mindre foretak i tabell 3.6 enn i tabell 3.10 (som viser tall fra Brønnøysundregisteret). En kan derfor ikke direkte sammenlikne lønnsnivå for ledere som er sortert etter henholdsvis antall ansatte og antall lønnsforhold.

Tabell 3.6 viser at sammenliknet med 1995-96 var det en tiltakende lønnsvekst fra 1996 til 1997 for toppledere etter LTO-registeret. Fra 1995 til 1996 hadde identiske ledere i foretak med over 25 lønnsforhold gjennomgående en

lønnsvekst på om lag 6-7¹/₂ prosent, mens veksten var om lag 6-9 prosent fra 1996 til 1997.

Fra 1997 til 1998 var lønnsveksten for toppledere i de minste foretakene (25-49 lønnsforhold) lavere enn året før, 6,2 prosent mot 7,3 prosent. Denne gruppen omfatter over halvparten av lederne tabellen dekker. For topplederne i de andre størrelsesgruppene var lønnsveksten større i 1998 enn året før. Særlig gjaldt dette for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold som hadde en vekst på 18,1 prosent fra 1997 til 1998.

Fra 1998 til 1999 var lønnsveksten 16,5 prosent for ledere i foretak med over 250 lønnsforhold. For de andre størrelsesgruppene varierte lønnsveksten fra om lag 5¹/₂ til om lag 11 prosent. Gjennomsnittlig lønnsvekst for lønnstakere under ett var 5,1 prosent fra 1998 til 1999 mot 8,8 prosent for toppledelsen.

Fra 1999 til 2000 har gjennomsnittlig lønnsvekst avtatt for toppledere i alle foretaksstørrelsene under 250 lønnsforhold og i størrelsesgruppene 25-49 og 50-99 lønnsforhold var veksten om lag som for gjennomsnittet av lønnstakere. I foretak med over 250 lønnsforhold hadde toppledere like høy gjennomsnittlig lønnsvekst i 2000 (16,8 prosent) som året før.

Fra 2000 til 2001 var lønnsveksten fortsatt sterk for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold, 14,1 prosent mot 16,8 prosent året før. For størrelsesgruppen 100-249 lønnsforhold var lønnsveksten 11,3 prosent i 2001 mot 6,3 prosent året før. I foretak med 25-49 og 50-99 lønnsforhold var lønnsveksten henholdsvis 5,7 og 4,3 prosent i 2001.

I perioden 1995-2001 har lønnsveksten i gjennomsnitt for lønnstakere vært 33,1 prosent eller 4,9 prosent per år. For topplederne har lønnsveksten i denne perioden vært til dels langt sterkere. I de enkelte størrelsesgrupper har lønnsveksten variert fra om lag 40 prosent for topplederne i foretak med 25-49 lønnsforhold til om lag 111 prosent for lederne i de største foretakene. For den siste gruppen var lønnsveksten særlig sterk fra 1997 til 2001 med en samlet vekst på 83,4 prosent.

Tabell 3.7 viser lønnsnivå og lønnsutvikling når en inkluderer kode 132, fordel ved kjøp av aksjer til underkurs i materialet.

Tabell 3.7: Lønnsutviklingen ¹⁾, inkl. fordel ved aksjekjøp til underkurs for administrerende direktør/daglig leder ²⁾ i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 1996-2001. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske ledere.

	Antall lønnsforhold ³⁾			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1996-97	7,3	7,7	11,0	9,5
1997-98	6,2	6,2	8,3	17,0
1998-99	5,7	8,3	11,1	16,7
1999-00	4,1	4,8	6,3	16,8
2000-01 ⁴⁾	5,7	4,3	11,3	14,1
1996-01	32,5	35,4	58,0	99,3
Gj.sn. per år	5,8	6,2	9,6	14,8

Tabell 3.7: Lønnsutviklingen ¹⁾, inkl. fordel ved aksjekjøp til underkurs for administrerende direktør/daglig leder ²⁾ i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 1996-2001. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske ledere.

	Antall lønnsforhold ³⁾			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
Samlet godtgjørelse ¹⁾⁴⁾ 2001	480 600	570 000	772 100	1 158 000
Herav: Fordel ved aksjekjøp til underkurs i 2001	4 900	100	3 100	1 500
Antall ledere	4 832	2 145	1 108	490

¹⁾Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer, naturallytelser og fordel ved kjøp av aksjer til underkurs

²⁾Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³⁾Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴⁾Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.7 viser at i 1997 betydde fordel ved kjøp av aksjer til underkurs mest for lederne i de større foretakene. Ved å inkludere fordel ved kjøp av aksjer til underkurs (kode 132) i lønnsbegrepet økte gjennomsnittlig lønnsvekst fra 9,2 prosent til 11,0 prosent for ledere i foretak med 100-249 lønnsforhold og fra 8,0 prosent til 9,5 prosent i foretak med over 250 lønnsforhold, jf. tabellene 3.6 og 3.7.

Fordelen ved kjøp av aksjer til underkurs vil i hovedsak svinge i takt med utviklingen i aksjekursene. I 1998 har fordelene for de gruppene som er med i tabell 3.7 i gjennomsnitt betydd mindre enn i 1997, noe som gir lavere vekst fra 1997 til 1998 enn når fordel ved kjøp av aksjer til underkurs holdes utenom lønnsbegrepet. F. eks. ble veksten for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold redusert fra 18,1 til 17,0 prosent når fordel ved aksjekjøp til underkurs inkluderes i lønnsbegrepet.

Både i 1999, 2000 og 2001 betydde fordel ved kjøp av aksjer til underkurs mindre for lønnsveksten til toppledere enn i 1997 og 1998 i alle størrelsesgrupper. Gjennomsnittlig lønnsvekst var uendret eller endret seg med 0,1-0,2 prosentpoeng når fordel ved kjøp av aksjer til underkurs ble inkludert i lønnsbegrepet.

I boks 3.6 kommer en nærmere inn på opsjoner og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen.

Tabell 3.8: Gjennomsnittslønn ¹⁾ etter kvartil blant administrerende direktør/daglig leder ²⁾ i foretak med over 250 lønnsforhold ³⁾. 2000 og 2001

Kvartil	2000	2001 ⁴⁾	Vekst 1999-2000	Vekst 2000 – 2001 ⁴⁾
1. kvartil	498 000	541 600	4,4	8,8
2. kvartil	740 900	788 700	6,9	6,4
3. kvartil	977 500	1 059 200	7,6	8,4

Tabell 3.8: Gjennomsnittslønn ¹⁾ etter kvartil blant administrerende direktør/daglig leder ²⁾ i foretak med over 250 lønnsforhold ³⁾. 2000 og 2001

Kvartil	2000	2001 ⁴⁾	Vekst 1999-2000	Vekst 2000 – 2001 ⁴⁾
4. kvartil	1 832 500	2 230 600	28,2	21,7
Alle	1 013 300	1 156 500	16,8	14,1

¹⁾Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer og naturalytelser

²⁾ Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³⁾Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴⁾Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I tabell 3.8 er topplederne i foretak med over 250 lønnsforhold rangert etter stigende lønnsnivå. Det er 122 ledere i hvert kvartil. Tabell 3.8 viser at lederne i 4. kvartil har en gjennomsnittslønn på vel 2,2 mill. kroner i 2001 og at veksten har vært 21,7 prosent fra 2000 til 2001 etter en vekst på hele 28,2 prosent året før. Det er først og fremst lederne i denne gruppen som trekker opp gjennomsnittlig lønnsvekst for lederne i foretak med 250 lønnsforhold og over. I de andre kvartilene varierte lønnsveksten fra 4,4 til 7,6 prosent i 2000 og fra 6,4 til 8,8 prosent i 2001.

Tabell 3.9: Lønnsutviklingen ¹⁾ for administrerende direktør/daglig leder ²⁾ i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 2000-2001. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske menn og kvinner

Antall lønnsforhold ³⁾	Antall ledere		Gj. sn. lønn ⁴⁾ 2001		Vekst 2000-2001 ⁴⁾	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
25 - 49	4 232	600	494 200	345 500	5,7	5,7
50 - 99	1 916	229	588 600	413 800	4,0	7,6
100 - 249	1 015	93	786 200	581 400	11,4	9,5
250 og over	465	25	1 177 100	773 000	14,2	12,6

¹⁾Omfatter lønn, honorarer og naturalytelser.

²⁾ Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³⁾Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴⁾Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.9 viser at det er få kvinnelige administrerende direktører/daglig ledere i foretak med over 25 lønnsforhold. Andelen varierte i 2001 fra 12 prosent i størrelsesgruppen 25-49 lønnsforhold til 5 prosent i foretak med over 250 lønnsforhold. Gjennomsnittlig lønnsnivå i 2001 (ekskl. fordel ved kjøp av

aksjer til underkurs) for kvinnelige toppledere var om lag 70 prosent av mannlige topplederes i størrelsesgruppene 25-49 og 50-99 lønnsforhold, om lag 74 prosent i gruppen 100-249 lønnsforhold og om lag 66 prosent i den største gruppen. I gjennomsnitt tjente kvinnelige toppledere om lag 70 prosent av mannlige i alle foretak med over 25 lønnsforhold. Gjennomsnittlig lønnsvekst fra 2000 til 2001 var også lavere for kvinner unntatt for toppledere i størrelsesgruppen 50-99 lønnsforhold.

2. Tall fra Brønnøysundregisteret

Lønnsbegrepet som skal brukes i *årsregnskapene til aksjeselskaper* (noter til regnskapet) og som skal innberettes til Brønnøysundregisteret, er hjemlet i regnskapsloven §7-31, hvor det bl.a. heter:

”Det skal opplyses om de samlede utgifter til henholdsvis lønn, pensjonsforpliktelser og annen godtgjørelse til daglig leder og medlemmer av styret og bedriftsforsamlingen. Det skal opplyses om godtgjørelse til revisor og hvordan godtgjørelsen er fordelt på revisjon og andre tjenester.

Det skal opplyses om arten og omfanget av forpliktelser til å gi daglig leder eller leder av styret særskilt vederlag ved opphør eller endring av ansettelsesforholdet eller vervet. Tilsvarende gjelder avtaler om bonuser, overskuddsdelinger, opsjoner og lignende til fordel for daglig leder eller leder av styret”.

Dette er et omfattende lønnsbegrep og skal i prinsippet omfatte all godtgjøring til toppledere, herunder fordel ved opsjoner, fordel ved kjøp av aksjer til underkurs og naturalytelser. Det vises tall både for alle og for identiske ledere, dvs. ledere som er med i materialet to år etter hverandre.

Fra og med 1999 er opplysningene om lønn m.m. for daglig leder/administrerende direktør hjemlet i lov om årsregnskap mv. (regnskapsloven), mens opplysningene tidligere var hjemlet i aksjeloven.

Mange aksjeselskapene oppgir ikke lønn til administrerende direktør/daglig leder i årsregnskapene. Også for de større foretakene er det mange som ikke følger opp regnskapslovens krav på dette punktet. Det er derfor knyttet en del usikkerhet til tallene fra Brønnøysundregisteret, men i hovedsak gir de samme inntrykk av lønnsnivå og lønnsutvikling for toppledere som tallene fra LTO-registeret.

Gjennomsnittlig lønnsutvikling for *alle* administrerende direktører/daglige ledere fra 1995 til 2000 har variert en del etter foretaksstørrelse, jf. tabell 3.10. I 1996 og 1997 varierte lønnsveksten mellom i underkant av 3 og 8 prosent, mens den var mellom om lag 7 og 14 prosent i 1998. I 1999 økte lønnsveksten ytterligere og varierte fra om lag 9 til knapt 16 prosent. I 2000 avtok lønnsveksten. Den varierte fra om lag 2 prosent i de miste foretakene til om lag 10¹/₂ prosent i de med over 250 ansatte.

Den sterkeste gjennomsnittlige veksten i perioden 1995-2000 under ett har det vært for toppledere i foretak med over 250 ansatte og i foretak med 100 til 249 ansatte. I årene 1998 til 2000 var lønnsveksten spesielt sterk for ledere i foretak med over 250 ansatte med henholdsvis 14,2, 15,8 og 10,4 prosent. Gjennomsnittlig lønnsvekst for lønnstakere under ett var til sammenlikning

6,2 prosent fra 1997 til 1998, 5,1 prosent fra 1998 til 1999 og 4,5 prosent fra 1999 til 2000.

Tabell 3.10 viser at det var 5 835 ledere med oppgitt lønn i 2000 i foretak med 25 ansatte og over. Antall ledere i statistikken blir redusert til 4 829 (jf. tabell 3.11) når en går fra alle til *identiske*, dvs. ledere som var med både i 1999 og 2000. Avhengig av hvilke foretaksstørrelser en ser på, var lønnsveksten for identiske ledere i foretak med over 25 ansatte om lag 6-8 prosent i 1996, om lag 5¹₂-10 prosent i 1997, om lag 10 til knapt 17 prosent i 1998 og om lag 11 til 22,5 prosent i 1999. I 2000 var lønnsveksten mellom 6,5 og om lag 10 prosent.

I perioden 1995-2000 har det jevnt over vært en tiltakende gjennomsnittlig lønnsvekst for toppledere i alle foretaksstørrelser med unntak av 1999-2000. Topplederne i foretak med over 250 ansatte har også for identiske ledere hatt den sterkeste lønnsutviklingen fra 1995 til 2000.

Tabell 3.10: Lønnsutviklingen i prosent for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper. 1995-2000. Bedrifter med 25 ansatte og over. Alle ledere.

	Antall ansatte			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1995-96	3,4	2,9	8,1	6,7
1996-97	2,2	5,7	8,2	4,1
1997-98	7,0	10,6	8,6	14,2
1998-99	10,0	10,9	9,1	15,8
1999-2000 ¹⁾	1,9	4,7	8,0	10,4
1995-2000	26,7	39,7	49,7	62,2
Gj.sn. per år	4,9	6,9	8,4	10,2
Gj.sn. lønn ¹⁾ 2000	525 900	689 600	881 600	1 337 400
Antall ledere med oppgitt lønn i 2000	3 266	1 402	777	390
Antall ledere i alt i 2000	3 703	1 567	870	456

¹⁾Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.11: Lønnsutviklingen i prosent for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper. 1995-2000. Foretak med 25 ansatte og over. Identiske ledere.

	Antall ansatte			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1995-96	7,7	5,7	6,2	7,4
1996-97	5,4	10,0	9,0	6,0
1997-98	10,0	9,7	9,7	16,7
1998-99	11,2	13,4	13,3	22,5
1999-2000 ¹⁾	6,5	8,8	7,2	10,1

Tabell 3.11: Lønnsutviklingen i prosent for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper. 1995-2000. Foretak med 25 ansatte og over. Identiske ledere.

	Antall ansatte			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1995-2000	47,4	57,4	54,2	79,2
Gj.sn. per år	8,1	9,5	9,1	12,4
Gj.sn. lønn ¹⁾ 2000	530 600	701 400	874 600	1 230 100
Antall ledere med både i 1999 og 2000	2 703	1 178	635	313

¹⁾Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 3.5 Datagrunnlag, lønnsbegrep m.m for lederlønsberegningene*Datagrunnlag*

Utvalget har fått bearbeidet opplysninger om lederlønn fra følgende kilder:

- aksjeselskapers årsregnskaper til Brønnøysundregisteret om lønn og annen godtgjørelse til administrerende direktør/daglig leder for årene 1995 - 2000. Mange aksjeselskapene oppgir ikke lønn til administrerende direktør/daglig leder i årsregnskapene. Også for de større foretakene, med mer enn 25 ansatte, er det mange som ikke følger opp regnskapslovens krav på dette punktet.
- Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgaverregister (LTO) for årene 1995-2001.

Lønnsbegrepet

I lov om årsregnskap mv. § 7-31, ytelser til ledende personer mv. heter det:

”Det skal opplyses om de samlede utgifter til henholdsvis lønn, pensjonsforpliktelser og annen godtgjørelse til daglig leder og medlemmer av styret og bedriftsforsamlingen. Det skal opplyses om godtgjørelse til revisor og hvordan godtgjørelsen er fordelt på revisjon og andre tjenester.

Det skal opplyses om arten og omfanget av forpliktelser til å gi daglig leder eller leder av styret særskilt vederlag ved opphør eller endring av ansettelsesforholdet eller vervet. Tilsvarende gjelder avtaler om bonuser, overskuddsdelinger, opsjoner og lignende til fordel for daglig leder eller leder av styret.

Det skal gis opplysninger om den regnskapspliktiges forpliktelser knyttet til tegningsretter, opsjoner og tilsvarende rettigheter som gir ansatte eller til-litsvalgte rett til tegning, kjøp eller salg av aksjer eller grunnfondsbevis.

Store foretak skal gi opplysninger som nevnt i annet ledd spesifisert på de enkelte medlemmer av styret og de enkelte ledende ansatte”.

Opplysningene skal gis som noter til regnskapet.

Dette er et omfattende lønnsbegrep og skal i prinsippet omfatte all godtgjøring til toppleder, herunder opsjoner, aksjer til underkurs og naturalytelser.

Fra og med 1999 er opplysningene om lønn m.m. for daglig leder/administrerende direktør hjemlet i lov om årsregnskap mv. (regnskapsloven), mens opplysningene tidligere var hjemlet i aksjeloven.

LTO-registeret inneholder alle typer ytelser fra arbeidsgiver/oppdragsgiver til arbeidstaker/ oppdragstaker utbetalt på individnivå. Summene på LTO-registeret fordeles på ulike koder. Det er tatt utgangspunkt i kode 111-A som omfatter *all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse for arbeid* som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I tillegg er tatt med kode 112-A som omfatter *skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser* som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I 1995 omhandlet kode 111-A begge disse kodene, mens 112-A i 1996 ble skilt ut som en egen kode for naturalytelser. For å kunne få en realistisk sammenlikning mellom 1995 og 1996 har det derfor vært nødvendig å benytte summen av 111-A og 112-A for 1996.

Lederbegrepet

I materialet fra *Brønnøysundregisteret* er det toppleder eller administrerende direktør/daglig leder som inngår. Utvalget presenterer tall for lønnsutviklingen 1995-2000 fra Brønnøysundregisteret både for *alle* ledere som inngår i materialet i de to årene og for *identiske* ledere, dvs ledere som er med i materialet i to år etter hverandre. Tall utvalget presenterer ellers i rapporten, jf. tabell 3.1 er for alle personer som inngår i lønnsstatistikken hvert år.

I *LTO-registeret* er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. Her er "leder" definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn. I tillegg har en lagt til grunn at samme person må ha hatt høyest utbetalt beløp i foretaket i begge årene når en f. eks. beregner lønnsveksten fra 1999 til 2000. Grunnen til dette er at vi ønsker å unngå at stillingsopprykk påvirker lønnsveksten for denne gruppen. I de tilfeller hvor vi har personer (her definert som ledere) som har høyest lønn i mer enn ett foretak, inngår bare personen/foretaket hvor lønnen er høyest i datagrunnlaget.

Boks 3.6 Nærmere om opsjoner og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen

Opsjonsordninger i arbeidsforhold innebærer normalt at det inngås en kontrakt mellom eierne av en bedrift og ledelsen og de ansatte om et fremtidig kjøp av f. eks. en aksje eller obligasjon til en forhåndsavtalt pris (kjøpsopsjon). Ved inngåelse av en opsjonsavtale utenfor arbeidsforhold, betaler kjøper en opsjonspremie som vederlag for retten til å utøve opsjonen.

Opsjonspremien uttrykker normalt markedsverdien av opsjonen på det tidspunkt avtalen inngås. For opsjoner ervervet i arbeidsforhold settes gjerne opsjonspremien lavere dersom det i det hele tatt betales opsjonspremie.

Til og med inntektsåret 1995 ble gevinst ved innløsning eller salg av opsjon på aksje eller grunnfondsbevis i arbeidsforhold skattlagt som lønnsinntekt i det året opsjonen ble innløst eller solgt.

Fra og med inntektsåret 1996 ble det innført nye regler som innebar at fordel ved en opsjon ble skattlagt som lønnsinntekt ved *tildelingstidspunktet* for opsjonen. (Unntak ikke-børsnoterte salgsoptjoner i arbeidsforhold som først skal skattlegges ved innløsning eller salg.) Videre ble ytterligere gevinst ved innløsning eller salg av opsjonen skattlagt som lønnsinntekt. Ved innløsning, salg eller bortfall av opsjonen, ble det gitt fradrag i alminnelig inntekt for differansen mellom utgangsverdien og den fordelen som det er skattlagt for ved tildelingstidspunktet.

I skatteopplegget for 1999 ble reglene for beskatning av optjoner i arbeidsforhold igjen endret slik at bare optjoner der den beregnede fordel overstiger 600 000 kroner skulle beskattes ved *erhvervet*. En forutsetning var at et visst antall ansatte ble tilbudt optjoner. Var fordel mindre enn 600 000 kroner skulle fordel beskattes ved salg eller innløsning av optjonen.

Fordelen som oppnås i ansettelsesforhold ved at ansatte får aksjer eller kjøper aksjer til underpris, er i utgangspunktet skattepliktig som lønn. Fordelen utgjør differansen mellom salgsverdien på ervervstidspunktet og det den ansatte eventuelt har betalt for aksjen. Dersom alle ansatte i et aksjeselskap etter en generell ordning i bedriften har fått tilbud om aksjekjøp i selskapet, kan imidlertid den skattepliktige fordel settes til differansen mellom 80 prosent av antatt salgsverdi og det den ansatte har betalt for aksjen. Reduksjonen i den skattepliktige fordel kan likevel ikke overstige 1 000 kroner per person (endret til 1 500 kroner i skatteopplegget for 1999). Gevinst ved realisasjon av aksjene skattlegges som kapitalinntekt (28 prosent).

Fra og med inntektsåret 2000 ble beskatning ved *tildelingen* av ikke-børsnoterte optjoner i arbeidsforhold avviklet. Det skulle ikke lenger stilles noen beløpsmessig begrensning eller vilkår. Gevinsten ved *salg* eller *innløsning* av optjonen skulle beskattes som lønnsinntekt og inngå i grunnlaget for arbeidsgiveravgift. Dette gjaldt uavhengig av om underliggende aksjer eller grunnfondsbevis var børsnotert eller ikke.

Det ble ingen endringer for *børsnoterte optjoner*, dvs. optjon der selve optjonen er børsnotert. Slike optjoner skal fortsatt beskattes ved tildelingen, ved at kursverdien ved tildeling (minus eventuelt vederlag) behandles som lønnsinntekt. Gevinst ved senere innløsning eller salg av optjonen skulle fortsatt behandles som lønnsinntekt.

For 2002 er skattereglene for optjoner i arbeidsforhold justert slik at optjonsfordelen skal kunne fordeles likt på hvert av inntektsårene i den perioden den blir opparbeidet. Dette kan gi redusert arbeidsgiveravgift og/eller toppskatt. Børsnoterte optjoner skal videre skattemessig likebehandles med ikke-børsnoterte, dvs. at også de skal beskattes ved innløsning eller salg av optjonen.

3.3 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhengene i tabell 3.12 er regnet ut for tariffområder og/eller organiserte bedrifter. Det veide gjennomsnittet omfatter noen flere grupper, jf. fotnote 1 til tabell 3.12. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til Statistisk sentralbyrå viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som hittil ikke har vært fanget opp av beregn-

ingsoppleggene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne lønnsvekst og overheng for tariffområder. Dette arbeidet kan medføre at tallene for lønnsvekst og overheng de siste to-tre årene kan bli revidert for enkelte tariffområder. En slik revisjon vil ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år, men gi en annen fordeling av lønnsveksten mellom år og dessuten gi en endret fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidningen i det enkelte år.

Utvalget anslår overhenget til 2002 til 1,8 prosent for alle grupper under ett. Dette er 0,7 prosentpoeng lavere enn til 2001, men 0,5 prosentpoeng høyere enn til 2000. Overhenget til 2002 varierer fra 1,1 prosent for heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen til 2,5 prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

Tabell 3.12: Lønnsoverhenget

Område/ gruppe:	1999	2000	2001	2002
Ansatte i NHO-bedrifter: Arbeidere i alt	3,1 3,0	1,7 1,4	2,1	1,5
Industriarbeidere	2,8	1,2	1,9	1,3
Industrifunksjonærer	3,3	2,0	3,2	2,5
HSH-bedrifter i varehandel	1,7	1 ¹ ₄	1,8	1,1
Forretnings- og sparebanker	2,3	1,1	1,4	1,6
Staten	3,5 ²⁾	1,4 ³⁾	2,7	1,7
Skoleverket	3,7	1,1	5,1 ⁴⁾	1,3 ⁵⁾
Kommunene	4,4	0,8	2,1	1,4 ⁶⁾
Veid gjennomsnitt for alle grupper ¹⁾	3,2	1,3	2,5	1,8

¹⁾Gjennomsnittlig overhenget til 1999 omfatter gruppene i tabellen samt ansatte i forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift, forsikring og uorganiserte bedrifter i varehandel. Gjennomsnittlig overhenget til 2000 og årene etter omfatter også ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anleggsvirksomhet og industri. Ansatte i oljevirksomhet er også med i overhenget til 2002.

²⁾Inklusiv BA-selskapene

³⁾Eksklusiv BA-selskapene fra og med 2000

⁴⁾Kompensasjon for endringer i arbeidstidsavtalen per 1.8.2000 trakk opp overhenget til 2001 med 1,8 prosentpoeng.

⁵⁾Lønnsøkning fra 1.1.2002 (ett lønnstrinn) og fra 1.8.2002 (to lønnstrinn) som følge av særavtale av 13. oktober 2001 bidrar med henholdsvis om lag 1,6 prosentpoeng og om lag 1,4 prosentpoeng til lønnsveksten i 2002.

⁶⁾Eksklusiv sykehusene og fristilte stillinger er overhenget 1,3 prosent.

Kilde: Beregningsutvalget

Boks 3.7 Lønnsoverhenget

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen på kalenderåret for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør.

Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år og ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det lagt inn en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag per måned/tidsenhet. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

Det utarbeides ikke statistikk per 31. desember eller 1. januar for noen grupper. Overhenget må derfor anslås. For arbeidere i NHO-bedrifter har en fram til og med 1998 brukt forholdet mellom lønnsnivået i 4. kvartal og årsgjennomsnittet. Fra og med 1999 har en for ansatte i NHO-bedrifter opplysninger om utbetalt lønn «hittil i år» (3 første kvartaler) og utbetalt lønn per 1. oktober. For å kunne beregne overheng må en gjøre forutsetninger om lønnsutviklingen i 4. kvartal.

Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Dette kan ha sammenheng med ulik lønnsvekst forrige år, men kan også ha sammenheng med at lønnstilleggene kom til ulike tider gjennom året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

For de fleste gruppene har vi god oversikt over tidspunktene for tariff tillegg. Vi vet imidlertid mindre om når annen lønnsutvikling skjer.

3.4 Lønnsvekst fra 2001 til 2002 for noen forhandlingsområder

Utvalget har sett på hva lønnsoverhenget og tariff tilleggene i vår samt særskilte tillegg for enkeltområder gir av lønnsvekst fra 2001 til 2002 for noen store forhandlingsområder.

I *staten* og *kommunene* gir lønnsoverhenget sammen med de sentrale tariff tilleggene som er gitt i vår, en anslått lønnsvekst fra 2001 til 2002 på henholdsvis knapt 5 prosent og om lag $5\frac{3}{4}$ prosent. I tillegg kommer lønns glidning. I 2001 var bidraget fra glidningen til årslønnsveksten om lag 0,5 prosentpoeng i staten og om lag $1\frac{1}{4}$ prosentpoeng i kommunene. Det gjennomsnittlige bidraget i årene 1997-2001 var henholdsvis 0,6 og 0,4 prosentpoeng i de to områdene. Endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken i kommunene ved at spesialisthelsetjenesten (sykehusene) er overført til staten og at en del stillinger er fristilt, kan påvirke størrelsen av lønns glidningen i kommunene. Partene i kommuneoppgjøret har for 2002 lagt til grunn et bidrag på om lag $1\frac{1}{4}$ prosentpoeng.

I *skoleverket* gir lønnsoverhenget til 2002, de avtalte tariff tilleggene og de særskilte tilleggene fra 1. januar og 1. august 2002 en lønnsvekst fra 2001 til

2002 på om lag 7¹/₂ prosent. I 2001 var det ingen lønnsglidning i skoleverket. I perioden 1997-2001 var bidraget fra lønnsglidningen i gjennomsnitt 0,3 prosentpoeng.

For *HSH-bedrifter i varehandel* gir overhenget til 2002 og de avtalte tilleggene en lønnsvekst på knapt 3¹/₂ prosent fra 2001 til 2002. I 2001 var bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten 1,5 prosentpoeng, mens bidraget i gjennomsnitt har vært 1,6 prosentpoeng i perioden 1997-2001.

For *forretnings- og sparebanker* gir overhenget til 2002 og de avtalte tilleggene en lønnsvekst på knapt 4 prosent fra 2001 til 2002. I 2001 var bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten 2,0 prosentpoeng, mens bidraget i gjennomsnitt har vært 2,3 prosentpoeng i perioden 1997-2001.

For *industriarbeidere* kan lønnsoverhenget til 2002 og tariff tilleggene foreløpig anslås til 3¹/₄ prosent. I de siste fem årene har det gjennomsnittlige bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten vært 1,8 prosentpoeng. I 2001 var bidraget 2,2 prosentpoeng. Det er grunn til å tro at fortsatt høy kronekurs og svekket kostnadsmessig konkurranseevne trekker i retning av lavere lokale tillegg enn i tidligere år.

3.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

Utvikling i lønnsforskjeller mellom kvinner og menn (heltidsansatte)

I dette avsnittet har en i hovedsak lagt til grunn samme lønnsbegrep som ellers i kapittel 3. Tabell 3.13 viser lønnsutviklingen for heltidsansatte ¹² kvinner og menn i en del hovedtariffområder. Tabellen viser gjennomsnittlig årslønn for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn samt gjennomsnittlig årslønn for kvinner og menn i 2001.

Tabellene 3.14 og 3.15 viser kvinners lønn som andel av menns fordelt på henholdsvis utdanning og alder. Her har man tatt utgangspunkt i lønnsstatistikk for det totale antall heltidsansatte i Norge. Det presenteres også et samle-tall for de totale lønnsforskjeller mellom kvinner og menn basert på denne statistikken

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn kan avspeile forskjeller i utdanning og stillingsplassering. Ulike konkurranseforhold sektorer og bransjer imellom kan sammen med ulik sysselsettingsfordeling mellom kvinner og menn, også bidra til å forklare en del av forskjellene i lønn. Dessuten kan strukturendringer, som er omtalt i boks 3.3, påvirke utviklingen. Lønnsforskjellene som omtales i dette avsnittet vil derfor uttrykke "bruttoforskjeller". I NOU 2000:4 vedlegg 5, presenteres analyser som belyser lønnsgapet mellom kvinner og menn nærmere. Hovedkonklusjonene fra disse analysene er at lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innenfor samme område i stor grad henger sammen med ulik stillingsplassering ¹³.

12. For ansatte i kommunene samt industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter er deltidsansatte inkludert.

13. Når det gjelder for eksempel ansatte i kommunesektoren var det i 1998 31,5 prosent kvinnelige ledere mens det var hele 91 prosent kvinnelige assistenter. Denne forskjellen i stillingsplassering mellom kvinner og menn er en hovedforklaring til lønnsforskjeller mellom kvinner og menn. (Se KS 99: *Lønnsforhold, arbeidstid og tilsettsendringer*)

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn kan imidlertid også avspeile ulike former for lønnsdiskriminering. Vi kan her skille mellom det man kaller stillingsdiskriminering (ulik adgang til stillinger), direkte diskriminering (ulik lønn for likt arbeid) samt verdsettingsdiskriminering (kvinnedominerte yrker blir mindre verdsatt enn mannsdominerte yrker) jf. NOU 2000:4 vedlegg 5.

Utviklingen fra 2000 til 2001

Fra 2000 til 2001 har det vært en ytterligere tilnærming mellom kvinner og menns gjennomsnittlige lønnsnivå i de fleste tariffområder/hovedgrupper utvalget har tall for (tabell 3.13). Den største tilnærmingen har det vært for ansatte i HSH-bedrifter i varehandelen og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. I staten er bildet uforandret fra 2000, mens det for kommunene er økt forskjell mellom kvinners og menns gjennomsnittlige lønn.

Vedleggstabell 8.11 viser utviklingen fra 1990 til 2001. Ifølge denne vedleggstabellen har det i denne perioden i gjennomsnitt vært en bedring i kvinners relative lønnsnivå innen alle de hovedgruppene vi har tall for. Tabellen inneholder en del brudd i statistikken som gjør det vanskelig å tolke utviklingen på enkeltområder.

I hovedgruppene i tabell 3.13 nedenfor er det fortsatt forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning. I gruppen industriarbeidere er stillingsstrukturen relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i forretnings- og sparebanker og i kommunene.

De største lønnsforskjellene mellom kvinner og menn har vi i forretnings- og sparebanker og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

I vedleggstabell 8.10 vises kvinners lønn som andel av menns fordelt på næringskoder (heltidsansatte). Tabellen viser at det er ansatte i skoleverket, bygge- og anleggsvirksomhet, kraftforsyning og ansatte i staten som har minst lønnsforskjeller mellom kjønnene.

Lønnsforskjellen mellom alle heltidsansatte kvinner og menn samt fordelt på utdanning og alder

Når vi veier alle gruppene sammen får vi et samletall som uttrykker de totale lønnsforskjellene mellom kvinner og menn (tabell 3.14). I 1997 var heltidsansatte kvinners gjennomsnittslønn (totalt utbetalt lønn eksklusiv overtid) 85,4 prosent av heltidsansatte menns gjennomsnittslønn. I 2001 var andelen 85,9. Utvalget tar også sikte på etter hvert å legge fram totaltall inkludert deltidssys-selsatte.

Tabell 3.13: Gjennomsnittlig årslønn ¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte

					Årslønn 2001		Kvinn e andel er ²⁾ 2001
	1998	1999	2000	2001	Menn	Kvinn	
Industriarbeidere i NHO-bedrifter ³⁾	-	89,0	88,4	89,0	276 400	245 900	23
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter ³⁾	-	77,6	77,5	78,3	395 000	309 300	37
HSH-bedrifter i varehandelen	80,2	79,9	80,6	81,8	297 900	243 600	41
Hotell og restaurant	93,0	92,9	93,0	93,3	224 100	209 000	67
Forretnings- og sparebanker	75,6	76,7	76,7	77,0	383 900	295 400	47
Statsansatte	89,0	89,0	89,1	89,1	311 600	277 800	37
Skoleverket	93,7	93,9	94,0	94,2	321 000	302 600	56
Ansatte i kommunene ³⁾	88,0	88,0	87,6	86,9 ⁴⁾	286 800	249 200	75

¹⁾Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

²⁾Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper.

³⁾Gjelder heltid og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

⁴⁾Eksklusive sykehusene 2001: Kvinners lønn i forhold til menn: 90,0 prosent, gjennomsnittlig årslønn for menn : 272 600 kr, gjennomsnittlig årslønn for kvinner: 244 700 kr, kvinneandel: 76 prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.14 viser kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning. Vi ser at det er minst lønnsforskjeller på de laveste utdanningsnivåer, dvs. på grunnskolenivå og videregående skole nivå.

Størst lønnsforskjeller har vi på ansatte med universitet eller høgskoleutdanning til og med 4 år. Her har heltidsansatte kvinner i 2001 en lønnsandel på 80,1 prosent i forhold til menn. Fra 1997 til 1999 økte lønnsforskjellene mellom kvinner og menn for alle utdanningsnivåer bortsett fra for ansatte med grunnskoleutdanning og lavere. Fra 1999 til 2001 har lønnsforskjellene blitt noe redusert igjen for de fleste utdanningsnivåene, men lønnsforskjellene er fremdeles større i 2001 enn de var i 1997. Dette gjelder spesielt for ansatte med universitet- og høgskoleutdanning utover 4 år.

Tabell 3.14: Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning. Heltidsansatte¹⁾

						Årslønn 2) ²⁾ i alt Menn	Årslønn 2) ²⁾ i alt Kvinner
	1997	1998	1999	2000	2001	2001	2001
Utdanning på grunnskolenivå	87,2	87,3	87,4	87,0	87,1	276 200	240 600
Utdanning på videregående skolenivå	86,5	86,2	86,2	85,9	86,4	295 900	255 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	80,4	80,3	79,8	79,9	80,1	379 100	303 500
Universitet- eller høyskoleutdanning lengre enn 4 år	84,1	83,3	82,4	82,4	82,9	450 900	373 700
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	87,6	86,4	88,7	88,1	88,8	300 600	266 900
Gjennomsnitt	85,4	85,3	85,2	85,4	85,9	323 200	277 600

¹⁾Statistikkgrunnlaget omfatter alle heltidsansatte i Norge eksklusive ansatte i jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet, Oslo kommune (1997-1999) og lønnet husarbeid.

²⁾Årslønn i alt er beregnet ut fra registrert månedslønn i alt pr 1.9/1.10*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne kolonnen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs summen av avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

Kilde: Statistisk Sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.15 viser kvinners lønn i forhold til menns fordelt på alder. Her er lønnsforskjellen stigende dess eldre de ansatte er med unntak av de over 60 år. For perioden 1997 til 2001 har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn for aldersgruppene 35-39 år og 40-44 år blitt noe redusert. For aldersgruppen 55 år og eldre har lønnsforskjellene økt i denne perioden.

Tabell 3.15: Kvinners lønn som andel av menns fordelt på aldersgrupper. Heltidsansatte¹⁾

Aldersgrupper						Årslønn 2) ²⁾ i alt 2001 Menn	Årslønn 2) ²⁾ i alt 2001 Kvinner
	1997	1998	1999	2000	2001		
– 24 år	94,1	93,6	94,1	94,5	95,0	226 600	215 200
25 – 29 år	93,1	92,9	92,6	92,9	93,0	281 100	261 500
30 – 34 år	91,2	91,0	90,8	90,7	91,0	311 000	283 000
35 – 39 år	85,7	85,7	86,0	87,2	87,7	332 700	291 700
40 – 44 år	81,9	81,7	81,7	82,2	83,0	347 500	288 600
45 – 49 år	81,2	80,8	81,3	81,3	81,4	350 800	285 600
50 – 54 år	80,3	80,5	80,3	80,6	81,1	348 500	282 600
55 – 59 år	81,9	80,9	80,6	80,6	80,5	347 300	279 600
60 og over	83,0	81,7	81,1	80,7	81,6	335 300	273 600
Gjennomsnitt	85,4	85,3	85,2	85,4	85,8	323 000	277 000

¹⁾Se fotnote 1 i tabell 3.14.

²⁾Se fotnote 2 i tabell 3.14.

Kilde: Statistisk Sentralbyrå og Beregningsutvalget

Likelønnsstrekk ved lønnsoppgjør

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

- Formen på de sentrale tilleggene, dvs om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønns tillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper mv. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønnsgruppen.
- Fordelingen av de lokale tilleggene.
- De relative lønns tilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Nedenfor gis hovedtrekk ved lønnsoppgjørene våren 2002 for noen grupper i privat sektor og for offentlig sektor. Nærmere omtale av lønnsoppgjøret i 2002 finnes i vedlegg 2.

Privat sektor

Oppgjøret i *LO/NHO-området* i 2002 ble gjennomført ved forbundsvise forhandlinger. Fra 1. april 2002 ble det gitt et generelt tillegg på kr 2,75 per time i verkestesoverenskomsten mellom Fellesforbundet og TBL. Resten av industrien har fulgt hovedmønsteret fra denne overenskomsten, men i typiske lavlønnsområder er det gitt høyere tillegg. Dette gir – som en følge av høyere kvinneandel i lavere lønte bransjer - oppgjøret en likelønnsprofil.

Avtalen mellom *Handel og Kontor* og *HSH* ga et generelt tillegg på kr 3,- per time og de laveste minstelønssatsene heves ytterligere med kr 2,- per time.

I *forretnings- og sparebanker* og *forsikringsvirksomhet* ble partene enige om et generelt tillegg på alle trinn på lønnsregulativet fra 1. mai 2002 på 3,45 prosent, dog slik at det gis minimum 10 000 kroner og maksimalt 17 593 kroner på lønnstabellen.

Offentlig sektor

I *staten* ble det gitt et tillegg på kr 7500 opptil ltr 30 og et prosentvis tillegg på 3,1 prosent fra ltr 31-70 fra 1. mai 2002. For ltr 71-79 trappes det prosentvise påslag ned med 0,1 prosent per trinn. I tillegg ble det avsatt en pott til sentrale justeringsforhandlinger på 1,5 prosent med virkning fra 1. august 2002. Det skal føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på (samlet) 2 prosent med virkning fra 1. september 2002. Partene var bl.a. enige om at kvinner skulle få en større andel av potten enn en proratafordeling tilsa.

I *kommunene* er følgende meklingsforslag fremsatt:

- et generelt tillegg på kr 6 000,- fra 1. mai
- økt minstelønn fra 1. mai for ufaglærte, fagarbeidere og høyskoleutdannede og ytterligere økning i minstelønnen etter 10 års ansiennitet

fra 1. juli 2003, se vedlegg 2 for nærmere detaljer.

- en pott på 0,5 prosent til lokale forhandlinger per 1. mai
- en pott på 1,5 prosent til lokale forhandlinger per 1. januar 2003. I potten for 2003 er det avtalt at det bør tilstrebes å sikre en gunstig lønnsutvikling for kommunesektorens mange og store kvinnedominerte grupper.

For *sykehusene* har NAVO, LO, YS og UHO etter mekling kommet frem til et resultat som ligner på meklingsforslaget fra kommunesektoren.

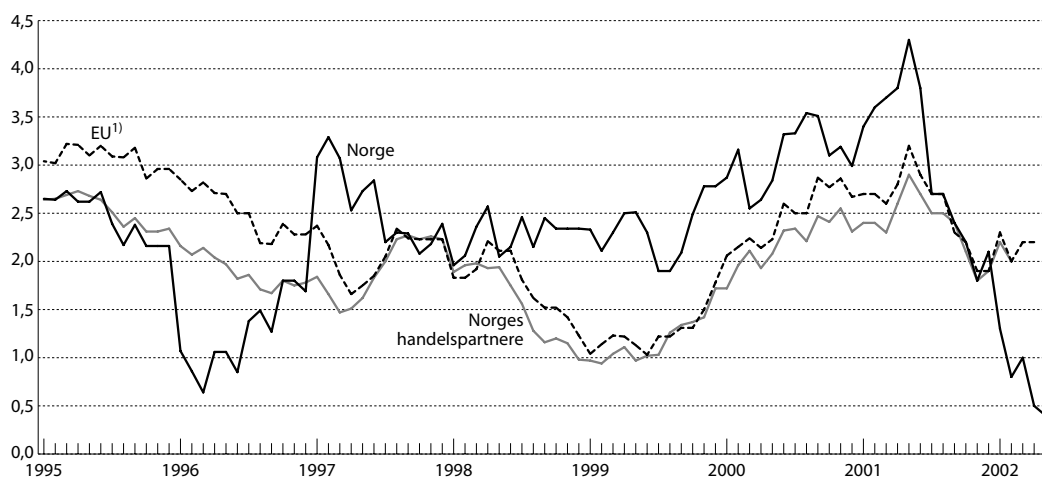
Kapittel 4

Prisutvikling og konsumprisindeksen

- *Konsumprisindeksen økte med 3,0 prosent fra 2000 til 2001. Det var særlig elektrisitetsprisene som bidro til å trekke opp prisstigningen, mens lavere priser på klær og teletjenester og avgiftsendringer bidro til å dempe prisveksten. Endringer i energipriser og halveringen av merverdiavgiften på matvarer fra 1. juli 2001 preget forløpet gjennom året sterkt. Økningen i den generelle momssatsen fra 23 prosent til 24 prosent fra 1. januar 2001 og økte elektrisitetspriser bidro til at prisstigningen på tolv måneders basis kom opp i 4,3 prosent i mai 2001. Halveringen av merverdiavgiften på matvarer fra 1. juli reduserte konsumprisveksten i annet halvår og bidro til at tolv månedersveksten kom ned i 2,1 prosent i desember 2001.*
- *I de første månedene av 2002 er prisstigningstakten redusert ytterligere, fra 1,3 prosent i januar til 0,4 prosent i mai. Reduksjonen skyldes i hovedsak reduserte avgifter og lavere markedspriser på elektrisitet og bensin i forhold til året før. Konsumprisindeksen justert for endringer i avgifter og uten energivarer økte med 2,6 prosent fra mai 2001 til mai 2002.*
- *Også i 2001 ble prisveksten i Norge høyere enn i EU - landene og i forhold til et gjennomsnitt av Norges handelspartnere. I 2001 var prisstigningen i Norge gjennomsnittlig på 3,0 prosent, mens prisveksten i EU-landene var 2,5 prosent. Etter reduksjonen av merverdiavgiften på matvarer i Norge fra 1. juli 2001, kom imidlertid tolv månedersveksten i Norge på linje med prisveksten i EU-landene og hos handelspartnerne. I begynnelsen av 2002 har prisveksten i Norge vært lavere enn i disse landene.*

4.1 Konsumprisindeksen

Figur 4.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisindeksen i Norge, for gjennomsnittet av våre handelspartnere og i EU-landene i perioden fra 1995 og fram til henholdsvis februar og april 2002. I perioden fra 1989 til 1997 lå prisstigningstakten i Norge under eller på linje med stigningstakten hos våre handelspartnere og i EU-landene. Etter en sterk økning i den norske tolv månedersveksten ved årsskiftet 1996/97, har den norske prisstigningstakten ligget over nivået i EU-landene og gjennomsnittet for våre handelspartnere. Forskjellen i prisstigningstakt mellom Norge, EU-landene og gjennomsnittet av våre handelspartnere avtok noe mot slutten av 2000, men økte igjen i begynnelsen av 2001. For Norge var konsumprisveksten fra 2000 til 2001 på 3,0 prosent. Til sammenlikning var veksten i denne perioden i EU-landene på 2,5 prosent og 2,4 prosent hos handelspartnerne. Etter reduksjonen av merverdiavgiften på matvarer i Norge fra 1. juli 2001 ble imidlertid konsumprisveksten i Norge i annen halvdel av 2001 om lag som i EU og hos handelspartnerne. I de første månedene av 2002 har prisveksten i Norge vært lavere enn i disse landene, men korrigert for avgiftsendringene ble imidlertid prisstigningstakten i Norge om lag den samme.

Figur 4.1 Konsumprisene i Norge, hos våre handelspartnere ²⁾ og i EU-landene. Prosentvis endring fra samme måned året før.

¹⁾EU-15. ²⁾Med virkning fra 1. februar 2000 har Norges Bank endret konstruksjonen av industriens effektive valutakurs, og samtidig utvidet antallet valutaer i indeksen, jf. vedlegg 7. Utvidelsen av antall valutaer innebærer at antall land som inngår i aggregatet "Norges handelspartnere" er utvidet fra 18 til 25 land. og tabell 4.1 er basert på tall for 25 land for hele perioden.

Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå

Utviklingen i konsumprisindeksen for en del OECD-land fremgår av tabell 4.1.

Tabell 4.1: Konsumprisindeksen i noen OECD-land. Prosentvis endring fra perioden før.

	Gjennom-snitt 1985-95	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Jan.-april 2001 jan.-april 2002
Norge	4,4	1,3	2,6	2,3	2,3	3,1	3,0	0,9
USA	3,5	2,9	2,3	1,6	2,2	3,4	2,8	1,3
Japan	1,4	0,1	1,7	0,7	-0,3	-0,7	-0,7	-0,7
Tyskland ¹⁾	2,3	1,5	1,8	0,9	0,6	1,9	2,5	1,8
Frankrike	2,9	2,0	1,2	0,8	0,5	1,7	1,6	2,1
Storbritannia	4,8	2,4	3,1	3,4	1,6	2,9	1,8	1,3
Italia	5,7	3,8	1,8	2,0	1,6	2,6	2,8	2,5
Sverige	5,4	0,8	0,9	0,4	0,3	1,3	2,6	0,1
Danmark	3,1	2,1	2,2	1,8	2,5	2,9	2,4	2,5
Finland	3,8	0,6	1,2	1,4	1,2	3,3	2,6	2,0
OECD-området ²⁾	3,6	3,7	2,7	2,0	1,4	2,6	2,3	1,7
EU-15	4,1	2,5	2,1	1,8	1,2	2,5	2,5	2,2
Norges handel- spartnere ³⁾	3,6	1,9	1,9	1,6	1,2	2,2	2,4	2,1

¹⁾Fra 1993 inkluderer tallene hele Tyskland.

²⁾Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum som vekter, eksklusive Tyrkia. For år 1999 og 2000 også ekskl. Ungarn, Mexico og Polen.

³⁾Fra januar - februar 2001 til januar- februar 2002. Se ellers fotnote 2, figur 4.1.

Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.2 viser konsumprisindeksen for Norge fra januar 1999 til mai 2002. Konsumprisindeksen økte gjennomsnittlig med 3,0 prosent fra 2000 til 2001. Årsveksten ble 3,1 prosent for 2000 og 2,3 prosent for 1999. Økningen i prisstigningstakten for 2000 og 2001 kan i stor grad knyttes til høy vekst på energivarene. Holdes energivarene utenfor, ble økningen i konsumprisindeksen 2,3 prosent fra 1999 til 2000 og 2,4 prosent fra 2000 til 2001.

Prisstigningstakten økte i 2001 fram til og med mai som ble på 4,3 prosent. Deretter har prisstigningstakten avtatt, og ble 2,1 prosent fra desember 2000 til desember 2001. Prisøkningen i første del av 2001 har i første rekke sammenheng med avgiftsøkninger og høye elektrisitetspriser. Med fullt gjennomslag i prisene bidro økningen i merverdiavgiften fra årsskiftet fra 23 prosent til 24 prosent til å trekke opp konsumprisindeksen med 0,6 prosent fra desember 2000 til januar 2001. Reduksjonen i prisstigningstakten fra og med juli 2001 har særlig sammenheng med reduksjonen i merverdiavgift på matvarer fra 24 prosent til 12 prosent fra 1. juli. Prisene på post- og teletjenester og på klær og skotøy har gjennomgående vært lavere i 2001 enn i året før. Elektrisitetsprisene trakk konsumprisindeksen markert opp, særlig i sommerhalvåret 2001. Konsumprisindeksen eksklusive elektrisitet økte med 1,3 prosent fra desember 2000 til desember 2001.

I de første månedene av 2002 er prisstigningstakten redusert ytterligere, fra 1,3 prosent i januar til 0,4 prosent i mai. Reduksjonen skyldes i hovedsak reduserte avgifter og lavere markedspriser på elektrisitet og bensin i forhold til året før. Konsumprisindeksen justert for både avgiftsendringer og energivarer økte med 2,6 prosent fra mai 2001 til mai 2002.

Tabell 4.2: Konsumprisindeksen

	Indekstall ¹⁾				Endring i prosent fra året før ²⁾			
	1999	2000	2001	2002	1999	2000	2001	2002
Januar	101,2	104,1	107,6	109,0	2,3	2,9	3,4	1,3
Februar	101,4	104,6	108,4	109,3	2,2	3,2	3,6	0,8
Mars	102,1	104,7	108,6	109,7	2,3	2,5	3,7	1,0
April	102,4	105,1	109,1	109,7	2,5	2,6	3,8	0,5
Mai	102,2	105,1	109,6	110,0	2,5	2,8	4,3	0,4
Juni	102,3	105,7	109,7		2,4	3,3	3,8	
Juli	102,0	105,4	108,2		2,0	3,5	2,7	
August	101,7	105,3	108,1		1,9	3,5	2,7	
September	102,6	106,2	108,7		2,1	3,5	2,4	
Oktober	103,1	106,3	108,6		2,5	3,1	2,2	
November	103,5	106,8	108,7		2,8	3,2	1,8	

Tabell 4.2: Konsumprisindeksen

	Indekstall ¹⁾				Endring i prosent fra året før ²⁾			
	1999	2000	2001	2002	1999	2000	2001	2002
Desember	103,6	106,7	108,9		2,8	3,0	2,1	
Årsgjennomsnitt	102,3	105,5	108,7		2,3	3,1	3,0	

¹⁾Den offisielle konsumprisindeksen fikk fra og med august 1999 nytt basisår med 1998=100. Indekstallene til og med juli 1999 er i denne oppstillingen kjedet til 1998=100 med en desimal og er derfor ikke identisk med den offisielle indeksen i denne perioden.

²⁾Vekstratene til og med juli 1999 er basert på de offisielle konsumprisindekstallene for denne perioden med 1979=100 og kan derfor avvike fra veksten mellom indekstallene med 1998 som basisår.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I tabell 4.3 er konsumprisindeksen inndelt etter *konsumgrupper*. Tabellen gir en oversikt over gjennomsnittlig prisendring fra mai 2000 til mai 2001 og fra mai 2001 til mai 2002, samt bidragene til den samlede prisveksten fra de ulike konsumgruppene.

Halveringen av merverdiavgiften på matvarer fra 1. juli 2001 bidro til at prisene på konsumgruppen "matvarer og alkoholfrie drikkevarer" gikk ned med 8,9 prosent fra juni til juli og med 6,8 prosent fra mai 2001 til mai 2002. Denne prisreduksjonen bidro til å trekke ned konsumprisindeksen med 0,81 prosentpoeng fra mai 2001 til mai 2002. Konsumgruppene "bolig, lys og brensel" bidro mest til oppgangen i totalindeksen fra mai 2001 til mai 2002. Av samlet konsumprisvekst på 0,4 prosent bidro denne gruppen med 0,63 prosentpoeng til prisveksten. Av dette trakk "betalt" og "beregnet husleie" til sammen opp prisveksten med 0,78 prosentpoeng, mens "elektrisitet og brensel reduserte prisveksten med 0,39 prosentpoeng. Innenfor "transport" trakk "drift/vedlikehold" ned prisveksten, mens kjøp av egne transportmidler og transporttjenester bidro til prisstigning. Konsumgruppene "klær og skotøy" og "post og teletjenester" bidro til å redusere veksten i totalindeksen på henholdsvis 0,12 og 0,07 prosentpoeng. Gruppen "andre varer og tjenester" bidro med 0,19 prosentpoeng av samlet prisvekst fra mai 2001 til mai 2002. Denne prisoppgangen kom særlig av økte priser på "personlig pleie" og "forsikring".

Tabell 4.3: Konsumprisindeksen - varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹⁾	Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng	
		mai 00-mai 01	mai 01-mai 02	mai 00-mai 01	mai 01-mai 02
Totalt	1000,0	4,3	0,4	4,3	0,4
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	119,4	3,1	-6,8	0,37	-0,81
02 Alkoholdrikker og tobakk	28,2	3,3	-0,8	0,09	-0,02
03 Klær og sko	61,2	-3,1	-2,0	-0,18	-0,12

Tabell 4.3: Konsumprisindeksen - varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹⁾	Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng	
	2001-2002	mai 00-mai 01	mai 01-mai 02	mai 00-mai 01	mai 01-mai 02
Totalt	1000,0	4,3	0,4	4,3	0,4
04 Bolig, lys og brensel	253,0	8,8	2,5	2,31	0,63
Herav: Betalt husleie	39,2	4,2	4,7	0,17	0,18
Beregnet husleie	113,7	4,7	5,3	0,58	0,60
Elektrisitet og brensel	40,2	31,3	-9,7	1,31	-0,39
05 Møbler og husholdn. art.	62,7	1,5	0,2	0,09	0,01
06 Helsepleie	27,1	3,0	3,7	0,08	0,10
07 Transport	199,6	4,8	-0,5	0,95	-0,10
Herav: Kjøp av egne transp.m.	106,5	3,3	1,3	0,35	0,14
Drift/vedlikehold	61,2	3,9	10,5	0,23	0,34
Transporttjenester	31,9		-5,0	0,34	-0,31
08 Post og teletjenester	21,7	-3,2	3,3	-0,06	-0,07
09 Kultur og fritid	121,5	1,0	1,4	0,12	0,17
10 Utdanning	3,1	4,9	10,4	0,05	0,03
11 Hotell- og restaurant-tjenester	40,5	4,5	4,5	0,18	0,18
12 Andre varer og tjenester	62,0	4,8	3,0	0,29	0,19

¹⁾Vektene gjelder fra august til juli. Vektene er basert på et glidende gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene. Vektandelen for "utdanning" i konsumprisindeksen har tidligere vært for høy på grunn av at nedbetaling av studielån feilaktig har kommet med. Dette er nå rettet opp, noe som betyr at vektandelen for denne gruppen reduseres fra om lag 10 promille til 3,1 promille.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I tabell 4.4 er konsumprisindeksen inndelt etter *leveringssektorer*. Tabellen gir en oversikt over gjennomsnittlig prisendring fra mai 2000 til mai 2001 og fra mai 2001 til mai 2002, samt bidragene til den samlede prisveksten fra de ulike leveringssektorene. "Andre tjenester" og "husleie" bidro til prisveksten fra mai 2001 til mai 2002 med hhv 0,96 og 0,89 prosentpoeng. "Andre norskproduserte konsumvarer" trakk prisveksten ned med 0,73 prosentpoeng. Det var særlig konsumvarer "påvirket av verdensmarkedet pga. stort importinnhold" som bidro til prisnedgangen. Også "importerte konsumvarer" gikk ned i pris og trakk prisveksten ned med 0,24 prosentpoeng. Redusert merverdiavgift på matvarer i 2001 gjorde at jordbruksvarene gikk ned i pris med 9,1 prosent fra juni til juli og bidro til å redusere samlet konsumprisvekst med 0,41 prosentpoeng fra mai 2001 til mai 2002.

Tabell 4.4: Konsumprisindeksen - varer og tjenester etter leveringssektor

	Vekt	Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng	
	2001- 2002 ²	mai 00-mai 01	mai 01-mai 02	mai 00-mai 01	mai 01-mai 02
Totalt	1000,0	4,3	0,4	4,3	0,4
Jordbruksvarer ¹⁾	62,7	2,9	-6,5	0,18	-0,41
Fiskevarer	7,1	6,5	-5,3	0,05	-0,04
Andre norskprod. konsum- varer	250,9	7,9	-2,9	1,97	-0,73
Importerte konsumvarer	272,2	0,3	-0,9	0,08	-0,24
Husleie	173,7	4,4	5,1	0,81	0,89
Andre tjenester	233,4	5,1	4,1	1,17	0,96
Herav: - med arb. lønn som dominerende priskfaktor	63,4	6,3	5,6	0,40	0,36
- også med andre viktige priskomponenter	170,0	4,6	3,5	0,76	0,60

¹⁾I hovedsak norskproduserte jordbruksvarer

²⁾Vektene gjelder fra august til juli. Vektene er basert på et glidende gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.2 Offentlige tjenester

Det offentlige tjenestetilbudet blir finansiert på ulike måter, bl.a. gjennom direkte skatter, avgifter og brukerbetaling. Noen offentlige tjenester tilbys gratis, andre tilbys med en viss egenandel eller til selvkost. I konsumprisindeksen inngår offentlige tjenester bare i den grad det er satt en pris på tjenestene. Noen tjenester leveres eksklusivt av det offentlige til vedtatte priser, mens andre tjenester leveres enten i samarbeid eller i konkurranse med private aktører. Det kan således være problematisk å skille ut og kategorisere tjenester som fullt ut offentlige, og av samme grunn kan det være vanskelig å få en samlet oversikt over prisutviklingen på offentlige tjenester. Kommunale tjenester utgjør en viktig del av det offentlige tjenestetilbudet. Prisene på kommunale tjenester har økt betydelig i de siste årene. Dette har bl.a. sammenheng med at kommunale tjenester i større grad har blitt brukerfinansiert, og for kommunale tjenester som vann, avløp, renovasjon, feiing, barnehagetjenester og hjemmehjelp, er brukerbetaling vanlig. I den kommunale helse- og tannhelsepleien er det i mindre grad egenbetaling. For kommunale tjenester skal ikke kommunene beregne seg høyere priser enn det som reflekterer kostnadene ved å levere tjenestene (inkludert kostnader som følger av ulike offentlige krav og reguleringer).

4.2.1 Kommunale avgifter/gebyrer

Fra og med august 1999 ble ny konsumklassifisering innført i konsumprisindeksen. Den nye klassifiseringen innebærer at husleiekomponenten splittes i betalt og beregnet husleie. *Betalt husleie* bygger på husleier for ulike typer eierformer hvor andelsboliger og rene leieboliger har størst andel. *Beregnet husleie* måler selveiernes bokostnader og baseres på observerte husleier for tilsvarende boliger i leiemarkedet.^{14 15}

Det vil være en viss usikkerhet i hvilken grad endringer i prisene på de kommunale tjenestene fanges opp av konsumprisindeksen. Fram til august 1999 var ikke kommunale gebyr knyttet til bolig representert med egne representantvarer i konsumprisindeksen. Endring i gebyrene var derfor representert ved endring i betalt husleie, inkludert fritidsbolig. Fra august 1999 er kommunale gebyr skilt ut med egne representantvarer i konsumgruppe 044 "Andre tjenester knyttet til bolig".¹⁶ Denne gruppen har en vektandel i konsumprisindeksen på om lag 1,35 prosent. For andelshavere i borettslag betales kommunale gebyrer gjennom husleien. Kommunale gebyrer påvirker dermed konsumprisindeksen på to måter. For det første gjennom den innvirkning som de har på husleiene i borettslag mv. og gjennom bokostnadene for selveiere, og for det andre gjennom endringer i budsjett-/vektandelen. Utviklingen i kommunale gebyrer for vann, renovasjon, avløp og feiing, dekkes av en årlig undersøkelse, se tabell 4.5.

Tabell 4.5: Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent. Gjelder hele landet.

	Jan.97- jan.98	Jan.98- jan.99	Jan.99- jan.00	Jan.00- jan.01	Jan.01- jan.02
Renovasjon	8,9	16,7	6,9	7,1	3,8
Feiing	4,1	8,3	5,8	7,8	4,4
Vann	3,1	5,6	5,2	8,6	4,6
Avløp/kloakk	4,2	7,6	6,3	7,5	4,2
KPI	2,0	2,3	2,9	3,4	1,3
Betalt husleie	3,0	1,7	3,3	4,2	4,1
Beregnet husleie	3,0	1,7	3,6	4,7	4,9

¹⁾Husleie består i hht til den nye konsumvaregrupperingen av "Betalt husleie" og "Beregnet husleie". Disse er for årene forut for omleggingen beregnet til samme prosentsats.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

14. Utviklingen i husleier for gruppen betalt og beregnet husleie har til nå blitt målt gjennom en kvartalsvis husleieundersøkelse og endringer i husleiene har blitt tatt inn i KPI i mars, juni, september og desember. Fra januar 2000 er denne husleieundersøkelsen innarbeidet månedlig i KPI.

15. Fram til august 1999 utgjorde renta til boligformål vektgrunnlaget. Med COICOP benyttes leieekvivalensprinsippet som vektgrunnlag.

16. Virkningen av økningen i gebyrene kan illustreres ved et regneeksempel. Betalt og beregnet husleie inngår i KPI med en samlet vekt på ca 15 prosent i 2001. Setter vi vekta for de kommunale gebyrer til 2 prosent, vil en økning i gebyrene på 10 prosent gi en økning i totalindeksen på 0,2 prosentpoeng. Dette tilsvarer en husleieøkning på ca 1,3 prosent.

De kommunale gebyrene for renovasjon, feiing, vann og avløp har siden 1997 steget sterkere enn konsumprisindeksen. Årsakene til denne utviklingen er flere, bl.a. er det grunn til å tro at selvfinansieringsgraden har økt og at subsidiene har blitt tilsvarende redusert. Høyere gebyrer for kommunale tjenester knyttet til egen bolig følger også som et resultat av økte kostnader i tilknytning til nye statlige krav og reguleringer. Fra januar 2001 til januar 2002 har samtlige gebyrer for ovennevnte tjenester økt sterkere enn konsumprisindeksen, fra 3,8 prosent økning for renovasjon til 4,6 prosent for vannavgiften. Veksten er imidlertid lavere enn for de tre foregående år. Når det gjelder utviklingen i kommunale gebyrer er det også betydelige geografiske forskjeller, jf. tabell 4.6. Utviklingen fra 2001 til 2002 er ikke sammenliknbar med utviklingene for tidligere år på grunn av metodiske endringer. Undersøkelsen er fra 2002 basert på elektroniske data innhentet fra KOSTRA - prosjektet (KommuneStat-Rapportering) Fra 2002 skal rapporteringen inneholde alle kommuner og fylkeskommuner. Endringstallene fra 2001 til 2002 er basert på 319 kommuner og er veide gjennomsnitt av betalingssatsene i kommunene.

Generelt kan man si at bakgrunnen for de geografiske forskjellene i veksten i kommunale gebyrer både er å finne i ulike kostnadsforhold, men også i ulike strategier for prissetting av slike tjenester. Prisforskjeller kan også forklares i kvalitetsforskjeller på tjenestene. Gebyrene har hatt en klart sterkere stigning enn KPI i 2001 og 2002. Som nevnt inngår kommunale gebyrer fra 2000 i KPI med egne representantvarer.

Tabell 4.6: Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent fra januar til januar ¹⁾

	Renovasjon		Feiing		Vann		Avløp	
	00-01	01-02	00-01	01-02	00-01	01-02	00-01	01-02
Hele landet	7,1	3,8	7,8	4,4	8,6	4,6	7,5	4,2
Østlandet Herav: Oslo og Akershus Hedmark og Oppl.								
Sør-Østlandet	6,9	3,0 4,3 8,3	2,9 6,8 5,8	0,5 3,4 5,9	2,1 1,9 5,3			
Agder/Rogaland	11,9	7,7	11,3	3,3	20,0	4,7	12,8	4,6
Vestlandet	5,9	4,2	6,5	3,1	15,4	5,8	10,1	5,9
Trøndelag	3,8	3,8	4,8	3,6	4,1	5,4	7,8	3,3
Nord-Norge	7,0	4,5	6,3	7,5	6,7	7,2	8,8	6,1

¹⁾Utviklingen fra 2001 til 2002 er ikke sammenliknbar med utviklingene for tidligere år på grunn av metodiske endringer

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.2.2 Andre kommunale og offentlige tjenester

Konsumgruppen "Sosiale omsorgstjenester" omfatter representantvarene "skolefritidsordningen", "barnehagetakster", "lønn til husmorvikar" og "lønn til hjemmehjelp". Samlet hadde "Sosiale omsorgstjenester" i 2001 en vekt på omlag 1,3 prosent i konsumprisindeksen.

I representantvaren “barnehagesatser” inngår både kommunale og private barnehager. Tabell 4.7 viser utviklingen i barnehagesatser i perioden 1996 til 2002.

Tabell 4.7: Barnehagesatser sammenliknet med konsumprisindeksen. Prosentvis endring over 12 mnd. Gjelder hele landet.

	jan. 96- jan. 97	jan. 97- jan. 98	jan. 98- jan. 99	jan. 99- jan. 00	jan. 00- jan. 01	jan.01- jan.02
KPI jan.-jan.	3,1	2,0	2,3	2,9	3,4	1,3
Kommunale barnehager	4,4	3,8	5,5	4,3	5,0	-4,1
Private barnehager	3,6	5,0	7,3	4,5	3,8	1,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.7 viser at både kommunale og private barnehagesatser har økt prosentvis mer enn konsumprisindeksen fra 1996 til 2001. Fra 1. juli 2001 ble statstilskuddet til drift av barnehagene økt. Dette førte til at foreldrebetalingene i kommunale barnehager ble redusert. I de private barnehagene ble imidlertid betalingen høyere i januar 2002 enn i januar 2001.

Under konsumgruppen “helsepleie” finner vi bl.a. tannlegehjelp og legehjelp utenom institusjon. Dette er i hovedsak private tjenester, men har i større eller mindre grad tilskudd fra det offentlige. Dessuten drives det i noen grad lege- og tannlegetjeneste på kommunal basis. Når det gjelder den kommunale tannhelsetjenesten er denne i stor grad rettet mot spesielle grupper (bl.a. skolebarn) og egenandeler er lite utbredt. I den grad kommunale innsparinger skjer gjennom reduksjon av tilbudet, påvirkes ikke prisnivået. For legetjenester, ved f. eks. kommunale legesentre eller poliklinikker på sykehus, følges avtalte satser. Kommunene yter ellers driftstilskudd til private leger etter bestemte regler og etter avtale med den enkelte lege. I konsumprisindeksen registreres bare de fastsatte egenandelssatsene. Betaling for opphold på kommunale sykehjem mv. kommer ikke med i konsumprisindeksen.

Kinodrift inngår også i det kommunale tjenestetilbudet. I tillegg til de kommunale tjenestene inngår noen tjenester i konsumprisindeksen som blir levert av offentlig eide selskaper. Dette gjelder blant annet portotakstene, TV-lisensen og NSBs takster. Tabell 4.8 viser prisutviklingen for utvalgte konsumgrupper og representantvarer som inngår i konsumprisindeksen.

Tabell 4.8: Diverse offentlige tjenester. Endring i prosent fra året før.

	Vekt 2001	1999	2000	2001
Konsumprisindeksen	1000	2,3	3,1	3,0
Sosiale omsorgstjenester	13,4	3,5	4,6	4,3
Helsepleie	27,1	7,6	3,4	3,0
Kinobesøk	1,6	10,5	4,0	2,4
Tv-lisenser	8,2	3,0	3,3	5,1
Passasjertransport jernbane	4,6	2,4	3,1	3,2
Passasjertransport T-bane og trikk	1,9	3,6	3,0	6,0
Passasjertransport buss	7,7	1,8	4,8	10,6
Posttjenester	0,8	1,9	2,0	35,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Prisene på de utvalgte offentlige tjenestene i tabell 4.8, steg i perioden 1999 til 2001 prosentvis mer enn konsumprisindeksen. Særlig sterkt økte prisene på posttjenester, bl.a. på grunn av utvidelsen av merverdiavgiftsgrunnlaget fra 1. juli 2001 til også å omfatte tjenester på dette området. Men også i deler av transportsektoren har prisene steget klart relativt mer enn konsumprisindeksen.

Kapittel 5

Utviklingen i norsk industris konkurranseevne

- *Etter en periode med forbedring av industriens kostnadsmessige konkurranseevne i første halvdel av 1990-tallet, har timelønnskostnadene de siste årene økt sterkere i Norge enn hos handelspartnerne. Forskyvningen i det norske nivået for lønnskostnadene de siste årene er større enn den forbedringen som skjedde i første del av 1990-tallet. Fra 1997 til 2000 svekket norske kroner seg om lag tilsvarende økningen i relative lønnskostnader for norsk industri. Siden våren 2000 har imidlertid kronekursen styrket seg med innpå 15 prosent, klart mer enn svekkelsen fra 1997 til våren 2000.*
- *I 2001 ble timelønnsveksten i norsk industri klart høyere enn hos våre handelspartnerne. I tillegg bidro en styrking av kronekursen til en ytterligere forverring av konkurranseevnen. Beregningsutvalget anslår at timelønnsveksten i norsk industri, inklusive avsetningen til to nye feriedager, var 5¹/₂ prosent fra 2000 til 2001. Det danske finansdepartementet presenterte i mai EU-kommisjonens tall for lønnsveksten i industrien hos Norges viktigste handelspartnerne. Når disse tallene veies sammen, anslås lønnsveksten hos handelspartnerne samlet til 3³/₄ prosent fra 2000 til 2001.*
- *Lønnsomheten i industrien i Norge forbedret seg betydelig gjennom første halvdel av 1990-tallet, og i 1995 var lønnsomhetsnivået i norsk industri høyere enn nivået hos enkelte viktige handelspartnerne. Denne utviklingen ble reversert i andre halvdel av 1990-tallet. Foreløpige nasjonalregnskapstall tyder på at lønnsomheten i norsk industri ble kraftig forverret fra 2000 til 2001*
- *I ettertid kan utviklingen i industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i markedsandelene for industriprodukter på hjemmemarkedene og eksportmarkedene. I perioden 1989-97 økte den tradisjonelle industriens markedsandeler på eksportmarkedene med om lag 10 prosent. Foreløpige tall indikerer at eksportmarkedsandelene for tradisjonelle industrivarer har sunket betydelig fra 1997 til 2001. Hjemmemarkedsandelene for tradisjonelle industrivarer har falt jevnt og trutt i 20 år, bl.a. som følge av økt internasjonal arbeidsdeling.*

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne. I avsnitt 5.1 kommenteres utviklingen i hhv. lønnskostnader, kapitalkostnader og andre kostnader. I avsnitt 5.2 presenteres tall for produktivitetsutviklingen. I avsnitt 5.3 kommenteres utviklingen i lønnsomheten. For å antyde noe om mulige nivåforskjeller i industriens kostnadsmessige konkurranseevne ¹⁷ mellom land, omtales de totale lønnskostnadsniv-

17. Begrepet konkurranseevne kan defineres på flere ulike måter. Hvilken definisjon som vil være mest hensiktsmessig vil bl.a. være avhengig av tidsperspektivet. En definisjon av et lands langsiktige konkurranseevne er gitt i rapporten NOU 1996:17 I Norge for tiden? der en ekspertgruppe har analysert konsekvenser av økt internasjonalisering for en liten åpen økonomi: "Landets evne til å sikre høyest mulig avlønning av innsatsfaktorene i samfunnet gitt at man samtidig skal ha full sysselsetting og langsiktig balanse i utenriksøkonomien." Sett på bakgrunn av at denne definisjonen er gjort innenfor et langsiktig tidsperspektiv, er det lagt til grunn at prisene på innsatsfaktorene er fleksible og at de i stor grad avspeiler verdiskapingen. "Lang sikt" er imidlertid et rent teoretisk begrep. I praksis behøver det ikke være noe godt samsvar mellom faktorpriser og verdiskaping.

åene for arbeidere i industrien i Norge og i andre land i avsnitt 5.4. For andre kostnadskomponenter er det svært vanskelig å finne brukbare tall for nivåssammenlikninger. I avsnitt 5.5 gis det en oversikt over utviklingen i markedsandeler for industriprodukter hjemme og ute.

Boks 5.1 Om konkurranseevnebegrepet

Landets konkurranseevne

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet må over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil bli vesentlig redusert, hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å overleve over tid. Dette beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å trekke til seg investeringer. En lønnsom næring må kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i arbeidsmarkedet. En kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurranseevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurranseevnen for et helt land. En økonomi med vekst og omstilling vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringer. Videre kan en bedring i konkurranseevnen for en næring, f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene, gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevnen i samfunnsøkonomisk forstand. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og dermed for landets samlede konkurranseevne. I 2001 viste driftsregnskapet overfor utlandet et overskudd på vel 233 mrd. kroner, etter et overskudd på knapt 220 mrd. kroner året før. Eksporten av råolje og naturgass var 302 mrd. kroner i 2001, mot 307 mrd. året før.

Konkurranseutsatte og skjermede næringer

Skillet mellom konkurranseutsatte og skjermede næringer er viktig fordi økte lønnskostnader har ulik effekt på lokaliseringen av produksjonen, på prisene og på sysselsettingen i de to typene næringer.

Tradisjonelt har konkurranseutsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal

konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

Et forsøk på å avklare innholdet i begrepene konkurranseutsatte og skjermede næringer er gitt i Holden-utvalgets rapport NOU 2000:21, vedlegg 8 (av professor Asbjørn Rødseth). I teorien blir skjermede næringer definert ved at de produserer varer eller tjenester som verken kan eksporteres eller importeres, mens konkurranseutsatte næringer produserer varer eller tjenester som kan eksporteres eller importeres. For de konkurranseutsatte næringene vil produsentprisene i stor grad bli bestemt på verdensmarkedet, mens produsentprisene i de skjermede næringene i større grad vil reflektere forholdet mellom tilbud og etterspørsel innenlands. I praksis er det imidlertid vanskelig å avgrense hvilke næringer som er konkurranseutsatte og hvilke som er skjermede, fordi mange næringer er i en mellomstilling.

Rene konkurranseutsatte næringer kjennetegnes av bedrifter som produserer for et internasjonalt marked ved hjelp av arbeidskraft som eneste lokale produksjonsfaktor. (Bedriftene bruker også kapital, men er ikke bundet til å investere denne i Norge). Rene konkurranseutsatte næringer har stor betydning i forhold til lønnsoppgjøret, fordi utviklingen i lønnsnivået over tid bestemmer om næringen blir værende i Norge eller ikke. Blir lønnsnivået for høyt sammenliknet med produktiviteten, reduseres lønnsomheten, noe som kan føre til at det ikke blir investert i nye arbeidsplasser. Lønnsnivået i de rene konkurranseutsatte næringene binder samtidig opp lønnsnivået i resten av økonomien dersom en skal ha samme lønn for samme arbeid uavhengig av næring.

Det største innslaget av rene konkurranseutsatte næringer finner man innenfor industrien, men det er slike næringer også innen tjenesteyting.

Industriens konkurranseevne

Økt produksjon i eksportkonkurrerende næringer og økte markedsandeler for importkonkurrerende næringer vil sikre at utenriksøkonomien blir mer robust overfor svingninger i oljeprisen. Blant de eksport- og importkonkurrerende næringene, er industrien den viktigste enkeltnæringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurranseevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne driftsbalansen ovenfor utlandet sikres med en mindre industrisektor. Men oljeinntektene innebærer ikke at norsk industri på varig basis kan ha svakere konkurranseevne enn industrien hos handelspartnerne. I en moderne økonomi er det hele tiden betydelige omstillinger, og et visst antall bedrifter og arbeidsplasser blir hele tiden lagt ned. Dersom Norge skal opprettholde den nødvendige størrelsen på industrien spesielt og konkurranseutsatt sektor generelt, må de bedrifter og arbeidsplasser som blir lagt ned erstattes av nye. For at dette skal kunne skje, må bedriftene og arbeidsplassene som etableres ha minst like god konkurranseevne som industrien hos våre handelspartnere. Spesielt må investeringer i norsk industri gi avkastning på linje med investeringer i andre land. Hvis avkastningen på investeringer i Norge blir lavere enn avkastningen i andre

land, vil det ikke være mulig å opprettholde en tilstrekkelig stor industri i Norge.

Industriens konkurranseevne avhenger av flere faktorer. Enkelte av faktorene er først og fremst knyttet til forhold i den enkelte bedrift, og vil i mindre grad påvirkes av endringer i de økonomiske rammevilkårene for bedriften. Dette gjelder i stor grad for produktivitet i vid forstand, dvs. bedriftenes evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi. Et annet eksempel er markedsføring.

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene ved norsk industriproduksjon. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfellet for offentlige avgifter og subsidier.

For viktige deler av norsk industri er *energikostnadene*, særlig knyttet til elektrisk strøm, av stor betydning for konkurranseevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike energibærere kan få betydning for konkurransesituasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholdsvis kort tid. Bruken av olje som energikilde er i de fleste næringer relativt sett mindre i Norge enn i andre land. Derfor vil lave oljepriser på kort sikt bidra til å svekke den relative konkurransesituasjonen for mange norske bedrifter.

Bedriftenes *transport- og logistikkostnader* er også av betydning for konkurranseevnen. Undersøkelser indikerer at transportkostnadene i industrien utgjør om lag 8 prosent av omsetningen (per 1997).

Også *kapitalkostnadene* har betydning for konkurranseevnen. I teorien er det den såkalte brukerprisen på kapital som gjenspeiler kapitalkostnadene. Brukerprisen tar hensyn til markedsprisen på kapitalutstyret, kostnadene ved å binde kapital i bedriften (renten), kapitalslitet og reglene for bedrifts- og kapitalbeskatning. Brukerprisen på kapital er vanskelig å måle i praksis, men en har data for enkelte viktige komponenter i brukerprisen som f.eks. renter, og pris på nytt kapitalutstyr. Det er i prinsippet også mulig å beregne virkninger av skattereglene på brukerprisen.

I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er fjernet, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig annerledes i Norge enn i andre land. Likevel er det en klar tendens til at mange bedrifter låner mest i nasjonal valuta. Dette gjelder særlig små og mellomstore bedrifter som produserer for hjemmemarkedene, hvor tilbud av kreditt forutsetter god lokal kunnskap om marked og aktører. Det kan også være rasjonelt å ha gjeld i nasjonal valuta siden andre kostnader og inntekter er i nasjonal valuta. Også slike bedrifter vil imidlertid møte internasjonal konkurranse. Det kan derfor være relevant å sammenlikne lånekostnadene i norske kroner med lånekostnadene for gjennomsnittet av våre handelspartnere. I så fall må en også korrigere for endringer i verdien på den norske kronen i forhold til valutaene til våre handelspartnere.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i lønnskostnadene, slik de måles i dette kapitlet.

Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å framskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de *skjermede næringene*. Disse næringene leverer vareinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om enkelte innsatsfaktorer, særlig arbeidskraft. Lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer kan føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

5.1 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Tabell 5.1 gir en oversikt over enkelte indikatorer for kostnadsutviklingen i norsk industri i forhold til handelspartnerne. Det understrekes at de angitte tallseriene ikke gir et fullstendig og presist bilde av utviklingen i den kostnadsmessige konkurranseevnen, men en antydning om tendenser. En nærmere omtale av de enkelte kostnadskomponentene og utviklingen i disse er gitt nedenfor.

Tabell 5.1: Enkelte indikatorer for industriens kostnadsutvikling i Norge i forhold til handelspartnerne¹⁾²⁾. Prosentvis endring fra året før

	Gj.sni tt t 1991- 1981- 1990	Gj.snit t 1991- 2000	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Relative timelønns- kostnader i felles valuta ³⁾	0,3	-0,6	-3,1	-0,8	-4,3	-2,2	2,4	-0,3	1,8	-0,3	1,7	-0,3	4,8
Relative invester- ingspriser for industrien i felles valuta ⁴⁾	-0,9	-0,4 ⁷⁾	-2,8	-0,2	-2,7	-1,8	4,4	-1,2	-0,2	-1,5	-0,2	..	..
Rentedifferanse ⁵⁾ for nominelle renter korr. for valutakursen- dringer	1,9	-0,2	-1,1	2,9	-2,3	-1,5	1,4	-0,2	0,0	-2,6	1,9	-0,2	6,2
Relative konsum- priser i felles valuta	0,8	-1,0	-3,3	-0,1	-3,1	-2,5	2,3	-0,8	1,6	-2,9	0,1	-1,2	3,7
Memo: Valutakurs ⁶⁾	1,4	0,8	1,7	-1,1	2,3	1,4	-2,4	0,1	-1,0	3,7	0,9	2,1	-3,1

¹⁾For de relative tallene inngår tall for Norge i telleren og handelspartnerne i nevneren. Ved omregning til felles valuta har en benyttet industriens effektive valutakurs. En sterkere kronkurs (dvs. et negativt endringstall for valutakursen) bidrar til å øke verdien på de ulike

konkurrenseevneindikatorerne når disse er regnet i felles valuta. Motsatt vil en svakere kronkurs bidra til å redusere verdien på de ulike konkurrenseevneindikatorerne når disse er regnet i felles valuta.

²⁾Det er et brudd i tidsserien for konkurrenseevnevektene fra 1992 til 1993 som følge av at OECD har revidert tallene for perioden 1993-1999, men ikke for perioden 1970-1992.

³⁾Differansen mellom vekst i timelønn i norsk industri justert for endringer i antall virkedager og timelønnsveksten hos handelspartnerne.

⁴⁾Tall for relative investeringspriser i industrien er i mangel av tall for 7 nye handelspartnere beregnet som et (vektet geometrisk) gjennomsnitt for 18 (de gamle handelspartnere) av totalt 25 handelspartnere. Disse 18 landene har en samlet vekt på 95,1 prosent av de 25 handelspartnerne. I 1999 er det bare data for 50 prosent av handelspartnerne.

⁵⁾

Rentenivået i Norge fratrukket rentenivået for gjennomsnittet av handelspartnerne i prosentpoeng.

⁶⁾Industriens effektive valutakurs (konkurransekursindeksen). Nominell effektiv kronkurs er beregnet på grunnlag av kursene på norske kroner (NOK) mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurrenseevnevekter, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Positive tall innebærer en svekkelse av den norske kronen.

⁷⁾Årlig gjennomsnitt for perioden 1991-1999.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå, Finansdepartementet og enkelte nasjonale kilder.

5.1.1 Lønnskostnader

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i norsk industriproduksjon. Målt som andel av verdiskapingen (bruttoproduktet) i industrien utgjorde lønnskostnader mellom 70 og 80 prosent i perioden 1995-2001.

Tabell 5.2: Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før ¹⁾

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Lønnskostnader per time:													
Norsk industri	9,0	4,4	5,6	2,6	1,5	2,9	4,6	4,1	4,4	5,9	5,9	6,1 ²⁾	5,6
Norsk industri, justert for endringer i antall virkedager	9,0	4,4	5,6	3,6	1,5	2,9	3,9	4,1	4,4	6,2	6,2	5,4	5,3
Handelspartnerne	7,1	4,2	7,1	5,6	3,7	3,7	4,0	4,3	3,5	3,0	3,5	3,6	3,7
Relative timelønnskostnader i nasjonal valuta ³⁾	1,8	0,2	-1,4	-1,9	-2,1	-0,8	-0,1	-0,1	0,8	3,1	2,6	1,8	1,5
Relative timelønnskostnader i felles valuta ³⁾	0,3	-0,6	-3,1	-0,8	-4,3	-2,2	2,4	-0,3	1,8	-0,6	1,7	-0,3	4,8
Memo:													
Valutakurs ⁴⁾	1,4	0,8	1,7	-1,1	2,3	1,4	-2,4	0,1	-1,0	3,7	0,9	2,1	-3,1

¹⁾Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregning av industriens effektive valutakurs. Nasjonalregnskapets lønnsbegrep brukes i sammenlikninger av konkurrenseevnen mellom land, og det inkluderer både funksjonærer og arbeidere i industrien. Dessuten inngår skifttillegg og overtidsbetaling i industriarbeiderlønningene, jf. avsnitt 3.1.

²⁾I nasjonalregnskapets tall for vekst i lønnskostnader per timeverk i 2000 er de påløpte kostnadene som følger av utvidelsen av ferien med 2 dager i 2001 ikke inkludert. Beregningsutvalget har her korrigert for dette ved å legge til 0,8 prosentpoeng til veksten i lønnskostnader per timeverk slik det registreres i Nasjonalregnskapet.

³⁾Differansen mellom vekst i timelønn i norsk industri justert for endringer i antall virkedager, og timelønnsveksten hos handelspartnerne.

⁴⁾Industriens effektive valutakurs, jf. tabell 5.1.

Kilde: OECD, IMF, EU-kommisjonen, Statistisk sentralbyrå, Finansdepartementet og Beregningsutvalget.

Tabell 5.2 viser utviklingen i lønnskostnader per time i norsk industri og for våre viktigste handelspartnere siden 1980. Ved å ta hensyn til endringer i valutakursen, kommer en fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta. Tallene gir imidlertid ikke uten videre uttrykk for en enkel årsaks-virknings-sammenheng. For eksempel vil en svekkelse av den norske kronen kunne påvirke den generelle prisutviklingen og bedriftenes inntjening, som i neste omgang kan påvirke lønnsveksten ¹⁸. I årene 1989-1996 økte timelønnskostnadene i gjennomsnitt mindre i norsk industri i enn hos handelspartnerne, mens økningen var sterkere gjennom størstedelen av 80-tallet. Fra 1988 til 1996 gikk relative timelønnskostnader i felles valuta ned med om lag 13 prosent. Fra og med 1997 har imidlertid timelønnsveksten for industriarbeidere vært klart sterkere i Norge enn hos handelspartnerne. Fra 1997 til 2000 økte de relative timelønnskostnadene i nasjonal valuta med 8¹/₂ prosent. Samtidig svekket kronen seg med nær 6 prosent. Målt i felles valuta økte de relative timelønnskostnadene dermed kun med 2¹/₂ prosent i perioden. Beregningsutvalget anslår at timelønnskostnadene i norsk industri justert for endringer i antall virkedager økte med drøyt 5 prosent fra 2000 til 2001. Ved å veie EU-kommisjonens tall for timelønnsvekst i industrien, anslås timelønnsveksten til handelspartnerne samlet til 3³/₄ prosent. Sammen med en styrking av kronen på 3 prosent tyder foreløpige og usikre tall på at de relative timelønnskostnadene i norsk industri, målt i felles valuta, økte med knapt 5 prosent i 2001. Som beskrevet i boks 5.2, vil en rekke faktorer kunne bidra til ulik utvikling i timelønnskostnadene og årslønnen, f.eks. endringer i overtid, antall virkedager og sykefravær. Mens endringer i antall virkedager jevnes ut over tid, og således ikke har betydning for den underliggende utvikling i relative lønnskostnader vis-à-vis utlandet, vil endringer i sykefravær, overtid, ferie mv. gi uttrykk for reelle bidrag til utviklingen i lønnskostnadene. Tabell 5.3 viser hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge. Pga. manglende data har det ikke vært mulig å gjennomføre tilsvarende dekomponering av lønnstallene for våre viktigste handelspartnere. Tallene i tabell 5.3 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. andre arbeidskraftskostnader i tabell 5.3) bygger på et svært foreløpig kildemateriale.

18. Videre vil lønnskostnadsutviklingen per time bli påvirket av endringer i antall virkedager som ikke gir uttrykk for de underliggende tendensene. En økning på 1 virkedag fra et år til et annet vil anslagsvis redusere veksten i timelønnskostnadene i norsk industri med ¹/₄ prosentpoeng.

Tabell 5.3: Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i norsk industri. Bidrag i prosentpoeng

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Lønnskostnader per time, prosent	4,1	4,4	5,9	5,9	6,1 ¹⁾	5,6 ¹⁾
Lønn per normalårsverk, prosent	4,1	4,3	6,1	5,8	3,8	4,9
Avvik i prosentpoeng	0,0	0,1	-0,2	0,1	2,3	0,7
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng:						
- Fravær	0,40	0,30	0,15	0,40	0,30	0,20
- Overtid	-0,30	-0,30	-0,05	-0,10	0,40	-0,60
- Ferie	0,00	0,00	0,00	0,00	0,80	0,80
- Virkedager	0,00	0,00	-0,30	-0,30	0,70	0,30
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	-0,10	0,10	0,00	0,10	0,10	0,00

¹⁾Utvalgets anslag på timelønnsvekst, jf. note 2 til tabell 5.2.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Beregningsutvalget lager ikke egne anslag for den framtidige lønnsveksten hos Norges handelspartnere. EU-kommisjonen ¹⁹ utarbeider imidlertid slike prognoser for de viktigste landene. Når disse veies sammen, anslås en vekst i samlede lønnskostnader per ansatt i industrien på 3¹/₂ prosent i 2002. Det knytter seg imidlertid stor usikkerhet til slike lønnsprognoser.

Boks 5.2 Timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i dette kapittelet utgjør samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner mv. som betales av arbeidsgiver, samt naturallønn) og indirekte lønnskostnader (arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver). Antall utførte timeverk regnes inklusive overtid, mens fravær holdes utenom.

Årslønn for en lønnstakergruppe er definert som gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner mv. Årslønnen kan dermed sies å gi et samlet uttrykk for veksten i de avtalte lønssatsene for arbeidstakerne i gruppen som en betrakter.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i betalt fravær, f.eks. sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligd-

19. EU-kommisjonens anslag ble offentliggjort i det danske finansdepartementets Økonomisk Redegørelse i mai 2002.

- ager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepengene

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen. Forskyvning i alderssammensetningen og endringer i antall som mottar pensjonsytelser fra bedriftene, vil også bidra til at timelønnskostnadene utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

Ifølge foreløpige tall var veksten i timelønnskostnadene fra 2000 til 2001 klart høyere enn årslønnsveksten. Dette skyldes bl.a. at det var en virkedag mindre i 2001 enn i 2000, og at kostnadene ved ferieutvidelsen med to dager i 2002 påløp i 2001. Mens virkedager og indirekte lønnskostnader er tatt hensyn til i tallene for norsk industri, er det uklart i hvilken grad dette er gjort i tallene for handelspartnerne. Anslaget for årslønnsvekst er nærmere omtalt i kapittel 3.

Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bransjene står overfor.

5.1.2 Kapitalkostnader

Ved siden av lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av kapital viktige for industrien. Det er enda vanskeligere å finne enkle, sammenliknbare tall her enn for lønnskostnadene. Tabell 5.4 gir imidlertid en framstilling av to indikatorer som kan antyde noe om utviklingen.

Tabell 5.4: Enkelte indikatorer for kapitalkostnader i industrien¹⁾

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Nominelle korte renter, nivå²⁾:													
Norge	13,3	6,9	10,6	11,8	7,3	5,9	5,5	4,9	3,7	5,8	6,5	6,7	7,2
Handelspartnerne	9,7	6,3	9,9	9,9	7,4	6,0	6,6	5,0	4,7	4,8	3,6	4,7	4,2
Rentedifferanse korr. for endringer i valutakurs ³⁾	1,9	-0,2	-1,1	2,8	-2,3	-1,5	1,4	-0,2	0,1	-2,6	1,9	-0,2	6,2
Investeringspriser i industrien⁴⁾:													
Norge	5,6	1,1	1,7	0,7	3,6	0,2	2,8	0,5	-2,0	2,1	-0,9	2,4	0,5
Handelspartnerne ⁴⁾⁵⁾	5,1	1,6 ⁶⁾	2,8	1,9	3,9	1,4	1,7	0,9	0,8	1,0	0,2	..	..

Tabell 5.4: Enkelte indikatorer for kapitalkostnader i industrien ¹⁾

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	199 1	199 2	199 3	199 4	199 5	199 6	199 7	199 8	199 9	200 0	200 1
Relative investering- spriser i nasjonal valuta 4) 5)	0,5	-0,7 ⁶⁾	-1,1	-1,2	-0,3	-1,2	1,1	-0,4	-2,8	1,0	-1,1	..	..
Relative investering- spriser i felles valuta ³⁾ 4) 5)	-0,9	-1,3 ⁶⁾	-2,8	-0,1	-2,5	-2,6	3,6	-0,5	-1,8	-2,5	-2,0	..	..

¹⁾Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

²⁾3-måneders renter.

³⁾Valutakursendring er angitt i tabell 5.1.

⁴⁾Prosentvis endring fra året før.

⁵⁾Tall for investeringspriser i industrien er i mangel av tall for 7 nye handelspartnere beregnet som et (vektet geometrisk) gjennomsnitt for 18 (de gamle handelspartnerne) av totalt 25 land. Disse 18 landene har en samlet vekt på 95,1 prosent (1999). For 1999 er det brukt tall for land som sammenlagt tilsvarer om lag 50 prosent av handelspartnerne.

⁶⁾Årlig gjennomsnitt for perioden 1991-99.

Kilde: OECD, IMF, nasjonale kilder, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Som det framgår av tabell 5.4, har det vært forholdsvis store variasjoner fra år til år i rentedifferansen for kortsiktige pengemarkedsrenter, når en justerer for valutakursendringer. Gjennom det meste av 1990-tallet var det billigere, eller like billig, å låne i norske kroner som i en vektet kurv av handelspartnernes valutaer. Et unntak var 1992, da rentedifferansen var særlig stor i Norges disfavør som følge av uroen i det norske pengemarkedet før kronen begynte å flyte i desember 1992. Også i 1995 og 1999 var det klart dyrere å låne i norske kroner enn i gjennomsnittet av handelspartnernes valutaer. I 2000 var det nominelle rentenivået i gjennomsnitt om lag 2 prosentpoeng høyere enn hos våre handelspartnere. På grunn av svekkelsen av kronekursen var imidlertid rentedifferansen regnet i felles valuta om lag lik null. I 2001 var det klart dyrere å låne i norske kroner, dels som følge av en relativt høy rentedifferanse mellom Norge og handelspartnerne og dels som følge av styrkingen av norske kroner målt ved industriens effektive valutakurs.

Boks 5.3 Renter og lånekostnader

Et problem med rentetallene som er brukt i tabell 5.3 er at det er usikkert hvor relevante kortsiktige pengemarkedsrenter er for bedriftenes lånekostnader. For det første låner bedriftene i liten grad direkte i pengemarkedet. For det andre foregår en stor del av opplåningen både i Norge og andre land med lengre rentebindingstid. Graden av rentebinding kan også variere mellom land. Et tredje forhold er at den indikatoren som er stilt opp i tabellen, ikke tar hensyn til forskjeller i skattesystemene mellom land, som også er viktig for å vurdere bedriftenes kapitalkostnader. Et fjerde forbehold er at bedriftenes valg mellom lån i ulike valutaer må tas under usikkerhet om framtidige endringer i valutakurs og renter.

Kostnaden ved bruk av kapital påvirkes også av prisutviklingen på selve kapitalutstyret. Tabell 5.3 viser en tallserie for prisutviklingen på industriens investeringer i forhold til den vi kan beregne for handelspartnerne. Disse tallene kan nok i større grad enn lønnskostnadene påvirkes av mer tilfeldige forhold. Men som vi ser, viser den mye av den samme utviklingstendensen som tallene for lønnskostnadene. Dette kan ha sammenheng med bl.a. at prisnivået for investeringer til dels avhenger av lønningene. De norske lønnskostnadene utgjør, direkte og indirekte gjennom produktinnsatsen, knapt 1/3 av investeringskostnadene til kjøpverdi.

5.1.3 Andre kostnader

Industriens kostnadssituasjon påvirkes også av prisen på andre innsatsfaktorer enn arbeidskraft og kapital. Særlig er energikostnader, spesielt knyttet til elektrisk kraft, av stor betydning for konkurranseevnen for viktige deler av norsk industri, jf. nærmere omtale i boks 5.1. Fra tabell 5.5 ser vi at elektrisitetskostnadene er vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. Prisforskjellen ble redusert i perioden 1980-1989, før den økte fram til 1993. Fra 1993 har prisforskjellen blitt noe redusert igjen. De siste årene har norsk industri betalt om lag en tredel for sin elektrisitet av det industrien hos handelspartnerne har gjort.

Tabell 5.5: Elektrisitetspriser for industrien

	1984	1988	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Elektrisitetspriser i US dollar per kWh:												
Norge	0,01 8	0,03 2	0,03 5	0,02 3	0,01 9	0,02 0	0,02 2	0,02 5	0,02 4	0,01 9	0,02 0	0,01 9
Handelspartnerne	0,04 4	0,06 4	0,07 4	0,08 0	0,07 2	0,07 1	0,07 7	0,07 4	0,06 5	0,06 7	0,06 5	0,05 5
Relative elektrisitetspriser, prosent ¹⁾	40,9	50,0	47,3	29,4	26,3	27,6	29,0	33,1	36,6	28,7	30,8	34,0

¹⁾Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået for handelspartnerne.

Kilde: International Energy Agency, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Bedriftenes transportkostnader er også av betydning for konkurranseevnen. En undersøkelse foretatt av Transportbrukernes Fellesorganisasjon tyder på at transportkostnadene i norsk industri utgjorde om lag 8 prosent av omsetningen i 1997. En tilsvarende undersøkelse for varehandelen tyder på at transportkostnadene i denne næringen utgjorde knapt 6 prosent av omsetningen i 1996. Tall fra European Logistics Association, som omfatter både industrien, varehandelen og øvrige private næringer, tyder på at europeiske bedrifter i gjennomsnitt hadde transportkostnader tilsvarende drøyt 2 prosent av omsetningen i 1997. Tallene kan derfor tyde på at norske transportkostnader er høye i internasjonal sammenheng.

Tabell 5.6: Konsumpriser i Norge og hos handelspartnerne. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Konsumpriser													
Norge	7,6	2,3	3,5	2,3	2,3	1,4	2,4	1,3	2,6	2,3	2,3	3,1	3,0
Handelspartnerne	5,3	2,6	5,2	3,5	3,2	2,6	2,6	2,0	2,0	1,7	1,2	2,3	2,5
Relative konsumpriser i nasjonal valuta	2,2	-0,3	-1,6	-1,2	-1,0	-1,1	-0,2	-0,6	0,6	0,6	1,1	0,8	0,5
Relative konsumpriser i felles valuta ²⁾	0,8	-1,0	-3,3	-0,1	-3,1	-2,5	2,3	-0,8	1,6	-3,0	0,2	-1,3	3,7

¹⁾Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

²⁾Valutakursutviklingen er angitt i tabell 5.1.

Kilde: OECD, Consensus Forecasts, Statistisk sentralbyrå, Finansdepartementet og enkelte nasjonale kilder.

Tallene for utvikling i lønnskostnadene for industrien sier indirekte også noe om kostnadsutviklingen for de innsatsfaktorene som kjøpes i Norge. Det skyldes at lønnsutviklingen i industrien gjerne setter et visst mønster for andre næringer og dermed for prisene på de varene og tjenestene de leverer til industrien selv. For å utfylle dette bildet har tabell 5.6 også en framstilling av hvordan det generelle prisnivået i Norge utvikler seg i forhold til utlandet. Som indikator har en benyttet tall for konsumpriser i Norge og hos handelspartnerne, i mangel av brukbare pristall for leveranser til bedriftene. Over tid kan en imidlertid regne med at det er en viss parallellitet i prisutviklingen.

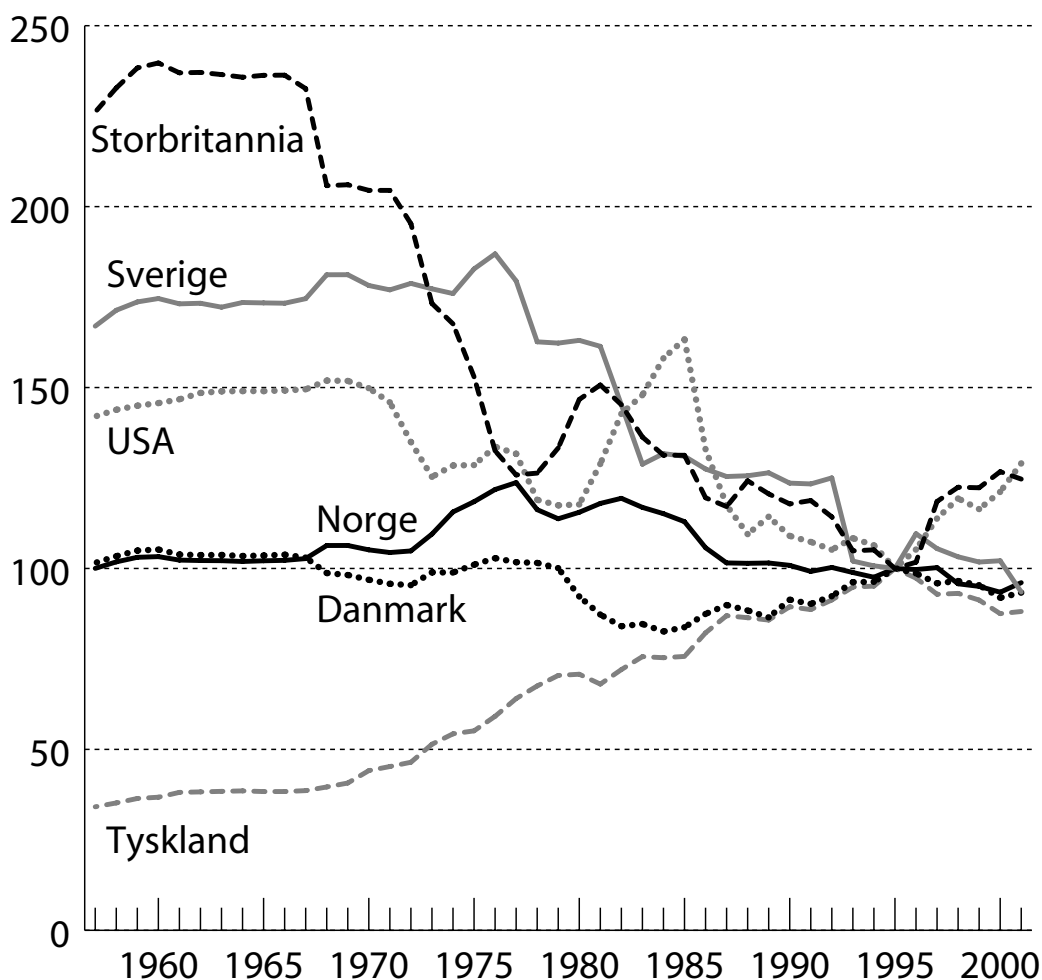
5.1.4 Rammebetingelser

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan bidra til å styrke industriens konkurranseposisjon. Lav og stabil konsumprisvekst samt stabilitet i valutakursutviklingen kan være viktig i denne sammenheng. I tillegg til at konsumprisveksten har vært relativt lav viser tabell 5.6 at Norge gjennom flere år også har hatt en meget stabil konsumprisvekst. De siste fem årene har imidlertid prisveksten hos handelspartnerne falt og vært lavere enn i Norge. I 2000 og 2001 bidro bl.a. økt oljepris til at konsumprisveksten steg både i Norge og hos handelspartnerne.

Tallene i tabell 5.6 er basert på konsumprisindeksene i de enkelte land. Disse indeksene er ofte mindre egnet når en skal sammenlikne prisutviklingen mellom land, bl.a. fordi ulike komponenter av prisindeksen beregnes og vektlegges forskjellig. Basert på et enhetlig metodisk opplegg produseres det nå harmoniserte konsumprisindekser i alle EU-land, Island og Norge, som er bedre egnet til internasjonale sammenlikninger. En nærmere omtale av den harmoniserte konsumprisindeksen er gitt i vedlegg 6.

Betydningen av stabile rammebetingelser for næringslivet har vært en viktig grunn til at pengepolitikken i Norge gjennom mange år var rettet inn mot stabilitet i valutakursen. Utviklingen i den nominelle effektive valutakursen for

utvalgte land viser at Norge, i likhet med Danmark og til en viss grad Sverige, har hatt en meget stabil valutakurs de siste 40 årene sammenliknet med bl.a. Storbritannia, Tyskland og USA, jf. figur 5.1. Dette reflekterer bl.a. at betydningen av å redusere usikkerheten omkring valutakursutviklingen er større i små og åpne økonomier enn i store økonomier med en relativt sett mindre konkurranseutsatt sektor. De siste to årene har det imidlertid vært store bevegelser i den norske kronen. Fra mai 2000 til juni i år har den norske kronen styrket seg med hele 15 prosent, noe som isolert sett innebærer en markert svekkelse av den kostnadmessige konkurranseevnen. En nærmere omtale av utviklingen i den norske valutakursen er gitt i vedlegg 7.

Figur 5.1 Utviklingen i nominell effektiv valutakurs for utvalgte land. Indeks 1995=100

Kilde: Norges Bank.

5.2 Produktivitetsutviklingen

Utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten er viktig for utviklingen i kostnader per produsert enhet. Det er imidlertid stor usikkerhet både i de norske og de

utenlandske produktivitetstallene. I juni ble det publisert nye nasjonalregnskapstall for perioden 1991-2001. I de nye tallene ble produktivitsveksten revidert kraftig opp, særlig innen en del tjenesteytende næringer. Innenfor industrien var det kun små endringer.

Tabell 5.7: Utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten. Prosentvis endring fra året før

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Produktivitet målt ved produksjon													
<i>Fastlandsøkonomien</i>													
- Norge	2,3	3,2	2,5	2,7	2,8	4,0	3,0	3,3	4,8	3,0	3,1	2,9	2,5
<i>Markedsrettet virksomhet¹⁾</i>													
- Fastlands-Norge	3,4	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
<i>Industrien</i>													
- Norsk industri	3,8	2,8	2,3	2,8	0,7	3,9	1,8	3,8	3,9	3,9	3,8	1,1	0,4
- Handelspartnerne ²⁾³⁾	4,9	6,6 ⁴⁾	3,4	5,1	3,5	9,0	8,2	5,9	7,6	8,2	8,2	..	..
- Relativ produktivitet ³⁾	-1,1	-3,4 ⁴⁾	-1,1	-2,2	-2,7	-4,7	-5,9	-2,0	-3,4	-3,9	-4,1	..	..
Produktivitet målt ved bruttoprodukt													
<i>Hele økonomien</i>													
- Fastlands-Norge	1,7	2,4	3,1	2,0	2,5	2,5	2,8	2,5	2,3	1,7	2,1	2,9	2,1
- Handelspartnerne	..	1,9	1,2	2,3	1,9	3,6	1,7	1,6	2,1	1,5	1,5	1,9	..
- Relativ produktivitet	..	0,5	1,9	-0,3	0,5	-1,0	1,0	0,9	0,3	0,2	0,6	0,9	..
<i>Markedsrettet virksomhet</i>													
- Fastlands-Norge	3,4	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
- Handelspartnerne	..	2,1 ⁴⁾	1,3	2,8	2,4	3,9	1,7	1,6	2,1	1,6	1,6	1,9	1,9
- Relativ produktivitet	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
<i>Industrien</i>													
- Norsk industri	2,3	0,7	0,7	1,8	-0,4	0,0	1,1	1,9	-0,6	-2,0	3,7	0,8	0,8
- Handelspartnerne ²⁾	3,1	3,6 ⁴⁾	2,0	3,1	3,0	6,9	4,1	2,6	4,4	3,2	3,1	..	..
- Relativ produktivitet ³⁾	-0,7	-2,8 ⁴⁾	-1,3	-1,3	-3,3	-6,5	-2,9	-0,7	-4,8	-5,1	0,6	..	..

¹⁾Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

²⁾Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

³⁾Pga. problemer med måling av produktivitet er ikke tallene for Norge og handelspartnerne direkte sammenliknbare.

⁴⁾Årlig gjennomsnitt for perioden 1991-99.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Arbeidskraftsproduktiviteten måles vanligvis som bruttoproduktet i faste priser delt på antall utførte timeverk. Tall for produktiviteten som er beregnet med utgangspunkt i bruttoproduktet viser en systematisk svakere produktivitetsvekst i norsk industri enn hos handelspartnerne. Fra 1986 til 1999 var svekkelsen av relativ produktivitet i industrien på knapt 30 prosent. Måleproblemene knyttet til produktivitetstallene tilsier imidlertid at deler av denne svekkelsen ikke er reell, jf. også nærmere redegjørelse i Beregningsutvalgets rapport: NOU 1996:4. Også i 2000 og 2001 var produktivitetsveksten i norsk industri beskjedent ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene.

En analyse av utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten i industrien med utgangspunkt i mer disaggregerte tall (dvs. tall for de enkelte industrinæringer) for Norge, Sverige og Tyskland tyder likevel på at norsk industri samlet har hatt en relativt svak produktivitetsutvikling på 1990-tallet. Undersøkelsen viser imidlertid at produktivitetsforskjellen mellom norsk og svensk industri på 1990-tallet dels kan tilskrives forskjeller i produksammensetning, jf. nærmere redegjørelse i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17, vedlegg 6. Forskjeller i produksammensetning ser imidlertid ikke ut til å kunne forklare produktivitetsforskjellen mellom norsk og tysk industri. Selv om analysen bygger på nasjonalregnskapstall etter ny standard (ENS95), som tar sikte på å redusere måleproblemer og metodiske forskjeller, hefter det fortsatt tvil ved om målemetodene faktisk er like i det norske og svenske nasjonalregnskapet. Dette har sin forklaring i at forskjellene mellom utviklingen i produksjonen og bruttoproduktet på næringsnivå er så vidt store målt i faste priser.

Tallene i tabell 5.7 viser videre at produktivitetsveksten den norske fastlandsøkonomien ifølge de reviderte nasjonalregnskapstallene har vært sterkere enn hos handelspartnerne gjennom 1990-tallet. Store måleproblemer innebærer imidlertid at sammenlikninger i produktivitetsutviklingen mellom land må brukes med stor varsomhet. Måling av produktivitet i tjenesteytende næringer er mer komplisert enn for vareproduserende næringer fordi datainnhenting til nasjonalregnskapet er mer ufullstendig. SSB har nylig gjennomført en tallrevisjon hvis formål bl.a. var å utvide mulighetene til å rapportere produktivitetsutviklingen for tjenesteytende næringer. De nye tallene viser en klart høyere produktivitetsvekst innen en del tjenesteytende næringer gjennom 1990-tallet enn de gamle tallene. Det gjenstår imidlertid mye arbeid rundt måling av produktivitet i tjenesteytende næringer, blant annet hvordan man skal måle kvalitetsforbedringer. Utviklingen i produktiviteten i tjenesteytende næringer er likevel viktig fordi tjenesteytende næringer utgjør en stadig økende andel av bruttonasjonalproduktet.

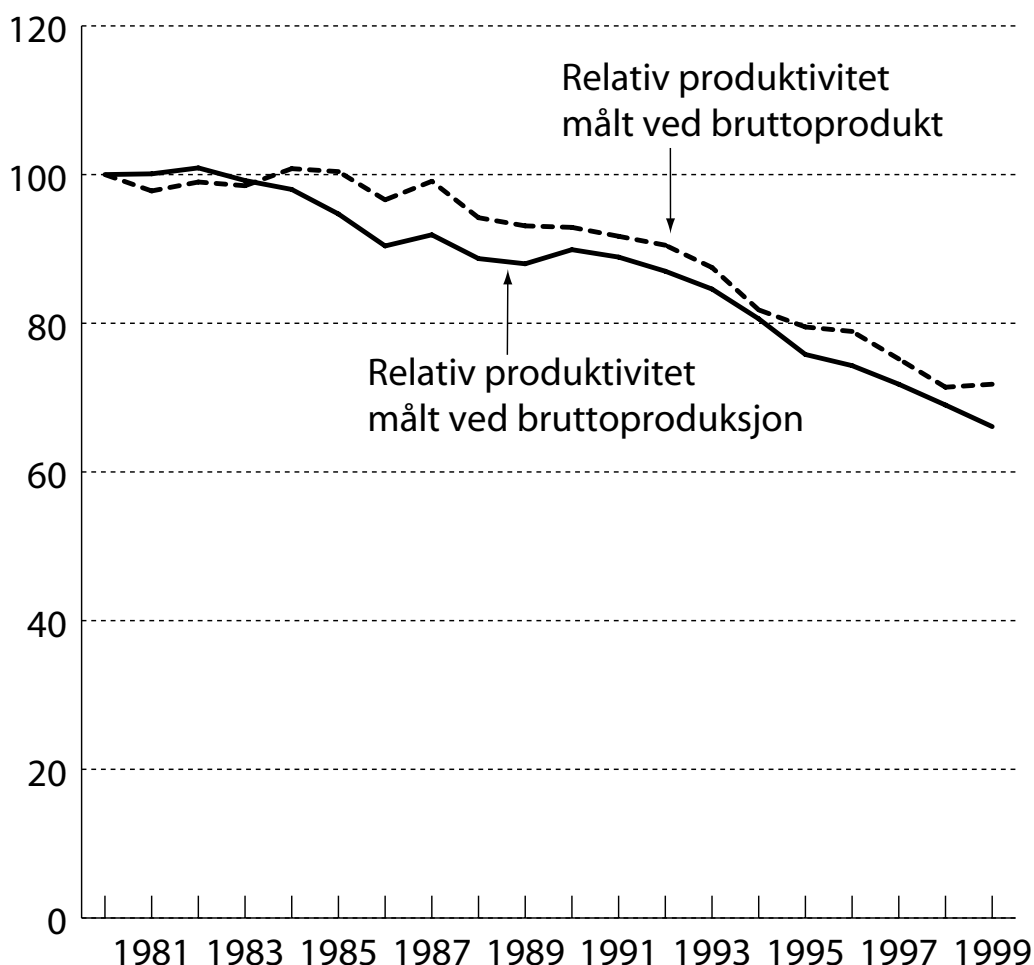
Boks 5.4 Produktivitetssammenlikninger

Usikkerheten i produktivitetstallene (bruttoprodukt i faste priser delt på antall utførte timeverk) er i hovedsak knyttet til tre forhold. For det første er det betydelige metodiske problemer knyttet til målingen av bruttoproduktet i faste priser. Datagrunnlaget for nasjonalregnskapsstatistikken og metoder for bl.a. deflatering ser ut til å variere mellom ulike lands nasjonalregnskap, slik at det er vanskelig å finne gode sammenliknbare tall. Tilgjengelige tall viser bl.a. at siden 1970 har bruttoproduktet i norsk industri målt i løpende priser i

felles valuta i grove trekk utviklet seg parallelt med bruttoproduktet i industrien hos våre handelspartnere. Målt i faste priser har imidlertid bruttoproduktet i norsk industri utviklet seg betydelig svakere enn i industrien hos våre handelspartnere. Den systematiske ulike utviklingen i bruttoproduktet målt i faste og løpende priser kan tyde på at deflateringsmetoden i de norske tallene er forskjellig fra metoden som er benyttet i tallene for handelspartnerne. Ulike deflateringsmetoder slår dermed direkte ut i ulik produktivitetsutvikling. Videre er det en tendens til betydelige revisjoner i produktivitetstallene i ettertid. I de foreløpige regnskapene bygger produksjonsutviklingen på korttidsindikatorer som produksjonsindeksen. Denne indeksen måler den samlede produksjonen, og en får dermed ikke korrigert for bidragene fra utviklingen i produktinnsatsen før senere regnskap foreligger.

For det andre kan tallene for gjennomsnittlig produktivitet i industrien gi et misvisende bilde dersom en ønsker å sammenlikne produktivitetsutviklingen mellom land som har store forskjeller i industristruktur. Analyser av produktivitetsutviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på dette kan være en viktig faktor i forhold til utviklingen i enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

Det tredje problemet med produktivitetsmålet har sammenheng med at tallene blir påvirket av kortsiktige konjunktuelle svingninger som ikke er sammenfallende med de underliggende tendensene.

Figur 5.2 Relativ produktivitet i industrien målt ved produksjon og bruttoprodukt. Indeks 1980=100.
Kilde: OECD, IMF, BLS og Statistisk sentralbyrå.

5.3 Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i konkurranseevnen og lønnsomheten. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser eller svakere produktivitetsutvikling er faktorer som isolert bidrar til svekket konkurranseevne og lavere lønnsomhet. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser eller sterkere produktivitetsutvikling isolert til bedret konkurranseevne og høyere lønnsomhet. For at det over tid skal investeres i nye lønnsomme arbeidsplasser i Norge må avkastningen på investert kapital i Norge være på linje med avkastningen utenlands. Kravet til lønnsomhet har trolig økt som følge av økt globalisering og sterkere internasjonal konkurranse. Selv om lønnsomhetsutviklingen i norsk industri ser ut til å ha vært noe svakere enn hos handelspartnerne siden 1995, er forskjellen langt mindre enn det utviklingen i relative lønnskostnader og produktivitet isolert sett skulle tilsi. Dette henger antagelig sammen med at norsk industri trolig har opplevd raskere prisvekst for sine produkter enn for sine innsatsvarer, og dermed hatt

en betydelig "terms of trade"-gevinst i samme periode. Se for øvrig avsnitt 1.1 for nærmere omtale av utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet de siste årene.

I dette avsnittet presenteres indikatorer for lønnsomhetsutviklingen, både i industrien og i øvrige næringer. En nærmere beskrivelse av de ulike lønnsomhetsmålene er gitt i boks 5.5.

Boks 5.5 Indikatorer for lønnsomhetsutviklingen

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. vedlegg 6 i beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. Makromålene tar utgangspunkt i sentrale nasjonalregnskapssammenhenger mellom innenlandsk verdiskaping og produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital, og er basert på tall fra nasjonalregnskapet. De bedriftsøkonomiske målene tar utgangspunkt i kjente nøkkeltall fra ordinære regnskaper. Det er til en viss grad samsvar mellom de to lønnsomhetsmålene, men forskjeller mellom nasjonalregnskapet og regnskapsstatistikken vil bidra til avvik.

Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

- I) $\text{driftsresultatandel} = \text{driftsresultat} / \text{totale faktorinntekter}$
- II) $\text{kapitalavkastningsraten} = \text{driftsresultat} / \text{verdien av kapitalbeholdningen}$

Driftsresultatandelen fanger opp sentrale forhold som påvirker lønnsomheten. F.eks. vil økende lønnskostnader føre til redusert driftsresultatandel, noe som isolert sett innebærer redusert lønnsomhet og svekket konkurranseevne. *Kapitalavkastningsraten* er en indikator for hvor mye kapitaleierne får igjen i forhold til innsatsen (innskutt realkapital).

Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

- III) $\text{driftsmargin} = \text{driftsresultat} / \text{driftsinntekter}$
- IV) $\text{totalrentabilitet} = (\text{resultat før ekstraordinære poster} + \text{finanskostnader}) / \text{totalkapital}$
- V) $\text{egenkapitalandel} = \text{egenkapital per 31.12} / \text{sum eien- deler per 31.12}$

Driftsmarginen kan beregnes brutto eller netto, dvs. henholdsvis før og etter ordinære avskrivninger. I internasjonale sammenlikninger brukes ofte brutto driftsmargin pga. ulike avskrivningsregler i forskjellige land. Ulik kapitalinnsats og ulik omløpshastighet for kapitalen i ulike bransjer kunne innebære at identiske driftsmarginer kan gi forskjellig kapitalavkastning. Driftsmargin er dermed mer egnet til å analysere utviklingen i lønnsomheten innen en bransje, enn utviklingen i lønnsomheten mellom ulike bransjer. Bruk

av driftsmargin bør kombineres med mål for kapitalavkastning for å ta hensyn til forskjeller i kapitalintensitet i de ulike næringene.

Totalrentabiliteten beregnes som resultatet i forhold til kapitalen i bedriften. Det er resultatet inklusive kostnader knyttet til lånefinansieringen som er relevant for å beregne avkastningen på hele kapitalen. For totalrentabiliteten måles resultatet uavhengig av om kapitalen er finansiert av egenkapitalen eller av lånte midler. Totalrentabilitetsmålet svarer i prinsippet til makro lønnsomhetsmålet *kapitalavkastningsraten*. Ulike metoder for å beregne forringelsen av realkapitalen mv. i regnskapsstatistikken og nasjonalregnskapet bidrar imidlertid til at det ikke nødvendigvis er samsvar mellom tall basert på disse to lønnsomhetsmålene.

God lønnsomhet ett bestemt år vil ikke nødvendigvis innebære noen garanti for god lønnsomhet i fremtiden dersom lønnsomheten i det bestemte året skyldes en forbigående oppgangskonjunktur. Generelt, og spesielt i sykliske og svært konkurranseutsatte bransjer eller i bransjer med stor forretningsmessig risiko, vil en tilfredsstillende soliditet være nødvendig for å sikre bedriftens eksistens gjennom konjunkturforløpet. Soliditeten måles ofte ved *egenkapitalandelen*. Ulike bransjer krever ulik soliditet fordi risikoen i ulike bransjer er forskjellig.

5.3.1 Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

Vedleggstabell 8.12 i vedlegg 8 viser lønnsomhetsutviklingen for industrien og andre næringer med utgangspunkt i de to makroøkonomiske målene *driftsresultatandel* og *kapitalavkastningsraten*.

Tabellen viser at lønnsomheten gjennom 1990-tallet har utviklet seg noe ulikt mellom de forskjellige næringsgruppene. Industrien opplevde bedret lønnsomhet gjennom første halvdel av tiåret, før lønnsomheten falt i siste halvdel. Lønnsomhetsnivået for industrien var i 2000 er om lag på linje med nivået ti år tidligere. De tre næringsgruppene varehandel, hotell og restaurant og post- og telekommunikasjon har alle opplevd fallene lønnsomhet siden 1993/94 og fram til 2000. For alle tre gruppene er nivået i 2000 betydelig lavere enn nivået i 1990, både målt ved driftsresultatandelen og kapitalavkastningsraten. For personlig og forretningsmessig tjenesteyting har lønnsomhetsutviklingen vært relativt stabil de siste ti årene.

Vedleggstabell 8.12 viser at lønnsomheten i industrien, varehandelen, forretningsmessig tjenesteyting og personlig tjenesteyting bedret seg i perioden 1990-1995, målt ved driftsresultatandelen og kapitalavkastningsraten. Eksempelvis økte driftsresultatandelen i industrien fra 19 prosent i 1990 til vel 25 prosent i 1995. For hotell- og restaurantvirksomhet og post- og telekommunikasjon ble lønnsomheten redusert i samme periode. I perioden 1995-2000 var det en nedgang i lønnsomheten i industri, varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet, post og telekommunikasjon ⁵ og forretningsmessig tjenesteyting. Dette må ses i sammenheng med blant annet en relativt sterk økning i lønnskostnadene og en svak produktivitetsutvikling. For personlig tjenesteyting har lønnsomheten vært relativt stabil fra 1995 til 2000. Tabellen viser at hotell- og restaurantvirksomhet har hatt spesielt svak lønnsomhet i siste halvdel av 1990-tallet sammenliknet med første halvdel. Foreløpige tall tyder

på en viss bedring i lønnsomheten i varehandelen fra 1999 til 2000. Vedleggstabell 8.12 viser at lønnsomhetsnivået i 2000 for varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet og post og telekommunikasjon var betydelig lavere enn ved begynnelsen av 1990-tallet. For industri, forretningsmessig tjenesteyting og personlig tjenesteyting var lønnsomheten i 2000 mer på linje med nivået ved inngangen til 1990-tallet.

Det er betydelig usikkerhet knyttet til sammenlikninger av lønnsomhetsutviklingen mellom land, blant annet som følge av at landene bruker ulike metoder for å beregne kapitalslitet. Ved å sammenlikne bruttotall kan en unngå noe av denne usikkerheten. Selv om sammenlikningen av lønnsomhetsutviklingen i Norge og hos handelspartnere baseres på bruttotall, vil det være usikkerhet som følge av måleproblemer knyttet til norske og utenlandske produktivitetstall, jf. boks 5.4.

I vedleggstabell 8.13 presenteres tall for lønnsomhetsutviklingen på 1990-tallet for Fastlands-Norge og enkelte viktige land. Sammenlikningen tar utgangspunkt i lønnsomhetsmålet »brutto driftsresultatandel», definert som forholdet mellom brutto driftsresultat og totale faktorinntekter (=brutto driftsresultat + totale lønnskostnader).

Vedleggstabell 8.13 viser følgende trekk ved utviklingen i lønnsomheten i Norge sammenliknet med enkelte av våre handelspartnere:

- Fastlands-Norge har hatt et fall i lønnsomheten i perioden 1995-1997 mot en mer stabil utvikling hos handelspartnere. (Sverige har i likhet med Norge hatt en svak lønnsomhetsutvikling i denne perioden.)
- Fastlands-Norge hadde i perioden 1995-1997 noe lavere lønnsomhet sammenliknet med et gjennomsnitt av handelspartnerne, men forskjellen er ikke veldig stor.
- For industrien i Norge har lønnsomheten gjennom 1990-tallet vært klart bedre enn i industrien i Tyskland. Også industrien i Danmark har hatt en svakere lønnsomhetsutvikling enn industrien i Norge gjennom store deler av 1990-tallet, men i 1999 var lønnsomheten klart høyere enn i Norge. Industrien i Finland har gjennom hele 1990-tallet hatt en vesentlig høyere lønnsomhet enn industrien i Norge.

Lønnsomhetsforskjellene mellom Norge og enkelte av våre handelspartnere i perioden 1995-1997 må ses i sammenheng med bl.a. følgende forhold:

- En økning i relative timelønnskostnader
- En nedgang i relativ arbeidskraftproduktivitet

I den internasjonale sammenlikningen av lønnsomhetstall presenteres ikke tall for kapitalavkastningsrater fordi det per i dag ikke foreligger tall som gjør det mulig å beregne slike. Tall for kapitalavkastningsraten i ulike land vil trolig også være beheftet med betydelig usikkerhet som følge av at det er ulik praksis for å beregne forringelsen av realkapitalen mv. i nasjonalregnskapene.

5.3.2 Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

Vedleggstabell 8.14 viser lønnsomhetsutviklingen for industrien og andre næringer med utgangspunkt i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål.

Tabellen viser at lønnsomheten i industrien, varehandelen, hotell- og restaurantvirksomhet, annen tjenesteyting og andre næringer, målt ved drifts-

marginen og totalrentabilitet, har falt etter 1995 samtidig som egenkapitalandelen (soliditeten) i disse tre næringene har økt (industrien, hotell og restaurant, annen tjenesteyting og andre næringer) eller vært stabil (varehandelen).

Vedleggstabell 8.14 bekrefter inntrykket fra vedleggstabell 8.12; generelt fallende lønnsomhet i næringslivet gjennom siste halvdel av 1990-tallet. Bildet som tegnes av de bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmålene er imidlertid mindre dramatisk enn hva som antydes av de makroøkonomiske målene. En ser også at lønnsomhetsforskjellene mellom ulike næringsgruppene er mindre målt ved de bedriftsøkonomiske målene.

Vedleggstabell 8.15 viser utviklingen i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål for industrien i Norge for 1994-2000, og utvalgte land for perioden 1994-1998.²⁰

Sammenliknet med et gjennomsnitt av utvalgte handelspartnere hadde norske industribedrifter en lavere egenkapitalandel i perioden 1994-1998, jf. tabell 8.15. Samtidig har norske industribedrifter hatt en økning i egenkapitalandelen gjennom perioden 1994-1998 mot en mer stabil utvikling hos utvalgte land, noe som blant annet skyldes konjunkturoppgangen i Norge gjennom 1990-tallet. I 1998 er egenkapitalandelen i norske industribedrifter på linje med nivået hos handelspartnerne.

Utviklingen i brutto driftsmargin og totalrentabilitet for industrien i Norge sammenliknet med et gjennomsnitt av utvalgte land tyder på at norske industribedrifter har hatt en svakere lønnsomhetsutvikling i perioden 1994-1998. Videre har norske industribedrifter opplevd en nedgang i både driftsmarginen og rentabiliteten gjennom perioden 1994-1998, mot en mer stigende utvikling hos utvalgte land. Norske industribedrifter hadde høyere totalrentabilitet enn et gjennomsnitt for utvalgte land i begynnelsen av perioden. I 1998 var situasjonen motsatt.

5.4 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i industrien i Norge og andre land.

Avlønningsformen for industriarbeidere har tradisjonelt vært timelønn. Endel industriarbeidere kan også ha fast månedslønn. I tillegg til den faste lønnen er

20. Dataene for de utvalgte landene er hentet fra Business Accounts Harmonised Databank (BACH), en database som er utarbeidet i EU-kommisjonen. Databasen inneholder aggregert og harmonisert informasjon fra de årlige årsregnskapene til ikke-finansielle foretak, og dekker 11 europeiske land samt Japan og USA. Landene som omfattes av basen er Østerrike, Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Italia, Japan, Nederland, Portugal, Spania, Sverige og USA. Dataene kan i en viss utstrekning fordeles på næring, og gir balanseoppstilling og resultatregnskap. Harmonisering av regnskapstallene er sentralt i arbeidet med databasen, men det har foreløpig ikke lyktes å harmonisere dataene fullt ut på grunn av forskjeller i regnskapsprinsipper mellom de ulike landene og vanskeligheter med å sette sammen et felles regnskapsoppsett. Sammenlikninger av nivå mellom landene er derfor problematisk, mens sammenlikning av trender er enklere. Det fremgår av tabellene i vedlegget at omfanget av data varierer når det gjelder årgang og næringer. Sammen med de metodiske problemene nevnt ovenfor, kompliserer dette sammenlikning av tall for de ulike landene. Definisjonen av industrinæringen i BACH avviker også noe fra næringsinndelingen som er benyttet for de norske tallene.

arbeidstid innrapportert og omregnet til timefortjeneste og tatt med i sammenlikningene mellom land.

Lønnskostnadene består av lønn per arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid (f. eks. lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader som arbeidsgiveravgifter, pensjonsutgifter osv. og som knytter seg til bruken av arbeidskraft. Beregningsutvalget vil imidlertid understreke at en rangering av nivåfall for lønnskostnader mellom land isolert sett ikke sier noe om konkurranseevnen.

Konkurransevektene baserer seg på (som ellers i kapittel 5) flere land enn tidligere. Så langt man kan fremskaffe sammenliknbare tall forsøker man å ta disse inn i sammenlikningene. Sør-Korea er med i sammenlikningene fra 1985, mens hele Tyskland, både tidligere Øst- og Vest-Tyskland er med i tallene fra 1993. Nivåsammenlikningene omfatter nå ca. 97 prosent av landene brukt ellers i kapittel 5. Landene som ikke er med i de relative sammenlikningene er Thailand, Singapore, Taiwan, Polen, Tsjekkia og Ungarn.

Anslått lønnskostnadsnivå for norske industriarbeidere for år 2000 lå 17 prosent høyere enn gjennomsnittet regnet i norske kroner for våre handelspartnere som er med i tabell 5.1 i vedlegg 5, jf. figur 5.3.

Lønnskostnadsnivået for norske industriarbeidere gikk i løpet av første halvdel av 80-årene opp til et nivå på om lag 25 prosent høyere enn gjennomsnittsnivået for våre nærmeste konkurrentland, om lag en dobling i løpet av 5 år.

Deretter har lønnskostnadsnivået for norske industriarbeidere i forhold til våre viktigste konkurrentland i hele 90-årene ligget blant de 2-4 landene (i tabell 5.1) med høyeste lønnskostnadsnivå, sammen med Tyskland og tidvis Belgia og Sveits, mens gjennomsnittsforskjellene har blitt noe lavere.

Alle de europeiske land unntatt Storbritannia hadde i 2000 relativt lavere lønnskostnader enn 3 år tidligere, mens det for landene utenfor Europa var motsatt. Gjennomsnittlig var nivåforskjellene de samme i 1997 og 2000. I forhold til enkeltland og geografisk plassering har dette vært typisk strukturelle trekk mellom landene for siste halvdel av 90-årene frem mot 2000.

På grunn av problemer med tilgang til relativt sikre anslag på lønnskostnadsveksten for industriarbeidere fra 2000 til 2001, velger utvalget i denne rapporten å presentere sammenlikningene bare frem til 2000.

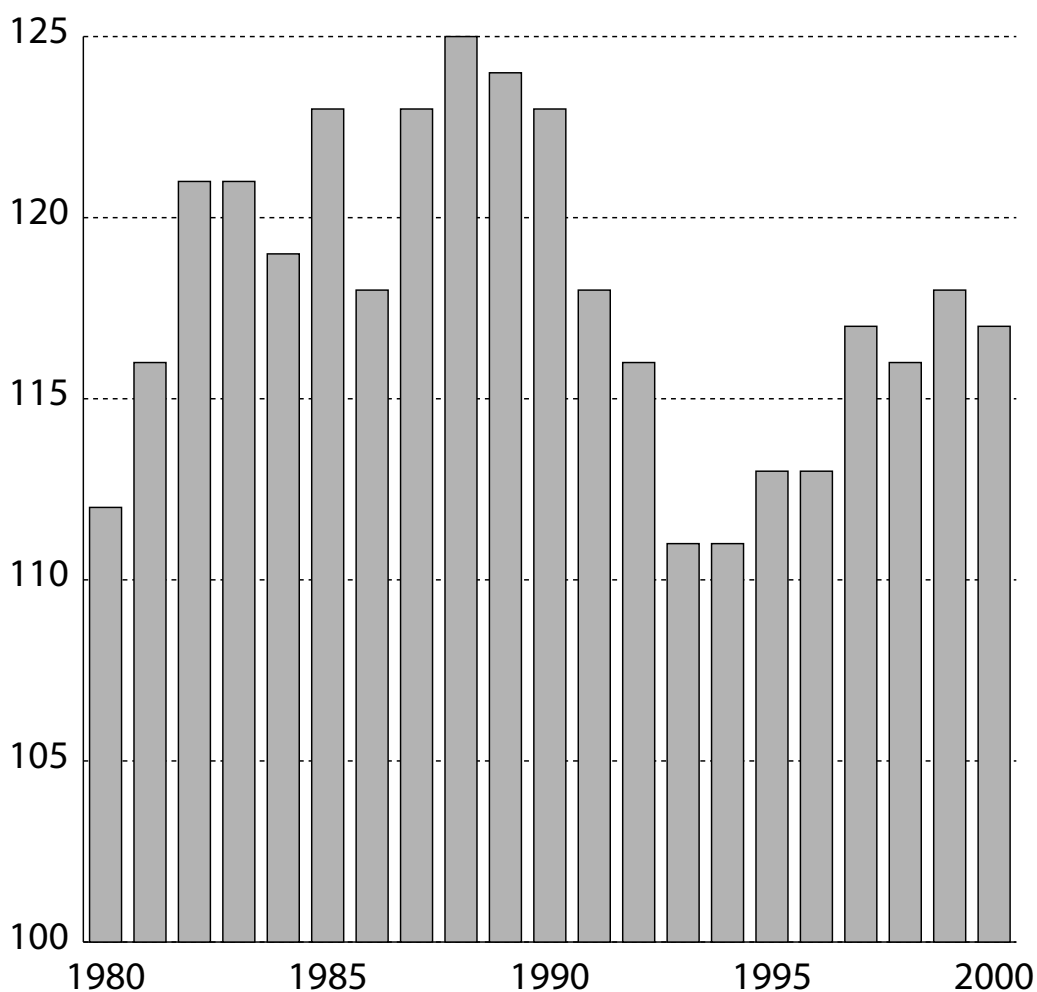
Strukturen på timelønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger per arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lave faktiske lønninger per arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. Mens bare Danmark hadde høyere lønn per arbeidet time enn Norge i 1997, hadde 10 land høyere indirekte personalkostnader per arbeidet time målt i norske kroner. For flere detaljer vises det til vedlegg 5.

Funksjonærene slik de defineres i statistikken, har fått stadig større betydning for lønnssummen både i Norge og i de fleste andre land. Omlag halvparten av lønnssummen i norsk industri tilfaller de som i lønnsstatistikken defineres som funksjonærer.

Arbeidstid og de indirekte personalkostnader er forskjellige for arbeidere og funksjonærer i de ulike landene. I tillegg kan fordelingen av antall funksjonærer og arbeidere være svært forskjellige. Tallmessige indikasjoner for

enkelte land innenfor EU-området, peker fortsatt i retning av at lønnskostnadene i Norge ligger langt nærmere våre handelspartnere, dersom funksjonærene hadde vært med i sammenlikningene for industrien.

Utvalget vil som følge av en stadig mer harmonisert lønnsstatistikk mellom en del land, se på alternative kilder for å sikre at dekningsgraden og kvaliteten på tall for lønnskostnadene i forhold til utlandet blir best mulig både innenfor enkeltgrupper og totalt.

Figur 5.3 Lønnskostnader per arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnerne. Handelspartnerne=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.5 Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene

Boks 5.6 Om markedsandeler

I ettertid kan industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene og eksportmarkedene*. I tillegg vil utviklingen i industriens konkurranseevne bl.a. påvirke industriens andel av bruttonasjonalproduktet, sysselsetting og beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurranseevnen fører til evt. endrede markedsandeler. I tillegg vil forskjeller i selve kostnads *nivået* ha betydning for sammenhengen mellom endringer i konkurranseevnen og endringer i markedsandelene. Utviklingen i markedsandelene må dessuten ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes bl.a. ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendigvis gir uttrykk for endringer i konkurranseevnen for landet. Økt internasjonal arbeidsdeling vil for eksempel bidra til en underliggende nedgang i hjemmemarkedsandelene.

I tillegg til en trendmessig nedgang som følge av økende grad av internasjonal arbeidsdeling, vil utviklingen i hjemmemarkedsandelene også kunne avhenge av utviklingen i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser. Det er vanskelig å tallfeste hvor mye av nedgangen i hjemmemarkedsandelene de siste årene som kan tilskrives de ulike forklaringsfaktorene. En analyse ¹⁾ av de viktigste industrivarene kan imidlertid tyde på at vel halvparten av nedgangen i hjemmemarkedsandelene fra 1968 til 1994 skyldes økt internasjonal spesialisering. I tillegg har prisene på hjemmemarkedet økt klart kraftigere enn importprisene i denne perioden, noe som også har bidratt til tapet av hjemmemarkedsandeler. Utviklingen i dette prisforholdet kan imidlertid være påvirket av de samme bakenforliggende faktorer som tendensen til økende internasjonal arbeidsdeling. Spesielt kan lavere transportkostnader, bl.a. som følge av utviklingen innenfor informasjonsteknologi, ha bidratt til nedgang i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser i alle land over tid. Den samlede betydningen av internasjonal arbeidsdeling for nedgangen i hjemmemarkedsandelene er derfor trolig enda større enn antydnet over.

Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan beregnes ved å sammenligne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer (ekskl. skip og oljeplattformer) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene er aggregert med vektorer som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport.

Til forskjell fra hjemmemarkedsandelene, tilsier økt internasjonal handel ingen tilsvarende trend i markedsandelene for eksport ²⁾. Utviklingen i eksportmarkedsandelene bør imidlertid tolkes med stor varsomhet. Endringene i eksportmarkedsandelene blir målt ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer med veksten i den samlede vareimporten hos våre handelspartnere. Forskyvninger i sammensetningen av norsk industris eksport i forhold til handelspartnernes vareimport vil kunne gi endringer i den samlede eksportmarkedsandelen uten at det behøver å være endringer i markedsandelene for undergrupper av industrivarer. Tolkingsproblemet for-

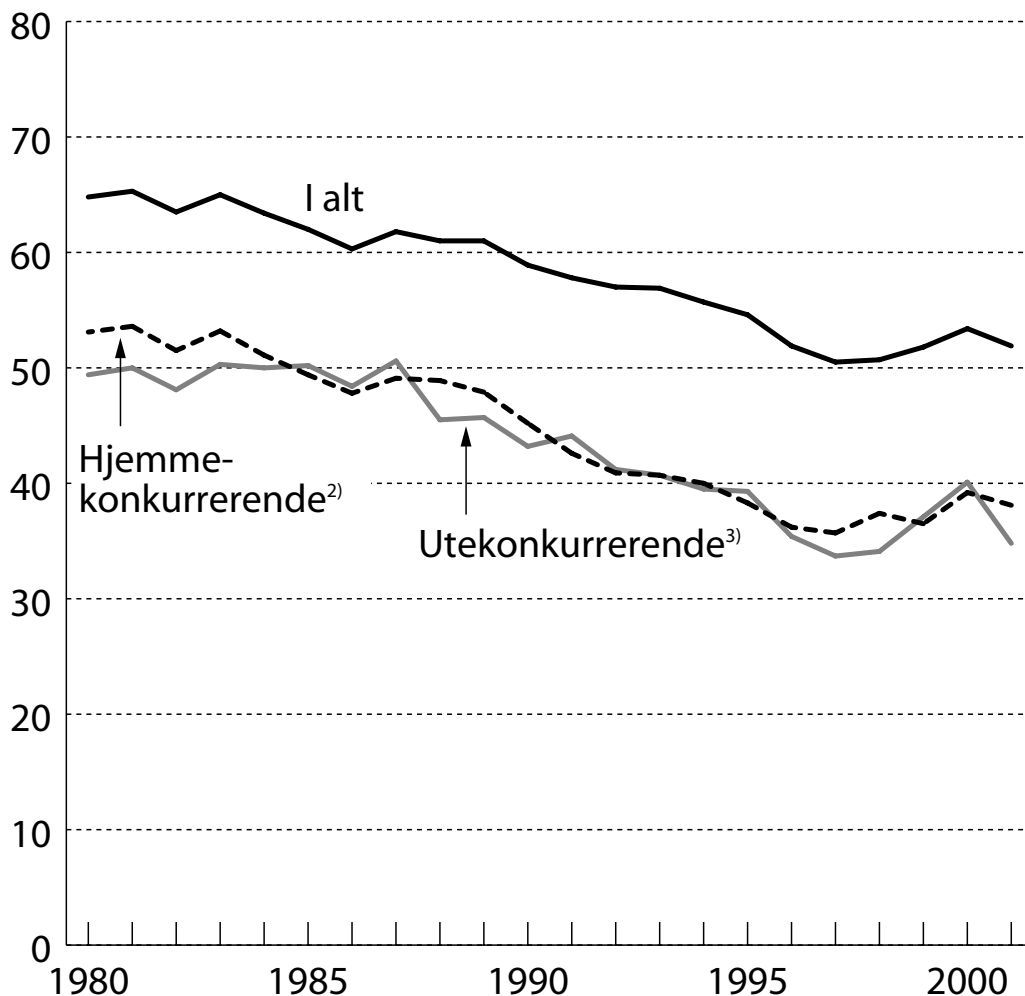
sterkes når en måler utviklingen i markedsandeler for undergrupper av industrivarer med endringen i den samlede vareimporten hos handelspartnerne som indikator for markedsvekst.

Markedsandeler på hjemmemarkedet er beregnet ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av de enkelte varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av varer som delvis dekkes av import.

¹B. E. Naug (1999): "Modelling the Demand for Imports and Domestic Output", Discussion Papers No. 243, Statistisk sentralbyrå. ²Denne forskjellen henger sammen med måten markedsandelene måles på. Eksportmarkedsandelene for norsk industri beregnes ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer med veksten i vareimporten for gjennomsnittet av handelspartnerne. Med økt internasjonal handel vil det være en tendens til at både eksporten og importen i de enkelte land øker. Dersom eksporten av industrivarer i Norge øker med like mye som importen hos gjennomsnittet av handelspartnerne som følge av økt internasjonal arbeidsdeling, vil dette ikke slå ut i eksportmarkedsandelen slik denne beregnes. Først når norsk eksport øker mer enn handelspartnernes import kan en et stykke på vei tolke dette som at norske produsenter vinner markedsandeler på eksportmarkedet. Markedsandelene på hjemmemarkedet for industrivarer beregnes ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av industrivarer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av samme typer varer. Siden den samlede innenlandske anvendelsen inkluderer import som vil ha en tendens til å øke ved økt internasjonal arbeidsdeling, vil det også være en tendens til at hjemmemarkedsandelene faller. Det følger av dette at en bør sammenlikne utviklingen i hjemmemarkedsandelene mellom ulike land for å få et bilde på tap av markedsandeler på hjemmemarkedet som ikke kan tilskrives økt internasjonal arbeidsdeling.

I ettertid kan en et stykke på vei avlese industriens totale konkurranseevne ved å se på utviklingen i markedsandeler ute og hjemme. Grunnlaget for dette er utdypet i boks 5.6.

Siden den økonomiske utviklingen er kjennetegnet ved økt internasjonal spesialisering, vil hjemmemarkedsandelene falle trendmessig. Norske hjemmemarkedsandeler bør derfor sammenliknes med hjemmemarkedsandelene hos handelspartnerne. Avvik i enkeltår kan ha sammenheng med at konjunkturutviklingen ikke er i fase i Norge og hos handelspartnerne. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte imidlertid hjemmemarkedsandelene for de fleste industrivarer med knapt 6 prosent fra 1997 til 2000. Markedsandelene økte i disse årene både for hjemmekonkurrerende og utekonkurrerende næringer. Fra 2000 til 2001 avtok hjemmemarkedsandelene igjen, med knapt 3 prosent.

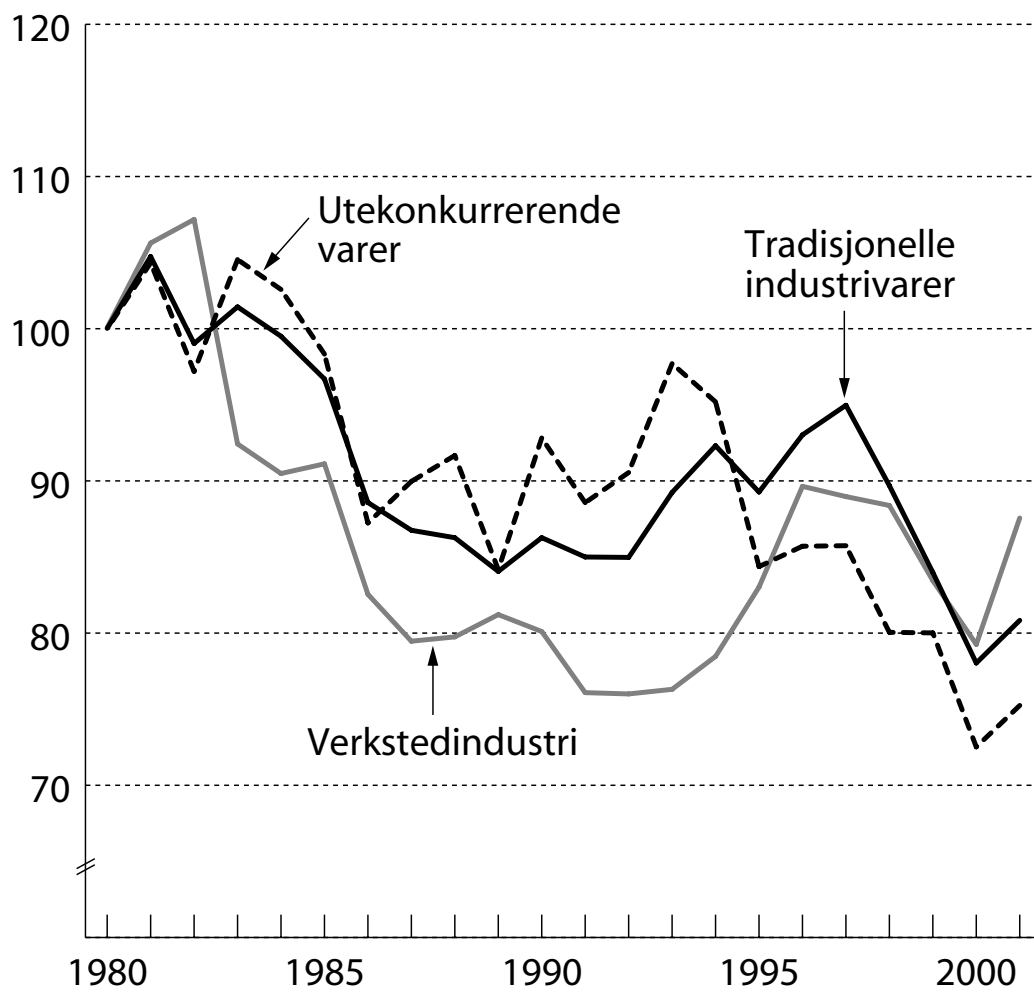

Figur 5.4 Hjemmemarkedsandeler for industrivarer¹⁾. Volumandeler

¹⁾Utenom skip og plattformer. ²⁾Tekstil- og bekledningsvarer, trevarer, kjemiske og mineraliske produkter, andre verkstedprodukter. ³⁾Treforedling, kjemiske råvarer, raffinerte oljeprodukter, metaller, bergverksprodukter.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Foreløpige tall indikerer at eksportmarkedsandelen for tradisjonelle industrivarer falt med knapt 15 prosent fra 1997 til 2001. Siden 1990 har eksportmarkedsandelen samlet falt med om lag 5 prosent. Tapet av markedsandeler de siste fire årene er særlig markert for de såkalt utekonkurrerende næringer, som bl.a. produserer metaller, kjemiske råvarer og treforedlingsprodukter. Opplysninger fra næringen tyder på at dette blant annet kan knyttes til kapasitetsproblemer i produksjonen, noe som vil gi fall i markedsandelen så lenge etterspørselen er høyere enn produksjonskapasiteten. Innen verkstedsindustrien har eksportmarkedsandelen økt med 9 prosent siden 1990.

Figur 5.5 Markedsandeler for norsk eksport av tradisjonelle industrivarer. Volumindeks 1980=100
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Kapittel 6

Økonomiske utsikter

6.1 Internasjonal økonomi

- *Utsiktene for internasjonal økonomi er fortsatt meget usikre. I særlig grad gjelder dette i den amerikanske økonomien, hvor det er bygget opp flere store ubalanser de siste årene. Stadig stigende aksjekurser har de siste 10 årene bidratt til å finansiere det stadig voksende underskuddet på driftsbalansen overfor utlandet, som særlig skyldes negative finansinvesteringer i privat sektor. Underskuddet på driftsbalansen har de tre siste årene tilsvart om lag 3 prosent av BNP. Den store usikkerheten omkring amerikansk økonomi har bidratt til en betydelig svekkelse av amerikanske dollar.*
- *Korttidsstatistikk antyder imidlertid at tilbakeslaget som rammet både USA, Japan og Europa i fjor nå er over. Konjunkturuomslaget i USA er kommet tidligere enn ventet, mens utviklingen i Europa peker i retning av et oppsving i andre halvår 2002, som tidligere lagt til grunn.*
- *Arbeidsledigheten i den industrialiserte verden har steget siden sommeren 2001. Veksten i arbeidsledighet har vært sterkest i USA, Tyskland og Frankrike, men også i Storbritannia har ledigheten økt. I Norden har ledigheten falt noe. Inflasjonen, målt ved tolv månedersveksten i konsumprisene, steg hos Norges handelspartnere inn i 2001, hovedsakelig som følge av sterk økning i energiprisene. Utover høsten 2001 falt prisveksten igjen, før den flatet ut i løpet av våren 2002.*

I USA ser fjorårets økonomiske tilbakeslag ut til å bli kort og mildt. BNP falt kun i 3. kvartal. Etter en moderat aktivitetsøkning i 4. kvartal 2001 indikerer foreløpige nasjonalregnskapstall en vekst i 1. kvartal i år på om lag 6 prosent i årlig rate. Oppsvinget forklares i første rekke av at nedgangen i lagerinvesteringer har stoppet opp, i tillegg til en solid utvikling i privat og offentlig konsum. Lagertilpasningen som ser ut til å være fullført, har bidratt til et omslag i industriproduksjonen etter en nedgangsperiode på halvannet år. De betydelige lettelsene i pengepolitikken i 2001 har antagelig bidratt betydelig til å holde det private forbruket og boliginvesteringene oppe gjennom det økonomiske tilbakeslaget. Totalt har den amerikanske sentralbanken redusert signalrentene med 4,75 prosentpoeng fra januar 2001. Også finanspolitikken har bidratt til å stimulere økonomien, først og fremst gjennom betydelige skattelettelser. Flere forhold trekker imidlertid i retning av at oppgangen kan bli svakere enn ved tidligere konjunkturuomslag. Øvrige investeringer i næringslivet har falt siden 1. kvartal 2001, men ligger stadig på et relativt høyt nivå. Den sterke konsumveksten i USA i nedgangsperioden har redusert de økonomiske virkningene av nedgangen i investeringene. Dermed skaper den sterke utviklingen i forbruket usikkerhet om styrken i oppgangen fordi forbrukernes ønsker om utskifting av varige forbruksgoder, som normalt er den viktigste drivkraften for vekst i begynnelsen av en oppgang, nå er mindre. Tilsvarende gjelder for den sterke utviklingen i boligmarkedet gjennom tilbakeslaget.

Arbeidsledigheten har steget markert fra et meget lavt nivå i 2001, men er fortsatt relativt lav. Ledigheten ventes å falle noe gjennom andre halvår 2002.

Lav kapasitetsutnyttelse og fortsatt svake prisimpulser fra utlandet ventes å bidra til en klar nedgang i konsumprisveksten i 2002. En svekket dollarkurs kan bidra til en viss økning i prisveksten, trass i en relativt lav import.

Også i euroområdet var det en svak økonomisk utvikling i 2001. Det var imidlertid store forskjeller i styrken i tilbakeslaget mellom landene, først og fremst knyttet til utviklingen i privat konsum. Avmatningen har vært særlig markert i Tyskland, samt i enkelte mindre land som ble hardt rammet av tilbakeslaget i IKT-sektoren, bl.a. Irland og Finland. I Frankrike, Italia og Spania har tilbakeslaget vært mindre markert. Flere indikatorer trekker nå i retning av økt aktivitet i industrisektoren i euroområdet.

BNP-veksten i Norden var 1,1 prosent i 2001, etter en vekst på 3,6 prosent i 2000. Avmatningen har vært markert i alle landene i området. I Finland og Sverige var fjoråret preget av det sterke tilbakeslaget i IKT-sektoren og den internasjonale avmatningen. I Danmark, som i Norge, skyldtes den lavere aktivitetsveksten i større grad kapasitetsbegrensninger. Til tross for svakere vekst fortsatte de siste årenes positive utvikling i arbeidsmarkedet også i 2001, og ledigheten falt ytterligere. Mens prisstigningen har avtatt i Danmark og Finland, har inflasjonen økt i Sverige.

Tabell 6.1: Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før.

	Bruttonasjonalprodukt				Konsumpriser				Arbeidsledigheten (nivå)			
	2000	2001	2002 ²⁾		2000	2001	2002 ²⁾³⁾		2000	2001	2002 ²⁾	
	0	1)			1)2)	1)3)				1)		
USA	4,1	1,2	OECD 2,5	CF 2,7	3,4	2,8	OECD 1,8	CF 1,7	4,0	4,8	OECD 5,6	CF 5,8
Japan	2,4	-0,4	-0,7	-0,5	-0,7	-0,7	-1,2	-0,9	4,7	5,0	5,8	5,5
Storbritannia	3,0	2,2	1,9	1,8	2,1	2,1	2,3	2,3	5,5	5,1	5,3	3,3 ⁴⁾
Frankrike	3,6	2,0	1,4	1,4	1,8	1,8	1,6	1,8	9,4	8,7	9,2	9,1
Tyskland	3,0	0,6	0,7	1,0	2,1	2,4	1,5	1,6	7,5	7,4	7,8	9,7 ⁴⁾
Sverige	3,6	1,2	2,1	1,7	1,3	2,6	2,6	2,4	4,7	4,0	4,2	..
Norges handelspartnere	3,7	1,3	1,7	1,5	2,3	2,5	2,1	2,0	6,2	5,8	6,1	..
Norge	1,1 ⁵⁾	..	..	..	3,1	..	..	..	3,4	..	..	..

¹⁾Tallene for 2001 er hentet fra OECD Economic Outlook 70, foreløpig utgave (november 2001)

²⁾Anslag for 2002 er basert på Economic Outlook 70 og på Consensus Forecast (november 2001).

³⁾OECDs anslag refererer seg til veksten i deflator på privat konsum.

⁴⁾Arbeidsledigheten defineres forskjellig fra OECDs statistikk.

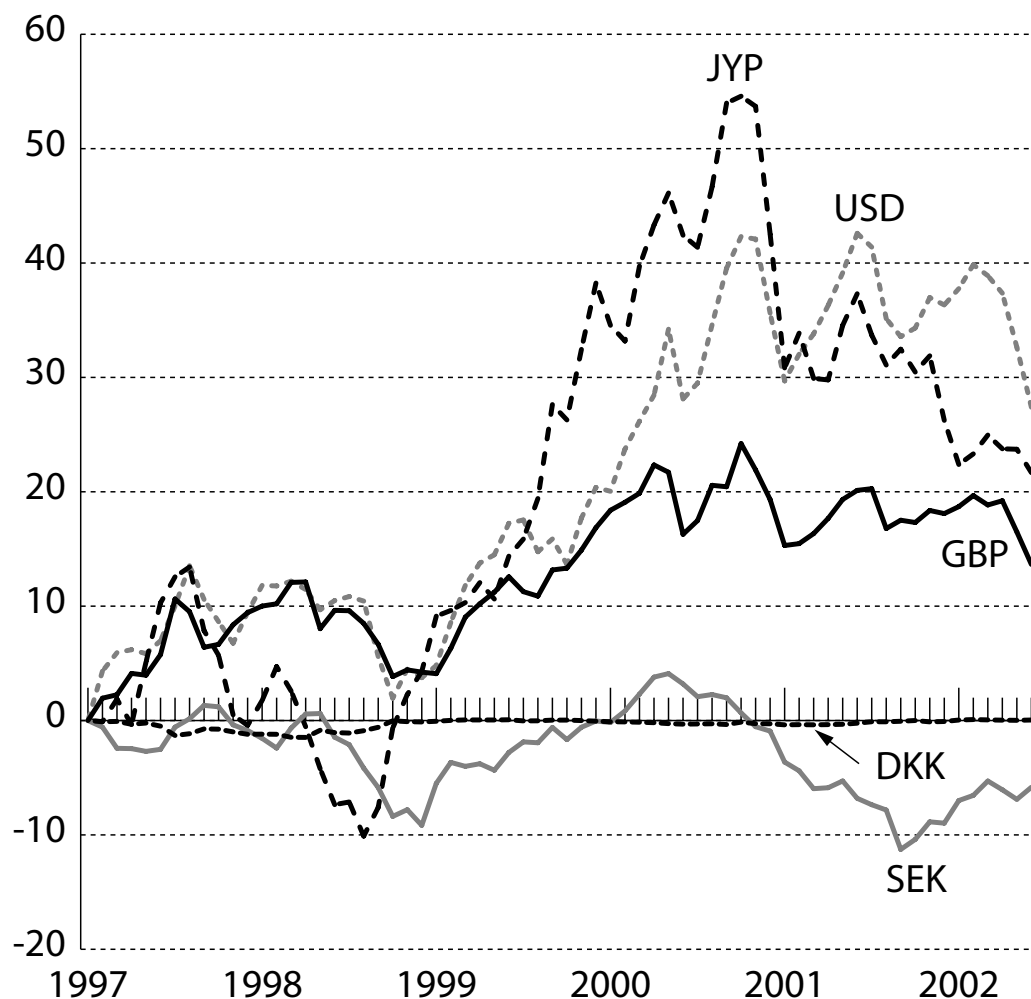
⁵⁾Fastlands-Norge

Kilde: SSB, OECD og Consensus Forecast

Høy økonomisk vekst de siste årene bidro til at arbeidsledigheten for gjennomsnittet av våre viktigste handelspartnere ble redusert til 5,8 prosent i 2001. Utover 2001 økte imidlertid ledigheten i flere land, spesielt i USA hvor den steg fra 4,0 prosent i desember 2000 til 6,0 prosent i april 2002. Det har også vært en svak økning i ledigheten i euroområdet siden i fjor sommer.

Fra 1996 til 1999 var konsumprisveksten hos Norges viktigste handelspartnere svært lav. I 2000 og første halvår 2001 økte imidlertid prisstigningen, blant annet som følge av økte energipriser. Gjennom andre halvår 2001 har prisveksten internasjonalt falt noe igjen. For gjennomsnittet av våre viktigste handelspartnere var veksten i konsumprisene i fjor 2,5 prosent. En nærmere omtale av konsumprisveksten hos Norges handelspartnere er gitt i kapittel 5.1.3 og i vedlegg 6.

Situasjonen på valutamarkedene var relativt stabil gjennom 2001, iallfall mellom de viktigste valutaene. Det samme var tilfelle for de første månedene av 2002. Dollar har vist en generell svekkelse siden årsskiftet 2001/2002, og kursen mellom dollar og euro er tilbake på nivået ved inngangen til 2001. Mot slutten av juni falt dollaren til paritetet mot euroen. En større mistillit til regnskapene til amerikanske selskaper, bl.a. i lys av Enron-konkursen, kan bidra til å forklare dollarsvekkelsen. Videre har den amerikanske driftsbalansen vist store underskudd i flere år. En vedvarende mistillit til det amerikanske aksjemarkedet kan bidra til fallende dollarkurs, som i sin tur kan medvirke til at utenriksøkonomien kommer i balanse igjen. Svenske kroner svekket seg kraftig gjennom 2001, men har styrket seg noe i 2002. Et forhold som brukes for å forklare den sterkere svenske kronen er at et eventuelt svensk ØMU-medlemskap vil antagelig skje til et sterkere vekslingsforhold enn de 10,50 svenske kroner per euro som var kursen ved årsskiftet. Britiske pund har svekket seg om lag i takt med dollar, men noe svakere.

Figur 6.1 Valutakursutvikling. Prosentvis avvik fra gjennomsnittskurs mot ecu/euro i januar 1997.

Bristen i aksjeboblen for internettselskaper, den svake økonomiske utviklingen og terrorangrepene 11. september bidro i 2001 til den negative utviklingen i de viktigste aksjemarkedene. Etter å ha falt fra januar til slutten av september tok aksjemarkedene seg likevel opp fram til årsskiftet. Siden slutten av 2001 har det kommet en rekke negative nyheter for enkeltelskaper, hvor konkursen i Enron og rettssaken mot konsulent- og revisjonsselskapet Andersen har vært de mest omtalte. I slutten av juni ble det kjent av teleselskapet WorldCom også gjennomførte en tvilsom regnskapspraksis. Flere av hendelsene oppfattes av mange investorer og analytikere som utslag av strukturelle problemer ved det amerikanske aksjemarkedet og regnskaps- og børslovgivningen, og de viktigste aksjeindeksene i USA har falt gjennom hele første halvår i år. I tillegg har amerikanske medier den siste tiden rettet stor og kritisk oppmerksomhet mot avlønningene til toppsjefene i flere av disse selskapene. Disse forholdene har antagelig bidratt til å redusere tilliten til det amerikanske aksjemarkedet. De viktigste aksjeindeksene i USA falt fra sommeren 2000 til høsten 2001. Oppgangen fra oktober til desember i fjor er blitt etterfulgt av et om lag tilsvarende fall i år, blant annet har Wilshire 5000

falt med 10 prosent siden årsskiftet. Den teknologidominerte Nasdaq-indeksen har i samme periode falt med 35 prosent. Aksjemarkedene i USA og Europa har utviklet seg nokså parallelt det siste året, men de europeiske børsene har generelt vært mer preget av utviklingen i telekomsektoren.

Den amerikanske sentralbanken senket renten elleve ganger, med til sammen 4,75 prosentpoeng, gjennom 2001. Den viktigste amerikanske styringsrenten har ligget på 1,75 prosent siden årsskiftet, og realrenten i USA er for tiden negativ. Den amerikanske sentralbanken har gitt uttrykk for at renten vil bli liggende lavt inntil den ser tydelige beviser på at veksten i amerikansk økonomi er tilbake på trendnivået, rundt 3 prosent årlig.

Den kortsiktige renten i Japan har med et lite avbrekk vært svært nær null siden sommeren 2000. På grunn av nedgang i konsumprisene er imidlertid realrenten i Japan fortsatt positiv.

Den europeiske sentralbanken (ESB) strammet til pengepolitikken i 1999 og 2000, før den i mai 2001 senket signalrenten med 0,25 prosentpoeng. I fjor høst senket ESB styringsrenten ytterligere tre ganger, slik at renten ved utgangen av året var 3,25 prosent. Der har den ligget siden.

Som følge av tiltakende inflasjon strammet den svenske Riksbanken til pengepolitikken i 2000. Stadig økende prisvekst medvirket til at Riksbanken økte styringsrenten ytterligere med 0,25 prosentpoeng i juli i fjor, før renten ble senket med 0,5 prosentpoeng etter terroraksjonene i USA. Våren 2002 hevet så Riksbanken reporenten til 4,25 prosent, begrunnet med bedre utsikter internasjonalt samt en høy ressursutnyttelse i Sverige. Tolvmånedersveksten i svenske konsumpriser har steget i to år, og ligget over inflasjonsmålet på 2,0 prosent siden i fjor høst.

I løpet av 2001 senket Bank of England (BoE) styringsrentene med 2 prosentpoeng, som følge av utsikter til at prisveksten vil holde seg i underkant av inflasjonsmålet på 2,5 prosent. Innenlandske forhold og utsiktene internasjonalt trakk også i retning av en viss avdemping av den økonomiske veksten i Storbritannia. I løpet av 2002 har BoE har styringsrenten uendret på 4,0 prosent.

Lange renter internasjonalt falt gjennom mye av 2001. Fra november til mars har lange renter steget noe. Rentene på amerikanske statsobligasjoner med 10 års løpetid er ved utgangen av mai 5,1 prosent, det samme som ved årsskiftet. Renten på tyske statsobligasjoner med 10 års løpetid har fulgt sin amerikanske motpart svært godt siden september 2001, og differansen mellom amerikanske og tyske papirer er nær null.

6.2 Norsk økonomi

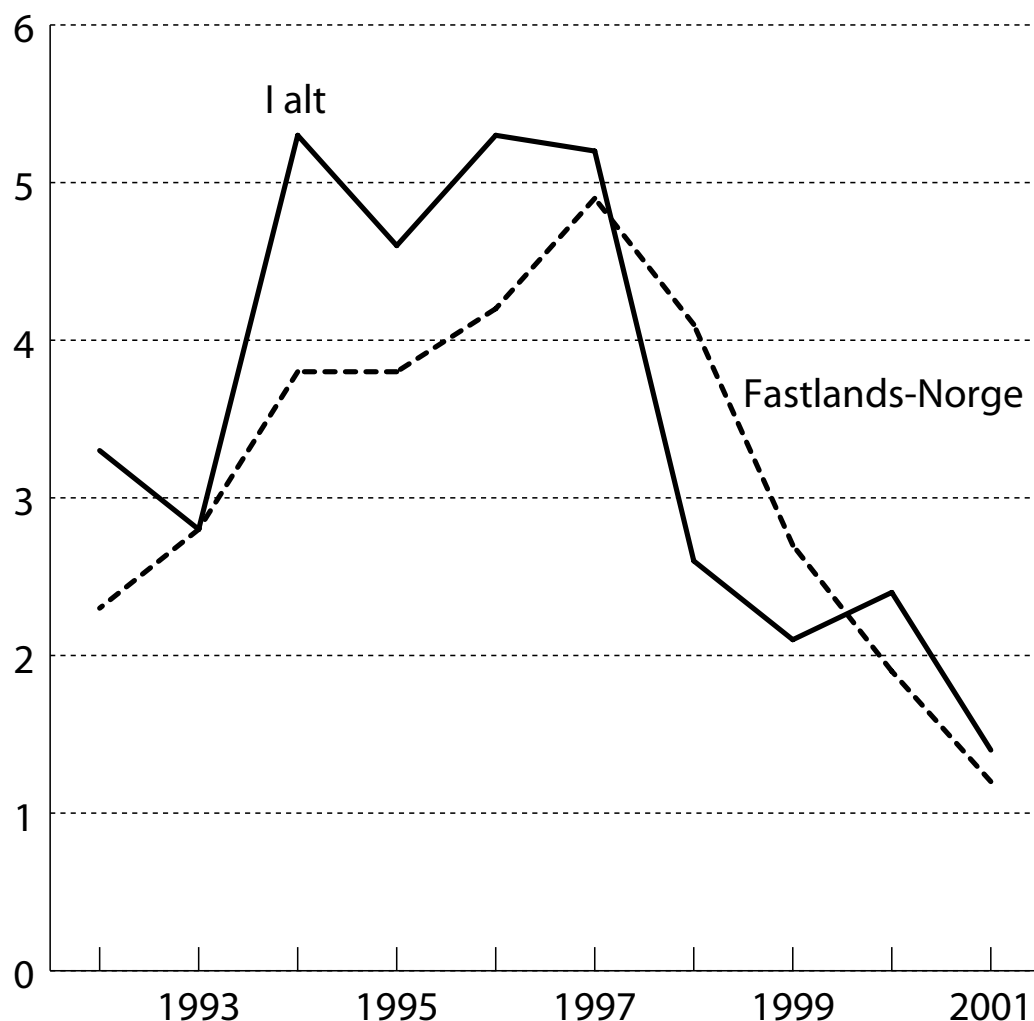
- *Den relativt lave veksten i aktiviteten i fastlandsøkonomien etter konjunkturtoppen på slutten av 1990-tallet fortsatte i 2001. Bruttonasjonalproduktet (BNP) i Fastlands-Norge økte med 1,2 prosent fra 2000 til 2001. Husholdningenes konsum økte med 2,5 prosent i 2001, en noe lavere vekst enn året før. Etter en moderat økning i Fastlands-Norges investeringer i 2000, falt de litt i 2001. Svak utvikling i norske eksportmarkeder bidro til at eksporten av tradisjonelle varer økte forholdsvis beskjedent i fjor. Sysselsettingen målt i personer gikk litt opp, men ikke nok til å forhindre en liten økning i*

arbeidsledigheten. Antall utførte timeverk gikk noe ned, noe som blant annet har sammenheng med økt ferie. Høy oljepris bidro til et rekordhøyt overskudd på driftsbalansen overfor utlandet.

- *For 2002 er finanspolitikken lagt om i en noe mer ekspansiv retning, i hovedsak i form av reduksjoner i skatter og avgifter. Prognosene fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå peker i retning av at veksten i fastlandsøkonomien også i 2002 kommer til å holde seg moderat. Hvis valutakursene holder seg på nivået fra midten av juni, vil en sterkt svekket kostnadsmessige konkurranseevne bidra til en svak utviklingen i tradisjonell vareeksport - selv om etterspørselen i de norske eksportmarkeder tar seg opp. Fastlandsbedriftene ventes å investere noe mindre enn i fjor, mens boliginvesteringene kan komme til å øke noe. Høy vekst i disponibel realinntekt som følge av skattelette og lav prisvekst er noe av bakgrunnen for at veksten i husholdningenes forbruk ventes å ta seg opp i 2002 - til tross for utsikter til fortsatt høye renter. Det er utsikter til konstant eller svakt økende arbeidsledighet, ifølge prognosene.*

Aktivitetsveksten i fastlandsøkonomien har vært forholdsvis beskjeden ved starten av det nye årtusen. Nye reviderte nasjonalregnskapstall viser en vekst i BNP for Fastlands-Norge på 1,9 prosent i 2000 og 1,2 prosent i 2001. Dette er klart lavere enn i konjunkturoppgangen i de foregående syv årene. I gjennomsnitt har den årlige veksten i BNP for Fastlands-Norge i den siste konjunktursykelen vært om lag 2 ¹/₂ prosent.

Spesielt høyt nivå på kraftproduksjonen i 2000 påvirket BNP-veksten i betydelig grad i begge de foregående årene. BNP i fastlandsøkonomien utenom kraftsektoren, økte således med 1,6 prosent i 2000 og 1,7 prosent i 2001. Økt petroleumsproduksjon i 2001 bidro til at veksten i BNP i alt var 0,2 prosentpoeng høyere enn i Fastlands-Norge.

Figur 6.2 BNP - volumvekst fra året før i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Forbruket i husholdningene vokste litt mindre i 2001 enn i 2000, mens konsum i offentlig forvaltning økte noe mer. *Investeringene* i fast kapital har falt i hvert år etter 1998. Investeringsnedgangen i 2001 var ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene 4,6 prosent. Denne nedgangen kan i stor grad føres tilbake til et markert fall i investeringene i utenriks sjøfart og i tjenester tilknyttet utvinning, men også i fastlandsøkonomien var investeringene noe lavere enn året før. Boliginvesteringene økte fra 2000 til 2001, mens fastlandsbedriftenes og offentlig sektors investeringer falt. Investeringene i utvinning og rørtransport økte med 7,2 prosent i 2001.

Eksporten av tradisjonelle varer har vokst forholdsvis beskjedent i de fire siste årene. I 1998-2000 skjedde dette til tross for sterk vekst i verdensøkonomien slik at det var et betydelig tap av markedsandeler. I 2001 økte eksporten av tradisjonelle varer med 4,0 prosent, men da var den økonomiske utviklingen internasjonalt meget svak. Moderat vekst i innenlandsk etterspørsel og

spesielt investeringsnedgangen bidro til at importvolumet i 2001 ikke økte fra året før.

Antall *sysselsatte* økte i 2001 med anslagsvis 0,5 prosent eller rundt 10 000 personer. Antall utførte timeverk gikk likevel ned med 1,0 prosent, noe som blant annet henger sammen med ferieutvidelsen. Sysselsettingen steg i perioden 1993 til 1999 i gjennomsnitt med 1,8 prosent eller nær 38 000 personer årlig, mens den gjennomsnittlige arbeidstiden falt med 0,4 prosent. Ifølge AKU ble arbeidsledighetsraten halvert²¹ fra 1992 til 1998 og kom på årsbasis ned i 3,2 prosent som tilsvarte 74 000 personer. Som årsgjennomsnitt var arbeidsledigheten uforandret i 1999, men har deretter økt noe og var i 2001 3,6 prosent. Justert for normale sesongvariasjoner nådde summen av registrert ledige og personer på tiltak en bunn i første halvår 1999 med om lag 66 000 personer. Deretter har det vært en tendens til økt ledighet, særlig gjennom høstmånedene i fjor. Justert for normale sesongvariasjoner var summen av registrert ledige og personer på tiltak i mai 2002 kommet opp i om lag 83 000 personer.

En del av utviklingstrekkene i *arbeidsmarkedet* de senere årene innenfor ulike geografiske, yrkes- og næringsmessige områder ble reversert i fjor. I fylkene med arbeidsledighetsrater over landsgjennomsnittet, hvor ledigheten stort sett økte fra 1999 til 2000 - gikk ledigheten gjennomgående ned fra 2000 til 2001. Størst var nedgangen i antall arbeidsledige i Rogaland, mens Oslo og Akershus hadde den største økningen. I årets 4 første måneder ser det ut til at arbeidsledigheten øker forholdsvis jevnt i alle fylker. Den største økningen er i Oslo, hvor arbeidsledighetsraten i disse månedene lå 0,4 prosentpoeng over landsgjennomsnittet etter å ha ligget bare 0,1 prosentpoeng over i fjor. Antall arbeidsledige industriarbeidere og tekniske funksjonærer gikk ned fra 2000 til 2001, etter markert økning i de to foregående årene. I de fleste andre yrker økte arbeidsledigheten fra 2000 til 2001. I årets fire første måneder var ledigheten blant industriarbeidere klart lavere enn i samme periode i fjor, men stort sett økning for alle andre grupper. I vareproduserende næringer var det en klar reduksjon i sysselsettingen fra 1999 til 2000, mens antall sysselsatte i private tjenesteytende sektorer og offentlig forvaltning økte. Denne utviklingen ser ut til å ha fortsatt i 2001. Tall for 1. kvartal i år kan imidlertid peke i retning av mindre forskjeller i sysselsettingsutvikling mellom vareproduserende næringer og privat tjenesteyting.

Driftsbalansen overfor utland har bedret seg kraftig i de senere årene. Fra en knapp milliard kroner i overskudd i 1998 - har oljeprisøkningen bidratt til et overskudd på henholdsvis 220 milliarder kroner i 2000 og på 233 milliarder kroner i fjor. Gjennomsnittsprisen på Brent Blend økte fra 96 kroner per fat i 1998 til hele 252 kroner per fat i 2000. I fjor ble gjennomsnittsprisen 220 kroner per fat etter å ha gått betydelig ned etter terrorangrepet på USA i september. Underskuddet på rente og stønadsbalansen økte noe i 2000, men ble litt redusert i fjor.

Ved utformingen av *finanspolitikken* har det blant annet vært lagt vekt på at den skal virke stabiliserende på økonomien. Finansdepartementets anslag på det strukturelle underskuddet på statsbudsjettet økte fra 15,7 milliarder kroner i 2000 til 17,8 milliarder kroner i 2001. Målt som andel av trend-BNP

21. Justert for brudd i AKU.

for Fastlands-Norge, ble underskuddet økt med 0,1 prosentpoeng. For 2002 er Finansdepartementets siste anslag på det strukturelle underskuddet på statsbudsjettet 24,8 milliarder kroner, en økning som tilsvarer 0,5 prosentpoeng av trend-BNP for Fastlands-Norge. Ekspansiviteten i budsjettet følger av den nye budsjettpolitiske handlingsregelen som regulerer bruken av petroleumsinntekter over statsbudsjettet, og som har fått tilslutning fra et klart flertall i Stortinget. Ifølge regelen skal det strukturelle underskuddet på statsbudsjettet i utgangspunktet tilsvare den forventede realavkastningen av Petroleumsfondet ved inngangen til budsjettåret.

I den nye forskriften om *pengepolitikken* heter det at Norges Bank skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, og samtidig understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for Norges Banks rentesetting er en vekst i konsumprisene over tid på om lag 2,5 prosent. Norges Bank skal i sin rentesetting se bort fra de direkte effektene på konsumprisene som skyldes endringer i skatter, avgifter og særskilte, midlertidige forstyrrelser.

Etter å ha vært holdt uforandret siden 21. september 2000, satte Norges Bank *styringsrentene* ned med 0,5 prosentpoeng 13. desember 2001. I begynnelsen av 2001 var det en svakt stigende tendens i pengemarkedsrenten. Fra slutten av april i fjor begynte den å falle og i januar i år - var det kommet ned på et bunnivå med 6,2 prosent. Deretter har pengemarkedsrenten steget en del. I forbindelse med rentemøtet i Norges Banks hovedstyre 22. mai i år uttalte sentralbankledelsen at Norges Bank nå så det som mer sannsynlig at inflasjonen på 2 års sikt blir høyere enn 2,5 prosent enn at den blir lavere, forutsatt uendrede renter fremover. I etterkant av denne uttalelsen økte pengemarkedsrenten ytterligere og var i midten av juni kommet opp i 7,2 prosent.

Norske kroner styrket seg gjennomgående gjennom fjoråret, en utvikling som har fortsatt i år. I mai var styrkingen spesielt sterk - og den importveide kronkursen var midt i juni 8,8 prosent sterkere enn ved inngangen til året. På årsbasis vil kronestyrkingen bli 8,3 prosent i år og 3,3 prosent neste år, hvis kursene midt i juni skulle bli gjeldende ut 2003. Anslaget på valutakursutviklingen - er meget avgjørende for utsiktene fremover.

Prognosene fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå (SSB) tegner et forholdsvis likt bilde av den økonomiske utviklingen i 2002, men SSB ligger lavest når det gjelder utviklingen i fastlandsøkonomien. Finansdepartementet og Norges Bank anslår veksten i BNP for Fastlands-Norge til rundt 1³/₄ prosent, mens SSBs anslag er 1,2 prosent. Prognosene fra Finansdepartementet er basert på at pengemarkedsrentene i 2002 blir på 6,8 prosent som årsgjennomsnitt, mens Norges Banks prognoser er gjort med utgangspunkt i uendret styringsrente etter rentenedsettelsen i desember i fjor. I SSBs prognoser er årsgjennomsnittet for pengemarkedsrenta 7,0 - noe som er konsistent med en økning i styringsrentene på 0,5 prosentpoeng.

De tre institusjonene venter alle at økningen i husholdningenes *forbruk* blir over 3 prosent, klart høyere enn i 2001. Finansdepartementet anslår at konsum i offentlig forvaltning vil øke med rundt 1,5 prosent i 2002, mens Norges Bank har antatt at økningen blir på 2 prosent og SSB ligger midt i mellom. *Investeringene* i utvinning og rørtransport har vist seg å være en størrelse det er vanskelig å anslå. Vekstanslagene for i år er meget like - med uforandret

nivå eller en svak økning fra i fjor. SSB venter at investeringene i Fastlands-Norge kommer til å falle 1,3 prosent i år, Norges Bank tror nedgangen bare blir $1\frac{1}{4}$ prosent, mens Finansdepartementet tror på en 0-vekst. Det er spesielt næringslivsinvesteringene som ventes å trekke utviklingen ned, mens investeringene i offentlig forvaltning ventes å trekke klart opp. For boliginvesteringene ligger Norges Banks anslag høyest med en vekst på 4 prosent og SSB anslag er noe lavere. Finansdepartementet venter en svak nedgang i boliginvesteringene fra året før.

Alle anslagene er basert på et internasjonalt oppsving i annet halvår 2002. Svak utvikling gjennom 2001 og svekket kostnadsmessig konkurranseevne bidrar imidlertid til at *tradisjonell vareeksport* ventes å vokse lite på årsbasis. Alle de tre institusjonene venter at importen kommer til å øke klart mer enn eksporten.

Alle de tre institusjonene venter en svak økning i *sysselsettingen* i år. Vekst i arbeidsstyrken kan imidlertid bidra til at arbeidsledigheten likevel øker. SSB antar at arbeidsledigheten i 2002 kommer til å øke til 3,9 prosent, mens Norges Bank har anslått ledigheten i år til $3\frac{3}{4}$ prosent. Finansdepartementet venter ingen endring fra fjorårets 3,6 prosent.

Til tross for kutt i norsk oljeproduksjon i første halvår i år - i forsøk på å stabilisere oljeprisen - ventes petroleumsproduksjonen å øke en del slik at *BNP i alt* trolig kommer å vokse noe mer enn BNP i Fastlands-Norge. I prognosene er det lagt til grunn en nedgang i oljeprisene fra 2001 til 2002. Finansdepartementet og SSB har anslått en nedgang på 9 prosent, mens Norges Bank har tatt utgangspunkt i en dobbelt så stor nedgang. Lavere oljepris bidrar til at overskuddet på driftsbalansen overfor utlandet av Norges Bank anslås til å bli nær 100 milliarder lavere i 2002 enn i 2001. Finansdepartementet og SSB venter en nedgang på om lag det halve eller noe mindre. Selv med en slike nedgang vil imidlertid driftsbalanseoverskuddet fortsatt være stort - minst 10 prosent av BNP.

Tabell 6.2: Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	2000	2001	2002		
	Regnskap		SSB ¹⁾	FIN ²⁾	NB ³⁾
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	3,5	2,5	3,1	3,5	$3\frac{1}{2}$
Konsum i offentlig forvaltning	1,2	2,0	1,8	1,5	2
Bruttoinvesteringer i fast kapital	-1,5	-4,6	0,9	0,5	$-1\frac{1}{4}$
- Fastlands-Norge	3,4	-0,3	-1,3	0,0	$-1\frac{1}{4}$
- Utvinning og rørtransport	-31,6	7,2	0,5	1,0 ⁴⁾	0 ⁴⁾
Eksport	2,9	4,2	1,6	2,0	$1\frac{1}{4}$
- Tradisjonelle varer	1,7	4,0	0,8	1,6	$-1\frac{1}{2}$
Import	3,2	0,0	3,7	2,7	$2\frac{1}{4}$

Tabell 6.2: Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	2000	2001	2002		
	Regnskap		SSB ¹⁾	FIN ²⁾	NB ³⁾
- Tradisjonelle varer	2,6	4,0	3,2	3,2	2 ¹ ₋₄
Bruttonasjonalprodukt	2,4	1,4	1,5	2,0	1 ¹ ₋₄
- Fastlands-Norge	1,9	1,2	1,2	1,8	1 ³ ₋₄
Sysselsatte personer	0,4	0,5	0,1	0,6	1 ¹ ₋₂
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	3,4	3,6	3,9	3,6	3 ³ ₋₄
Årslønn	4,5	4,8	5,0	5 ¹ ₋₄	5
Konsumprisindeksen	3,1	3,0	1,1	1,4	1 ¹ ₋₄
Driftsbalansen, mrd. kroner	220	233	205	189	140
MEMO:					
Pengemarkedsrente (nivå)	6,8	7,2	7,3	6,8	5)
Gjennomsnittlig lånerente (nivå) ⁶⁾	8,1	8,8	8,3	..	..
Råoljepris ⁷⁾ i kroner (nivå)	252	220	189	200	180

¹⁾Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 3/2002, juni 2002

²⁾Anslag ifølge Finansdepartementet, St.meld. nr. 2, mai 2002.

³⁾Anslag ifølge Norges Bank. Inflasjonsrapport 1/2002, februar 2002.

⁴⁾Anslaget inkluderer investeringene i "tjenester i tilknytning til utvinning"

⁵⁾Prognosen basert på uendret foliorente - som da prognosen ble laget var 6,75 prosent

⁶⁾Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.

⁷⁾Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend

6.3 Anslag på konsumprisutviklingen i 2002

Utvalget har som tidligere år vurdert prisutviklingen for inneværende år. Slike anslag vil alltid være usikre. I vedlegg 1 gis en nærmere beskrivelse av forutsetninger og bakgrunn for anslagene.

Utvalget har også i denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS.

I modellberegningene er det lagt til grunn forutsetninger om bl.a. utviklingen i importpriser, råoljepriser og elektrisitetspriser, samt tatt hensyn til effekter på prisutviklingen av avgiftsopplegget. Utvalget har som en teknisk forutsetning lagt til grunn at det gjennomsnittlige nivået for den importveide kronkursen ut året om lag tilsvare det gjennomsnittlige nivået fra 2. kvartal 2002, noe som innebærer en appresiering på nær 6,5 prosent på årsbasis. Kronkursen er forutsatt å depresierte gradvis gjennom andre halvår.

Når det gjelder avgiftene er Stortingets budsjettvedtak lagt til grunn. Halveringen av matmomsen og reduksjonen av bensinavgiftene som ble gjennomført fra 1. juli i fjor, har bidratt til å trekke ned prisveksten i første halvår 2002. Det vedtatte budsjettopplegget innebærer videre bl.a. en reduksjon i alkoholavgiften og elektrisitetsavgiften fra årsskiftet og fjerning av flypassasjer-

avgiften fra 1. april. Samlet er avgiftsendringene i 2001 og 2002 beregnet å trekke ned konsumprisveksten fra 2001 til 2002 med om lag 0,9 prosentpoeng.

Ifølge konsumprisindeksen økte konsumprisene i gjennomsnitt med 3,0 prosent fra 2000 til 2001. På 12-månedersbasis var prisveksten høyest i første halvår. I andre halvår falt elektrisitetsprisene litt, noe som sammen med lavere bensinpriser og halveringen av matmomsen dro ned prisveksten. I desember var tolv månedersveksten i konsumindeksen 2,1 prosent. Uten energivarer og justert for avgiftsendringer, var den gjennomsnittlige prisveksten 2,6 prosent i fjor. Avgiftsendringer bidro isolert sett til å trekke ned prisveksten med 0,2 prosentpoeng, mens energiprisene bidro til å trekke opp prisveksten med 0,6 prosentpoeng. Tolv månedersveksten i de korrigerte konsumprisene var 2,7 prosent i desember. I de første fem månedene av 2002 steg konsumprisene i gjennomsnitt med 0,8 prosent i forhold til samme periode i fjor. Avgiftsreduksjoner bidro i denne perioden til å senke prisveksten med 1,4 prosentpoeng, mens unormalt høye energipriser i fjor har bidratt til å senke prisveksten med 0,3 prosentpoeng i år.

Elektrisitets- og bensinprisene har variert betydelig de siste årene. Målt som vekst over tolv måneder har bensinprisene hovedsakelig vært fallende det siste halvannet året, noe som må ses i sammenheng med oljeprisutviklingen og avgiftslettelsene som har vært gjennomført. Utvalget har lagt til grunn at oljeprisen og derigjennom bensinprisen i gjennomsnitt faller fra 2001 til 2002. Normale sesongvariasjoner tilsier at elektrisitetsprisene tar seg opp i vintermånedene og avtar om sommeren. Elektrisitetsprisene økte imidlertid kraftig gjennom store deler av 2001, før de falt noe mot slutten. De høye elektrisitetsprisene i fjor har bl.a. sammenheng med lave nedbørsmengder og høy etterspørsel, samt at forbruksavgiften på elektrisitet økte fra årsskiftet. Så langt i år har elektrisitetsprisene vist et mer normalt sesongmønster, med et fall gjennom våren. Kontraktene som for tiden inngås i terminmarkedet for kraft, viser at det er forventninger om at sesongmønsteret vil være normalt også for resten av inneværende år. Utvalget har lagt til grunn at dette vil skje. Avgiftslettelsen på elektrisitet til husholdningene fra nyttår bidrar isolert sett til å redusere elektrisitetsprisene for husholdningene med om lag 4,0 prosent. Økningen i nettleien trekker imidlertid i motsatt retning. Utvalget har lagt til grunn for prisprognosene at den gjennomsnittlige elektrisitetsprisen inkludert avgifter reduseres med 5,0 prosent fra 2001 til 2002.

Beregningen på KVARTS-modellen gir en gjennomsnittlig stigning i konsumprisene fra 2001 til 2002 på 1,0 prosent. Dersom kronekursen blir 1 prosent høyere eller lavere enn forutsatt i andre halvår, viser modellberegningene at prisstigningen vil bli økt eller redusert med 0,1 prosentpoeng i forhold til referansebanen. En oljepris som er 40 kroner per fat lavere enn forutsatt i siste halvdel av 2002, vil kunne redusere prisstigningen med 0,1 prosentpoeng fra 2001 til 2002. En høyere oljepris vil på tilsvarende måte bidra til høyere prisstigning. En endring i elektrisitetsprisene med 10 prosent sammenliknet med den forutsatte utviklingen, vil ifølge modellberegninger forandre veksten i konsumprisindeksen med 0,2 prosentpoeng. Ifølge modellen er anslaget på konsumprisveksten fra 2001 til 2002 ganske robust overfor realistiske variasjoner i anslaget for lønnsveksten i år. Høyere lønn ett år vil imidlertid gi

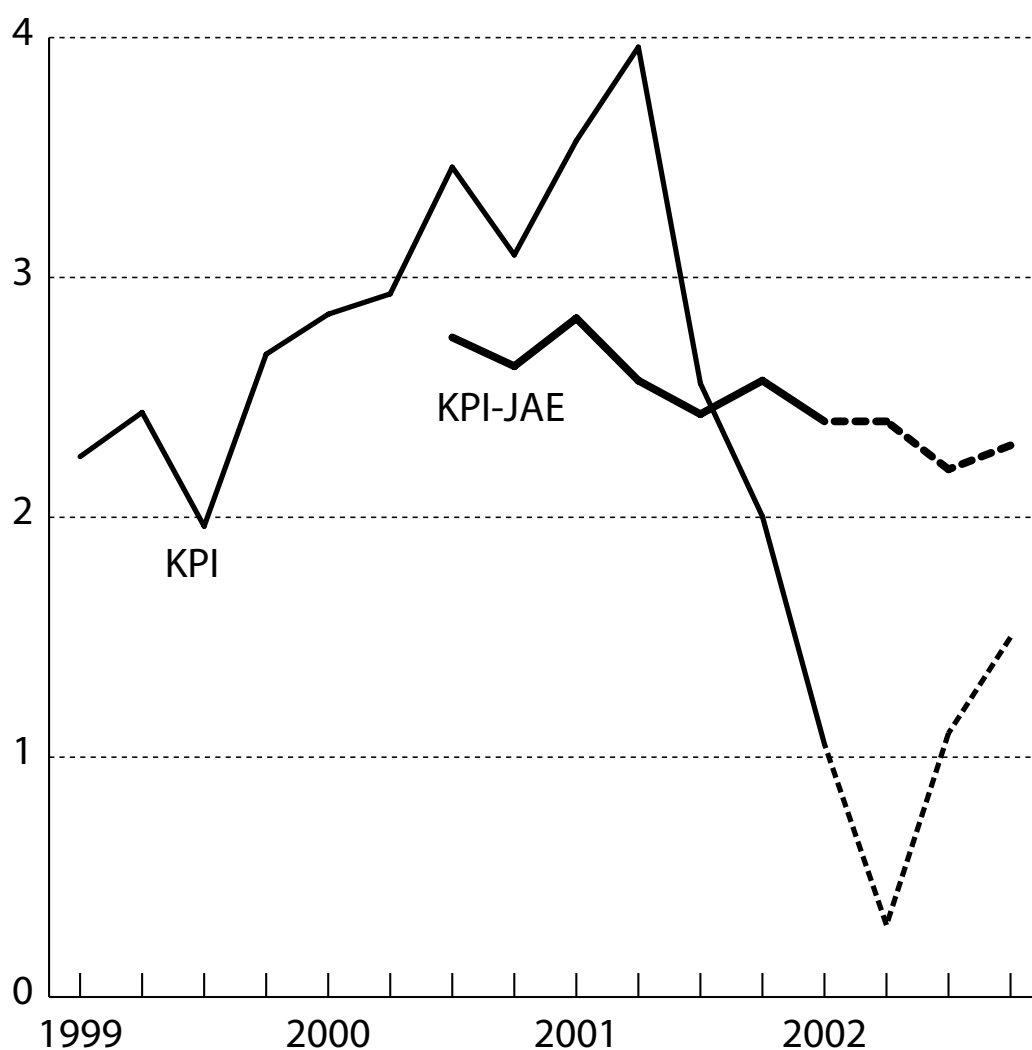
impulser til høyere konsumpriser også på lengre sikt. I beregningen er det lagt til grunn en gjennomsnittlig lønnsvekst på 5,5 prosent i år.

I første halvår anslås prisveksten å bli 0,6 prosent i forhold til samme periode i fjor, mens anslaget for 3. kvartal er 1,1 prosent, økende til 1,5 prosent i 4. kvartal. Forløpet gjennom året må i stor grad ses i sammenheng med utviklingen i avgifter og energipriser. Kronekursen anslås som nevnt å depresiere noe gjennom høsten. Vi har imidlertid lagt bak oss en periode på to år med vedvarende appresiering, og det antas at denne appresieringen etter hvert vil føre til lavere importpriser og dermed lavere importert konsumprisvekst. Det er vanskelig å anslå hvor mye og hvor raskt endringer i valutakursen slår ut i importprisene, og sammenhengen mellom importpriser og konsumpriser er også usikker. Sommeren 2000 startet den importveide valutakursen å appresiere, etter tre års depresiering. Importprisveksten var lav gjennom hele perioden med depresiering. Noe av appresieringen som har kommet de to siste årene kan derfor bli sett på som en gjeninnhenting av tidligere kursfall. Dersom importører og eksportører antar at kronekursen varierer innen et mindre intervall, kan de se på kursbevegelser som kortsiktige og dermed ta risikoen på egen avanse. Dersom kursbevegelsen anses som mer varig, vil kursutviklingen tenkes å slå gjennom til konsumprisene raskere.

Ulike makroøkonomiske modeller som Modag, KVARTS og Rimini behandler sammenhengen mellom kronekursen og konsumprisene noe ulikt. Felles er at alle har et element av etterslep i virkningen; det tar noe tid før en kursbevegelse får fullt gjennomslag i konsumprisene. Da vi nå har bak oss en relativt lang periode med kronestyrking, indikerer dette at bidraget fra importprisene i andre halvår 2002 blir negativt med en hver realistisk etterslepsmodell en måtte velge.

I tillegg til modellberegningene har utvalget hentet informasjon fra et materiale som er utarbeidet av Statistisk sentralbyrå, på oppdrag fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet, om forventede prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fram til november 2002. Dette materialet indikerer noe høyere prisvekst enn i modellberegningene på KVARTS. Differansen skyldes i hovedsak høyere prisvekst på husleie. Utvalget gjør oppmerksom på at bakgrunns materialet til denne spørreundersøkelsen ble innhentet i første del av mai. Etter den tid har kronen styrket seg ytterligere.

Med bakgrunn i de beregningene og forutsetningene som er gjort, anslår utvalget en gjennomsnittlig økning i konsumprisene på om lag 1 prosent fra 2001 til 2002.

Figur 6.3 Konsumprisindeksen (KPI) og KPI uten energivarer og justert for avgiftsendringer (KPI-JAE). Prosentvis vekst fra samme kvartal året før¹⁾

¹⁾Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplet linje er prognose.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Vedlegg 1**Nærmere om forutsetninger og metoder for anslaget på prisveksten**

Utvalget har til denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS. I tillegg har utvalget hentet informasjon fra et materiale utarbeidet av Statistisk sentralbyrå om forventede prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fram til november 2002.

Statistisk sentralbyrås forventningsindikator for prisutviklingen

Statistisk sentralbyrå har fra 2002 utarbeidet og publisert en forventningsindikator for konsumprisene. Tidligere har Konkurransetilsynet laget en tilsvarende indikator, den såkalte prognosen for konsumprisindeksen. Metoden for innsamling og beregning av den nye indikatoren er vesentlig endret i forhold til indikatoren som Konkurransetilsynet utarbeidet. Forventningsindikatoren bygger på opplysninger fra næringslivet om forventet utvikling i utsalgspriser til forbruker for perioden mai-november 2002. Utvalget består av om lag 450 respondenter, hovedsakelig detaljister, men også enkelte offentlige institusjoner. I forventningsindikatoren er de innsamlede opplysningene i stor grad benyttet uten videre bearbeiding. Opplysningene kan derfor ses på som et samlet uttrykk for prisforventninger på *tilbudssiden* i økonomien. Prognosen gir ikke uttrykk for Statistisk sentralbyrås egne vurderinger av prisutviklingen. Forventningsindikatoren indikerer en prisvekst som er noe høyere enn det som framkommer av modellberegningene på KVARTS.

Nærmere om modellberegningen

KVARTS er en kvartalsmodell for norsk økonomi som er utarbeidet i Statistisk sentralbyrå. Konsumprisutviklingen blir i modellen i stor grad bestemt av utviklingen i importprisene og innenlandske kostnader.

I modellberegninger med KVARTS blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellen (eksogene variabler). I den modellversjonen av KVARTS som utvalget nå har benyttet, er de viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen i denne sammenhengen importpriser, råoljepriser, avgifter, og priser på elektrisitet og norskproduserte primærnæringsvarer (jordbruks-, skogbruks- og fiskeprodukter). Utviklingen i flere av disse størrelsene vil i virkeligheten avhenge av andre forhold i økonomien, jf. omtalen til slutt i avsnittet om forutsetningene for prisanslagene og omtalen av beregningsresultatene. Utviklingen i importprisene anslås med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt. En har også tatt hensyn til den betydning endringene i valutakursene kan ha for importprisene. For størrelser som fastlegges av det offentlige, er det lagt til grunn at vedtak som er gjort ved inngangen til året, ikke endres i prognoseperioden. Utviklingen i andre størrelser vil i stor grad være et resultat av forhandlinger, og for noen av disse gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder i hovedsak utviklingen i prisene på jordbruksvarer.

De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i KVARTS, er tallfestet på grunnlag av tall fra nasjonalregnskapet. I denne omgangen er det ikke benyttet tall fra det reviderte nasjonalregnskapet, som ble publisert 14. juni. I modellen bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester (hjemmepriser), sammen med avgifter og subsidier, prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes variable enhetskostnader.

Enhetskostnadene bestemmes av produktivitet, timelønnskostnader og produktinnsatspriser. Produktivitetsutviklingen og prisutviklingen for produktinnsats bestemmes i modellen ved egne relasjoner, mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisrelasjonene. I flere av prisrelasjonene inngår også graden av kapasitetsutnyttelse.

Videre har modellen egne relasjoner for utviklingen i timelønningene. Hvordan lønnsveksten vil påvirke konsumprisveksten, avhenger også av hvordan lønnsveksten fordeler seg på de ulike sektorene. For eksempel har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industri eller i offentlig sektor, spesielt på kort sikt. Videre vil virkningene på prisutviklingen av en gitt årslønnsvekst også avhenge av forløpet gjennom året, fordi det tar tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. Det betyr at lønnsveksten i ett år også får betydning for konsumprisutviklingen i de påfølgende årene.

I hjemmeprisrelasjonene inngår også hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forklaringsvariabel. Tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i prognoseperioden. Dette betyr også at utviklingen i inneværende periode får betydning for senere perioder.

Ser en bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes produktinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at innenlandske produsenter konkurrerer med importvarer, men for konsumprisutviklingen sett under ett er denne virkningen liten sammenliknet med virkningen gjennom kostnadene på produktinnsats.

Forutsetninger for prisanslagene

Det er alltid usikkerhet knyttet til forutsetningene for modellberegningene. De viktigste størrelsene som er anslått utenfor modellen er summert opp i tabell 1.1.

Utvalget har nå som tidligere benyttet modellens relasjoner for lønnsutviklingen i de enkelte sektorene (endogen lønnsutvikling) sammen med skjønnsmessige vurderinger. Alternativt kunne en ha valgt å legge beregningstekniske forutsetninger om lønnsveksten (eksogen lønnsutvikling) til grunn i prisprognosen. Når en her har valgt å benytte modellens lønnsrelasjoner, er det for å forenkle beregningene. Denne framgangsmåten innebærer ikke at utvalget tar sikte på å anslå lønnsveksten i prognoseåret.

Etter å ha økt kraftig i halvannet år, har importprisene på tradisjonelle varer falt siden 2. kvartal 2001. Omslaget må ses i sammenheng med svake konjunkturer internasjonalt, lavere oljepriser og en vedvarende styrking av kronekursen de to siste årene. Fra 4. kvartal 2001 til 1. kvartal 2002 falt import-

prisene med 1,3 prosent, og de lå i 1. kvartal 8 prosent lavere enn i 1. kvartal i fjor. Det er i modellberegningen lagt til grunn et gjennomsnittlig fall i importprisene for tradisjonelle varer på om lag 7 prosent fra 2001 til 2002 regnet i norske kroner. Det antas at veksten internasjonalt tar seg opp igjen fra andre halvår 2002, og at dette reflekteres i den importerte prisutviklingen. Utvalget har i utarbeidingen av prisprognosen teknisk lagt til grunn at den importveide kronekursen i andre halvår 2002 holder seg gjennomsnittlig på samme nivå som i 2. kvartal. Dette innebærer en viss depresiering av norske kroner i andre halvår, men en appresiering fra 2001 til 2002 på 5,7 prosent.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt om lag 24 USD eller 220 kroner per fat i 2001. Prisen falt markert etter terroranslagene i USA i september. Gjennom første halvdel av 2002 har oljeprisen gjennomsnittlig ligget på 23 USD eller 200 kroner per fat. Oljeprisen har steget noe gjennom perioden. OPEC reduserte produksjonskvotene i tre omganger i 2001 med til sammen 3,5 millioner fat per dag. Fra 1. januar 2002 ble kvotene redusert med ytterligere 1,5 millioner fat per dag. Utvalget har lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris på 190 kroner per fat i 2002. Det tilsvarer en prisnedgang på om lag 14 prosent i forhold til gjennomsnittlig oljepris for 2001. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje. For å illustrere virkningene av å endre på oljeprisforutsetningen, har utvalget foretatt en beregning der en ser på virkningene på konsumprisene av at oljeprisen blir 40 kroner høyere eller lavere per fat enn det som er lagt til grunn.

Utviklingen i prisene på norskproduserte jordbruksvarer vil bl.a. være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved endring i prisene. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at basisprisnivået for norskproduserte jordbruksvarer øker med 1,0 prosent fra 2001 til 2002.

Fra 2000 til 2001 økte elektrisitetsprisene til husholdningene i gjennomsnitt med hele 28 prosent. De høye elektrisitetsprisene i fjor har bl.a. sammenheng med lave nedbørsmengder og høy etterspørsel, samt at forbruksavgiften på elektrisitet økte fra årsskiftet. Markedsforholdene for elektrisitet tilsier at elektrisitetsprisene er høyere om vinteren enn om sommeren. I fjor økte imidlertid elektrisitetsprisene markert fram til mars og mer beskjedent til og med juli, før de flatet ut og deretter gikk litt ned. I august var tolv månedersveksten over 40 prosent. Etter fem måneder i 2002 har sesongmønsteret for elektrisitetsprisene vært mer normalt enn i fjor. Basert på terminprisene legger utvalget til grunn et mer normalt forløp i år med en nedgang gjennom første halvår og en oppgang gjennom andre halvår. Med unntak av de første månedene i 2002 vil dermed elektrisitetsprisene være lavere enn tilsvarende periode i 2001. Som årsgjennomsnitt innebærer denne banen at elektrisitetsprisene reduseres med om lag 5 prosent fra 2001 til 2002. Modellberegninger viser at 10 prosent høyere eller lavere elektrisitetspriser enn lagt til grunn bidrar til å endre prisveksten med 0,2 prosentpoeng fra 2001 til 2002, i forhold til referansebanen.

Rentesatser inngår ikke direkte i konsumprisindeksen, og virkninger av renteendringer på konsumprisindeksen vil komme indirekte gjennom kostnadene for utleiende og borettslag, samt gjennom effekten på det generelle kostnadsnivået i næringslivet. Samtidig vil renteendringer påvirke deler av innenlandsk etterspørsel. Disse effektene av renteendringer er imidlertid usikre, og det kan ta tid før de får betydning. Det samme gjelder utviklingen i andre kostnader som påvirker husleiene, bl.a. kommunale takster og avgifter, lønnskostnader mv.

I beregningene med KVARTS har en benyttet modellens relasjon for husleie. Dette har gitt en anslått vekst i husleiene fra 2001 til 2002 på 5,3 prosent. Fra 2000 til 2001 økte husleieindeksen med vel 4 prosent.

Prisene på varer som går til konsum i modellen inkluderer *avgifter og subsidier*, og vil dermed bli påvirket av det avgiftsopplegget som Stortinget vedtar. Hovedtrekkene i avgiftsopplegget som Stortinget vedtok for 2002 innebar følgende avgiftsendringer fra 1. januar:

- Elektrisitetsavgiften ble redusert med 2 øre fra 11,3 øre til 9,3 øre per KWH.
- Fjerning av moms på kjøreskoler og fjerning av nullsats på luftfart er en reversering av regler som kom 1. juli 2001.
- Avgiften på brennevin ble nominelt redusert med 15 prosent og avgiftene på øvrige drikkevarer ble nominelt redusert med 5 prosent.
- Øvrige avgifter ble i hovedsak justert med 1,9 prosent.

Fra 1. april ble det foretatt følgende nominelle avgiftsendring:

- Flypassasjeravgiften på 128 kroner per passasjer ble fjernet. Dette anslås å utgjøre om lag 10 prosent av billettprisen i gjennomsnitt.

I avgiftsopplegget for 2001 vil følgende endringer fra 1. juli i fjor påvirke prisveksten i år:

- Merverdiavgiftssatsen på matvarer og alkoholfrie drikkevarer ble halvert fra 24 til 12 prosent.
- Grunnlaget for merverdiavgiften ble utvidet. Det ble innført generell merverdiavgiftsplikt på omsetningen av tjenester. Noen tjenester vil imidlertid fortsatt være unntatt avgiftsplikt.
- Avgiften på bensin og autodiesel ble redusert med 32 øre per liter.

Utalget har gjennomført beregninger for å vurdere de direkte prisvirkningene i 2002 av det vedtatte avgiftsopplegget for 2001 og 2002. Avgiftsendringene utover en inflasjonsjustering bidrar til å redusere prisstigningstakten markert i første halvår, og i noe mindre grad i andre halvår. Beregningene indikerer at det vedtatte avgiftsopplegget på årsbasis drar prisstigningen ned i år med om lag 0,9 prosentpoeng i forhold til et prisjustert forløp.

Det er som vanlig usikkerhet knyttet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen, men kommunenes adgang til å fastsette gebyrer gjør at andre økonomiske forhold i den enkelte kommune vil spille inn. For offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

Tabell 1.1: Hovedforutsetninger for KVARTS-beregning av konsumprisvekst fra 2001 til 2002. Prosentvis vekst fra året før.

Varegruppe	2001	2002						
Importpriser:								
- Tradisjonelle varer	0,4	-7,0						
- Konsumrelaterte varer ¹⁾	-0,2	-6,3						
- Øvrige varer	1,3	-9,1						
Råolje	-12,6	-14,4						
Priser på jordbruksvarer ²⁾	2,1	1,0						
Elektrisitetspris ³⁾	27,9	-5,0						

¹⁾Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningssprodukter, diverse industriprodukter, (verkstedprodukter), biler mv., matvarer og råvarer.

²⁾Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

³⁾Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler.

Resultater:

Beregningen som har blitt gjennomført med KVARTS, gir en økning i konsumprisene på 1,0 prosent fra 2001 til 2002. Dette er klart lavere enn året før, og skyldes i all hovedsak utviklingen i avgifter og energipriser. Videre antas det at prisutviklingen på varegruppen "importerte konsumvarer" vil bidra til lavere prisvekst i 2002. Utviklingen i konsumprisindeksen gjennom 2001 er vist i figur 6.3. i avsnitt 6.3.

Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at prisstigningen avtar fra 1,1 prosent i 1. kvartal til 0,3 prosent i 2. kvartal. I 3. og 4. kvartal øker konsumprisveksten til hhv. 1,1 prosent og 1,5 prosent, jf. figur 6.3. Prisutviklingen gjennom året påvirkes i stor grad av avgiftsopplegget og utviklingen i elektrisitetsprisene. Både halveringen av matmomsen og reduksjonen i bensinavgiftene ble gjennomført 1. juli i fjor, og disse endringene har dermed bidratt til å trekke prisstigningstakten på 12-månedersbasis ned i første halvår i år. Avgiftsendringene i år vil også bidra til å trekke prisveksten ned. Elektrisitetsprisene økte gjennom første halvår i fjor, før de falt noe mot slutten av året. Hittil i år har elektrisitetsprisene sunket betydelig, og i mai var de 8 prosent lavere enn i mai i fjor. Det legges også til grunn at oljeprisen og derigjennom bensinprisen avtar på årsbasis. En slik utviklingen vil isolert sett også bidra til å redusere prisstigningstakten.

I modellberegningen har en som nevnt i hovedsak nyttet modellens relasjoner for lønnsdannelse. Etter skjønnsmessige vurderinger er anslaget for den gjennomsnittlige årslønnsveksten i modellberegningen 5,5 prosent fra 2001 til 2002.

Det er foretatt modellberegninger for å illustrere prisvirkningene av endringer i noen av forutsetningene, jf. tabell 1.2.

Tabell 1.2: Modellresultater. Beregnet vekst i konsumprisindeksen fra 2001 til 2002 og isolerte virkninger av enkelte endringer i forutsetningene. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
Vekst i konsumprisindeksen	1,1	0,3	1,1	1,5	1,0
Isolerte prisvirkninger av:					
1 prosentpoeng endret årslønnsvekst ¹⁾			+/-0,1	+/-0,1	+/-0,1
40 kr høyere/lavere oljepris per fat			+/-0,1	+/-0,2	+/-0,1
10 prosent høyere/lavere elektrisitetspris			+/-0,4	+/-0,5	+/-0,2
1 prosent endret kronekurs			+/-0,2	+/-0,3	+/-0,1

¹⁾Det er lagt til grunn at en endring i årslønnsveksten på 1 prosentpoeng følger av en like stor endring i alle kvartaler.

Vedlegg 2

Lønnsoppgjørene 2002

I 2002 var det etter vanlig mønster igjen hovedrevisjon for de fleste tariffområder. Både i LO/NHO-området og i LO/HSN-området ble oppgjøret gjennomført ved forbundsvisе forhandlinger. I hovedoppgjørene i staten og kommunene er det alltid sentrale forhandlinger. I NAVO-området foregår forhandlingene på to nivåer. Først sentralt mellom NAVO og hovedorganisasjonene og deretter mellom de enkelte virksomheter og lokale arbeidstakerorganisasjoner. For NAVO-helse er det i tillegg et nivå der NAVO forhandler med de enkelte forbundene.

Lønnsoppgjørene i privat sektor

LO/NHO-oppgjøret

Representantskapet i LO behandlet kravene foran lønnsoppgjøret 5. februar. Følgende retningslinjer for tariffoppgjøret i 2002 ble vedtatt lagt til grunn i forbundsvisе forhandlinger:

- generell forbedring av kjøpekraften
- garantiordninger og særskilte tillegg til lavlønte
- likelønnsprofil på lokale og sentralt avtalte tillegg
- målrettet innsats for langtidsutdannede LO-medlemmer som ikke har fått en rimelig kompensasjon for kostnaden ved utdanning
- pensjonsordning i tillegg til folketrygden i de enkelte områder

Hovedstyret i NHO vedtok 27. februar følgende prinsipper for tariffoppgjøret 2002 og ga Arbeidsutvalget fullmakt til å gjennomføre oppgjøret i samsvar med disse:

- Lønnsoppgjøret 2002 gjennomføres slik at den samlede lønnskostnadsveksten bringes på linje med utviklingen hos våre handelspartnere. De lokale forhandlinger skal gjennomføres etter overenskomstens bestemmelser – de fire kriterier, dvs. økonomi, produktivitet, konkurranseevne og fremtidsutsikter.
-
- Pensjons- og forsikringsordninger egner seg ikke for bransjevise løsninger, og må derfor være et anliggende for den enkelte bedrift og må ses i sammenheng med bedriftens lønns- og personalpolitiske prinsipper og vurderinger.
- Lønnsutviklingen til ledere må tilpasses de øvrige arbeidstakere i bedriften. Det er selskapets eiere gjennom styret som har ansvar for å fastsette toppledernes godtgjørelser. Det vises i denne forbindelse bl.a. til NHOs dokument om "Godtgjørelse til toppledere".

Lønnsoppgjøret i 2002 startet 11. mars med forhandlinger om Verkstedoverenskomsten mellom Fellesforbundet og Teknologibedriftenes Landsforening (TBL). Den 19. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 9. april satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale som partene anbefalte. Dette forslaget er vedtatt i uravstemning. Avtalen har følgende hovedpunkter:

- et generelt tillegg på kr 2,75 per time fra 1. april og økning av satsene for

skifttillegg. For Offshore ble offshoretillegget økt med kr 6,- per time (det økes ytterligere med kr 1,- per time fra 1. april 2003) og nattillegget med kr 1,17 per time.

- For tjenestepensjonsordninger ble partene enige om viktigheten og oppfordrer til at slike etableres på den enkelte bedrift. Erfaringene skal drøftes ved mellomoppgjøret 2003.

De påfølgende forhandlings- og meklingsresultater i industrien har fulgt hovedmønsteret fra Verkstedoverenskomsten, men i typiske lavlønnsområder er det gitt høyere tillegg.

For industriarbeidere er tariff tilleggene beregnet til å slå ut med gjennomsnittlig kr 3,80 per time eller om lag 2 prosentpoeng som bidrag til årslønnsveksten. Overhenget til 2002 er beregnet til 1,3 prosent for industriarbeidere.

Mellom Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet og Reiselivsbedriftenes Landsforening endte meklingen uten at partene ble enige og det ble konflikt. Etter en streik som varte i 33 dager og som gradvis ble opptrappet, ble partene den 17. mai enige om et forslag til avtale som ble vedtatt. Den har følgende hovedpunkter:

- et generelt tillegg på kr 2,75 per time til alle og et lavlønns tillegg på kr 2,- per time
- alle med minst fire års praksis får ytterligere kr 2,- per time på minstelønns satsene. Alle med fagbrev får kr 2,- per time på minstelønns satsene. Dessuten ble tilleggene for ubekvem tid økt og gitt for lengre tidsperioder.
- tilleggene ble gitt senest fra 19. mai.

Videre blir det gitt et garantitillegg fra 1. oktober 2002 på kr 1,30 per time.

Mellom Norsk Transportarbeiderforbund og Transportbedriftenes Landsforening foreligger det et vedtatt meklingsforslag som bl.a. gir følgende tillegg for rutebiler og langtransport:

- et generelt tillegg på kr 2,75 fra 1. april.
- et lavlønns tillegg på kr 2,- fra 1. april.
- et etterslepstillegg på kr 1,25 fra 1. april.
- Fra 1. januar 2003 skal alle satser utenfor Oslo løftes opp til Oslo-avtalens satser. Betyr et tillegg på rundt kr 12 000 per år for rutebilsjåfører utenom Oslo.
- *Pensjonsbestemmelser*
Det ble etablert en ordning som er en videreutvikling av en ordning som ble etablert i 1986 og vil kun gjelde for bussjåfører omfattet av Overenskomsten for Transportselskaper i Norge. Bedriftene har frist til 1. januar 2003 for å opprette en tjenestepensjonsordning.

Det er inngått en tilsvarende avtale mellom Yrkestrafikkforbundet (YS) og Transportbedriftenes Landsforening

Oppgjørene i privat sektor utenom LO/NHO-området

Hovedstyret i Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS) vedtok den 6. februar 2000 bl.a. følgende retningslinjer/krav for hovedoppgjøret 2002:

- YS forutsetter at tariffrevisjonen i 2002 gjennomføres som forbundsvise forhandlinger i privat sektor og i henhold til gjeldende lov- og avtalereguleringer i offentlig sektor.
- Forhandlingene skal skje på et grunnlag som forener balansegangen mellom en rimelig økning i reallønnen før skatt for de ulike yrkesgrupper og kravet til fortsatt verdiskapning og målet om full sysselsetting.
- YS går inn for en toårig hovedtariffperiode, med mulighet for å føre forhandlinger våren 2003 for 2. avtaleår i perioden.
- Grupper som åpenbart er blitt lønnsmessig hengende etter i siste avtaleperiode, som f. eks kommunetilsatte og rutebilarbeidere, må spesielt tilgodeses ved dette oppgjøret. Dette gjelder også grupper av arbeidstakere med et lønnsnivå som ikke som står i forhold til arbeidets ansvarsområde
- YS vil prioritere krav om innføring av pensjonsordninger for de grupper som ikke har tilfredsstillende ordninger i dag, og vil derfor kreve slike ordninger tariffestet ved årets oppgjør i privat sektor.
- YS forutsetter at staten vil bidra med finansiering av livsopphold for arbeidstakere som tar nødvendig etter- og videreutdanning.

I privat sektor forhandler de enkelte forbund i YS avtalene innen sine områder forbundsvist.

Mellom Privatansattes Fellesorganisasjon (YS/PRIFO) og Mediebedriftenes Landsforening (MBL/NHO) foreligger det et meklingsresultat for Landsoverenskomsten del II (selgere og andre merkantile ansatte i avis- og ukepresse) som har følgende hovedelementer:

- Et generelt tillegg på kr 2,75 per time fra 1. april
- Alle ansatte får to ekstra fridager i 2002 (som kan tas ut som lønn) og alle ansatte over 50 år får en ekstra fridag i 2003 (kan tas ut i lønn).
- Formulering om tjenestepensjon som i Verkstedoverenskomsten.

Det foreligger et tilsvarende meklingsresultat mellom HK og MBL om medieoverenskomsten.

I varehandelen foreligger det en vedtatt avtale mellom Handel og Kontor (HK) og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH). Mellom HK og Samfo (kooperasjonen) foreligger det en avtale som gir samme tillegg. Avtalen mellom HK og HSH gir følgende tillegg fra 1. april 2002:

- generelt tillegg på kr 3,- per time og de laveste minstelønnssatsene heves ytterligere med kr 2,- per time
- fagarbeidertillegget økes med på kr 1,- per time og ytterligere med kr 1,- per 1. april 2003.
- Det er inngått en erklæring i spørsmålet om tjenestepensjon. Erklæringen går ut på at partene oppfordrer til at det på den enkelte bedrift etableres lokale ordninger knyttet til tjenestepensjon og forsikringsordninger. Dette spørsmålet skal også partene lokalt drøfte alle sider av i løpet av første avtaleår. Erfaringene med de drøftelser som skal gjøres lokalt, trekkes inn i forhandlingene for 2. avtaleår.

Dessuten er partene enige om at garantitillegget i HK/HSH-avtalene per 1. februar 2003 gjennomføres med at alle ansatte får et tillegg på kr 3,- per time.

For grossistoverenskomsten foreligger det også en vedtatt avtale mellom HSH og Norsk Transportarbeiderforbund der hovedelementene for inneværende år er et generelt lønnstillegg på kr 3,- per time og et etterslepstillegg på kr 1,50 per time fra 1. april.

I HSH-området foreligger det vedtatte avtaler mellom YS/PRIFO og HSH om Reiselivsavtalen og Begravelsesbyråavtalen og mellom YS/PRIFO og Norges Funksjonærforbund (YS/NOFU) og HSH om Funksjonæravtalen. De økonomiske hovedelementene i disse tre avtalene er:

- et generelt tillegg på kr 3,- per time og de laveste minstelønnssatsene heves ytterligere med kr 2,- per time.
- I Begravelsesbyråavtalen ble det foretatt endringer i minstelønnssystemet og i alle avtalene ble avtalt endringer i forhandlingsbestemmelsene.
- Spørsmålet om tjenestepensjon ble løst tilsvarende som i avtalene på varehandelsområdet.

Partene er enige om at garantitillegget i Reiselivsavtalen og Funksjonæravtalen per 1. februar 2003 gjennomføres med at alle ansatte får et tillegg på kr 3,- per time.

Ansatte i *forretnings- og sparebanker* og i *forsikringsvirksomhethar* fra 2001 inngått felles tariffavtale med Finansnæringens Arbeidsgiverforening. Partene er blitt enige om et generelt tillegg på alle trinn på lønnsregulativet fra 1. mai 2002 på 3,45 prosent, dog slik at det gis minimum 10 000 kroner og maksimalt 17 593 kroner på lønnstabellen.

Oppgjørene i offentlig sektor

Styret i Utdanningsgruppens Hovedorganisasjon (UHO) vedtok den 5. april bl.a. følgende krav for tariffoppgjøret 2002:

- Tariffoppgjøret 2002 får en profil som innebærer en lønnsmessig snuoperasjon for utdanningsgruppene.
- De økonomiske rammer for tariffoppgjøret i offentlig sektor må ta hensyn til den mindrelønnsutvikling som over tid er konstatert.
- Det føres frie forhandlinger sentralt og lokalt hvor den lokale lønnsdanning kommer i tillegg til sentrale lønnstillegg.
- Generelle sentrale tillegg gis som prosentvise tillegg.
- Sentrale og lokale lønnsmidler innrettes slik at det bidrar til lønnsløft for utdanningsgruppene.

I det *statlige tariffområdet* ble Arbeids- og administrasjonsdepartementet, LO Stat, Yrkesorganisasjonene Sentralforbund - Stat, Akademikerne og Utdanningsgruppens Hovedorganisasjon den 1. mai enige om ny hovedtariffavtale for perioden 1. mai 2002 – 30. april 2004. Avtalen har følgende hovedpunkter:

- Det gis et kombinert krone- og prosenttillegg på hovedlønnstabellen med virkning fra 1. mai 2002. Tilleggene er i størrelsesorden fra kr 7 500 til kr 13 200. Tillegget er på kr 7 500 opp til og med lønnstrinn (ltr) 30, og et prosentvis tillegg på 3,1 prosent fra og med ltr 31 til og med ltr 70, og et fallende kronetillegg fra ltr 71 på kr 14 800 til ltr 79 på kr 13 200.
- Det skal føres sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,5 prosent per dato med virkning fra 1. august 2002.
- Det skal føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på 1,9 prosent per dato med virkning fra 1. september 2002. På grunn av lønnsendringer ved

skifte av arbeidstakere, forhandles det i tillegg innenfor 0,1 prosent per dato av lønnsmassen.

I tillegg er det foretatt endringer som angår forhandlingsbestemmelsene, fellesbestemmelsene, kompetanseutvikling, seniorpolitiske tiltak og boliglån mv.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet har også ført forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening der partene ble enige om de samme tilleggene.

I det *kommunale tariffområdet* endte hovedoppgjøret med brudd 1. mai med LO's forhandlingssammenslutning, herunder også Norsk Helse- og Sosialforbund, og Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon. Den 2. mai meddelte også Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, herunder også Norges Ingeniørorganisasjon, at KS' siste tilbud ikke kunne aksepteres. Det ble imidlertid oppnådd enighet med Akademikerne.

For organisasjonene utenom Akademikerne gikk oppgjøret til mekling. Den 24. mai ble det satt fram et meklingsforslag med følgende hovedpunkter:

- et generelt tillegg på kr 6 000,- fra 1. mai
- stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning, får begynnerlønnen hevet med kr 14 900, fra 175 100 til 190 000. Etter 10 års ansiennitet får de minimum 220 000, og fra 1. juli 2003 minimum 224 000, mot dagens 191 200, en økning på kr 32 800.
- faglærte får begynnerlønnen hevet med kr 23 800, fra 191 200 til 215 000. Etter 10 års ansiennitet oppnår de minimum 235 000, og fra 1. juli 2003 minimum 239 000, mot dagens 212 200, en økning på kr 26 800.
- høgskoleutdannede får begynnerlønnen hevet fra 215 900 til 250 000, økning på kr 34 100. Etter 10 års ansiennitet oppnår de minimum 271 000, og fra 1. juli 2003 minimum 277 000, mot dagens 245 300, en økning på kr 31 700.
- stillinger hvor det kreves høgskoleutdanning med ytterligere spesialistutdanning får begynnerlønnen hevet med kr 42 700, fra 227 300 til minimum 270 000. Etter 10 års ansiennitet minimum 290 000 og fra 1. juli 2003 minimum 300 000, mot i dag 256 200, en økning på kr 43 800.
- en pott på 0,5 prosent til lokale forhandlinger per 1. mai
- en pott på 1,5 prosent til lokale forhandlinger per 1. januar 2003

Forslaget skal til uravstemning og svarfristen er 28. juni.

Akademikerne var ikke i mekling, men har i ettertid sluttet seg til meklingsforslaget. Under meklingen ble en også enige om et forslag til nytt lønnsystem som Akademikerne godtok allerede under forhandlingene. Her fristilles rundt 15 prosent av stillingene. Disse stillingene er ikke omfattet av det generelle tillegget, de nye minstelønnsattsene eller de avsatte pottene til lokale forhandlinger. De skal få all lønn fastsatt lokalt, uten konfliktrett.

Elektrisitetsverkene er et eget forhandlingsområde. Forhandlingene om revisjon av Hovedtariffavtalen for energiverk og datterselskap med eget medlemskap i KS ble avsluttet 30. mai etter at det var oppnådd enighet mellom alle partene i avtalen. Svarfrist for godkjenning av forhandlingsresultatet er 20. juni. Avtalen har følgende hovedpunkter:

- generelt lønnstillegg til alle på kr 7 100 per år med virkning fra 1. juni 2002.

- Nye minstelønssatser er økt med ca. 11 prosent og gjøres gjeldende fra 1. juni 2002. Videre er vakttillegget økt.

Flere av stillingskodene er nå gjort unormerte, noe som innebærer at all lønnsdannelse for disse - utenom det generelle tillegget - skal skje lokalt på den enkelte bedrift.

Det er ellers gjort enkelte endringer i generelle bestemmelser i avtalen.

Det opplyses at den økonomiske rammen for oppgjøret er beregnet til 5¹₄ prosent. I dette tallet inngår bl.a. overheng til 2002 på 1,4 prosent

I *Oslo kommune* ble partene etter forhandlinger og mekling bl.a. enige om å anbefale følgende tillegg:

- et generelt tillegg på kr 7 000 til alle som ligger mellom ltr 8 (nytt ltr 1) og ltr 22 (nytt ltr 15) og kr 7 000 + 0,05 prosent f.o.m. ltr 23 (nytt ltr 16).
- en pott til lokale forhandlinger på 2,1 prosent per 1. juni.
- Det er gjennomført sentrale justeringer per 1. juni med til dels betydelige lønnstillegg for bl.a. lavlønte og visse stillingsgrupper.

Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere anbefaler sine medlemmer å si nei til tariffoppgjøret i Oslo.

NAVO-området

Fire likelydende hovedavtaler regulerer forhandlinger om tvisteløsninger, former for samarbeid, og tillitsvalgte rettigheter. De fire hovedavtalene er inngått mellom NAVO og hovedorganisasjonene LO, YS, UHO og SAN (sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i NAVO).

NAVO har fra 1. januar i år overtatt forhandlingsansvaret for de ansatte i sykehusene fra KS, Oslo kommune og Arbeids- og administrasjonsdepartementet. NAVO har fra 1.11.2001 også overtatt forhandlingsansvaret for ansatte i Posten Norge og NSB som tidligere var en del av det statlige tariffområdet.

I NAVO-området forhandles det først på nasjonalt nivå (A1) om overenskomstens generelle del mellom NAVO og hovedorganisasjonene og er felles for alle virksomheter innenfor overenskomstområdet. Deretter forhandles (B-delen) overenskomstens spesielle del, med mindre annet avtales, mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden lokale arbeidstakerorganisasjoner. Videre er det for NAVO-helse et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom NAVO-helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I NAVO-området avtales tilleggene både på A og B-nivå fra 1. april. På A-nivå er det gitt kr 2,75 per time eller kr 5 363 per år. På B-nivå er det gitt noe varierende tillegg. Basert på opplysninger fra partene er det i NAVO utenom helse gitt tillegg som sammen med overhenget gir en årslønnsvekst på om lag 5 prosent. For sykehusene opplyses det at rammen er om lag 6 prosent.

For *sykehusene* har NAVO, LO, YS og UHO etter mekling kommet til enighet om:

- Ansatte som er organisert i LO, YS og UHO får et generelt tillegg på kr 6 000 fra 1. mai
- Det avsettes en pott på 0,5 prosent med virkning fra 1. mai 2002 og 1,5 prosent med virkning fra 1. januar 2003 til lokal fordeling.
- Det innføres minstelønnsstiger for de forskjellige yrkesgruppene i helse-

foretakene med garantibestemmelser som sikrer ytterligere økning 1. juli 2003. Endringene er tilsvarende de som ble avtalt i KS-området.

- Norsk Sykepleierforbund har inngått en produktivitetsavtale som åpner for å inngå lokale avtaler om utvidet arbeidstid og/eller avtale om ekstraordinært arbeid for å redusere ventelister og bruk av overtid. Ordningen skal være frivillig og gir lønnsmessig uttelling.

For akademikergruppene i NAVO gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

Avtalte tillegg for 2003

I flere tariffområder er det allerede avtalt tillegg for 2003. Dette gjelder både i LO/NHO-området, varehandel, i kommunene og for sykehusansatte i NAVO-området. Størst omfang synes det å ha fått i kommunene og i sykehusene i NAVO-området. I disse to områdene bidrar avtalte tillegg i 2003 til årslønnsveksten fra 2002 til 2003 i størrelsesorden 2 prosentpoeng.

Konflikter i 2002-oppgjørene

I hotell- og restaurantvirksomhet var det en streik som ble avsluttet 17. mai etter 33 dager med konflikt.

Etter forhandlinger og megling ble det ikke enighet i tariffoppgjøret for aviser, ukepresse, lokal-tv og nettaviser mellom Norsk Journalistlag og Mediebedriftenes Landsforening. Journalistene gikk ut i streik som ble avsluttet 7. juni etter 7 dager med konflikt.

Vedlegg 3

Definisjoner av en del lønnsbegreper

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Beregningene av årslønnsnivå er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Utvalget har utført beregningene av lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk og per årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet "per årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sjukefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sjukefravær, permisjoner mm.

Lønn per normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter kontantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og lønn under sjukdom og fødselspermisjon betalt av arbeidsgiver. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte. Antall timer per normalårsverk vil kunne variere mellom næringer og over tid.

Overheng

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Tariff tillegg og lønnsøkning ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeids-

givers organisasjoner. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg, tillegg på minstelønns satser etc. som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger. Tillegg ved lokale forhandlinger er lønns glidning i privat sektor. I offentlig sektor er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt.

Lønns glidning

Lønns glidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønns øking i en bestemt periode og tariffmessig lønns øking i den samme perioden. Lønns glidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønns begrep som bl.a. omfatter lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønns nivå eller endret bruk av skiftarbeid.

Vedlegg 4

Undersøkelser av lønnsgapet mellom kvinner og menn

Det vises til vedlegg 5 i NOU 2000:4 "Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2000".

Vedlegg 5

Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i industrien i Norge og andre land.

Tabell 5.1 viser lønnskostnader per time for industriarbeidere i forhold til våre samhandelsland, målt i felles valuta. De faktiske valutakursene er lagt til grunn sammen med konkurransevekter som er brukt ellers i kapittel 5.

Nivåsammenlikningene omfatter ca. 97 prosent av konkurrentene brukt ellers i kapittel 5. Landene som ikke er med i de relative sammenlikningene (som står for knapt 3 prosent av samhandelen) er Thailand, Singapore, Taiwan, Polen, Tsjekkia og Ungarn.

Sør-Korea er med i sammenlikningene fra 1985, mens hele Tyskland, både tidligere Øst- og Vest-Tyskland er med i tallene fra 1993. Tidligere hadde man tall bare for Vest-Tyskland. Ettersom en stor andel av industrisysselettingen i et samlet Tyskland var lokalisert i tidligere Vest-Tyskland, betydde dette skiftet bare omlag 3 prosentpoeng lavere lønnsnivå for Tyskland ved overgangen. I forhold til de totale relative kostnadene for norske industriarbeidere betydde denne endringen bare omlag 0,5 prosentpoeng.

Lønnskostnadene består av lønn per faktisk arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid (f. eks. lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader som arbeidsgiveravgifter, pensjonsutgifter osv. og som knytter seg til bruken av arbeidskraft.

Lønnskostnadstallene er basert på datasammenlikninger av BLS (Bureau of Labor Statistics) i USA. Det finnes nivå-tall frem til 2000. Vanligvis ville man kjedet 2000-tallene med vekstanslag for 2001 for industriarbeidere, blant annet basert på veksttall for lønnskostnader fra OECD, og tatt hensyn til valutaendringene i forhold til norske kroner. På grunn av problemer med tilgang til relativt sikre anslag på lønnskostnadsveksten for industriarbeidere fra 2000 til 2001, velger utvalget i denne rapporten å presentere sammenlikningene bare frem til 2000.

Innholdet i lønnsbegrepene kan være noe forskjellig landene imellom. Beregningsutvalget mener likevel at de relative lønnskostnadstallene "grovt sett" vil gi relevante indikasjoner på lønnsforskjellene landene imellom for industriarbeider-gruppen.

Lønnsbegrepene som brukes av BLS i sammenlikningen, faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader. Eurostats standard for lønnskostnader faller ganske nær ILOs definisjon. Utvalget er i gang med en utredning og sammenlikning av definisjoner og ulike kildematerialer. Utvalget vil komme tilbake med en oversikt og vurdere hvilke kildematerialer som bør legges til grunn fremover.

Basis for beregningene i tabell 5.1 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær betalt av bedriften etc.) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid. Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant

annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f.eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

I takt med utviklingen av pensjonsordninger for ansatte betalt av bedriften, ved blant annet oppbygging av fond som skal sikre utbetalinger fra pensjonssalder, er en del av kostnadene for bedriften relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke realiserte lønnskostnadselementer. Et viktig element er bonusutbetalinger. Slike forhold skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

Noen av komponentene i lønnskostnadstallene er nokså løst anslått. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land.

Nivåsammenlikningen er basert på gjennomsnitt for industriarbeidere og er ikke representativ for alle deler av industrien. Lønnsforskjellene mellom bransjer i f.eks. Japan og USA kan være svært store, mens bransjeforskjellene i Tyskland og i nordiske landene er langt mindre.

Strukturen på lønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger per arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lave faktiske lønninger per arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. Tabell 5.2 viser hvordan forholdet mellom direkte lønn per arbeidet time og indirekte personalkostnader var i 2000, målt i norske kroner.

Sammenlikningene i tabell 5.1 og 5.2 gjelder bare arbeidere i industrien. Det er først og fremst for denne gruppen at internasjonale sammenlikninger av totale lønnskostnader per time har vært harmonisert.

Funksjonærene har fått stadig større betydning for lønnssummen både i Norge og i de fleste andre land. Omlag halvparten av lønnssummen i norsk industri tilfaller de som i lønnsstatistikken defineres funksjonærer.

Arbeidstid og de indirekte personalkostnader er forskjellige for arbeidere og funksjonærer landene imellom. Også fordelingen av antall funksjonærer og arbeidere kan være svært forskjellig. Tallmessige indikasjoner for enkelte land innenfor EU-området peker i retning av at lønnskostnadene i Norge ligger langt nærmere våre handelspartnere dersom funksjonærene hadde vært med i sammenlikningene for industrien.

Tabell 5.1: Totale lønnskostnader ¹⁾ for voksne industriarbeidere i norske kroner ²⁾. Indeks Norge=100

Land	1980	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000			
Tyskland	106	92	102	124	119	111	112	107	103			

Tabell 5.1: Totale lønnskostnader ¹⁾ for voksne industriarbeidere i norske kroner ²⁾. Indeks Norge=100

Land	1980	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000			
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100	100			
Japan	48	61	60	98	84	82	78	88	99			
Sveits	96	93	97	120	113	102	104	99	95			
Belgia	113	87	89	113	109	101	104	100	94			
Danmark	94	79	84	99	96	93	97	96	92			
Sverige	108	93	98	88	97	94	94	90	90			
USA	85	126	70	71	71	77	79	80	89			
Østerrike	77	73	83	104	99	92	95	92	87			
Finland	71	79	98	99	93	90	92	89	87			
Nederland	104	85	84	99	93	88	91	89	85			
Frankrike	77	73	72	82	80	76	78	75	73			
Canada	75	106	74	67	66	69	66	65	72			
Storbritannia	65	60	59	56	56	65	70	69	71			
Italia	70	74	81	67	71	74	73	69	66			
Irland	51	57	55	57	57	58	58	59	56			
Spania	51	45	53	53	54	52	52	51	49			
Sør-Korea	0	12	17	30	33	34	24	30	36			
Hellas	0	35	32	38	38	39	38	38	35			
Portugal	18	15	18	22	22	23	23	22	21			
Norge i forhold til gjennomsnitt av landene overfor (Handelspart- nerne=100):												
	1980	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000			
	112	123	121	113	113	117	116	118	117			

¹⁾Lønnsbegrepet er lønn og indirekte personalkostnader per arbeidet time.

²⁾Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

Kilde: Bureau of Labor Statistics (BLS).

Tabell 5.2: Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere. I norske kroner i 2000. ¹⁾

	Gjennomsn. timefortj. per arbeidet time ¹⁾	Indirekte personalkost. i % av lønn for arbeidet tid og kr/t ²⁾	Totale lønnskostnader per arbeidet time
	2000	2000	2000
	kr	%	kr
Tyskland	115	76,1	202
Norge	137	41,8	194

Tabell 5.2: Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere. I norske kroner i 2000. ¹⁾

	Gjennomsn. timefortj. per arbeidet time ¹⁾	Indirekte personalkost. i % av lønn for arbeidet tid og kr/t ²⁾	Totale lønnskostnader per arbeidet time
	2000	2000	2000
	kr	%	kr
Japan	113	71,8	194
Sveits	121	54,3	187
Belgia	94	98,0	185
Danmark	146	23,0	180
Sverige	107	66,4	178
USA	127	38,1	175
Østerrike	87	96,5	171
Finland	99	72,7	171
Nederland	97	72,4	168
Frankrike	75	92,7	144
Canada	105	35,0	142
Storbritannia	105	33,0	140
Italia	65	99,2	129
Irland	83	32,1	110
Spania	...	...	95
Sør-Korea	...		72
Hellas	...	70,9(98)	70
Portugal	...	...	42

¹⁾Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

²⁾Indirekte personalkostnader per faktisk arbeidet time i norske kroner. Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid (lønn under sykdom, feriepenger, etc.) og andre indirekte personalkostnader.

Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA

Vedlegg 6**Nærmere om den harmoniserte konsumprisindeksen**

Maastricht-traktaten, som ble vedtatt i 1991, inneholder konvergenskriterier som måtte oppfylles før endelig etablering av den Økonomiske og Monetære Union. Ett av kriteriene var knyttet til nivået på inflasjonen og at den målbare størrelsen skal være sammenlignbar mellom land. De nasjonale konsumprisindeksene i de enkelte landene er ofte lite egnet når en skal sammenligne prisutviklingen mellom land, bl.a. fordi ulike komponenter av prisindeksen beregnes og vektlegges forskjellig. Dette er noe av grunnen til etableringen av en harmonisert konsumprisindeks (HKPI).

Ved å samordne det metodiske opplegget produseres det nå harmoniserte konsumprisindekser i alle EU-land, samt Island og Norge, som er bedre egnet til internasjonale sammenlikninger. Den harmoniserte konsumprisindeksen (HKPI) vil for de fleste land eksistere parallelt med den tradisjonelle konsumprisindeksen (KPI).

I Norge dekker den harmoniserte konsumprisindeksen om lag 88 prosent av forbruksutgiftene som inngår i den tradisjonelle konsumprisindeksen. Det eneste området som nå er utelatt fra den harmoniserte indeksen (HKPI), men som derimot er dekket i den tradisjonelle konsumprisindeksen (KPI), er selveieres bokostnader (beregnet husleie)²². I henhold til EØS-bestemmelser må alle land som lager harmoniserte konsumprisindekser kontrollere vektene som brukes i beregningene årlig etter visse kriterier. I Norge bygger vektene i både KPI og HKPI på et gjennomsnitt av resultater fra Forbruksundersøkelsen de siste tre år. Vektene implementeres imidlertid til forskjellige tidspunkter.

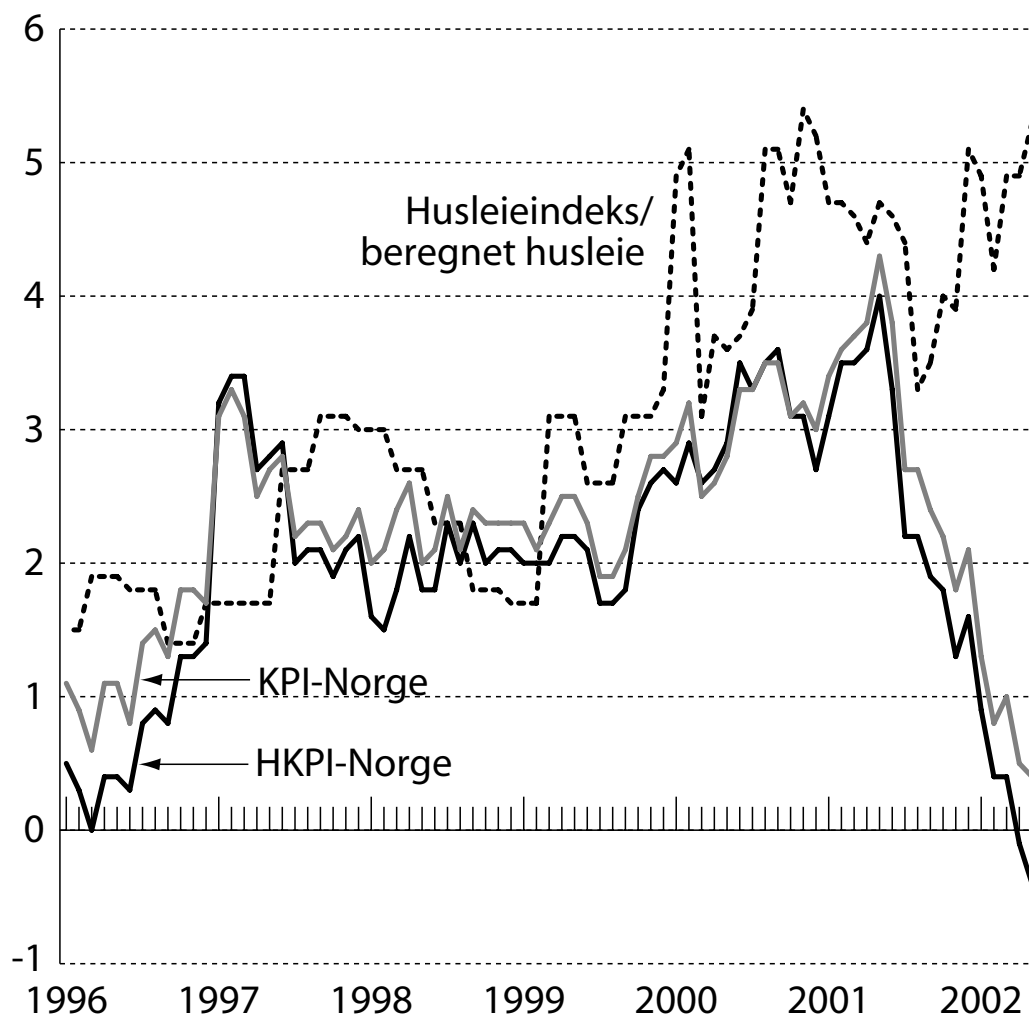
I HKPI er beregnet husleie utelatt. Derimot inngår betalt husleie. Dette innebærer totalt sett at husholdningenes gjennomsnittlige boutgifter blir mindre vektlagt i HKPI enn i KPI, og tilsvarende får utviklingen mindre innvirkning.

Figur 6.1 viser utviklingen i HKPI, KPI og husleie i Norge for perioden fra 1996 til og med mai 2002. Figuren viser at 12-månedersveksten i HKPI har vært noe lavere enn for KPI i hele perioden, bortsett fra i første halvår 1997 og i deler av 2000. I siste halvår i 1998 og i begynnelsen av 1999 var KPI høyere enn HKPI, selv om veksten i husleieindeksen var lavere enn veksten i totalindeksen. Dette skyldes i hovedsak at barnehagetakster, skolegang og enkelte helsetjenester, som den gang var utelatt fra HKPI men inngikk i KPI, hadde en vesentlig høyere 12-månedersvekst enn KPI totalt i perioden. At HKPI var moderat høyere enn KPI i deler av 2000, til tross for at veksten i beregnet husleie var høyere enn veksten i totalindeksen²³, skyldes trolig blant annet enkelte omlegginger av HKPI fra og med januar 2000. Våren 2002

22. Helse og utdanningstilbud berørt av offentlige overføringer og forsikringstjenester ble tatt inn i HKPI fra og med januar 2000.

23. Den markerte stigningstakten i husleieindeksen i januar og februar 2000 skyldes tekniske endringer. Fra og med januar 2000 blir husleiene registrert og innarbeidet i konsumprisindeksen månedlig, mot tidligere i hvert kvartal.

har 12-månedersveksten i HKPI vært negativ, mot en svak vekst for KPI. Forskjellen kan tilskrives en relativt kraftig vekst i husleieindeksen.

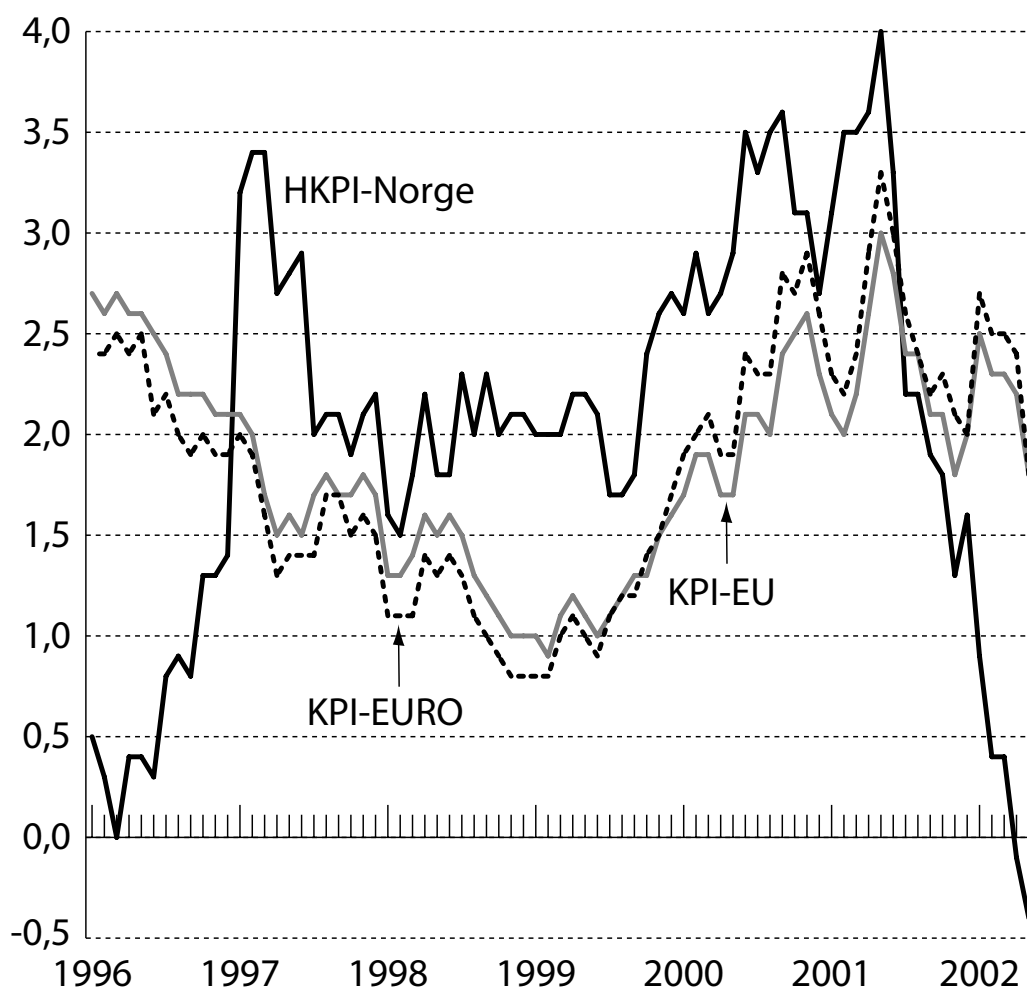

Figur 6.1 Prisutviklingen i Norge. Vekst i prosent fra samme måned året før. KPI, HKPI, og husleieindeksen/beregnet husleie

I 2001 var den gjennomsnittlige stigningen i HKPI i Norge 2,7 prosent, mens den tilsvarende veksten i KPI var 3,0 prosent. Differansen må ses i sammenheng med den relativt kraftige veksten i beregnet husleie, jf. figur 6.1. Det er også variasjoner mellom KPI og HKPI i andre land. For eksempel var veksten i den nasjonale konsumprisindeksen i Sverige 2,5 prosent i 2001, mens årsveksten i den harmoniserte indeksen var 2,7 prosent.

Figur 6.2 gir en oversikt over tolv månedersveksten i den harmoniserte konsumprisindeksen i Norge, EU-landene og euro-området i perioden fra 1996 til desember 2001. I 1996 var prisstigningen i Norge lavere enn prisstigningen i EU-landene og euro-området. Fra og med 1997 til og med 2000 var prisstigningen i Norge høyere enn prisstigningen i EU og euro-området. I fjor og i år har endringene i momssatsene påvirket prisforløpet i Norge. Økningen

i merverdiavgiftsatsen fra 1. januar 2001 bidro til å øke differansen ned mot EU-landene, mens etter halvingen av matmomsen 1. juli falt imidlertid prisstigningstakten i Norge under den i EU-landene for første gang på fem år. På årsbasis var den gjennomsnittlig konsumprisvekst i Norge, målt ved HKPI, 2,7 prosent fra 2000 til 2001, mens den tilsvarende prisstigningen var 2,4 prosent i EU-landene og 2,6 prosent euro-området, jf. tabell. 6.1. Våren 2002 har tolv månedersveksten i HKPI ligget betydelig lavere i Norge enn i ØMU. Dette skyldes i hovedsak halvingen av matmomsen i fjor, samt at styrkingen av kronekursen har bidratt til lavere importpriser.

Figur 6.2 Harmonisert konsumprisindeks (HKPI) i Norge, EU-landene og euro-området. Vekst i prosent fra samme måned året før

Tabell 6.1: Harmonisert konsumprisindeks for Norge, EU-landene og euro-området. Gjennomsnittlig årlig vekst

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Norge	0,7	2,6	2,0	2,1	3,0	2,7

Tabell 6.1: Harmonisert konsumprisindeks for Norge, EU-landene og euro-området. Gjennomsnittlig årlig vekst

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
EU-landene	2,4 ¹⁾	1,7	1,3	1,2	2,1	2,3
Euro-området	2,2	1,6	1,1	1,1	2,3	2,5

¹⁾Estimert

Vedlegg 7**Kursutviklingen for norske kroner***Endringer i kursordningen for norske kroner*

Verdien av den norske kronen var fra desember 1978 knyttet til en kurv av våre viktigste handelspartneres valutaer. Kurven ble opprinnelig beregnet som et veid aritmetisk gjennomsnitt av indekser for de aktuelle valutaene. Enkeltindeksene ble på sin side beregnet som forholdet mellom den løpende kursen på den enkelte valuta og gjennomsnittskursen i august 1978; den såkalte basiskursen. I juni 1984 gikk en over til å beregne kurven som et veid geometrisk gjennomsnitt av de enkelte valutakursindeksene.

Vektene i kurven gjenspeilte opprinnelig tilnærmet de enkelte lands direkte betydning for norsk utenrikshandel, målt som deres andel av summen av norsk eksport og import av industrivarer. Dollaren hadde en større vekt i kurven enn det den direkte handelen med USA skulle tilsi, mens de resterende valutaer til sammen hadde en tilsvarende mindre vekt. I august 1982 gikk en over til nye vekter i kursindeksen basert på IMF's såkalte konkurransevekter. Disse vektene tok i tillegg til bilaterale handelsforhold også hensyn til konkurransen norske eksportører møter fra andre eksportører på eksportmarkedene.

Når en ser bort fra variasjoner innenfor de tillatte svingningsmarginene ble verdien av den norske kronen justert fem ganger fra 1982 til 1992:

- I august 1982 ble antallet valutaslag i kurven utvidet fra 12 til 14 i forbindelse med at en gikk over til vekter basert på IMF's konkurransevekter.
- I september 1982 ble basiskursene for de fjorten kurvvalutaene justert opp med 3 prosent.
- I juni 1984 ble beregningsmetoden for kursindeksen endret ved at en gikk over fra aritmetisk til geometrisk gjennomsnittsberegning.
- I september 1984 ble det besluttet at Norges Bank inntil videre skulle styre mot en noe svakere krone. I august 1985 ble dette formalisert ved at det ved forskrift fra Finansdepartementet ble fastslått at kursindeksens verdi inntil videre skulle holdes i den øvre fjerdedel av det tillatte svingningsintervallet.
- 11. mai 1986 ble kronen nedskrevet ved at sentralverdien for kursindeksen ble økt fra 100 til 112.

Slik kurven var konstruert hadde den en gjennomsnittsverdi lik 100 i august 1978. Dette var kursindeksens opprinnelige sentralverdi. I august 1985 ble svingningsmarginen offisielt fastlagt til $\pm 2,25$ prosent av kursindeksens sentralverdi.

Sett under ett bidro de fire første justeringene til at kronens verdi ble redusert med om lag 10 prosent. I 1986, fram til devalueringen i mai, lå kurvindeksen i gjennomsnitt nær midtpunktet i den øvre fjerdedelen av det fastsatte svingningsområdet (101,69). Den nye sentralverdien som ble fastsatt ved devalueringen 11. mai 1986 lå 10,1 prosent over dette nivået.

Den 19. oktober 1990 bestemte Regjeringen Syse at kronens internasjonale verdi med virkning fra 22. oktober skulle knyttes til regne- og valutaen-

heten European Currency Unit (ECU). Dette innebar et endret vektgrunnlag for norske kroner. Sentralkursen for norske kroner ble satt til 7,9940 kroner for en ECU, som var markedsverdien torsdag 18. oktober kl. 14.15. Omleggingen medførte således ingen opp- eller nedskriving av kronekursen. Kronens tillatte svingningsmargin rundt sentralkursen var som før +/-2,25 prosent. Sverige og Finland knyttet sine valutaer til ECU i henholdsvis mai og juni 1991.

Den 10. desember 1992 ble svingningsmarginene for den norske kronen satt ut av kraft inntil videre. 6. mai 1994 ble det ved kongelig resolusjon fastsatt ny forskrift for kronens kursordning. Den nye forskriften var en presisering og videreføring av retningslinjene som var fulgt siden kronens svingningsmarginer ble opphevet i 1992. Den operative retningslinjen for Norges Bank var at pengepolitikken skulle rettes inn mot stabilitet i kronens verdi målt mot de europeiske valutaer, med utgangspunkt i kursleiet siden kronen begynte å flyte den 10. desember 1992.

I forbindelse med etableringen av ØMU fra 1. januar 1999 opphørte ECU. Samtidig ble euro etablert som ny valuta, og kursforholdet mellom ECU og euro ble satt lik 1:1 på overgangstidspunktet. I denne sammenheng uttalte Norges Bank at euro ville inngå som en viktig europeisk valuta på samme måte som ECU har vært en sentral styringsparameter i gjennomføringen av pengepolitikken. Videreføring av gjeldende retningslinjer kunne dermed skje uten at kronens internasjonale verdi ble endret.

Gjeldende retningslinjer for pengepolitikken

I St.meld. nr. 29 (2000-2001) Retningslinjer for den økonomiske politikken, som ble framlagt 29. mars 2000, ble det trukket opp nye retningslinjer for pengepolitikken. Bakgrunnen for dette var at Norge nå er i en periode hvor finanspolitikken skal tilpasses en gradvis og opprettholdbar økning i bruken av petroleumsinntektene i norsk økonomi. I denne situasjonen var det behov for en klarere forankring av pengepolitikkenes rolle i å støtte opp om en stabil økonomisk utvikling.

I tråd med denne forskriften skal pengepolitikken sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Pengepolitikken skal samtidig understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Norges Banks operative gjennomføring av pengepolitikken skal i samsvar med dette rettes inn mot lav og stabil inflasjon, definert som en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2¹/₂ prosent. Det forventes at konsumprisveksten som en hovedregel vil ligge innenfor et intervall på +/- 1 prosentpoeng rundt målet for prisstigningen. I St.meld. nr. 29 (2000-2001) står det videre at Norges Banks rentesetting skal være framoverSKUende og ta tilbørlig hensyn til usikkerheten knyttet til makroøkonomiske anslag og vurderinger. Den skal ta hensyn til at det kan ta tid før politikken-dringer får effekt, og den bør se bort fra forstyrrelser av midlertidig karakter som ikke vurderes å påvirke den underliggende pris- og kostnadsveksten.

Norges Bank senket i desember 2001 foliorenten fra 7,0 til 6,5 prosent, etter å ha holdt renten uendret siden september 2000.

Boks 7.1 Forskrift om pengepolitikken**§ 1.**

Pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Pengepolitikken skal samtidig understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting.

Norges Bank forestår den operative gjennomføringen av pengepolitikken.

Norges Banks operative gjennomføring av pengepolitikken skal i samsvar med første ledd rettes inn mot lav og stabil inflasjon. Det operative målet for pengepolitikken skal være en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent.

Det skal i utgangspunktet ikke tas hensyn til direkte effekter på konsumprisene som skyldes endringer i rentenivået, skatter, avgifter og særskilte midlertidige forstyrrelser.

§ 2.

Norges Bank skal jevnlig offentliggjøre de vurderingene som ligger til grunn for den operative gjennomføringen av pengepolitikken.

§ 3.

Den norske kronens internasjonale verdi fastlegges på grunnlag av kursene i valutamarkedet.

§ 4.

Norges Bank gir på statens vegne de meddelelser om kursordningen som følger av deltakelse i Det internasjonale valutafond, jf. lov om Norges Bank og pengevesenet § 25 første ledd.

Nærmere om euro, ECU og effektiv kronekurs

ØMU ble formelt vedtatt etablert gjennom Maastricht-traktaten fra 1992. Etableringen av ØMU fra 1. januar 1999 innebar en felles valuta og en felles pengepolitikk i de elleve EU-landene som deltok i valutaunionen fra starten av. Disse deltakerlandene var Belgia, Finland, Frankrike, Irland, Italia, Luxembourg, Nederland, Portugal, Spania, Tyskland og Østerrike. Euro erstatter de nasjonale valutaene i deltakerlandene. Hellas ble tatt opp som tolvte ØMU-medlem med virkning fra 1. januar 2001. I første omgang var det kun mulig å benytte euroen ved bruk av betalingskort eller ved overføringer mellom bankkonti. Kontanter denominert i euro ble innført 1. januar 2002.

Euroen er den klart viktigste valutaen i både industriens effektive valutakurs og i den importveide valutakursen (med 44 land), jf. tabell 7.1.

Tabell 7.1: Nåværende konkurranseevnevekter og importvekter

	Vekter i industriens effektive valutakurs ¹⁾	Importvekter ²⁾³⁾
Euro	42,0	381,6
Danmark	8,1	74,5
Sverige	19,8	165,2
Storbritannia	12,1	102,4
Sveits	1,2	13,6
Japan	4,8	47,9
USA	6,5	72,3
Canada	0,6	19,4
Singapore	0,3	8,8
Sør-Korea	2,1	11,4
Thailand	0,2	3,1
Taiwan	0,6	7,6
Polen	1,1	6,8
Tsjekkia	0,4	3,0
Ungarn	0,2	1,8
Argentina	..	1,5
Australia	..	4,5
Bangladesh	..	0,6
Brasil	..	0,6
Chile	..	1,4
Kina	..	22,7
Colombia	..	1,5
Hong Kong	..	4,9
Indonesia	..	2,2
India	..	3,3
Island	..	2,8
Sri Lanka	..	0,3
Marokko	..	1,0
Malaysia	..	2,9
Filippinene	..	0,7
Pakistan	..	1,2
Russland	..	18,3
Tyrkia	..	3,4
Sør-Afrika	..	2,2
	100,0	1000,0

¹⁾OECD-vekter i 1999.²⁾Gjennomsnitt for perioden 1996-1998.³⁾Importveid nominell effektiv kurs er beregnet på grunnlag av 44 land.

Fram til 1. januar 1999 ble ECU benyttet som regne- og valutaenhet for transaksjoner mellom EU-landene. ECU bestod av et visst antall enheter av de enkelte EU-landenes valutaer. Sammensetningen av ECU ble vurdert hvert femte år, eller hvis en valutas effektive vekt endret seg med mer enn 25 prosent.

Tabell 7.2 gir bl.a. en sammenlikning av vektene i den tidligere kurvindeksen og beregnede vekter i oktober 1990 for de valutaene som var med i ECU. Før omleggingen av kurssystemet var ECU-landenes vekt i kurvindeksen i underkant av 60 prosent. Tar en hensyn til at svenske kroner og finske mark den gang fulgte en kurv av valutaer og at østerrikske schilling og sveitsiske franc var nært knyttet til tyske mark, hadde ECU-landene en vekt på vel 74 prosent.

Tabell 7.2: Vekter i den tidligere kurvindeksen, ECU-indeksen og konkurranseevnevekter

	Vekter i den tidligere kurvindeksen per 18.10.90	Direkte + indirekte ¹⁾	Tidligere vekter i ECU-indeksen per 18.10.90 ²⁾	Tidligere konkurranseevnevekter (IMF-vekter i 1994)
Østerriksk schilling (ATS)	1,5	..	..	1,6
Belgisk franc (BEF)	2,4	3,2	7,8	3,2
Kanadisk dollar (CAD)	3,6	..	..	1,5
Dansk krone (DKK)	6,8	8,3	2,6	5,0
Finsk mark (FIM)	3,0	..	..	4,0
Fransk franc (FRF)	9,2	10,5	19,3	7,3
Tysk mark (DEM)	17,7	24,9	30,3	14,7
Italiensk lire (ITL)	3,3	4,2	9,8	5,4
Japansk yen (JPY)	6,0	6,9	..	10,1
Nederlandsk gylden (NLG)	4,6	5,6	9,5	6,1
Svensk krone (SEK)	15,0	..	..	13,4
Sveitsisk franc (CHF)	1,2	..	..	1,6
Britisk pund (GBP)	14,7	17,2	12,6	12,7
Amerikansk dollar (USD)	11,0	18,8	..	10,5
Spansk peseta (ESP)	..	0,3	5,3	1,9
Luxembourgsk franc (LUF)	..	..	0,3	..
Portugisisk escudo (PTE)	..	..	0,8	..
Irsk pund (IEP)	..	..	1,1	1,0
Gresk drachme (GRD)	..	..	0,7	0,0
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0

¹⁾Beregnete vekter per 18. oktober 1990, der en har tatt utgangspunkt i de direkte vektene i kurvindeksen samtidig som en har tatt hensyn til at svenske kroner og finske mark fulgte en kurv av valutaer, at østerrikske schilling fulgte tyske mark, at utviklingen i sveitsiske franc og tyske mark ofte var parallell og tilsvarende for utviklingen i kanadiske dollar og amerikanske dollar.

²⁾ Vektene er basert på gjennomsnittlige valutakurser i 1997.

Vektene i den tidligere kurvindeksen var konstruert slik at utviklingen i denne indeksen kunne benyttes som uttrykk for den effektive valutakursen. Det var også kurvindeksen som inngikk i beregningene av industriens kostnadmessige konkurranseevne. Som nevnt innebar tilknytningen av kronen til ECU et endret vektgrunnlag for norske kroner. Som tabell 7.2 viser var det betydelig forskjell mellom ECU-vektene og de tidligere kurvvektene. Kurvvektene var beregnet med utgangspunkt i relativt gamle data (1975). En valgte derfor å ta i bruk nye vekter ved beregning av effektiv valutakurs.

De nye vektene for beregning av effektiv valutakurs ga en mye bredere dekning av norsk industris konkurranseforhold sammenliknet med vektene i den tidligere kurvindeksen. Dette har sammenheng med at de nye vektene også tok hensyn til konkurranse fra hjemlandets produsenter på eksportmarkedene for norsk industri, og konkurransen som norsk hjemmekonkurrerende industri møtte i Norge. Det krevdes betydelige datamengder og et stort beregningsopplegg for å beregne slike vekter. IMF hadde utført slike beregninger på bakgrunn av data fra 1980. I tillegg til de tidligere såkalte kurvlandene inngikk også Spania og Irland i disse vektene. For å fange opp endringer i handelsmønsteret etter 1980 ble IMF's vekter korrigert løpende for endringer i de bilaterale handelsstrømmene. I en geometrisk indeks med løpende oppdaterte vekter ville valg av basiskurser påvirke utviklingen i indeksen fra periode til periode. Som basiskurser nyttet en de bilaterale valutakursene som ble registrert torsdag 18. oktober 1990. Det innebar at kursindeksens verdi ved tidspunktet for kronens tilknytning til ECU var lik 100.

En svakhet med denne metoden for beregning av industriens effektive valutakurs var at metoden som ble brukt for årlig oppdatering av IMF's 1980-vekter ga et noe unøyaktig bilde av konkurransesituasjonen. Bl.a. på bakgrunn av dette tok en i september 1995 i bruk nye vekter i industriens effektive valutakurs basert på beregninger fra OECD. Både IMF og OECDs beregningsmetoder er basert på aggregerte handelsstrømmer for industrivarer. Ut fra dette beregnes de ulike landenes betydning for Norges eksport og import av industrivarer, hvor det også tas hensyn til konkurransen på hjemmemarkedet og i tredjeland. En fordel av å gå over til vektene fra OECD er at disse oppdateres løpende.

Overgangen fra IMF- til OECD-vekter innebar at amerikanske dollar, tyske mark og japanske yen fikk noe mindre vekt enn tidligere, samtidig som de nordiske landene, særlig svenske kroner, fikk økt vekt. I forbindelse med omleggingen av industriens effektive valutakurs i 1995 ble også Hellas og Portugal inkludert, slik at indeksen etter dette besto av valutaene til 18 av Norges viktigste handelspartnere. Hovedforklaringen på at enkelte land fikk vesentlig større eller mindre vekt enn i den gamle indeksen, lå ikke i overgangen fra IMF til OECD som kilde for vektene, men at metoden som tidligere ble brukt for årlig oppdatering av IMF's 1980-vekter som nevnt ga et noe unøyaktig bilde av konkurransesituasjonen.

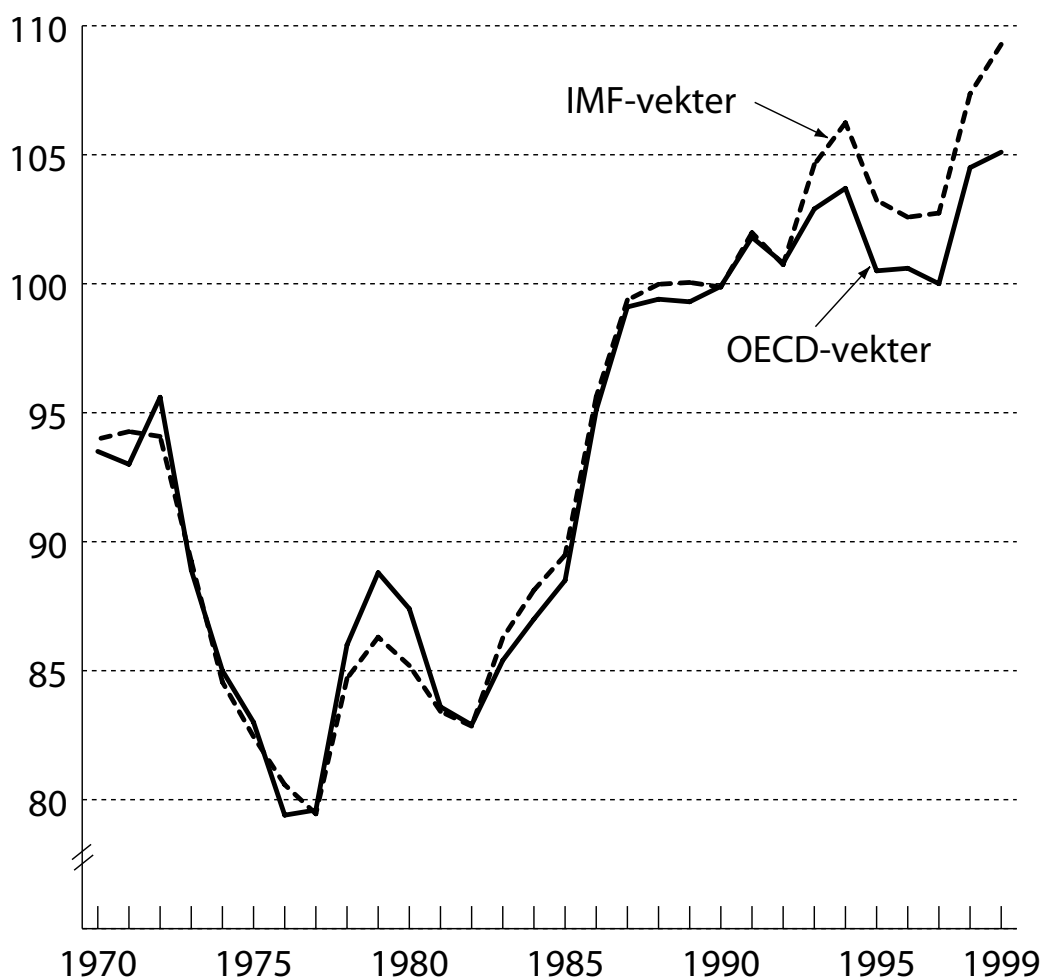
Med virkning fra 1. februar 2000 endret Norges Bank konstruksjonen av industriens effektive valutakurs, og utvidet samtidig antallet valutaer i indeksen. Omleggingen hadde sin bakgrunn i flere forhold:

- Industriens effektive valutakurs hadde før omleggingen vært beregnet med utgangspunkt i valutakursenes endring i forhold til basiskursene 18.

oktober 1990. Kursene for enkeltvalutaer veies med løpende årlige handelsvekter. Denne metoden hadde enkelte svakheter. Blant annet ville endringer i vekten til en valuta som lå langt fra sin basiskurs føre til for store endringer i den aggregerte indeksen.

- Elleve av valutaene i den gamle kurven ble fra 1. januar 1999 erstattet av euro.
- Landene som var inkludert i den gamle indeksen utgjorde en synkende andel av norsk utenrikshandel. Fra å dekke 98,5 prosent av handelen med industrivarer i 1970 hadde dekningsgraden falt til 89 prosent i 1996. Særlig Asia var underrepresentert i indeksen.

Industriens effektive valutakurs blir nå beregnet som en kjedeindeks. En unngår dermed store endringer i indeksen som følge av endringer i vektene til valutakursene som ligger langt fra sin basiskurs. Vektene vil som før bli oppdatert fortløpende. I tillegg til de eksisterende 18 landene i indeksen ble Singapore, Sør-Korea, Taiwan og Thailand fra 1984, og Polen, Tsjekkia og Ungarn inkludert fra 1994, slik at industriens effektive valutakurs nå omfatter 25 land. Utvidelsen innebærer at rundt 94 prosent av handelen med industrivarer dekkes av indeksen i 1996, mot 89 prosent i den tidligere indeksen.

Figur 7.1 Industriens effektive kronekurs (beregningsopplegg frem til 1. februar 2000)

Kilde: Norges Bank

Figur 7.1 gir en oversikt over utviklingen i kronens internasjonale verdi målt ved den tidligere konkurransekursindeksen (for 18 land), med henholdsvis IMF-vekter og de gamle OECD-vektene. For årene før 1980 er den tidligere kurvindeksen sammenfallende med konkurransekursindeksen beregnet på bakgrunn av IMF-vektene. Figuren er basert på årsdata for bilaterale valutakurser. Fallende kurve i figuren innebærer en styrking av kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs. Også i indeksen med OECD-vekter er det brukt basisvekter fra 18. oktober 1990, og som det også framgår av figuren er det derfor relativt små endringer i forløpet. Den svenske kronen svekket seg imidlertid betydelig mot norske kroner ved årsskiftet 1992/93 og ble liggende på et historisk lavt nivå fram til og med første halvår 1995. Etter som svenske kroner har betydelig større vekt i indeksen med OECD-vekter, har dette ført til at industriens effektive valutakurs de siste årene er sterkere målt ved indeksen med OECD-vekter enn med IMF-vekter.

Utviklingen i kronekursen

Før tilknytningen til ECU var det betydelige svingninger i kursen mellom norske kroner og ECU, mens kurvindeksen viste en mer stabil utvikling omkring sentralverdien. Den ulike utviklingen avspeilte i stor grad endringer i kursen på amerikanske dollar og japanske yen mot ECU. Etter ECU-tilknytningen og fram til desember 1992 (da den norske kronen ble gjort flytende) var forholdet mellom norske kroner og ECU svært stabilt rundt sentralverdien, mens kronens verdi målt ved industriens effektive valutakurs viste betydelige svingninger.

Fra oktober 1990 til juni 1991 svekket industriens effektive valutakurs seg med 3,1 prosent, for så å styrke seg med 2,3 prosent fra juni til desember 1991. Denne utviklingen må ses i sammenheng med kursutviklingen for amerikanske dollar og japanske yen, samt devalueringen av finske mark med 12,3 prosent 15. november 1991. Høsten 1992 var preget av betydelig uro på valutamarkedene i Norden og i EU. Valutakrisene i Norden og i EU var i utgangspunktet delvis uavhengige, men virket også til å forsterke hverandre.

De mange kursjusteringene i Europa bidro i seg selv til svakere tillit til ordningen med faste kurser i Europa. For å unngå at konkurranseevnen ble for sterkt svekket, økte hver ny kursnedskrivning dessuten presset for konkurrerende nedskrivninger i de andre landene. Disse forholdene førte til en rekke ekstraordinære begivenheter på valutamarkedet:

- 8. september 1992 oppga Finland den faste valutakursen overfor ECU.
- 14. september 1992 ble italienske lire skrevet ned med 7 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 17. september 1992 lot Italia sin valuta flyte. Storbritannia trakk seg helt ut av valutakursmekanismen ERM, men var fortsatt med i EMS (Det europeiske monetære systemet). Samtidig ble spanske pesetas nedskrevet med 5 prosent.
- 19. november 1992 lot Sverige kronen flyte.
- 22. november 1992 ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escu-

- dos skrevet ned med 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 23. november 1992 ble den islandske kronen skrevet ned med 6 prosent.
 - februar 1993 ble irske pund skrevet ned med 10 prosent overfor de andre EMS- valutaene.
 - 13. mai 1993 ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escudos skrevet ned med hhv. 8 prosent og 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.

Etter den svenske beslutningen om å la kursen flyte 19. november 1992 opplevde Norge en betydelig valutautgang. Fra begynnelsen av desember slo spekulasjoner mot flere av EU-valutaene over på norske kroner og stanset den påbegynte rentenedgangen. Den 10. desember ble svingningsmarginene for den norske kronen satt ut av kraft inntil videre. Umiddelbart svekket kronkursen seg med 6 prosent mot ECU. Deretter styrket kronen seg noe igjen fram til utgangen av året.

Gjennom første halvår 1993 syntes det som om spenningene innenfor det europeiske valutasystemet var redusert, til tross for uroen i markedene for spanske pesetas og portugisiske escudos. Uroen blusset imidlertid opp igjen i juli 1993 med press først mot danske kroner og noe senere mot franske og belgiske franc. Uroen som toppet seg i begynnelsen av august, ledet fram til at svingningsmarginene rundt sentralverdiene for EMS-valutaene ble midlertidig utvidet til +/- 15 prosent. På bilateral basis ble imidlertid Tyskland og Nederland enige om å holde fast på den tidligere svingningsmarginen på +/- 2¹/₄ prosent for sine valutaer.

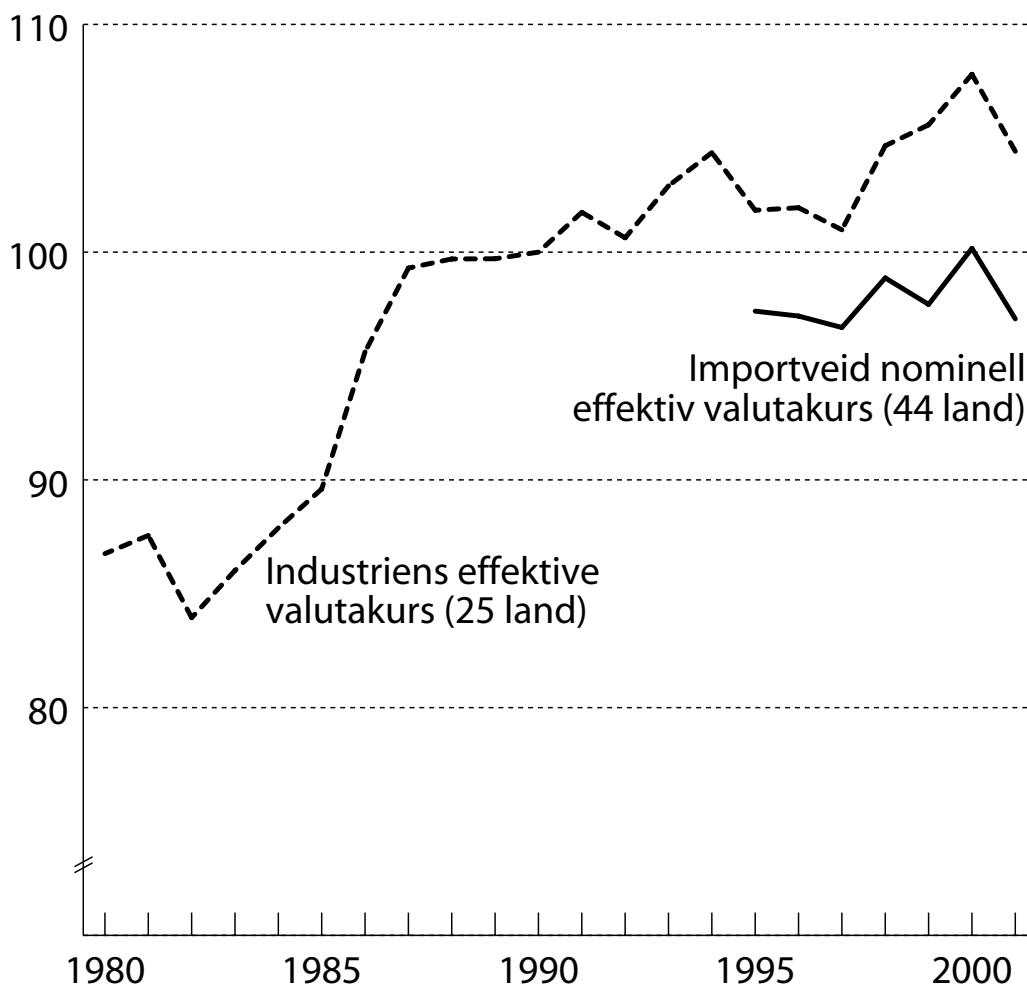
Siden utvidelsen av svingningsmarginene i begynnelsen av august 1993, avtok spenningene innen det europeiske valutasystemet igjen. Flere av valutaene lå tidlig høsten 1993 utenfor de tidligere yttergrensene rundt sentralverdien, men i løpet av høsten konvergente valutaene, og mot slutten av 1993 lå de fleste valutaene innenfor det tidligere svingningsintervallet. Verdien av norske kroner var relativt stabil gjennom hele 1993, og opphevelsen av svingningsmarginene innenfor det europeiske valutasamarbeidet fra 2. august bidro heller ikke til å endre situasjonen for den norske kronen.

Kronekursen lå gjennom 1994 4-5 prosent svakere enn den tidligere sentralverdien mot ECU. Etter å ha svekket seg de første månedene av 1994, styrket industriens effektive valutakurs seg igjen, og var i desember 1994 0,5 prosent sterkere enn gjennomsnittet for hele 1994. I gjennomsnitt svekket den norske kronen seg med 1,4 prosent fra 1993 til 1994 målt ved industriens effektive valutakurs.

Også i 1995 var de internasjonale valutamarkedene preget av uro. Kursbevegelsene mellom hovedvalutaene, amerikanske dollar, japanske yen og tyske mark, var svært store og preget av en betydelig svekkelse av amerikanske dollar i første halvår, og en viss reversering i andre halvår. Også for flere av de europeiske valutaene var det periodevis nokså urolig, noe som til tider resulterte i spenning i det europeiske valutakurssamarbeidet ERM. Kursen på svenske kroner styrket seg betydelig i slutten av 1995. Styrkingen skjedde imidlertid fra et svakt nivå de første månedene av året, og gjennomsnittlig kurs på svenske kroner svekket seg med 4,5 prosent mot tyske mark fra 1994 til 1995.

Den norske kronen var relativt lite påvirket av uroen i valutamarkedet i 1995. Målt i forhold til ECU var valutakursen ved utgangen av året om lag uen-

dret i forhold til ved årets begynnelse. Målt ved industriens effektive valutakurs appresierte kronen 2,4 prosent fra 1994 til 1995. Appresieringen gjennom 1995 hadde i stor grad sammenheng med den betydelige svekkelsen av kursen på britiske pund i løpet av året, men også den markerte svekkelsen av amerikanske dollar bidro. Styrkingen av kursen på svenske kroner gjennom 1995 virket i motsatt retning på den norske kronen.

Figur 7.2 Importveid kronekurs (44 land) og industriens effektive valutakurs

Kilde: Norges Bank

I løpet av 1996 styrket den norske kronen seg med knapt 3 prosent mot ECU, fra indeksverdien 104 ved årsskiftet til 101 ved utgangen av året. Industriens effektive valutakurs var likevel om lag uendret i 1996 i forhold til året før, i hovedsak som følge av appresieringen av amerikanske dollar, britiske pund og svenske kroner i forhold til norske kroner. Etter et betydelig appresieringspress styrket kronen seg i løpet av høsten 1996 og inn i 1997. Industriens effektive valutakurs appresierte med rundt 1¹/₄ prosent gjennom de tre siste månedene i 1996.

Det var betydelige bevegelser i de internasjonale valutamarkedene i 1997 og 1998. Amerikanske dollar styrket seg markert mot japanske yen gjennom 1997 og i første halvår i 1998. I løpet av andre halvår 1998 ble imidlertid styrkingen av den amerikanske dollaren mer enn reversert, og var ved utgangen av 1998 klart svakere enn ved begynnelsen av året. Den amerikanske dollaren styrket seg også mot tyske mark gjennom 1997, men stabiliserte seg i første halvår 1998. Gjennom andre halvår 1998 svekket dollaren seg også mot tyske mark, men svekkelsen var mindre markert enn mot japanske yen. Valutamarkedet i Europa var i 1998 preget av stabilitet mellom de elleve valutaene som utgjorde euro, mens det var større svingninger i en del av de øvrige valutakursene, som for eksempel britiske pund og svenske kroner.

Den norske kronen styrket seg med 2,2 prosent fra 1996 til 1997, målt i forhold til ECU, mens industriens effektive valutakurs i samme periode styrket seg med 1,0 prosent. Styrkingen av kronen som tok til høsten 1996 fortsatte de første månedene i 1997, men ble mer enn reversert i 2. kvartal. Industriens effektive valutakurs svekket seg i perioden fra mai til august 1997 betydelig mer enn ECU-indeksen. Det hadde sammenheng med at amerikanske dollar styrket seg mot norske kroner.

Målt mot ECU viste den norske kronen en svak svekkelse gjennom første halvår 1998. Fra slutten av august svekket imidlertid kronen seg kraftig mot ECU, og kom i midten av oktober helt ned mot 115 mot ECU-indeksen. I slutten av oktober styrket kronen seg igjen, og lå på et nivå rundt 108-109 målt mot ECU-indeksen fram til desember. Etter at kronen igjen ble satt under press i desember svekket den seg på ny ned mot 115 målt mot ECU-indeksen. I gjennomsnitt svekket kronen seg med 5,5 prosent mot ECU-indeksen fra 1997 til 1998. På grunn av svekkelsen av amerikanske dollar gjennom annen halvdel av 1998 var svekkelsen av industriens valutakurs mindre enn målt mot ECU-indeksen. Svekkelsen av kronekursen i 1998 må ses i lys av den internasjonale uroen generelt i finansmarkedene. Råvareprodusenter som Norge ble rammet spesielt hardt som følge av uroen i råvaremarkedene. Blant annet falt oljeprisen kraftig.

Etter de betydelige bevegelsene i de internasjonale valutamarkedene i 1998, stabiliserte situasjonen seg noe gjennom 1999. Etter å ha vært relativt stabil gjennom første halvår, svekket amerikanske dollar seg mot japanske yen gjennom andre halvdel av 1999. Etter introduksjonen i januar 1999 svekket euroen seg markert mot både amerikanske dollar og japanske yen gjennom året. Ulike vekstutsikter og rentedifferansen mellom USA og euroområdet kan forklare denne kursbevegelsen. Valutauroen i andre halvdel av 1998 førte til at både den svenske kronen og det britiske pundet svekket seg kraftig mot tyske mark. Gjennom 1999 styrket imidlertid begge disse valutaene seg igjen.

Etter den markerte svekkelsen mot ECU gjennom annet halvår 1998 styrket kronen seg fra et nivå ved årsskiftet på 8,90 per euro til under 8,10 i begynnelsen av juli 1999. Etter dette lå kronekursen mellom 8,10 og 8,40 målt mot euro, og i desember 1999 var kursen 9 prosent sterkere enn ett år tidligere. Styrkingen av kronekursen gjennom 1999 må ses i sammenheng med rentedifferansen mellom Norge og euroområdet, samt den generelle svekkelsen av euro. I tillegg har trolig utsikter til avdemping i innenlandsk kostnadsvekst

samt oljeprisøkningen i annet halvår bidratt. I gjennomsnitt styrket kronen seg med 1,8 prosent mot euro fra 1998 til 1999. Kronekursen endret seg ikke like markert mot andre viktige valutaer, som svenske kroner og amerikanske dollar, og målt ved industriens effektive valutakurs var ikke kronestyrkingen like sterk som målt mot euroen i første halvår 1999. Gjennom annet halvår 1999 svekket industriens effektive valutakurs seg, i hovedsak som følge av at styrkingen mot den svenske kronen i første halvår ble reversert. I desember 1999 var industriens effektive valutakurs 2,9 prosent sterkere enn i samme måned året før. I gjennomsnitt var imidlertid industriens effektive valutakurs 0,9 prosent svakere i 1999 enn i 1998.

Gjennom første halvår 2000 svekket kronekursen seg mot svenske kroner, britiske pund og amerikanske dollar, og målt ved industriens effektive valutakurs var kronen nesten 4 prosent svakere i mai enn ved inngangen til året. I andre halvår styrket kronen seg betydelig i forhold til svenske kroner, og moderat i forhold til euro. Kronen svekket seg videre mot dollar. Fra 1999 til 2000 sett under ett svekket kronekursen seg med 2,1 prosent målt ved industriens effektive valutakurs, noe som særlig må ses i sammenheng med dollarstyrkingen fra sommeren 1999 til høsten 2000. I forhold til amerikanske dollar falt kronekursen med 13 prosent fra 1999 til 2000.

Amerikanske dollar fortsatte styrkingen i første halvår 2001, mens kronen styrket seg moderat i forhold til euro og kraftig i forhold til svenske kroner. I forhold til britiske pund var kronen stabil gjennom hele 2001, men på et noe sterkere nivå enn året før. Målt ved industriens effektive valutakurs var norske kroner om lag 7 prosent sterkere i september 2001 enn i mai året før, noe som særlig skyldes en stadig svekkelse av svenske kroner i denne perioden. De siste månedene av 2001 svekket norske kroner seg noe, særlig i forhold til svenske kroner. Fra 2000 til 2001 under ett styrket kronekursen seg med 3,1 prosent målt ved industriens effektive valutakurs. Styrkingen vis-à-vis svenske kroner bidro isolert til 1,8 prosentpoeng av dette, mens styrkingen vis-à-vis britiske pund og euro hver bidro med 0,3 prosentpoeng.

I løpet av første halvår 2002 styrket kronen seg med innpå 8 prosent målt ved industriens effektive valutakurs. Norske kroner styrket seg i denne perioden både vis-à-vis euro, svenske kroner, britiske pund og særlig amerikanske dollar. Rentedifferansen i forhold til andre land, meget gode statsfinanser, stort overskudd på utenriksregnskapet og fallende aksjemarkeder internasjonalt trekkes alle fram som forklaringsfaktorer på kronestyrkingen. I tillegg er statens oljekorrigerte underskudd økt fra 1,6 milliarder kroner i fjor til 38,6 milliarder kroner i år.

Dollar svekket seg i tillegg i forhold til euro, fra om lag 0,88 ved årsskiftet til 0,95 midt i juni. Svakere tillit til amerikanske selskaper, bl.a. som følge av begivenhetene i energiselskapene Enron og Tyco, teleselskapene WorldCom og Global Crossing, og konsulent- og revisjonsselskapet Andersen blir av flere trukket fram som forklaring på svekkelsen av amerikanske dollar i år.

Vektene for den importveide kronekursen er basert på bilateral handel i varer eksklusive olje og gass, skip og oljeplattformer. Figur 7.2 viser utviklingen i den importveide kronekursen (44 land) de siste årene. Etter at den importveide valutakursen i gjennomsnitt holdt seg relativt stabil fra 1995 til 1997, svekket den seg med 2,3 prosent i gjennomsnitt fra 1997 til 1998. Den

importveide valutakursen styrket seg med 1,2 prosent i gjennomsnitt fra 1998 til 1999. I 2000 svekket den importveide valutakursen seg med 2,5 prosent, mens den styrket seg med 3,1 prosent i 2001. Så langt i år har den importveide kronekursen styrket seg med 8,5 prosent. I forhold til gjennomsnittet for hele 2001 er gjennomsnittlig kurs så langt i år 4,8 prosent sterkere.

Vedlegg 8**Tabellvedlegg****Tabell 8.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1998-, 1999-, 2000-, 2001 og 2002-regler**

	1998- regler	1999- regler	2000- regler	2001- regler	2002- regler
<i>a. Trygdeavgift</i>					
Lønnsinntekt	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Annen næringsinntekt ¹⁾	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst
Pensjonsinntekt	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst
<i>b Toppskatt til staten</i>					
Trinn 1					
Sats ²⁾	9,5 pst	13,5 pst	13,5 pst	13,5 pst	13,5 pst
Innslagspunkt, klasse 1	248 000 kr	269 100 kr	277 800 kr	289 000 kr	320 000 kr
Innslagspunkt, klasse 2	300 000 kr	318 600 kr	329 000 kr	342 200 kr	342 200 kr
Trinn 2					
Sats ³⁾	13,7 pst	Opphevet	19,5 pst	19,5 pst	19,5 pst
Innslagspunkt, klasse 1	272 000 kr	Opphevet	762 700 kr	793 200 kr	830 000 kr
Innslagspunkt, klasse 2	305 000 kr	Opphevet	762 700 kr	793 200 kr	830 000 kr
<i>Skatter på alminnelig inntekt</i>					
<i>c Kommune, fylkes- og fellesskatt</i>					
Finnmark og Nord- Troms	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst
Landet ellers	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst
<i>d Maksimale marginale skattesatser</i>					

Tabell 8.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1998-, 1999-, 2000-, 2001 og 2002-regler

	1998- regler	1999- regler	2000- regler	2001- regler	2002- regler
Samlet maksimal marginal-skatt på lønn og personinntekt fra næringsvirksomhet i jordbruk, skogbruk og fiske	49,5 pst	49,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst
Samlet maksimal marginal-skatt på personinntekt fra annen næringsvirksomhet	52,4 pst	52,2 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst
<i>Standardfradrag mv.</i>					
<i>e Klassefradrag</i>					
Klasse 1	25 000 kr	26 300 kr	27 700 kr	28 800 kr	30 100 kr
Klasse 2	50 000 kr	52 600 kr	55 400 kr	57 600 kr	60 200 kr
<i>f Minstefradrag</i>					
Sats	20,0 pst	21,0 pst	22,0 pst	22,0 pst	23,0 pst
Øvre grense	32 600 kr	34 900 kr	36 600 kr	40 300 kr	43 000 kr
Nedre grense	3 700 kr	3 900 kr	4 000 kr	4000 kr	4000 kr
Lønnsfradrag ⁴⁾			30 600 kr	31 800 kr	31 800 kr
<i>g Særfradrag for alder</i>	12 000 kr	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr	18 360 kr
<i>h Særfradrag for uførhet</i>	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr	18 360 kr
<i>i Avtrappings-sats, skattereduk-sjonsregelen</i>	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst
<i>j Skattefrie netto-inntekter, pen-sjonister</i>					
Enslige	69 700 kr	71 800 kr	73 800 kr	76 800 kr	81 100 kr
Ektepar	108 500 kr	117 500 kr	120 600 kr	125 400 kr	131 700 kr
<i>l foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>					
Øvre grense, ett barn	20 700 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr
Øvre grense, to eller fl	24 700 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr
<i>m Forsørger-fradrag i skatt (per barn)</i>					
Barn (under 16 år)	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr	Opphevet	Opphevet

Tabell 8.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1998-, 1999-, 2000-, 2001 og 2002-regler

	1998- regler	1999- regler	2000- regler	2001- regler	2002- regler
Ungdom (mel- lom 16 og 18 år)	2 540 kr	2 540 kr	1 820 kr	Opphevet	Opphevet
<i>n Generelle sat- ser for barne- trygd ⁵⁾</i>					
1. barn	11 112 kr	11 112 kr	9 948 kr	11 664 kr	11 664 kr
2. barn	11 628 kr	11 112 kr	9 948 kr	11 664 kr	11 664 kr
3. barn	13 092 kr	13 092 kr	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr
4. barn	13 740 kr	13 092 kr	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr
5. og følgende barn	14 136 kr	13 092 kr	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr
<i>o Sum barne- trygd og forsørg- erfradrag (til orientering)</i>					
1. barn	12 932 kr	12 932 kr	11 768 kr	11 664 kr	11 664 kr
2. barn	26 380 kr	25 864 kr	23 536 kr	23 328 kr	23 328 kr
3. barn	41 292 kr	40 776 kr	36 300 kr	34 992 kr	34 992 kr
4. barn	56 852 kr	55 688 kr	49 064 kr	46 656 kr	46 656 kr
Tillegg per barn utover 4 barn	15 956 kr	14 912 kr	12 764 kr	11 664 kr	11 664 kr
<i>p Ekstra barne- trygd til barn mellom 1-3 år</i>	7 884 kr	7 884 kr	7 884 kr	7 884 kr	7 884 kr
<i>q Ekstra barne- trygd i Finnmark og Nord-Troms</i>	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr

¹⁾For næringsinntekt over 12 G betales 7,8 pst. trygdeavgift.

²⁾For skattytere i Finnmark og Nord-Troms utgjør satsen 9,5 pst.

³⁾Trinn 2 i toppskatten gjaldt ikke for skattytere i Nord-Troms og Finnmark fram t.o.m. 1998. Det nye trinn 2 i toppskatten som ble innført f.o.m. 2000 gjelder derimot også for skattytere i Nord-Troms og Finnmark.

⁴⁾Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

⁵⁾Fom. 1. mai 2000 ble barnetrygden utvidet til å gjelde t.o.m. den måneden barnet fyller 18 år. Fra 1. juli 2000 gjelder barnetrygden t.o.m. måneden før barnet fyller 18 år.

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 8.2: Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993-1.5.2002. Kroner

	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹⁾				
	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Pensjon før 1.1.92 ²⁾	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³⁾
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴⁾	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95-30.04.95	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
5)					
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-30.04.98	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
6)					
1.05.98-30.04.99	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
7)					
1.05.99-30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00-30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01-30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02-30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252

¹⁾Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstepensjon fra folketrygden.

²⁾Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.

³⁾Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.

⁴⁾Hevingen av særtilleggssats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.

⁵⁾Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Høy sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

⁶⁾Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Høy sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

⁷⁾Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Høy sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

Kilde: Sosialdepartementet.

Tabell 8.3: Fordelingen av total lønnsinntekt før skatt ¹⁾ for personer med lønn over 60 pst. av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn ²⁾. 1986, 1993 og 2000

Desil	1986		1993		2000		Reell
	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	endring ³⁾ 1986-2000. Prosent
1	88 700	5,6	124 700	5,6	168 700	5,6	23,3
2	104 100	6,6	145 900	6,6	198 100	6,5	23,3
3	117 800	7,4	163 300	7,4	221 700	7,3	22,0

Tabell 8.3: Fordelingen av total lønnsinntekt før skatt¹⁾ for personer med lønn over 60 pst. av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn²⁾. 1986, 1993 og 2000

Desil	1986		1993		2000		Reell
	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	endring ³⁾ 1986-2000. Prosent
4	128 700	8,1	178 500	8,1	241 800	8,0	21,8
5	138 400	8,7	193 100	8,7	260 800	8,6	22,1
6	150 200	9,5	208 500	9,4	281 400	9,3	21,4
7	164 300	10,4	226 700	10,2	305 800	10,1	20,6
8	181 700	11,5	250 400	11,3	338 800	11,2	20,8
9	209 200	13,2	289 700	13,1	395 900	13,1	22,6
10	301 700	19,0	432 900	19,6	617 100	20,4	32,6
Alle	158 500	100,0	221 400	100,0	303 000	100,0	23,9
Gini-koeffisient	0,199		0,202		0,210		
Antall personer	1 346 000		1 430 246		1 635 112		

¹⁾Lønnsdefinisjonen er hentet fra selvangivelsesregisteret. Dette innebærer at bl.a. overtid, arbeidsledighetstrygd og enkelte naturalytelser er inkludert.

²⁾Alle personer med lønnsinntekt over 60 pst. av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn er med. Dette tilsvarer en grense på 80 640 kroner i 1986, 113 520 kroner i 1993 og 152 340 kroner i 2000.

³⁾Endring i realverdien (målt i 2000-kroner) av gjennomsnittlig lønnsinntekt for det enkelte desil.

Kilde: Registerbasert inntektsstatistikk (1993, 2000), Inntekts- og Formuesundersøkelsen (1986). Statistisk sentralbyrå

Tabell 8.4: Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for pensjonister¹⁾. Andel i prosent av samlet inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 1993 og 2000.

1993 Desil	Lønnsin ntekt	Næringsi nnpekt	Kapitalin ntekt ²⁾	Overførin ger	Samlet gj.sn inntekt før skatt, nivå	Skatt mm.	Inntekt etter skatt
1	2,8	-0,5	-0,7	98,3	43 354	7,7	92,3
2	1,9	0,1	6,0	92,0	60 716	6,4	93,6
3	1,4	0,2	7,5	90,8	68 811	5,7	94,3
4	1,7	0,4	8,3	89,7	78 853	8,0	92,0
5	1,9	0,4	7,5	90,2	90 180	10,6	89,4
6	2,3	0,5	7,2	90,0	102 772	12,8	87,2
7	2,6	0,5	7,1	89,9	116 760	14,3	85,7
8	3,1	0,6	7,6	88,7	133 324	15,4	84,6
9	4,3	0,7	8,6	86,4	157 061	16,6	83,4
10	6,1	1,3	19,1	73,6	254 095	21,9	78,1
Alle	3,4	0,6	9,9	86,0	110 591	14,4	85,6

Tabell 8.4: Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for pensjonister ¹⁾. Andel i prosent av samlet inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 1993 og 2000.

1993 Desil	Lønnsin ntekt	Næringsi nntekt	Kapitalin ntekt ²⁾	Overførin ger	Samlet gj.sn inntekt før skatt, nivå	Skatt mm.	Inntekt etter skatt
2000 Desil							
1	2,6	-0,7	1,6	96,5	68 300	10,9	89,1
2	2,4	0,2	4,9	92,5	91 400	8,7	91,3
3	2,0	0,3	6,2	91,6	103 700	8,6	91,4
4	2,4	0,3	5,4	91,9	117 400	11,0	89,0
5	2,8	0,4	5,0	91,8	130 900	12,6	87,4
6	3,3	0,4	5,1	91,2	146 600	14,5	85,5
7	3,8	0,4	5,4	90,4	165 000	16,2	83,8
8	4,4	0,5	5,9	89,2	186 800	17,5	82,5
9	5,6	0,6	6,9	86,8	219 100	18,8	81,2
10	6,3	1,1	24,5	68,1	365 500	23,0	77,0
Alle	4,2	0,5	9,8	85,4	159 500	16,3	83,7

¹⁾Trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene er minst lik minstepensjon og overstiger eventuell yrkesinntekt. Dette var en gruppe på 936 082 personer i 1993 og 978 676 personer i 2000.

²⁾Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.5: Beregnet årslønnsvekst ¹⁾ for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 3.1 og 3.2.

Arbeidere i NHO-
bedrifter ²⁾:

År	Arbeid ere	Indust ri-	Nærings- og	Teksti l- og	Treindu stri	Treforedl ing- og	Grafisk	Kjemisk	Mi ner alb arb .	Elektrokj emisk
	i alt arbeid ere	nyttelse	bekled ning			papirvare ind.	industr i	industri ust ri		industri
1991-92	3,0	3,0	3,5	3,1	1,4	2,0	2,0	3,2	3,0	3,0
1992-93	2,8	2,4	2,4	2,9	1,9	2,4	1,8	3,1	1,2	2,0
1993-94	2,6	2,9	2,7	2,1	3,8	3,5	0,8	2,7	2,9	3,9
1994-95	2,9	3,4	3,1	2,3	3,7	5,2	2,8	3,8	3,7	2,9
1995-96	4,2	4,2	3,6	4,2	4,8	6,0	3,4	4,5	3,8	6,0
1996-97	4,3	3,7	3,4	3,6	4,1	2,0	3,9	4,3	4,1	2,7
1997-98	6,2	5,6	5,3	6,6	6,4	5,6	5,3	5,6	5,7	4,8
1998-99	4,9	4,7	4,2	3,1	2,5	5,3	4,2	3,2	6,1	6,0

Tabell 8.5: Beregnet årslønnsvekst ¹⁾ for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 3.1 og 3.2.Arbeidere i NHO-bedrifter ²⁾:

Ar	Arbeidere i alt arbeid	Industri	Nærings- og nytelse	Tekstil- og bekledning	Treindustri	Treforedling- og papirvare ind.	Grafisk industri	Kjemisk industri	Mi-ner alb-ri	Elektro- og kjemisk industri
1999-00	4,5	4,5	3,9	3,9	4,3	8,1	4,4	2,9	6,1	4,3
2000-01	4,9	4,9	4,2	4,7	4,3	5,3	7,7	5,3	5,0	5,8
1991-01	48,4	47,0	42,8	43,0	44,0	55,6	42,6	46,0	50,2	49,9
Gj. sn. per år	4,0	3,9	3,6	3,6	3,7	4,5	3,6	3,9	4,1	4,1
Årslønn 2001	kr 271 000	kr 266 000	kr 248 500	kr 223 000	kr 239 400	kr 262 300	kr 319 800	kr 246 300	kr 266 700	kr 303 600

Arbeidere i NHO-bedrifter ²⁾:

	Jern- og metall-	Bygg- og anleggsvirksomhet		Samferd- sel/ transport-	Funksjonærer i NHO-bedrifter		Forret- nings- og spare-	Varehandel		
År	indus- tri	I alt	Bygge- virk.	sek- toren	I alt	Industri- funkt.	banker 5)	I alt	En gro sha nd el	Detal- jhandel
1991-92	2,9	2,5	0,9	2,1	4,3	3,8	3,0	3,7	4,0	3,6
1992-93	3,0	2,7	1,3	1,9	3,7	3,5	3,6	3,2	2,9	3,1
1993-94	2,9	0,3	2,5	2,3	3,5	3,5	3,8	2,8	3,0	3,2
1994-95	3,4	1,1	3,7	2,4	3,7	3,8	3,7	3,3	3,3	4,2
1995-96	3,4	4,3	4,5	5,2	4,3	4,3	4,7	5,3	5,0	4,6
1996-97	4,6	5,8	5,8	3,9	4,8	4,7	4,9	4,7	5,1	4,1
1997-98	5,6	6,9	6,8	6,4	6,6	6,8	6,8	6,2 6)	5,4	7,1
1998-99	5,3	5,7	5,8	4,8	4,8	4,7	5,2	5,0	4,8	3,7
1999-00	4,1	5,3	5,5	4,2	4,6	4,7	5,4	4,8	4,9	4,8
2000-01	5,0	4,9	5,2	5,3	7,1	5,3	4,2	5,5	5,7	4,5
1991-01	48,2	47,0	50,6	45,7	58,8	55,4	55,7	54,5	53,9	52,1
Gj. sn. per år	4,0	3,9	4,2	3,8	4,7	4,5	4,5	4,4	4,4	4,3

Tabell 8.5: Beregnet årslønnsvekst ¹⁾ for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 3.1 og 3.2.Arbeidere i NHO-bedrifter ²⁾:

Ar	Arbeid ere	Indust ri-	Nærings- og	Teksti l- og	Treindu stri	Treforedl ing- og	Grafisk	Kjemisk	Mi ner alb arb .	Elektro emisk
År	i alt arbeid ere		nyttelse	bekled ning		papirvare ind.	industr i	industri	ind ust ri	industri
Årslønn 2001	kr 273 500	kr 288 700	kr 286 000	kr 237 600	kr 375 000	kr 368 600	kr 342 200	kr 297 400	kr 332 200	kr 247 900
År	Hotell- og rest. ³⁾	For- sikrin g	Forret- ningsm. tjenest- eyting	I alt	Sivil ytre etat ⁴⁾	Forretn. drift ⁴⁾	Skolev erker	I alt	Hel se	Forretn. drift ⁴⁾
1991-92	3,3	3,3	4,2	4,3	1,4	0,4	3,6	2,9	3,5	-
1992-93	1,7	3,4	3,9	2,6	4,2	2,4	2,1	2,5	2,8	3,5
1993-94	1,9	5,0	2,8	2,2	2,3	3,8	1,7	2,4	2,4	2,2
1994-95	2,3	2,3	2,6	3,1	3,6	2,7	2,7	2,8	2,9	4,2
1995-96	4,3	4,1	4,0	4,4	4,5	3,8	4,1	4,4	5,1	5,0
1996-97	4,0	5,5	4,3	4,3	4,2	2,1	4,0	3,9	4,0	2,4
1997-98	6,2	7,3	5,9	6,4	7,6	6,8	5,8	5,9	5,9	-
1998-99	4,1	4,3	5,4	4,7	2,0	3,1	4,5	5,0	-	-
1999-00	4,4	3,9	4,5	4,6	4,7	4,4	6,0	4,0		
2000-01	3,6	4,2	4,7	4,2	3,4	4,3	7,8	3,5 ⁷⁾		
1991-01	42,0	52,7	51,3	49,1	44,9	39,3	51,1	44,1	-	-
Gj. sn. per år	3,6	4,3	4,2	4,1	3,8	3,4	4,2	3,7	-	-
Årslønn 2001	kr 214 200	kr 358 300	kr 358 000	kr 296 500	kr 289 800	kr 295 500	kr 306 600	kr 259 100 ⁸⁾	-	-

¹⁾Veksttallene er per årsverk for arbeidere i NHO-bedrifter, staten, skoleverket, kommunene og for hotell- og restaurantvirksomhet. For de andre er de for heltidsansatte.²⁾Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.³⁾Omfatter månedslønne, prosentløne og timelønne arbeidstakere. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallet. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastløne og prosentløne. Veksttallet fra 1996 til 1997 er justert for bedrifter som tidligere var medlemmer i Forbundet for Overnatting og Servering (FOS), og som ikke var med i statistikken for 1996. Denne gruppen utgjør 30-40 prosent i grunnlagsmaterialet og er med i veksttallet for 1997-98 og etterfølgende år.⁴⁾Lønnsutviklingen mellom lønnsstatistikkens tellingstidspunkter. For de andre er det lagt til grunn årsgjennomsnittet.⁵⁾Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i beregningen for årene etter.

⁶⁾Omfatter også motorkjøretøytjenester fra og med 1997–1998. I 2001 har denne gruppen hatt en sterkere lønnsvekst enn både engroshandel og detaljhandel.

⁷⁾Eksklusiv sykehusene er lønnsveksten 3,4 prosent

⁸⁾Eksklusiv sykehusene er gjennomsnittslønnen kr 247 900 i 2001

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 8.6: Gjennomsnittlig årslønn ¹⁾ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring ²⁾, kjønn og utdanningsgrupper ³⁾. Kroner og prosent. 1997-2001

	Heltidsansatte med i undersøkelsen	Årslønn per 1.9/1.10						Vekst i prosent fra året før				Samlet vekst
		2001	1997	1998	1999	2000	2001	19 98	19 99	20 00	20 01	1997-2001
Industri i alt		134 201	240 100	257 000	269 300	280 700	293 100	7,0	4,8	4,2	4,4	22,1
Utdanning på grunnskolenivå		26 412	215 800	230 700	238 100	247 200	261 900	6,9	3,2	3,8	5,9	21,4
Utdanning på videregående skolenivå		82 958	228 900	245 500	256 200	266 400	277 700	7,3	4,4	4,0	4,2	21,3
Av disse:												
Fagutdanning ⁴⁾		35 198	232 000	249 900	262 800	273 800	286 100	7,7	5,2	4,2	4,5	23,3
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år		15 487	302 400	328 800	351 500	370 900	389 600	8,7	6,9	5,5	5,0	28,8
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år		5 890	376 300	410 100	435 200	461 800	485 700	9,0	6,1	6,1	5,2	29,1
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning		3 454	235 700	244 600	247 300	250 500	256 100	3,8	1,1	1,3	2,2	8,7
Menn		106 528	246 900	264 200	276 500	287 600	300 100	7,0	4,7	4,0	4,3	21,5
Utdanning på grunnskolenivå		20 108	222 400	237 400	244 200	253 700	269 000	6,7	2,9	3,9	6,0	21,0
Utdanning på videregående skolenivå		66 991	234 100	251 400	261 900	271 700	283 000	7,4	4,2	3,7	4,2	20,9
Av disse:												
Fagutdanning ⁴⁾		32 118	233 800	252 200	264 600	275 500	288 100	7,9	4,9	4,1	4,6	23,2
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år		12 026	316 400	343 300	365 500	386 100	404 500	8,5	6,5	5,6	4,8	27,8
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år		4 778	387 400	425 100	450 500	478 900	500 900	9,7	6,0	6,3	4,6	29,3
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning		2 625	243 900	252 700	252 800	257 100	260 600	3,6	0,0	1,7	1,4	6,8

[illegible]

Tabell 8.6: Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring²⁾, kjønn og utdanningsgrupper³⁾. Kroner og prosent. 1997-2001

	Heltidsansatte med i undersøkelsen	Årslønn per 1.9/1.10					Vekst i prosent fra året før					Samlet vekst
	2001	1997	1998	1999	2000	2001	1998	1999	2000	2001	1997-2001	
Fagutdanning ⁴⁾	15 573	227 900	247 400	264 200	278 400	294 200	8,6	6,8	5,4	5,7	29,1	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	2 712	317 800	337 000	353 900	368 700	387 200	6,0	5,0	4,2	5,0	21,8	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	701	419 600	420 000	435 800	463 000	483 900	0,1	3,8	6,2	4,5	15,3	
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2 074	232 200	247 100	257 600	262 200	273 300	6,4	4,2	1,8	4,2	17,7	
Kvinner	2 061	225 400	233 000	246 800	262 900	276 400	3,4	5,9	6,5	5,1	22,6	
Utdanning på grunnskolenivå	309	208 900	222 100	231 000	237 200	267 700	6,3	4,0	2,7	12,9	28,1	
Utdanning på videregående skolenivå	1 286	219 500	224 900	238 300	255 200	264 800	2,5	6,0	7,1	3,8	20,6	
Av disse:												
Fagutdanning ⁴⁾	179	211 800	218 800	240 600	246 500	271 800	3,3	10,0	2,5	10,3	28,3	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	309	260 900	269 000	281 900	303 700	327 000	3,1	4,8	7,7	7,7	25,3	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	64	329 800	346 000	340 500	368 200	384 100	4,9	- 1,6	8,1	4,3	16,5	
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	93	226 900	237 700	244 500	257 200	269 500	4,8	2,9	5,2	4,8	18,8	
Varehandel i alt	87 857	243 100	261 500	271 100	287 100	301 100	7,6	3,7	5,9	4,9	23,9	
Utdanning på grunnskolenivå	15 707	221 200	235 100	244 000	255 000	273 300	6,3	3,8	4,5	7,2	23,6	
Utdanning på videregående skolenivå	57 022	233 300	249 100	258 300	273 600	285 400	6,8	3,7	5,9	4,3	22,3	
Av disse:												
Fagutdanning ⁴⁾	13 699	222 900	240 100	253 400	269 300	284 300	7,7	5,5	6,3	5,6	27,5	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	10 970	305 400	333 100	348 600	371 200	397 800	9,1	4,7	6,5	7,2	30,3	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2 005	375 700	410 300	433 500	451 400	492 100	9,2	5,7	4,1	9,0	31,0	
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2 153	256 900	256 600	254 400	273 900	281 200	- 0,1	- 0,9	7,7	2,7	9,5	

[illegible]

Tabell 8.6: Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring²⁾, kjønn og utdanningsgrupper³⁾. Kroner og prosent. 1997-2001

	Heltidsansatte med i undersøkelsen	Årslønn per 1.9/1.10						Vekst i prosent fra året før					Samlet vekst
	2001	1997	1998	1999	2000	2001	1998	1999	2000	2001	1997-2001		
Fagutdanning ⁴⁾	713	249 800	271 100	277 100	292 500	305 100	8,5	2,2	5,6	4,3	22,1		
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	9 192	341 000	366 100	376 300	397 800	413 300	7,4	2,8	5,7	3,9	21,2		
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	1 932	435 800	465 800	470 600	514 200	515 400	6,9	1,0	9,3	0,2	18,3		
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	270	329 900	358 700	384 200	403 200	394 100	8,7	7,1	4,9	- 2,3	19,5		
Menn	16 395	331 400	357 500	369 100	389 900	406 400	7,9	3,2	5,6	4,2	22,6		
Utdanning på grunnskolenivå	790	270 400	294 800	303 300	319 500	334 000	9,0	2,9	5,3	4,5	23,5		
Utdanning på videregående skolenivå	8 226	295 500	316 800	329 200	343 200	357 000	7,2	3,9	4,3	4,0	20,8		
Av disse:													
Fagutdanning ⁴⁾	440	266 900	295 500	297 900	316 700	328 400	10,7	0,8	6,3	3,7	23,0		
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	5 831	370 800	398 200	405 900	429 400	449 800	7,4	1,9	5,8	4,8	21,3		
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	1 398	460 000	491 700	493 000	543 300	546 500	6,9	0,3	10,2	0,6	18,8		
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	150	368 800	409 600	429 700	484 400	458 100	11,1	4,9	12,7	- 5,4	24,2		
Kvinner	14 654	246 400	265 100	277 600	292 800	306 600	7,6	4,7	5,5	4,7	24,4		
Utdanning på grunnskolenivå	1 253	223 000	240 500	250 900	264 200	275 900	7,8	4,3	5,3	4,4	23,7		
Utdanning på videregående skolenivå	9 386	235 900	252 500	263 000	275 700	287 200	7,0	4,2	4,8	4,2	21,7		
Av disse:													
Fagutdanning ⁴⁾	273	219 700	233 000	242 900	253 600	266 700	6,1	4,2	4,4	5,2	21,4		
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	3 361	282 300	304 500	318 700	338 100	350 300	7,9	4,7	6,1	3,6	24,1		
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	534	347 400	370 800	391 800	423 100	435 400	6,7	5,7	8,0	2,9	25,3		
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	120	269 900	275 400	303 300	316 900	314 100	2,0	10,1	4,5	- 0,9	16,4		

Tabell 8.6: Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring²⁾, kjønn og utdanningsgrupper³⁾. Kroner og prosent. 1997-2001

[illegible]

Tabell 8.6: Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring²⁾, kjønn og utdanningsgrupper³⁾. Kroner og prosent. 1997-2001

	Heltidsansatte med i undersøkelsen	Årslønn per 1.9/1.10						Vekst i prosent fra året før				Samlet vekst
	2001	1997	1998	1999	2000	2001	1998	1999	2000	2001	1997-98	1997-2001
Fagutdanning ⁴⁾	115 800	198 400	218 400	228 700	256 100	270 100	9,9	4,7	12,0	5,5		35,9
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	33 042	239 100	260 300	265 200	290 700	303 500	8,9	1,9	9,6	4,4		26,9
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2 817	272 700	292 600	299 900	330 100	344 400	7,3	2,5	10,1	4,3		26,3
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	113 400	224 800	243 800	249 700	278 700	285 600	8,6	2,4	11,6	2,5		27,3
<i>Staten i alt</i>	<i>112 690</i>	<i>243 300</i>	<i>264 200</i>	<i>271 600</i>	<i>293 000</i>	<i>304 400</i>	<i>8,6</i>	<i>2,8</i>	<i>7,9</i>	<i>3,9</i>		<i>25,1</i>
Utdanning på grunnskolenivå	7 337	213 900	230 600	237 200	248 800	259 800	7,8	2,8	4,9	4,4		21,5
Utdanning på videregående skolenivå	45 053	225 400	244 000	249 400	266 400	273 600	8,3	2,2	6,8	2,7		21,4
Av disse:												
Fagutdanning ⁴⁾	8 910	217 800	239 500	246 400	259 800	268 000	10,0	2,9	5,5	3,2		23,0
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	30 557	249 300	269 100	275 500	293 600	305 500	7,9	2,4	6,6	4,1		22,5
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	28 400	296 300	317 800	326 200	344 300	362 800	7,2	2,7	5,5	5,4		22,4
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1 343	255 500	273 100	280 500	304 400	312 800	6,9	2,7	8,5	2,8		22,4
<i>Menn i alt</i>	<i>70 694</i>	<i>252 300</i>	<i>274 900</i>	<i>282 400</i>	<i>305 700</i>	<i>317 500</i>	<i>9,0</i>	<i>2,7</i>	<i>8,3</i>	<i>3,9</i>		<i>25,8</i>
Utdanning på grunnskolenivå	3 944	218 900	237 100	243 700	257 200	270 400	8,3	2,8	5,6	5,1		23,5
Utdanning på videregående skolenivå	28 561	233 600	253 900	259 200	278 400	285 100	8,7	2,1	7,4	2,4		22,0
Av disse:												
Fagutdanning ⁴⁾	7 561	220 500	243 300	250 100	264 800	272 600	10,3	2,8	5,9	2,9		23,6
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	18 033	256 100	276 600	283 400	303 900	316 800	8,0	2,4	7,2	4,2		23,7
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	19 339	303 100	325 400	335 500	355 600	374 600	7,4	3,1	6,0	5,3		23,6
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	817 600	271 900	286 900	294 200	320 700	329 600	5,6	2,5	9,0	2,8		21,4

Tabell 8.6: Gjennomsnittlig årslønn ¹⁾ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring ²⁾, kjønn og utdanningsgrupper ³⁾. Kroner og prosent. 1997-2001

	Heltidsansatte med i undersøkelsen	Årslønn per 1.9/1.10						Vekst i prosent fra året før					Samlet vekst
	2001	1997	1998	1999	2000	2001	1998	1999	2000	2001	1997-98	1998-99	1997-2001
Kvinner i alt	41 996	226 900	246 300	253 400	271 000	282 300	8,5	2,9	6,9	4,2	24,4		
Utdanning på grunnskolenivå	3 393	204 000	219 800	226 300	238 800	247 700	7,7	3,0	5,5	3,7	21,4		
Utdanning på videregående skolenivå	16 492	211 500	229 100	234 400	245 400	253 700	8,3	2,3	4,7	3,4	20,0		
Av disse:													
Fagutdanning ⁴⁾	1 349	197 800	215 400	222 600	232 000	242 700	8,9	3,3	4,2	4,6	22,7		
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	12 524	238 600	257 600	263 600	278 000	289 200	8,0	2,3	5,5	4,0	21,2		
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	9 061	277 500	298 200	304 300	319 300	337 600	7,4	2,0	5,0	5,7	21,7		
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	526	230 800	251 300	258 900	278 700	286 800	8,9	3,0	7,6	2,9	24,3		
Kommunal- og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁶⁾	161 324	225 900	244 900	250 100	262 300	274 500	8,4	2,2	4,9	4,6	21,5		
Utdanning på grunnskolenivå	17 618	192 100	209 600	211 900	221 800	233 800	9,1	1,1	4,7	5,4	21,7		
Utdanning på videregående skolenivå	67 438	203 700	219 700	222 600	232 300	243 300	7,9	1,3	4,4	4,7	19,4		
Av disse:													
Fagutdanning ⁴⁾	15 203	208 900	221 500	222 400	231 400	240 200	6,0	0,4	4,1	3,8	14,9		
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	59 011	236 400	252 700	258 300	272 000	285 500	6,9	2,2	5,3	5,0	20,7		
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år ⁵⁾	13 578	353 900	381 600	390 100	403 400	422 900	7,8	2,2	3,4	4,8	19,5		
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	3 679	261 000	286 800	299 500	312 000	316 400	9,9	4,4	4,2	1,4	21,2		
Menn i alt	56 455	243 200	265 400	272 000	284 500	298 600	9,2	2,5	4,6	4,9	22,8		
Utdanning på grunnskolenivå	6 699	199 400	218 300	221 700	232 800	244 900	9,5	1,6	5,0	5,2	22,8		
Utdanning på videregående skolenivå	23 682	214 300	229 900	232 900	243 500	254 300	7,3	1,3	4,5	4,4	18,7		

Tabell 8.6: Gjennomsnittlig årslønn ¹⁾ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring ²⁾, kjønn og utdanningsgrupper ³⁾. Kroner og prosent. 1997-2001

	Heltidsansatte med i undersøkelsen	Årslønn per 1.9/1.10						Vekst i prosent fra året før				Samlet vekst
		2001	1997	1998	1999	2000	2001	1998	1999	2000	2001	1997-2001
Av disse:												
Fagutdanning ⁴⁾	8 823	212 600	225 900	227 600	238 500	248 300	6,2	0,8	4,8	4,1		16,8
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	16 290	253 300	268 000	273 600	286 000	302 400	5,8	2,1	4,5	5,7		19,4
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år ⁵⁾	8 402	368 900	401 000	409 600	426 000	447 900	8,7	2,1	4,0	5,1		21,4
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1 382	301 700	333 000	348 300	360 900	366 700	10,4	4,6	3,6	1,6		21,5
Kvinner i alt	104 869	213 600	232 400	237 400	250 100	261 400	8,8	2,2	5,3	4,6		22,4
Utdanning på grunnskolenivå	10 919	185 300	202 600	204 300	213 900	227 000	9,3	0,9	4,7	6,1		22,5
Utdanning på videregående skolenivå	43 756	195 400	213 400	216 500	226 100	237 300	9,2	1,4	4,4	5,0		21,4
Av disse:												
Fagutdanning ⁴⁾	6 380	191 700	210 200	212 800	220 700	228 900	9,7	1,2	3,7	3,7		19,4
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	42 721	228 900	246 500	252 200	266 700	279 000	7,7	2,3	5,8	4,6		21,9
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år ⁵⁾	5 176	320 300	342 000	351 900	365 100	382 300	6,8	2,9	3,7	4,7		19,3
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2 297	234 900	257 700	267 300	281 300	286 100	9,7	3,7	5,2	1,7		21,8

¹⁾Gjennomsnittlig årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

²⁾NOS Standard for næringsgrupper

³⁾NOS Standard for utdanningsgruppering

⁴⁾Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁵⁾Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger

⁶⁾Omfatter ikke Oslo kommune i perioden 1997-99

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 8.7: Gjennomsnittlig lønn ¹⁾ per årsverk ²⁾ 1.9/1.10 og vekst fra året før etter næring ³⁾ og utdanningsgrupper ⁴⁾.

	Ansatte med i undersøkelser	Årslønn per 1.9/1.10					Vekst fra året før					Samlet vekst
	2001	1997	1998	1999	2000	2001	1998	1999	2000	2001	1997-2001	
<i>Industri i alt</i>	147 163	238 400	255 500	267 400	279 200	291 000	7,2	4,7	4,4	4,2	22,1	
Utdanning på grunnskolenivå	30 107	214 400	229 500	236 600	246 300	260 100	7,0	3,1	4,1	5,6	21,3	
Utdanning på videregående skolenivå	90 346	227 700	244 400	254 800	265 600	276 300	7,3	4,3	4,2	4,0	21,3	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	16 613	299 900	326 700	348 900	367 700	386 500	8,9	6,8	5,4	5,1	28,9	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	6 166	374 100	408 900	433 000	458 900	483 300	9,3	5,9	6,0	5,3	29,2	
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	3 931	233 700	243 500	246 200	248 700	254 300	4,2	1,1	1,0	2,3	8,8	
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt</i>	42 188	236 400	253 300	265 800	277 400	290 200	7,1	4,9	4,4	4,6	22,8	
Utdanning på grunnskolenivå	6 272	226 100	242 300	254 300	264 400	281 000	7,2	5,0	4,0	6,3	24,3	
Utdanning på videregående skolenivå	29 657	228 700	245 000	257 600	269 700	282 200	7,1	5,1	4,7	4,6	23,4	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	3 175	311 400	328 300	343 600	359 600	378 900	5,4	4,7	4,7	5,4	21,7	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	774	413 900	414 300	427 200	454 300	475 600	0,1	3,1	6,3	4,7	14,9	
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2 310	231 600	246 200	256 100	261 000	271 800	6,3	4,0	1,9	4,1	17,4	
<i>Varehandel i alt</i>	140 332	231 900	247 800	259 100	271 000	286 400	6,9	4,6	4,6	5,7	23,5	
Utdanning på grunnskolenivå	21 342	211 900	225 400	234 500	241 100	252 800	6,4	4,0	2,8	4,9	19,3	
Utdanning på videregående skolenivå	95 404	223 900	237 300	248 000	260 000	274 800	6,0	4,5	4,8	5,7	22,7	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	13 857	285 800	313 900	333 500	355 900	386 600	9,8	6,2	6,7	8,6	35,3	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2 155	362 600	401 700	426 500	444 700	492 100	10,8	6,2	4,3	10,7	35,7	
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	7 574	244 600	244 100	241 700	243 000	234 100	-0,2	-1,0	0,5	-3,7	-4,3	
<i>Finanstjenester i alt ⁵⁾</i>	36 960	283 900	306 800	318 900	335 200	357 500	8,1	3,9	5,1	6,7	25,9	

Tabell 8.7: Gjennomsnittlig lønn ¹⁾ per årsverk ²⁾ 1.9/1.10 og vekst fra året før etter næring ³⁾ og utdanningsgrupper ⁴⁾.

	Ansatte med i undersøkelsen	Årslønn per 1.9/1.10						Vekst fra året før				Samlet vekst
	2001	1997	1998	1999	2000	2001	1998	1999	2000	2001	1997-2001	
Utdanning på grunnskolenivå	1 276	237 100	256 800	264 800	277 800	293 200	8,3	3,1	4,9	5,5	23,7	
Utdanning på videregående skolenivå	23 507	257 800	276 900	288 100	300 000	313 500	7,4	4,0	4,1	4,5	21,6	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	9 914	336 200	361 700	371 300	391 700	417 600	7,6	2,7	5,5	6,6	24,2	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	1 892	433 200	463 000	467 100	510 700	550 300	6,9	0,9	9,3	7,8	27,0	
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	371	317 400	346 000	370 000	390 500	430 800	9,0	6,9	5,5	10,3	35,7	

¹⁾Gjennomsnittlig beregnet årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

²⁾Omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

³⁾NOS Standard for næringsgrupper

⁴⁾NOS Standard for utdanningsgruppering

⁵⁾Omfatter bank- og forsikringsvirksomhet og annen finansiell tjenesteyting

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 8.8: Årslønnsvekst og lønnsnivå per årsverk etter utdanningsnivå i kommunene (inkludert sykehusene). 1999-2001.

	Antall årsverk per 1.10.01	Årslønn 2001 per 1.10.01	Vekst 1999- 2000	Vekst 2000- 2001
I alt	263 700	262 200	4,4	4,1
Universitets- og høyskoleutdanning, høyere grad	15 600	415 300	3,8	4,4
Universitets- og høyskoleutdanning, lavere grad	75 200	284 100	5,5	4,4
Utdanning fra videregående skole	87 600	244 000	3,4	3,5
Grunnskoleutdanning	60 100	226 100	3,2	3,5
Ubestemt utdanning	3 200	246 600	3,8	4,1
Uoppsett utdanning	22 000	251 600	3,4	4,4

Kilde: Kommunenes Sentralforbund

Tabell 8.9: Gjennomsnittlig årslønn ¹⁾ per heltidsekvivalent ²⁾ for deltidsansatte i enkelte næringer ³⁾. 1997-2001

	Deltidsansatte med i undersøkelsen	Årslønn per 1.9/1.10					Vekst i prosent fra året før				Samlet vekst
	2001	1997	1998	1999	2000	2001	1998	1999	2000	2001	1997-2001
Industri	12 962 300	208 000	224 000	231 300	250 500	254 400	7,5	3,3	8,3	1,6	22,1
Bygge- og anleggsvirksomhet	2 079 500	217 500	226 100	238 500	246 400	262 900	4,0	5,5	3,3	6,7	20,9
Varehandel	52 475 200	182 100	193 800	202 800	208 900	222 800	6,0	5,0	3,0	6,7	22,3
Finanstjenester ⁴⁾	5 911 700	229 300	249 300	258 400	264 100	292 900	8,5	3,7	2,2	10,9	27,5

¹⁾Gjennomsnittlig beregnet årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

²⁾Omfatter deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Månedsførtjenesten per heltidsekvivalent for deltidsansatte er regnet ut på grunnlag av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for de heltidsansatte, dvs. alle med avtalt arbeidstid på 33 timer per uke eller mer. Dersom gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte er 37 timer i uka, vil for eksempel en deltidsansatt som arbeider 15 timer i uka ha en vekt på 0,41 (15/37) regnet som heltidsekvivalent. Lønnen for den deltidsansatte regnet per heltidsekvivalent framkommer ved å multiplisere lønnen til vedkommende deltidsansatt med 2,47 (37/15).

³⁾NOS Standard for næringsgrupper

⁴⁾Omfatter bank- og forsikringsvirksomhet og annen finansiell tjenesteyting

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 8.10: Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring per 1.9/1.10. Heltidsansatte

Næring Nærings- kode 1)	Årslønn ²⁾ i alt	Årslønn ²⁾ i alt	Årslønn ²⁾ i alt	Årslønn ²⁾ i alt	Årslønn ²⁾ i alt	Årslønn ²⁾ i alt	Årslønn ²⁾ i alt	Årslønn ²⁾ i alt	Næringens andel av totalt antall heltidsansatte ⁴⁾ per 1.9/1.10
	Men n	Kvin ner							
	1997	1998	1999	2000	2001	2001	2001		1999
C Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	77,2	77,9	80,4	80,3	81,3	475 100	386 300		2
D Industri	86,7	86,8	86,9	88,0	88,2	300 100	264 600		21
E Kraftforsyning	90,0	90,0	90,4	89,9	89,5	305 400	273 200		1
F Bygge- og anleggsvirksomhet	95,0	91,3	92,2	94,2	94,7	291 800	276 400		7
G Varehandel i alt	81,4	80,6	81,9	81,5	82,8	317 600	262 900		17
I Samferdsel	87,5	86,8	86,0	86,8	87,4	319 300	279 100		8
J Finanstjenester i alt	74,4	74,2	75,2	75,1	75,4	406 400	306 600		3
K Forretningsmessig tjenesteyting	74,5	74,7	76,8	76,6	77,5	396 400	307 300		9
L Ansatte i staten	89,9	89,6	89,7	88,6 ³⁾	88,9 ³⁾	317 500	282 300		10
Sivile ytre etat				88,4	88,2	304 320	268 400		
Offentlig næringsdrift og anlegg ³⁾				89,4	89,8	302 040	271 300		
L Ansatte i skoleverket	93,6	93,7	94,1	93,9	94,5	322 800	305 000		5
L Ansatte i kommunal virksomhet	87,9	87,7	87,6	87,9	87,6	298 600	261 400		10
M Undervisning i privat sektor	83,3	85,5	85,2	85,9	84,4	328 600	277 300		1
N Helse- og sosialtjenester i privat sektor	87,2	86,6	86,5	85,0	87,4	285 300	249 300		3
O Sosiale og personlige tjenester i privat sektor	81,5	83,3	86,4	85,1	87,1	333 800	290 800		4

Tabell 8.10: Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring per 1.9/1.10. Heltidsansatte

Næring	Årslønn nn ²⁾ i alt	Årslønn nn ²⁾ i alt	Årslønn nn ²⁾ i alt	Årslønn nn ²⁾ i alt	Årslønn nn ²⁾ i alt	Årslønn nn ²⁾ i alt	Årslønn nn ²⁾ i alt	Årslønn nn ²⁾ i alt	Næringens andel av totalt antall heltidsansatte ⁴⁾ per 1.9/1.10
							Men n	Kvin ner	
	1997	1998	1999	2000	2001	2001	2001	2001	1999
Gjennomsnitt/sum	85,4	85,3	85,2	85,4	85,9	323 200	277 600		100

¹⁾SSBs Standard for næringsgruppering (NOS). Jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet, Oslo kommune(1997-1999) og lønnet husarbeid er imidlertid ikke inkludert i statistikkgrunnlaget.

²⁾Årslønn i alt er beregnet ut fra registrert månedslønn i alt per 1.9/1.10*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne kolonnen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs summen av avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

³⁾Posten BA og NSB BA er ikke inkludert

⁴⁾Antall heltidssysselsatte totalt i 1999 er beregnet (estimert) til 1 338 854 personer (eksklusive ansatte i primærnæringer, hotell og restaurant, Oslo kommune, og lønnet husarbeid). Den prosentvise fordelingen av heltidsansatte blir noe annen når disse gruppene inkluderes.

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

Tabell 8.11: Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store områder. Heltidsansatte

													Årslønn 2001	Kvinnean del ²⁾
	19 90	19 92	19 93	19 94	19 95	19 96	19 97	19 98	19 99	20 00	20 01	Men n	Kvin ner	2001
Industriarbeidere i NHO-bedrifter ³⁾	89,7	90,3	90,5	90,5	90,4	90,6	90,5	90,9	89,0	88,4	89,0	276 400	245 900	23
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter ³⁾	74,2	75,0	75,6	75,9	76,3	77,1	77,7	-	77,6	77,5	78,3	395 000	309 300	37
HSH-bedrifter i varehandelen	79,4	81,6	82,4	83,4	84,0	84,4	84,5	80,2 ⁴⁾	79,9 ⁴⁾	80,6 ⁴⁾	81,8 ⁴⁾	297 900	243 600	41
Hotell og restaurant	-	89,6	91,8	91,5	92,2	92,0	92,9	93,0	92,9	93,0	93,3	224 100	209 000	67
Forretnings- og sparebanker	81,4	83,3	83,7	84,0	83,8	83,5	83,0	75,6 ⁴⁾	76,7 ⁴⁾	76,7 ⁴⁾	77,0 ⁴⁾	383 900	295 400	47
Statsansatte ⁵⁾	84,8	87,0	88,0	88,3	88,9	89,7	89,9	89,0	89,0	89,1	89,1	311 600	277 800	37
Skoleverket	89,6	90,7	91,8	92,5	93,0	94,4 ⁶⁾	94,1	93,7	93,9	94,0	94,2	321 000	302 600	56

Tabell 8.11: Gjennomsnittlig årslønn ¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store områder. Heltidsansatte

												Årslønn 2001		Kvinneandel ²⁾
	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Men	Kvinner	2001
Ansatte i kommunene ⁷⁾	86,6	87,7	87,8	88,4	89,1	89,3	88,2	88,0	88,0	87,6	86,9 ⁸⁾	286 800	249 200	75
Behandling av klienter	75,2	76,2	76,7	77,4	78,3	76,9	75,1	75,0	75,0	75,4	76,6	352 800	270 100	86
Forretningsdrift	-	-	86,6	87,3	87,7	88,0	87,9	90,3	90,5	90,8	88,8	273 900	243 200	18

¹⁾Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

²⁾Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper.

³⁾Heltid og deltid. Rapporteringssystemet ble betydelig endret. Overgang skjedde fra NHOs kvartalsstatistikk for arbeidere i 1998 til ny utvalgsbasert lønnsstatistikk fra 1999, hvor man har lønnsopplysninger for de 9 første måneder av året samt nivå per 1. oktober. Beregningene både for arbeidere og funksjonærer er basert på næringer innenfor industrien. Andel kvinner varierer sterkt mellom næringer særlig for arbeidere. Fordi bedriftsregisteret ikke inneholder fordeling mellom menn og kvinner har man på bakgrunn av innrapportert andel kvinner innenfor de enkelte næringer vektet sammen næringer til et industrigjennomsnitt for henholdsvis kvinner og menn.

⁴⁾Ny tallserie hvor alle lederstillinger er inkludert.

⁵⁾Særlig etter 1988 er enkelte statsetater omorganisert til stiftelser og aksjeselskap og er tatt ut av statistikkgrunnlaget. Fra 1998 er Posten BA og NSB BA ikke inkludert.

⁶⁾Fra og med 1996 ble godtgjørelse for faste overtidstimer tatt ut av beregningsgrunnlaget for gjennomsnittlig månedsførtjeneste. Denne endringen trakk isolert sett opp kvinners relative lønn med ca 1 prosentpoeng fra 1995 til 1996

⁷⁾Ansatte i kommunen gjelder heltid og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

⁸⁾Eksklusive sykehusene 2001: Kvinners lønn i forhold til menn: 90,0 prosent, gjennomsnittlig årslønn for menn : 272 600 kr, gjennomsnittlig årslønn for kvinner: 244 700 kr, kvinneandel: 76 prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 8.12: Lønnsomhetsutviklingen i Norge. Makroøkonomiske mål, prosent. ¹⁾

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
<i>1) Driftsresultatandel (netto)</i>											
- Industri	19,0	17,5	18,7	21,7	21,6	25,1	21,4	20,5	20,6	16,8	15,5 ²⁾
- Varehandel	18,2	20,5	22,1	23,1	24,4	22,0	19,6	17,1	13,8	8,3	10,1
- Hotell og restaurant	7,5	9,7	3,5	5,7	4,0	0,7	1,4	2,2	1,3	2,4	-1,4
- Post og telekommunikasjon	22,3	18,1	21,2	29,3	25,0	11,7	18,7	21,9	12,7	7,5	..
- Forretningsmessig tjenesteyting	28,8	28,9	30,3	31,1	31,2	31,9	31,5	32,8	32,5	30,8	28,0
- Personlig tjenesteyting	25,2	26,8	27,7	26,6	27,6	29,0	27,8	27,7	28,4	27,5	28,3

Tabell 8.12: Lønnsomhetsutviklingen i Norge. Makroøkonomiske mål, prosent. ¹⁾

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
<i>II) Kapitalavkastningsrate (netto)</i>											
- Industri	8,5	8,0	8,7	10,9	11,4	14,0	11,5	11,5	11,7	9,1	8,1
- Varehandel	10,0	12,2	13,8	14,1	15,4	13,4	11,6	9,7	7,4	4,1	4,9
- Hotell og restaurant	3,6	5,1	1,8	2,9	2,0	0,3	0,7	1,1	0,6	1,2	-0,6
- Post og telekommunikasjon	7,9	6,3	8,1	11,6	9,2	3,6	6,4	7,9	4,1	2,2	..
- Forretningsmessig tjenesteyting	19,6	21,1	24,0	20,7	20,9	21,3	21,4	24,1	23,8	21,5	18,6
- Personlig tjenesteyting	17,4	19,1	20,1	18,5	18,8	19,5	18,7	18,8	19,8	18,5	18,2

¹⁾Tallene vil kunne bli påvirket dersom det i en næring er en stor andel selvstendige.

²⁾Ferieutvidelsen i 2001 og 2002 bidrar til å øke lønnskostnadene på påløpt basis i 2000 og 2001. I tallet for driftsresultatandelen i 2000 er virkningen på lønnskostnadene av ferieutvidelsen imidlertid ikke regnet med som følge av at denne virkningen registreres i nasjonalregnskapet først når feriepengene kommer til utbetaling, dvs. i 2001, jf. tabell 5.2, fotnote 3.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Tabell 8.13: Brutto driftsresultatandel for utvalgte land. Prosent.

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Fastlands-Norge	36,5	37,0	36,9	38,3	38,1	38,2	36,9	35,8	34,7	33,0
Storbritannia	35,2	34,1	34,4	36,0	37,2	37,7	38,4	37,9	36,7	..
Danmark	35,6	36,2	37,0	37,2	38,9	38,8	38,5	38,2	37,0	36,9
Sverige	..	..	..	35,3	37,2	38,9	35,9	35,6	34,6	..
USA	34,6	34,2	33,9	34,1	34,9	35,2	35,7	35,7	..	..
Handelspartnere ¹⁾	..	..	..	..	..	39,8	39,4	39,4	..	..
<i>Memo: Industrien ²⁾</i>										
Norge	30,7	29,3	30,1	32,1	31,5	33,8	30,7	29,6	29,6	26,9
Danmark	27,6	27,6	29,9	28,9	32,3	31,9	30,7	30,0	31,8	30,7
Finland	37,3	30,3	36,4	43,5	44,5	45,4	41,8	44,6	46,2	45,6
Tyskland	..	27,9	24,9	23,1	24,6	24,0	24,0	25,6	28,1	..

¹⁾Sammenveid med konkurranseevnevekter. Irland er holdt utenom pga. manglende data.

²⁾Manglende data gjør at det ikke er mulig å beregne brutto driftsresultatandelen for handelspartnerne samlet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, OECD (National Accounts of OECD Countries Volume 1 1988/1998: Main Aggregates, National Accounts of OECD Countries Volume II 1988-1998) og Finansdepartementet.

Tabell 8.14: Bedriftsøkonomiske mål for lønnsomheten. Norge, prosent.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
<i>III) Driftsmargin</i>							
- Industri	5,8	7,4	5,6	5,3	4,8	4,3	4,9
- Varehandel ¹⁾	3,7	3,3	2,9	2,8	2,7	2,6	2,0
- Hotell og restaurant ¹⁾	4,6	3,7	4,3	4,6	4,0		
- Annen tjenesteyting	5,1	7,4	6,5	7,0	4,7		
- Andre næringer	9,4	8,7	7,0	9,9	8,2		
<i>IV) Totalrentabilitet</i>							
- Industri	9,0	10,3	8,1	8,8	7,7	6,1	7,0
- Varehandel ¹⁾	11,0	10,5	9,4	9,2	8,5	5,8	7,1
- Hotell og restaurant ¹⁾	8,6	6,5	7,2	7,3	6,8		
- Annen tjenesteyting	6,7	8,7	7,8	6,8	6,3		
- Andre næringer	7,4	8,6	6,7	7,1	6,0		
<i>V) Egenkapitalandel</i>							
- Industri	30,8	32,4	34,3	36,2	37,4	38,9	35,4
- Varehandel ¹⁾	29,7	29,6	30,0	29,0	29,2	29,7	29,0
- Hotell og restaurant ¹⁾	18,9	17,5	17,1	19,4	19,7		
- Annen tjenesteyting	39,3	41,8	43,4	42,7	41,9		
- Andre næringer	28,6	34,2	40,1	41,8	42,6		

¹⁾For 1999 og 2000 er varehandel og restaurant slått sammen

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Tabell 8.15: Lønnsomhetsutviklingen basert på mikroøkonomiske mål. Industrien. Norge og handelspartnere. Prosent.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
<i>III) driftsmargin</i>							
- Norge	5,8	7,4	5,6	5,3	4,8	4,3	4,9
- Handelspartnere *)	2,1	4,8	4,9	5,3	5,4		
<i>IV) Totalrentabilitet</i>							
- Norge	9,0	10,3	8,1	8,8	7,7	6,1	7,0
- Handelspartnere *)	5,8	9,5	9,3	9,7	11,4		
<i>V) Egenkapitalandel</i>							
- Norge	30,8	32,4	34,3	36,2	37,4	38,9	35,4
- Handelspartnere *)	34,0	35,1	37,9	39,1	38,1		

*) Et uveid gjennomsnitt av 11 europeiske land samt Japan og USA.

Kilde: BACH og Statistisk sentralbyrå
